This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

Verder vragen we u het volgende:

+ *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.

+ *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.

+ *Laat de eigendomsverklaring staan* Het “watermerk” van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.

+ *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via `http://books.google.com`

VERHANDELINGEN,

RAAKENDE DEN

NATUURLYKEN EN *GEOPENBAARDEN*

GODSDIENST,

UITGEGEEVEN DOOR

TEYLER'S

GODGELEERD GENOOTSCHAP.

III. DEEL.

NEW YORK PUBLIC LIBRARY

TE HAARLEM
by JOH. ENSCHEDÉ en Zoonen
en J. VAN WALRÉ,
MDCCLXXXIII.

ASTOR LIBRARY
NEW YORK

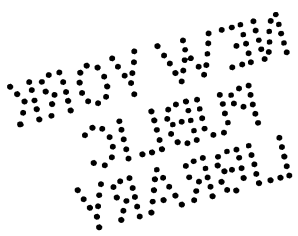

VOORAFSPRAAK.

Ter beantwoordinge van ons voorſtel, nopens 's Menſchen ZEDELYKE VRYHEYD, *zyn ons een aantal van verhandelingen ter hand gekomen; waar van het meerder gedeelte met eene oordeelkundige naauwkeurigheyd uytgewerkt is. Men heeft, gelyk we, (daar zo vroegere als laatere Wysgeeren in dit ſtuk wyd uyt elkanderen loopen,) verwagtten, dit onderwerp uyt verſchillende gezigtspunten beſchouwd, en op onderſcheyden wyzen behandeld. Ieder daarin beweerd gevoelen had voorſtanders, die hunne manier van denken over dit ſtuk zo wel wiſten voor te draagen, en het hunne, ter ſtaavinge hunner omhelsde ſtellinge, met zo veel ſchranderheyds wisten by te brengen, dat het ons, over 't geheel genoegen gave, hunne verhandelingen met opmerkzaamheyd te overweegen. Ze konden egter allen zekerlyk niet op dezelfde waarde geſchat worden; en 't viel juyst niet moeylyk, in de eerſte plaats eene uitſchietende keuze te doen; dan bezwaarlyker was het vervolgens eene nader bepaalende keuze te maaken; niet zo zeer met opzigt tot de verhandeling, die boven anderen den gouden Eerprys waardig geoordeeld mogt worden, als wel met betrekking tot een* accesſit, *en verdere* accedeerende *ſtukken. — De verſcheydenheid der gevoelens in aanmerking neemende, hebben wy, overeenkomſtig met ons vroeger plan in ſoortgelyke omſtandigheden, niet getwyfeld dezelve bovenal in 't oog te houden; ons tot de merkwaardigſte gevoelens, daarin*

voorgeſtaan, te bepaalen, en dan na te gaan, welke verhandeling, in iedere ſoort, zig boven de anderen ter drukperſe aanprees. — Deeze ſchifting en nadere keuze bragt ons eyndelyk eenpaarig tot het genomen beſluyt, naar 't welke de vier verhandelingen, in dit deel vervat, thans door de drukpers gemeen gemaakt zyn. Ieder deezer verhandelingen ſtrekt ter verdeedinge van een byzonder denkbeeld, raakende 's menſchen ZEDELYKE VRYHEYD, *en elk derzelver is, in haare ſoort, der leezinge waardig. Oefengraage Liefhebbers vinden derhalve hierin de merkwaardigſte verſcheydenheid van gevoelens, wegens dit onderwerp, en verkrygen daar door aanleyding, om in een kort beſtek na te gaan, wat er voornaamlyk van de eene en andere zyde, nopens dit gewigtig ſtuk, te berde gebragt worde; ten eynde te beproeven, of ze, na eene onpartydige overweeging van 't eene en andere, een genoegzaamen grond vinden, om hunne eygen gedagten deswegens, met de vereyschte of gewenschte overtuyging, bepaaldlyk te vestigen. — Intuſſchen mogen wy, deeze voorafſpraak zullende beſluyten, niet afzyn van alle de zodanigen, die zig op het naſpooren van 's menſchen* ZEDELYKE VRYHEYD *toeleggen, te vermaanen, nooyt uit het oog te verliezen, dat, hoe men ook over dit onderwerp moge denken, dit altoos vast moet ſtaan, "dat onze daaden weezenlyk onze eygen „ daaden, en wy voor dezelven aanſpraaklyk zyn; zo dat „ wy, ten laatſten dage, regtmaatig naar dezelven geoor„ deeld kunnen worden". Een gevoelen dat deezen grondſlag, waarmede de zaak der Deugd, en die van een toekomend Oordeel, moet ſtaan of vallen, over hoop werpt, kan, hoe ſchrander ook uytgedagt, en hoe vernuftig bepleyt,*

zeker met het gezonde verſtand en de leer der Openbaaringe niet beſtaan. Laaten wy, gevolglyk, hier tegen op onze hoede zyn; en dan ons gedrag, onder Gods genadige medewerking, naar die onbetwistbaare kundigheden regelen; in de hoope van, ten laatſten dage, door Gods genade in Jezus Chriſtus, waardig geacht te zullen worden, om te ontvlieden den toekomenden toorn, en te ſtaan voor den Zoon des Menſchen!

AANWYZING

DER

VERHANDELINGEN

IN DIT DERDE DEEL,

OVER

'S MENSCHEN ZEDELYKE VRYHEID.

I. Verhandeling van den Hoogleeraar JOSEPHUS PAP DE FAGARAS, onder de Zinſpreuk, SI OMNIA ANTECEDENTIBUS CAUSIS FIUNT, OMNIA NATURALI COLLIGATIONE CONSERTA CONTEXTAQUE FIUNT, QUOD SI ITA EST OMNIA NECESSITAS EFFICIT. ID SI VERUM EST, NIHIL EST IN NOSTRA POTESTATE. EST AUTEM ALIQUID IN NOSTRA POTESTATE.
CICERO de Fato Cap. XIV. Bladz. 3

II. Verhandeling van den Eerwaarden Heer ARCHIBALD MACLAINE, onder de Zinſpreuk, — — CAUSAS COGNOSCITE RERUM, QUID SUMUS ET QUIDNAM VICTURI GIGNIMUR. PERSIUS. 107

III. Verhandeling van een ongenoemden Schryver, onder de Zinſpreuk, ἐφ ἡμῖν ὑπόληψις, ὁρμὴ, ὄρεξις, ἔκκλισις, καὶ ἐνὶ λόγῳ, ὁσὰ ἡμετέρα ἔργα. EPICTET. Enchirid. 161

IV. Verhandeling van den Heer KORNELIS VAN DEN BOSCH te Rotterdam, onder de Zinſpreuk, THE PROPER STUDY OF MANKIND IS MAN. 235

By deezen is nog gevoegd de oorſpronglyke Latynſche verhandeling van den Hoogleeraar J. PAP DE FAGARAS.

VER-

VERHANDELING

TER BEANTWOORDINGE DER

VRAAGE:

WAARIN BESTAAT 'S MENSCHEN ZEDELYKE VRYHEID, EN HOE WORDT, VOLGENS DIE BEPAALING, TEN BONDIGSTE BETOOGD, DAT WY MENSCHEN VRY-WERKENDE WEEZENS ZYN?

DOOR DEN

HOOGGELEERDEN HEERE

JOSEPHUS PAP DE FAGARAS,

PH. DR. ET EJUSDEM FACULT. AC MATH. PROF. IN ILLUSTRI REFORMATORUM ATHENEO M. VASARHELYENSI IN TRANSYLVANIA.

Wien, daarop, de GOUDEN EERPRYS, door TEYLERS GODGELEERD GENOOTSCHAP, is toegeweezen.

VERHANDELING

OVER 'S MENSCHEN

ZEDELYKE VRYHEID.

Het is in der daad eene verwonderenswaardige zaak dat, daar de zedelyke vryheid door geduurige werkzaamheden geoeffend wordt, daar zy by de dagelykſche bezigheden des levens, zo wel in de woorden als daaden der menſchen ten duidelykſte doorſtraalt, derzelver aart, bepaalingswetten en beweegredenen, niet ſlegts by het gemeen, maar by de meeſte Wysgeeren zelfs evenwel onbekend zyn; ja wat meer is, dat men 'er aan twyffelt of zelfs ontkent, dat de menſchen met dat zielsvermogen bevoorregt zyn. Wie toch ziet niet, dat men uit het naſpeuren van de werken der natuur weinige vorderingen te wagten heeft, zo lang de Wysgeeren onophoudelyk onder elkander verſchillen over die dingen, die door het inwendig bezef of algemeen verſtand konnen gekend worden? Men betwiſt hier, let wel, of de menſch met dit alleredelſt vermogen al of niet be-

deeld zy: of deszelfs uitwerkingen te allen tyde of nooit, van ieder een of van iemand konnen waargenomen worden. Tot welke beſchouwing, zo iemand luſt hebbe, hy geen grooten toeſtel van werktuigen, geen aantal van medehelpers, of een juiſt gepaſt tydſtip, maar ſlegts een onpartydig onderzoek van zich zelve, en eene volſtrekt onbevooroordeelde oplettendheid op de werkzaamheden der ziel nodig heeft. Zy zelven, die 'er niet aan twyffelen of men aan den menſch eenige vryheid toeſchryven moet, zyn het met elkander niet eens over derzelver aart, en wetten; over de beweegreden en wyze van werken, en over de juiſte einden; welk alles ſommigen zo uitleggen, dat zy zelfs daar door dit zielsvermogen, welks aart en natuur zy zich verbeelden te doorgronden, geheel en al wegneemen of vernietigen.

Toen ik de redenen van zo groote verſchillen, over eene zaak die het gewoon menſchelyk begrip niet te boven ſtreeft, naging, dagt my deze wel de voornaamſte te wezen. 'Er worden weinigen gevonden, die hunne redeneeringen aanvangen met het inwendig bezef of gevoel, maar de bewyzen voor hunne meeningen veel verder van daan haalen dan nodig is. Zy onderzoeken niet zo zeer wat ons de natuur hier omtrent leert, als wel, wat met de gevoelens die zy toegedaan zyn beſt ſtrookt. Anderen tragten, zo 't ſchynt, de ondeugd te vergoelyken door een onweêrſtaanbaar noodlot te dryven; terwyl het ook niet mangelt aan zodanigen, die in het verklaaren van de natuur der vryheid het ſlegts op eenige

ke 'er volgens de regte bepaaling van dit vermogen aan gehegt moet worden) Aan welke begeerte wy, zo veel in ons is, willende voldoen, in de behandeling van dit ſtuk deze orde volgen zullen; dat wy in het onderzoeken van den aart en de bewyzen der vryheid, met afzien van alle andere verſchillende gevoelens, alleen wegens de zaak die in geſchil is, de natuur der ziel [*Mentis*] zelve namelyk, en het inwendig bezef raad vraagen, en derzelver uitſpraaken, zo kort mogelyk, onvervalſcht opgeeven zullen.

Dan, dewyl het nodeloos werk zyn zoude aan den menſch eenige vryheid toe te kennen, zonder vooraf te weeten wat dezelve zy, waarin zy beſta, of wat zy in zich behelze, zo zal het onze pligt zyn te onderzoeken, wat onder de benaaming van dit vermogen valle; en dan verder deszelfs aart, wetten, en wyze of orde van werken na te gaan. Om hierin te beter te ſlaagen, oordeelen wy het gevoeglyk te wezen, dat wy uit de vergelyking van die gevallen, in welke allen, die ſlegts eenige vryheid aan de ziel toeſchryven, eenpaarig toeſtemmen, dat wy vry werken, de eigenaartige kenmerken der vryheid opmaaken.

Om hier van die natuurlyke werkzaamheden en andere beweegingen, die in het lighaam buiten weeten, of zelfs tegen wil en dank der ziele geſchieden, niet te ſpreeken; niemand zal zeggen dat een gevangen man zich vrywillig in de gevangenis ophoudt; maar een menſch, die in een herberg gaat wordt gehouden zulks vry te doen. Het eenig onderſcheid tus-

tusſchen deze twee gevallen beſtaat hier in, dat de één doet het gene hy wil, en de andere het gene hy niet wil; de een gaat ter plaatſe, waar hy van daan blyven konde, terwyl de ander blyft waar hy niet van daan kan: doch met dit alles konnen zy beiden een duidelyk denkbeeld van hunnen wil en toeſtand hebben.

Zo zal men ook zeggen dat iemand vry is die doen kan wat hy wil, en dat hy niet vry is, die hierin maar eenigzins belet wordt; of men zal oordeelen dat tot eene daad, die men vry zal noemen, behoore, dat iemand op het eigen ogenblik anders had konnen doen, dan hy doet; of, wy zullen ook deze beide kenmerken ſamen voegen.

Dus ſchynt het eerſte vereiſchte met de betekenis van vryheid zeer wel te ſtrooken. Want deeze duidt eigenlyk aan eene volſtrekte afwezigheid van uitwendige beletzels om te werken; in welken zin iemand vry is, wanneer hem niets wederhoudt van zyne beweegkragt gebruik te maaken, om de beſluiten van zynen wil ter uitvoer te brengen. Dan, men begrypt ligtelyk dat dit nog niet volkomen voldoet om de menſchelyke vryheid op te losſen. Want een kind, 't welk zyne ouders ſlaat, wordt, uit aanmerking der jaaren, verſchoond: maar een volwasſene niet, of hy moet krankzinnig zyn: in welk geval men denzelven eerder medelyden dan ſtraffe waardig keurt. Wie ziet niet intusſchen dat het kind en de krankzinnige zo wel gedaan hebben 't gene zy wilden, als de volwasſene, en dat inmiddels de daad des laatſten

eene vrye daad word gehouden, en niet die des eerſten? Des het ſchyne dat tot dit vermogen iets anders vereiſcht wordt.

Het blykt klaar dat de volwasſene zeer wel en duidelyk weet wat hy doet, maar het kind of de krankzinnige niet, van welken niemand tegenſpreekt dat zy ſlegts verwarde denkbeelden hebben. Ook lydt het geen twyffel, dat zy het tegendeel gedaan zouden hebben, als zy gewild hadden: (mids hunne ledemaaten tot hun dienſt hebbende) maar zy zouden het tegendeel niet hebben konnen willen, wanneer zy door hunne verwarde voorſtellingen of verbeeldingen [*repræſentationibus*] bepaald waren om zo en niet anders te doen: doch de volwasſene had op zynen pligt jegens zyne ouders konnen en moeten denken, en het godloos opzet om dezelven te ſlaan niet behooren te neemen; of, genomen hebbende, te veranderen en te verwerpen.

Zo zullen wy ook oordeelen dat tot de vryheid genoegzaam zy, dat iemand eene volkomen en duidelyke kennis hebbe van het gene hy doet, en dat hy het beſluit van zynen wil kan volbrengen of nalaaten; of men zal ook zeggen dat hier nog by vereiſcht word dat de bedryver van eene vrye daad ook had konnen niet willen het gene hy gewild heeft, en verſcheiden andere maatregels neemen en ter uitvoer brengen.

Het valt ook niet gemaklyk door voorbeelden te bewyzen, dat alleen iemands duidelyke bewuſtheid van 't gene hy doet, of de magt om zulks te konnen na-

nalaaten, of anders te doen, in zo verre dit in zyne beweegkragt ligt opgeſloten, 's menſchen vryheid volkomen oploſt. Men verbeelde zich eens twee gevangenen, den eenen op eenen hoogen toren, den anderen in een gewoon gevangenhuis opgeſloten; dat de eerſte door uit een venſter te ſpringen, en de ander het op een andere wyze ontkomen kan, maar dat geen van beiden dit doet; de een doordien hy een ogenblikyken dood vreeſt; terwyl de ander het uit eerzugt nalaat. Niemand evenwel zal zeggen, dat zy beiden even vrywillig in hunne gevangenis blyven. Intuſſchen ſtaan zy hier in gelyk: beiden zouden zy wel verloſt willen worden, maar op een onderſcheiden wyze: beiden houden zy het eenige middel, dat hun nog overig is, voor kwaad; beiden hebben zy in een natuurlyken [*phyſiſchen*] zin het vermogen om te blyven of niet te blyven; en ieder verkieſt uit de tegenovergeſtelde dat gene, 't welk hem minſt mishaagt. Dus is het verſchil tuſſchen beider werkzaamheden alleen hier in gelegen; de een verkieſt alleen dat gene, tot welks tegenovergeſtelde hy naauwlyks beſluiten konde; terwyl de ander op een gemaklyker wyze de vryheid voor de gevangenis had konnen verkiezen.

Het komt ons derhalven voor dat men uit de vergelyking der gevallen mag beſluiten, dat, volgens het algemeen gevoelen der menſchen, iemand dan gehouden worde vry gewerkt te hebben, wanneer hy onderſteld wordt dat gene het welk hy verkoos te doen, niet verkozen te konnen hebben; en dat naar mate

wy meer overtuigd zyn dat hy, door de omſtandigheden, waar in hy geſteld is, zich naauwlyks anders bepaalen konde, wy ook des te minder vryheid aan hem toeſchryven. Dit is de reden waarom, indien twee menſchen eene even ſlegte daad begaan; by voorbeeld het afzweeren van eenen godsdienſt, welken zy beiden voor egt erkennen; en de een dit doet uit laage uitzigten van eenig gering voordeel, maar de ander uit vreeze voor wreede folteringen en den dood, of door het bidden en ſmeeken zyner naaſtbeſtaanden hier toe bewogen, de eerſte met recht van alle braaven gehaat wordt, en de laatſte eenig medelyden en verſchooning vindt uit aanmerking van den nooddwang; dewyl wy ons laaten voorſtaan dat de laatſte, van zynen godsdienſt min vrywillig afgeſtaan hebbende, ook minder misdaadig te houden zy. Het zeggen dat de reden hier van gezogt moet worden daarin, dat de een tegen wil en dank, en de ander met luſt of graagte gezondigd heeft, doet hier niets af. Want door hoe ſterker luſt of trek iemand tot eenige daad aangeprikkeld worde, hoe minder dezelve, voor 't overige alles gelyk ſtaande, voor vrywillig gehouden wordt. Zo immers wordt hy, die voor de zwaarſte verzoekingen bezweeken, door de ſterkſte aandoeningen weggeſleept is, uit aanmerking der menſchelyke zwakheid eenigermate verſchoonbaar gerekend: Niet de luſt of trek derhalven, maar de mogelykheid dat iemand anders had konnen kiezen, dan hy gedaan heeft, de omſtandigheden, waar in hy geſteld is, wel in acht genomen zynde, ſchynt de regte

maat-

maatſtok te wezen, naar welken men zyne vryheid af te meeten hebbe.

Dus ſtaat ons nu nog op te losſen, hoe men te verſtaan hebbe dat iemand, die vry werkt, ook had konnen niet willen het gene hy gewild, of niet verkiezen het gene hy gekozen heeft: om 't welk des te naauwkeuriger aan te toonen wy ons genoodzaakt zien tot den eerſten bron of oorſprong der neigingen op te klimmen.

Dat alle dieren na vermaak haaken, en van alle gevoelige gewaarwording, die ſmerte verwekt, afkeerig zyn, blykt alzins duidelyk. Dit is de grondwet, aan welke al wat eenig gevoelig bezef heeft, natuurlyker wyze onderworpen is.

Uit deze wet ſchynt te volgen dat een dier uit tweeërleie vermaaken het grooter boven het kleener verkiezen, en zich dus in de vergelyking van vermaaken en ſmerten bepaalen zal na de beweegingen, die daar door in zyne gevoelige zintuigen ontſtaan. Zelfs wordt de oplettendheid der dieren door de meerdere beweegingen bepaald, en kan niet anders dan na dien kant overhellen, tot welken zy door de overmagt der gevoelige gewaarwordingen en ingeevingen gedreeven wordt.

Dus worden de vrye werkzaamheden der dieren, daar zy alleen maar gevoelige of zinlyke neigingen hebben, bepaald door de beweegingen, die in de hersſens ontſtaan, en de daar uit voortkomende denkbeelden, 't zy duidelyke of verwarde, even als een balans in beweeging gebragt wordt door de daar aan

gehangene zwaarte; en het eenig onderſcheid, dat tuſſchen deze twee gevonden wordt, beſtaat alleen hier in, dat de voorſtellingen in de ziel van het redenloos dier op eene andere wyze plaats hebben dan het gewigt in de ſchaal: maar de noodzaaklykheid van bepaaling is in beide gevallen volmaakt dezelfde. Gelyk het yzer tot den zeilſteen, zo worden de dieren tot vermaak getrokken.

Dan, met dit alles wil ik niet ontkennen dat de dieren eenig vermogen hebben om hunne wils neigingen te bepaalen, 't welk van de voorſtellingen alleen niet afhangt. Indien men ten minſten bemerken kan, waar van wy vervolgens ſpreeken zullen, dat zy net even ſterke tegenovergeſtelde voorſtellingen hebben, en zy zich niet te min tot één van twee gelyk ſtaande dingen in hunne keuze bepaalen, zal zulks uit zodanig een vermogen ſchynen voort te komen. Doch nadien dit vermogen, ſchoon het den dieren niet betwiſt kan worden, te gering is om duidelyk van ons bezeft te worden, en wy over hunne wyze van werken hier niet handelen, zal het ons vryſtaan het zelve hier als van geene waarde te rekenen, en te ſtellen, dat het redenloos vee altoos door de meeſt vermogende neigingen tot werken bepaald wordt. Des wy hunne werkzaamheden niet voor vrye daaden zullen houden, daar zy toch voor de ſterker beweegingen hunner hersſenen zwigten moeten. Doch ingevalle iemand met den geleerden BONNET van gevoelen ware, dat men hen de vryheid niet betwiſten kan, om dat zy de beſluiten van hunnen

nen wil opvolgen, zo willen wy ons hierom in geen woordenſtryd inlaaten, ons voldaan houdende met reeds aangemerkt te hebben, dat het eene ganſch andere vryheid is, welker aart en natuur wy thans onderzoeken.

De menſch heeft zo wel als de dieren eene zinlyke of gevoelige luſt en trek, welker hoofdwet is dat het minder vermaak voor het meerder wyken moet: Hier van daan is het dat wy aan jonge kinderen of krankzinnigen, die alleen maar door die zinlyke neiging geleid worden, geen meerder vryheid toekennen dan aan de redenlooze dieren.

Het onderſcheid nogthans tuſſchen het vee en den menſch doet zich hier in op, dat hy edeler natuurlyke neigingen of ingeevingen heeft. Men beſpeurt toch al vroeg in de kinderen de kenmerken van verſcheidene begeerten, als om lof te behaalen, iets te weeten, of altoos bezig te zyn, en inzonderheid de blyken van zedelyk bezef of gevoel.

In zo verre echter de kinderen door die natuurlyke ingeevingen en zinlyken trek alleen maar beheerſcht worden, kan men hun nog geene vryheid toeſchryven. Maar door het gebruik der reden, en door aanhoudende oeffening komen 'er wel dra andere bekwaamheden voor den dag; dan beginnen de vermogens om op te letten, te herdenken, en te redeneeren geveſtigd, en eenige zedelyke denkbeelden aan de ziele ingedrukt te worden. 'Er wordt hier niet van ons gevorderd dat wy de wyze, op welke deze vermogens zich ontwikkelen, verklaaren,

maar wy hebben ons hier ſlegts een volwasſen menſch, die zyn volkomen verſtand heeft, te verbeelden, om daar in te ontdekken hoedanig eene vryheid die bezitte.

Naar mate nu deze zielsvermogens meer of min ontwikkeld zyn, heeft de menſch meerder of minder bronnen om vermaak of verdriet uit te ſcheppen. Want hy begint, deze vermogens ſterk geworden zynde, niet alleen voor het tegenwoordige maar ook voor het toekomende, te zorgen; niet alleen zinlyke maar ook zedelyke vermaaken, en zulken die uit het verkrygen van kundigheden ontſtaan, te zoeken: Nu verheugt hy zich over den aanwas zyner volmaaktheden, terwyl het bezef van ieder onvolmaaktheid hem ſmerte veroorzaakt: hy bemoeit zich niet alleen met die dingen, die hem uit eigen aart vermaak verſchaffen, maar ook met de middelen om daar toe te geraaken. En met dit alles is en blyft hy altoos aan die wet gebonden, dat hy ſteeds haakt na al wat goed of aangenaam is, en van al wat kwaad of onaangenaam is eenen afkeer heeft.

De trek en afkeer derhalven worden in 's menſchen ziel geboren op eene ganſch natuurlyke wyze, geheel en al onafhanglyk van zyn willekeur of verkiezing. Het ſtaat aan 's menſchen magt niet dat hy na geen geluk haken of het ongeluk niet ontvlieden; dat hy de deugd niet eerbieden, de edelmoedigheid niet beminnen, van ontrouw of verraad niet gruwen, de eenzaamheid niet ontvlugten, en het gezelſchap niet zoeken zoude. De eerſte beweegingen derhalven van

van den wil, *wils-neigingen*, of onvolkomen voorafgaande willingen, om dat zy op een natuurlyke wyze ontſtaan, en door ons niet veranderd konnen worden, zullen niet vry zyn, indien wy dan vry werken, als wy dat gene verkiezen, 't welk wy ook konden niet verkiezen (want dat de heerſchappy, die wy er, in zekeren zin, over hebben van de vryheid afhangt, zullen wy vervolgens nader aantoonen.)

Maar alle deze willingen worden niet daadelyk ter uitvoer gebragt; want tegen de eene ſtaat weder eene andere over; dikwyls komt deze bedenking in den geeſt op: Ik zou wel willen, zo 't my maar vryſtond; en die onvoldaane wil wordt menigmalen belet in haare werking, uit aanmerking van eenige andere zaaken. De vraag derhalven valt hier wat het zy, waar door de ziel zich onder veele voorwerpen van haaren trek of afkeer bepaalt om het een boven het ander te verkiezen.

Intuſſchen zou hier uit, dat wy na niets anders dan na het goede haken, en nergens anders dan van het kwaade afkeerig zyn, wel ſchynen te volgen, dat de ziel, denkbeelden van veelerlei goed en kwaad hebbende, het een tegen het ander vergelykt, en aan het grootſte den voorkeur boven het kleinſte geeft, of ingevalle van uit twee kwaaden één te moeten kiezen, zich in haare keuze dan tot het minſt kwaade bepaald; welk gevolg volgens de ondervinding niet doorgaat.

Want ſchoon wy niet ontkennen dat dat goed, 't welk de ziel het grootſte goed oordeelt te zyn, den voor-

voorrang by haar hebbe; dat een koopman, (by voorb.) alles gelyk ſtaande, de grootſte winſt boven kleener verkieſt: zeer zelden egter wordt een menſch in die omſtandigheden geſteld, dat hy de onderling van elkander verſchillende goede zaaken op dezelfde wyze vergelyken, en dezelve tegen elkander als in een ſchaal wikken en weegen kan, of wil.

(1) Want ziet wy worden door onderſcheiden neigingen gedreven tot goede dingen, die ons volſtrekt ongelykſoortig toeſchynen. Wy haaken na zinlyke vermaaken, maar tegen deze neiging ſtaat over die na roem, of om ſchatten te vergaderen; en deze laatſten ſtryden dikwyls met ons zedelyk gevoel, met het geweten, de vreeze van wereldlyke en godlyke ſtraffen, en de hoop op belooninge. Wie nu zal zeggen dat hy deze dingen alle zo net vergelyken, en 'er zulk eene juiſte maate op vinden kan, dat hy het voordeel 't welk uit het een en ander te wagten ſtaat, net weet te berekenen?

(2) Men moet dikwyls het kwaad tegen het goed wikken en weegen, eenige moeijelyke gewaarwordingen ondergaan, om zich aangenaame te verzorgen, of andere onaangenaame af te weeren, en zich van eenige voor handen zynde vermaaken ſpeenen, uit vreeze voor kwaade gevolgen.

(3) Het gebeurt ſomtyds dat een minder goed of zelfs kwaad middel om eenig goed te verkrygen by der hand, en het beter verder af gelegen is. Ondertusſchen is het zeker dat de ziel, alles voorts gelyk ſtaande, meer door de digt by der hand zynde dan door

door de verder afgelegene dingen geleid of getrokken wordt; terwyl deze meerder neiging der ziel tot de tegenwoordige dan tot de toekomende zaaken aan geene bekende wet onderworpen ſchynt te wezen. De ſchynbaare grootheden der lighaamen konnen na derzelver afſtanden afgemeten worden: maar wie zal bepaalen de wet of evenredigheid, naar welke de voorſtellingen van het afgelegene goed of kwaad in de ziel afneemen? welke vermindering aan geene andere, ten minſten by ons bekende, wet onderworpen is, dan aan die der vryheid. Op wat grond zult gy derhalven zeggen dat de ziel het naby zynde goed of kwaad met het afgelegene vergelykt, daar haar de wyze om deze vergelyking te maaken onbekend is?

(4) Daar en boven worden de menſchen in hunne beoordeeling over het goed en kwaad hier door verbyſterd, dat zy een deel van het zelve zeker, een ander niet dan waarſchynlyk verkrygen of vermyden konnen. Stel eens dat eenig zeker goed veel kleener zy dan eenig ander onzeker goed, zo zou de ziel, om eene goede vergelyking tuſſchen beiden te maaken, den trap van waarſchynlykheid ter verkryging van dat goed moeten vermenigvúldigen met de volſtrekte hoeveelheid, en daar uit berekenen welk van beide zy het hoogſt te waardeeren had: wie nu durft 'er voor uit komen dat de trappen van waarſchynlykheid zo net te bepaalen zyn? 't welk waarlyk de natuur der menſchlyke zaaken niet gehengt. Verbeeld u eens een armen man, die, in de gelegenheid ſtaande van door dieffſtal zich en zyn huisgezin te verzorgen,

by zich zelven overpeinſt of hy dit doen wil dan niet, daar hem aan den eenen kant de ongemakken der behoeftigheid, aan de andere zyde de ſtraf van opgehangen te konnen worden, de droefheid van zyn huisgezin, en de ſchande die hier op volgen zoude, voor den geeſt komen; zo ziet gy hem tusſchen een zeker goed en een onzeker kwaad in twyffel ſtaan: maar meent gy dat, indien hy zich tot ſteelen bepaald heeft, hy zulks gedaan hebbe naar de vergelyking der hoegrootheid tusſchen dat goed en kwaad, en na eene voorafgegaane berekening van de trappen der waarſchynlykheid?

(5) De beweegredenen tot het volgen der deugd, welken het zedelyk gevoel, het geweten, en de gezonde reden ons aan de hand geeven, zyn wel zo ſterk, dat men 'er niet anders dan in een oneigenlyken zin, en door eene verdraaijing van uitdrukkingen die naauwlyks te dulden is, van zeggen kan, dat zy van het kortſtondig vermaak, 't welk in de genieting der zonden is, overwonnen worden. Zeer weinigen ondertusſchen zyn der deugd opregtelyk toegedaan, zekerlyk uit dien hoofde, om dat de meesten zich door de zinlyke verlokzelen en door de kragt der driften maar al te lydelyk laaten vervoeren om verkeerdelyk te handelen. Indien hun de zinlyke vermaaken al eens gelykſoortig voorkomen met de redelyke, dan moet ook de verbeelding of vertooning van een toekomend geluk eenige gelykheid of evenredigheid hebben met de kragt der tegenwoordige gevoelige aandoeningen, hoe levendig en ſterk zy ook

we-

wezen mogen: het welk zo zynde, 'er waarlyk geene reden kan uitgedagt worden, waarom veelen, van godsdienſtige kennis niet ontbloot, zo geruſt en zorgloos zonden op zonden ſtapelen, dat zy 'er zich in 't geheel niet aan ſchynen te kreunen, of zy in de eeuwigheid gelukkig of ongelukkig wezen zullen, zo zy ſlegts eenig tydelyk vermaak mogen ſmaaken. Laat de aanval der zinlyke of gevoelige neiging al eens ſterker wezen, dan gaan evenwel de beweegredenen van den godsdienſt de ſomme der voorbygaande vermaaken oneindig verre te boven, zo zelfs dat de minſte waarſchynlykheid van daarom voor eeuwig geſtraft te zullen worden genoegzaam ſchyne om de booswigten tot de deugd te doen wederkeeren, al zag men alleen maar op die goederen zelve, en op de reden die 'er is om dezelve hoog te ſchatten. Men moet derhalven zeggen of dat de redelyke neiging altoos ſterker is dan de zinlyke, het welk de algemeene waarnemingen tegenſpreeken; of men moet toeſtaan dat de goede dingen, waar toe men gedreven wordt, in zich zelve ongelykſoortig zyn, en onder de gewoone afmeeting niet vallende. Door deze ongelykſoortigheid intuſſchen komen wy niet anders te weten, dan dat het, uit den aart zelve der eeuwige en der zo haaſt voorbygaande goederen, en uit derzelver vergelyking tegen elkander, ons onbegryplyk voorkomt, hoe menſchen, die nog eenig redenslicht hebben, zo ſtoutelyk het laatſte boven het eerſte ſtellen konnen, dat zy door geen de minſte begeerte tot hun waar geluk wederhouden worden; en dat men,

om dit te verklaaren, zyn toevlugt tot geheel iets anders dan de enkele verbeeldingen of vertooningen der goederen, en derzelver vergelyking tegen elkander, neemen moet.

Men ziet hier uit dat de natuur van het goed en kwaad van onderſcheiden ſoort niet toelaat dat men 'er van zegge, dat het zelve naauwkeurig vergeleken, en na die gemaakte vergelyking het grootſte of kleenſte derzelven gekozen worden. Niemant zeker ontkent dat de waardeering van het goede by ons afgemeeten wordt naar de meerder of minder kragt, of naar de levendigheid der indrukking die het zelve op ons maakt; naar deszelfs vrugtbaarheid of de voordeelen die wy oordeelen dat daar uit te wagten zyn; naar de langduurigheid van 't genot, en de overtuiging van 'er geen berouw over te zullen kunnen gevoelen; en naar de meerdere of mindere waarſchynlykheid van het te zullen verkrygen. Alle welke omſtandigheden ſchoon wy niet ontkennen konnen, dat by de ziel in aanmerking komen, zoo kan men evenwel niet zeggen dat in die tydſtippen het een goed tegen het ander als gewikt en gewogen wordt, daar nog derzelver volſtrekte of betreklyke hoegrootheid, nog de wyze om 'er een doorgaande maate op te vinden aan de ziel bekend zyn: zonder 't welke wy niet verſtaan wat het zy, onderſcheiden grootheden met elkander te vergelyken, ja zelfs geene vergelyking gemaakt kan worden.

Dan deze ongelykſoortigheid der verſchillende goederen, opgevat in den voorgeſtelden zin, doch niet ge-

genoegzaam in acht genomen, ſchynt veelen ten hinderpaal geweeſt te zyn, om de natuur der vryheid regt te doorzien. Want hier uit, dat niemand na eenig ding haakt, of van iets afkeerig is, dan om dat het hem goed of kwaad dunkt, en het minder goed of kwaad, indien het by een meerder wordt vergeleken, een aanzien van goed of kwaad krygt, ſcheen als van zelve voort te vloeijen, dat de ziel uit veelerleie goed altoos dat gene uitkieſt, het welk haar het grootſte toeſchynt; ſtrydende zulk eene keuze, door welke zy het minder goed 't welk in de vergelyking dan een kwaad wordt, boven het meerdere verkiezen zoude, vlak tegen haaren aart en natuur. Dan wy, een geheel ander gevoelen koeſterende oordeelen, dat men de uiterſte reden der vrye bepaalingen elders te zoeken hebbe; het welk wy ons thans zullen onderwinden te bewyzen.

Wy hebben reeds aangemerkt dat een menſch dan gehouden wordt vry te werken, wanneer hy ons toeſchynt anders te hebben konnen kiezen, dan hy gekozen heeft. Nogthans is 'er niets, dat hy willen of niet willen kan, ten zy het aan hem bekend zy: want tot het onbekende ſtrekt zich nooit eenige begeerte uit. Hoe meer denkbeelden derhalven van verkiesbaare goederen zich aan zynen geeſt vertegenwoordigen, hoe ruimer veld zyne vryheid heeft om daar in uit te weiden.

Het is onbetwiſtbaar zeker dat de verbeelding zo wel der naby zynde dan der meer afgelegen goede-

ren ſterker wordt, naar mate men 'er meer op denke. Hier in ligt ongetwyffeld de voornaamſte reden, waarom ſommigen alleen door roem, andere door zinſtreelende vermaaken, of andere dingen gedreven worden, waarom deze hier, gene daar door getroffen wordt.

Dat gene nu, waarom een Cajus acht geeft op de beweegredenen, welken deugd en reden hem aan de hand geeven, en een Pamphilus alleen maar op de aanprikkeling der zinnen; ſchoon wy gaarne toeſtaan dat de natuurlyke geſteltenisſe, opvoeding, en andere omſtandigheden, die van onze keuze niet afhangen, hier veel toe doen; dat gene, zeg ik, moet aan deze dingen alleen niet toegeſchreven worden; maar men moet, zo wy den menſch niet van alle vryheid berooven willen, vaſt ſtellen, dat 'er in de ziel een vermogen is, door de dadelyk tegenwoordige verbeeldingen niet bepaald, het welk haar in ſtaat ſtelt, om haaren aandagt na het eene goed te wenden, van het ander af te trekken, en hier door de kragt dier verbeeldingen te vermeerderen of te verminderen; het welk wy onwederſpreekelyk zullen tragten te bewyzen, na alleen vooraf gemeld te hebben, dat wy in de aanvoering van deze bewyzen voor toegeſtaan zullen houden, dat aan den menſch eenige vryheid toekomt.

(a) Waarom zeggen wy dat men aan de kinderen, krankzinnigen, nagtwandelaars en droomenden hunne daaden niet wyten kan: waarom anders, dan om dat wy zien, dat hunne oplettendheid en wil bepaald wor-

worden door de beweegingen der hersſenen, en de daar uit gebooren verbeeldingen? 'Er behoort geheel geene vryheid aan den menſch, ten zy hy zyne denkbeelden, als 't nodig is, weder voor zynen geeſt haalen, ſtand doen houden, op derzelver beſchouwing blyven ſtaan, en de gevolgen der werkingen overwegen konne; dat is ten zy hy een vermogen, van geene verbeeldingen afhangende, bezitte, om zyne oplettendheid te konnen beſtieren, en zelfs deze verbeeldingen te verlevendigen, of gene te verzwakken, deze tegen te ſtaan, anderen wederom te volgen: het welk, dat kinderen, krankzinnigen, of droomenden niet doen, in de eerſten verhinderd wordt, doordien de zelfſtandigheid hunner hersſenen te zagt en de vezelen te fyn en teder; in de tweeden, de ſchokken te ſterk; en in de laatſten, de zenuwen te weinig geſpannen, en de geeſten in ruſt zyn.

(*b*) Laat eens twee neigingen, waar van de eene de deugd, de andere de ondeugd ten voorwerp heeft, in 's menſchen ziel tegen elkander ſtryden; laat de menſch voor de eene wyken of zwigten; welke, om dat zy de overwinning behaald heeft, gy, zo ge wilt, zeggen zult dat de ſterkſte geweeſt is. Ondertusſchen is het eene bekende zaak, dat twee gelyke, doch vlak tegen elkander overſtaande, kragten elkander dood werken. Indien nu 's menſchen eigen oplettendheid niet heeft konnen nalaaten de leiding der bovendryvende neiging te volgen, dan is hy op geene andere wyze tot werken aangezet geworden, dan of hy alleen door eene gevoelige of zinlyke neiging bewogen ware,

(zy-

(zyne redelyke neiging namelyk door eene tegenoverſtaande verwoeſt, of ten minſten haare werking belet zynde) Op wat grond nu zoudt gy oordeelen dat men de uitvoering zyner bedryven aan zodanigen menſch meerder toe te ſchryven had, dan aan de kinderen, krankzinnigen, of droomenden?

Nog beter zal dit bewys klemmen, wanneer wy aanmerken, dat zy, die van gevoelen zyn, dat de redelyke geeſt door de meeſt vermogende verbeeldingen bepaald word, volkomen toeſtaan, dat de redelyke neiging door zekere overhellingen of verborgene toekeerigheden, waarvan de ziel geene bewuſtheid heeft, overmeeſterd word. Op die wyze zal de menſch alleen bepaald worden door de overmaat van zekere duiſtere begrippen, en geſteltenisſen, boven zyne redelyke neiging, even als een balans alleen door het overwigt wordt bewogen. Dus zal hy gevolglyk werken, als wierd hy alleen geleid door duiſtere voorſtellingen, waar van hy geen duidelyk denkbeeld heeft. 't Welk zo zynde, waarom zal men aan zodanig eenen meerder vryheid toekennen, dan aan iemand die ſlaapt?

Maar zodanig een vermogen in de ziel toegeſtaan zynde, dan valt het zeer gemaklyk te begrypen, waarom hy voor eene vrye oorzaak zyner kwaade daaden gehouden word. Want het ſtond aan hem van zyne oplettendheid, of opmerking een beter gebruik te maaken, de verkeerde neiging te verzwakken, en de andere te verſterken.

Van dit gevoelen zyn alle menſchen. Die eenen jon-

jongeling, in zyn verderf loopende, beſtraffen, onderſtellen altoos, dat de kragt der begeerlykheid, die hem wegſleept, niet zo groot is, dat zy hem belette de droevige gevolgen der ondeugd te overwegen; de kragt der ſchadelyke driften te verbreeken; ja in derzelver hevigſte woede, het beſluit van zo voort te werken, door overweeging van het gene de reden opgeeft, op te ſchorten, of zelfs geheel en al te veranderen. De gewoone uitdrukkingen zelfs der beſtraffingen, waarom hebt gy Gods geboden, myne vermaaningen, en alle eer en ſchaamte vergeten, toonen duidelyk aan, dat zich de menſchen verzekerd houden, dat iemand op het rampzalig ogenblik zelf, waarin hy voor eene ſchandelyke drift bezweeken is, beter maatregels had konnen neemen, zo hy niet willens en wetens zyne oplettendheid van de overweeging, wat zyn pligt van hem vorderde, afgetrokken had.

Schoon nu partyen ſomtyds genoodzaakt worden dit toe te ſtaan, neemen zy echter met de eene hand, het gene zy met de andere geeven. Want zy zullen zeggen, of dat door de daadelyk tegenwoordige geſteldheid van iemands hersſenen, en de daar mede verknogte gewaarwordingen, zyne oplettendheid en overweeging in haare rigting geleid en bepaald wordt, of zy zullen dat ontkennen: het laatſte konnen zy niet doen, of zy ſchryven den menſch zodanig een vermogen toe, als waar van wy hier ſpreeken: indien zy derhalven het eerſte, gelyk zy gewoon zyn, verkiezen, dan is het klaar, dat zy de ſchuld welſtaanshalven ſlegts op

den menſch leggen. Want de oplettendheid en de overweeging zullen niet nalaaten konnen de leiding der ſterkſte neiging te volgen; en dus zal men de reden, waarom wy meer onzen aandagt op de eene dan op de andere zaak veſtigen, in de geſteldheid onzer herſenen, die zeker van onze vryheid niet afhangt, zoeken moeten.

(*c*) Indien wy alleen door eene zinlyke en niet door eene redelyke neiging geleid wierden, dan zouden onze daaden ons niet toegerekend konnen worden, en uit dien hoofde ook niet vry zyn. De redelyke neiging ſtrekt zich altoos uit tot het gene waarlyk goed is. Waaruit derhalven moet men den oorſprong van 't zedelyk kwaad, met regt aan den menſch toerekenbaar, afleiden? Ongetwyffeld hier uit, dat de menſch zich door deze of gene ſchandelyke neiging, tegen welke zyne redelyke neiging te vergeeffch opkomt, al te lydelyk laat wegſleepen. Maar indien hy het vermogen niet heeft om, door middel zyner oplettendheid, ſommige verbeeldingen te verlevendigen, anderen wederom te verzwakken, en hy door de meeſt vermogende bevattingen altoos bepaald word, dan ſtaat het aan hem niet, te beletten dat hy door een ſterker magt geleid en vervoerd worde. Want dat gene, waartoe partyen hunnen toevlugt neemen, dat 'er namelyk eene zekere onverſchilligheid van werken is, of een vermogen om het tegenovergeſtelde te verkiezen, doet hier niets te zaake: wat toch heeft iemand aan een vermogen, het welk hy niet oeffenen kan, indien hy, als door eene onſchendbaare wet gebon-

bonden is, om de meeſt vermogende verbeeldingen altoos te moeten volgen. Zo zou een balans in eenen afgetrokkenen, of in eenen gedeelden zin beſchouwd, na dien kant konnen overhellen, waar zy het minſt belaaden was; maar in den zamengeſtelden zin kan zy dit niet doen, om dat zy bepaald wordt door het overwigt. Dus is het ook eene ydele uitvlugt, dat de ziel door beweegredenen geneigd, maar niet genoodzaakt wordt, en dat voor haar, in allen gevalle nog eenige onverſchilligheid overblyft; want die onverſchilligheid, die hier gezegd wordt overig te zyn, betekend niets, byaldien een menſch zyne verbeeldingen niet veranderen, of nalaaten kan voor die, welke de ſterkſte zyn, te zwigten. Deze onverſchilligheid derhalven zal alleen in het denkbeeldige, geenszins in eene werkzaamheid die door ſterker neigingen bepaald wordt, en dus in 't ware wezen der dingen niet beſtaan.

Maar de ſchuld, zult gy zeggen, word reeds in 's menſchen voorigen leevensloop gevonden. Want, had hy niet openlyk aan de ſchandelykſte driften, met verzwakking der betere, gehoor verleend, en dezelve met opzet gekoeſterd, nooit zouden zy tot die hoogte geſtegen zyn. Doch hier mede zult gy, ten zy ons gevoelen omhelzende, niets vorderen. Want hier uit zou eeniglyk volgen, dat een volwaſſen menſch, die, door de een of andere ſlordige drift vervoerd, een zwaare misdaad begaan heeft, op dien tyd zyne gemoedsbeweegingen in geenen deele heeft konnen wederſtaan; het welk wy echter aange-

toond hebben dat tegen de algemeene overeenſtemming der menſchen aanloopt. Behalven dit, wie ziet niet dat men door deze vinding op een bedekte wyze alleen de zwarigheid poogt te verduiſteren, maar niet weg te neemen? Want de ſchuld van dit bedryf wordt ſlegts op een vorig, en die weder op een nog vroeger, geſchoven; dan, met dus voort te gaan zal men eindelyk tot de bedryven der eerſte kindsheid, die men niet toerekenen kan, ja zelfs tot den toeſtand der geboorte opklimmen. Met de wegneeming van dit zielsvermogen, zyn waarlyk alle die voorheen bedreven daaden op dezelfde wyze aan de bepaaling der ſterker neigingen even onderworpen geweeſt, als elke tegenwoordige daad; en een menſch zou voorheen geene ſchandelyke drift begunſtigd hebben, zo niet de kragt van ſterker neigingen hem daar toe gedreven had; de neiging ten kwaaden is telkens, als hy gezondigd heeft, ſterker geweeſt dan de redelyke; zo dat deze, de zwakſte zynde, de andere niet heeft konnen wederſtaan; even zo weinig als het minder gewigt in de eene ſchaale gelegd, de werking van de meerder zwaarte in de andere tegenhouden of beletten konde.

(*d*) Dan, laaten wy met onze gedagten tot 's menſchen eerſte overtreding eens opklimmen, en laat de natuur van zynen redelyken geeſt of ziel eens zodanig zyn, dat hy zich niet anders dan na dien kant bepaalen kan, na welken hy door de verbeelding van 't hoogſte goed geleid wordt. Dan heeft aan het eerſte paar menſchen de ſchending van het Godlyk bevel be-

beter toegeſcheenen dan deszelfs nakoming, anders zouden zy het zelve gehoorzaamd hebben: maar dagt hun het eerſte beter te zyn, dan konden zy ook niet nalaaten te zondigen: want gelyk de aart des vuurs is dat het zelve brande; zo kieſt ook de menſch door de noodzaakelykheid der natuur dat gene, 't welk hem beſt dunkt: en hy kan zich niet anders bepaalen, ten zy hy zyne natuur verandere, 't welk onmogelyk is. Waarom derhalven heeft God het hun ten misdaad gerekend, dat zy niet gehoorzaamd hebben? buiten twyffel hierom: dat zy op hunnen pligt hadden moeten denken, op de beweegredenen der zuivere reden acht geeven, en door te groote nieuwsgierigheid, of door de bekooringen der oogen, zich niet laaten verleiden. Te regt zeker! Maar hunne oplettendheid of overweeging zyn of bepaald geweeſt door omſtandigheden, niets zondigs in zich hebbende, door woorden, van hun gehoord, door natuurlyke weetluſt, door een vrugt die aan de zinnen behaagde, of door de geſteltenisſe hunner hersſenen; of zy zyn niet bepaald geweeſt: zo ja, dan ſchynt hun niet ten misdryf geduid te konnen worden, dat zy van deze zielsvermogens geen ander gebruik gemaakt hebben: want gelyk een ſtroomend water niet nalaaten kan nederwaards af te vloeijen, zo wierd hunne oplettendheid daar heenen gevoerd, werwaards de krag der verbeeldingen, die op eene zeer natuurlyke wyze in hen opgekomen waren, dezelve leidde; en 'er was voor hun geen weg tot wederſtand derzelven open, om dat dezelve niet anders dan door behulp hunner op-

lettendheid zou konnen geſchied zyn. Maar ingevalle deze zielsvermogens door die omſtandigheden niet bepaald zyn geweeſt, dan wordt hier door bewezen, dat 'er in de ziel zekerlyk een vermogen is, 't welk van geene verbeeldingen afhangende, den menſch in ſtaat ſtelt, om zyne oplettendheid en aandagt te beſtieren, in het bepaalde veld zyner vryheid hier en elders over te voeren, en door deszelfs behulp de kragt der beweegredenen te vermeerderen of te verminderen.

Maar iemand zal zeggen dat de bekwaamheid van op te letten, daar zy ſlegts eene bloote mogelykheid van werken is, niet werkt, ten zy zy bepaald worde, en dat ſchoon de ziel haar bepaale, 'er evenwel een reden behoort by te komen, waarom zy haar liever op die dan op gene wyze bepaald, welke nergens anders in wezen kan dan in de ſterker (*a*) vertooningen of voorſtellingen. Maar wy hebben met de bygebragte redenen alrede genoegzaam bewezen, dat de oorzaak der bepaaling in de ziel zelve zit, of wel dat zy haare vryheid blyken laat, wanneer zy de oplettendheid op zekere wyze bepaald. 'Er werken ongetwyffelt verſcheiden beweegredenen op de ziel, waar op zy haare wederwerking doet; doch niet op die wyze gelyk de traage of werkelooze lighaamen, welker wederwerking door de eerſte beweeging of werking bepaald wordt. Waarlyk indien gy aan de ziel eenige vryheid toeſchryft, zult gy bekennen, dat zy door dezelve te oef-

(*a*) Verbeeldingen ſomtyds vertaald, zie bl. 4 enz.

oeffenen zich meer in een ſtaat van werkzaamheid dan van lydelykheid bevind; 'er moet derhalven eenig kenmerk, waar door wy die daaden der ziele, in welken zy werkzaam is, van anderen waar in zy gevoelt dat zy aan eenige wetten onderworpen is, by voorbeeld de zinlyke gewaarwordingen, onderſcheiden; pynig hier vry uw vernuft zoo veel gy kunt, gy zult geen ander kenmerk opſpeuren, dan dat zy zich lydelyk bevind wanneer de wyze van, en de beweegreden om te werken aan zekere wetten onderworpen zyn, en de uitwerkzels bepaald worden door den ſtaat der ziele, en door de werkingen der voorwerpen, als 't gehoor, of gezigt; doch dat zy werkzaam is, wanneer haare werkingen door deze dingen niet bepaald, maar aan het goeddunken der ziel zelve toe te ſchryven zyn. De vryheid is zelf natuurlyk in den menſch, maar haar aart is zodanig, dat het tegen dezelve ſtrydt door de werking der voorwerpen en de geſteldheid der ziele bepaald te worden, om liever dit dan dat te kiezen; het welk zo niet zynde, men niet zou konnen begrypen, waarom zich de menſch hier in meer lydelyk bevind, dat de vaſte ſterren hem kleener voorkomen dan de maan, dan daar in, dat hy zich door begeerlykheden, die tegen de Godlyke wet ſtryden, vervoeren en wegſleepen laate.

Het luſt ons thans het gezegde wegens de heerſchappy, die de ziel over haare vermogens heeft, met een gepaſt voorbeeld op te helderen. De waarheid van den godsdienſt wordt veel bondiger bewezen en verdedigd,

digd, dan de ongodsdienſtigheid; intuſſchen zyn veele der laatſte zeer toegedaan. Wy ſpreeken hier niet van zulke menſchen, welke alleen uit onkunde, of door vooroordeelen, die zy in hunne jeugd ingezogen of op 't gezag van anderen overgenomen hebben, doolen; maar van zodanigen, die na gedaan onderzoek duidelyk van zich geeven dat zy van den godsdienſt geheel en al vervreemd zyn. Hun verſtandelyk vermogen zeker is niet erger of anders geſteld, dan by anderen. Waarom worden deze door dezelve redenen niet overtuigd dan anderen, voor welke zy in bekwaamheid geheel niet behoeven te wyken? zekerlyk hierom, dat zy, gevoelende dat de godloosheid met hunne bedorve ſlordige begeerlykheden beſt ſtrookt, den godsdienſt gaarne geheel en al den bodem zouden inſlaan, zeggende in hunne harten, daar is geen God; dat zy hunne oplettendheid van alle bondige bewyzen aftrekkende, alles greetig aangrypen wat hun ter ſtaving en veſtiging der ondeugd maar eenigzins dienſtig ſchynt; tot dat zy eindelyk het ſpoor zo ver byſter zyn, dat de bondigſte bewyzen, hoe kragtig voorgedragen, geen de minſte vat meer op hun hebben. Op dusdanige wyze gaat iemand te werk, die, het pad der deugd verlaaten hebbende, zich aan de zonden ſchandelyk overgeeft. Indien zyns bedunkens de boosheid grooter of ſterker aanlokzelen heeft dan deugd, zo moet dat immers aan niets anders, dan dat hy zyn harte van alle goede raadſlagen afwendt, zyn geweten geweld aandoet, en dus een allerſlegtſt gebruik van zyne vryheid maakt, toegeſchre-

ſchreven worden. Hy had immers de gevolgen der zonde in overweeging konnen neemen, aan de vermaaningen der reden gehoor geeven, en geene voorſtellingen of verbeeldingen van zyne ziel onafhanglyk, bepaalden haar om kwaad te doen. Want in dien zin is het waar, dat beweegredenen neigen, maar niet noodzaaken, en gevolglyk door geenen dwang bepaalen.

Hier uit, meenen wy, kan genoegzaam begrepen worden, in welken zin men hebbe op te vatten het gene wy te voren uit vergelyking van eenige gevallen hebben afgeleid; ik wil zeggen, dat iemand gehouden wordt dan vry gewerkt te hebben, wanneer ons voorkomt, dat hy het tegendeel kon gedaan en gekozen hebben, van 't gene hy gedaan en gekozen heeft. Een menſch naamlyk wordt na verſcheiden kanten geleid, door onderſcheidene en tegen elkander overſtaande beweegredenen, elk van welken, alleen werkende, genoegzaam zou zyn om zyne ziel te bepaalen; maar dewyl 'er altoos meerdere en wel tegenſtrydige beweegredenen in zynen geeſt tegenwoordig zyn, zo vermeerdert hy de kragt der eene, en vermindert die der andere, door beſtiering zyner oplettendheid, die van zyn goeddunken afhangt, het welk doende begint hy zyne vryheid te oefenen; de uitwerkzels echter zyner oplettendheid zyn meer natuurlyk dan vry; om dat eenige, alhtans onvolkomen, werkingen van den wil niet nalaaten konnen te beantwoorden aan de beſchouwde en overdagte goederen (die namelyk onder onze verkiezing vallen.) Dan ſchoon de oplettendheid

ziele al eens op zekere wyze bepaald zy, zo kan evenwel die rigting wederom veranderd worden; en eer de ziel haar beſluit volbrenge, blyft haar altoos, door middel der denkbeelden, welke herroepen, geveſtigd en vergeleken kunnen worden, een vermogen over om die wilsneiging, die de overhand begint te krygen, te verzwakken; het beſluit om eenige daad te verrigten, het welk met behulp der oplettendheid begint gemaakt te worden, te veranderen; de tegenoverſtaande beweegredenen tegen de daad, tot welke zy zich gedreven voelt, te overweegen; (onder welke ook zyn kan dat zy een proef wil neemen van de heerſchappy die zy heeft over haare bedryven) en uit aanmerking derzelven zich anders te bepaalen; of ten minſten die daad voor tegenwoordig na te laaten. Ja op het eigen oogenblik dat de menſch iets wil doen, heeft hy het vermogen (ongetwyfelt door middel van andere bedenkingen) om de uitvoering van het genomen beſluit op te ſchorten, uit te ſtellen of te veranderen, gelyk wy hier omtrent veele voorbeelden zouden kunnen bybrengen van menſchen, die op het eigen oogenblik, dat zy een ſchelmſtuk zouden bedryven, tot betere gedagten kwamen. Tot dit alles zeg ik heeft de ziel geen vermogen in een afgetrokken en algemeenen zin, maar een vermogen, 't welk zy, mits haar verſtand behoudende, op onderſcheiden wyzen kan bezigen. De oefening derhalven der vryheid ten aanzien van eenige daad, neemt haar begin van zeker voor den geeſt tegenwoordig denkbeeld, wordt door het beſtieren der oplettendheid voort-

woortgezet tot op het beſluit om al, of niet, te werken, en eindigt in het ter uitvoer te brengen van het beſluit zelve.

Het zal niet ondienſtig zyn alles, wat van de natuur der vryheid, en derzelver wyze van werking tot hier toe gezegd is, of daar uit ligtelyk afgeleid zou konnen worden, nog eens ter loops te beſchouwen, en in één punt ſamen te trekken.

Sommigen onzer bevattingen zyn aangenaam, anderen onaangenaam; dan, het is den menſch natuurlyk eigen, dus niet vry, na vermaak te haaken, en van moeijelykheid of verdriet afkeerig te zyn. In dien zin ſtaat vrywillig over tegen vry; of liever, al wat vrywillig is, zal niet gezegd konnen worden vry te wezen.

Maar 'er zyn in den menſch verſcheiden tegen elkander ſtrydige neigingen: verſchillende goederen worden door onderſcheiden beweegredenen, die niets gemeens met elkander hebben, aangeprezen. Daar nu deze allen niet verkregen konnen worden, is de laatſte en genoegzaame reden, waarom de ziel het een boven het ander verkieſt, gelegen in haare vryheid, en in de heerſchappy die zy heeft over haare vermogens.

Hier uit kan men begrypen in hoe verre de wil vry is, 't geen LOCKE meende dat dwaasheid was te onderzoeken. Want de beweegingen van den wil, die op eene natuurlyke wyze verwekt worden, konnen niet gezegd worden vry te zyn; maar de verkiezing van het een boven het ander, de bepaaling van

den wil om liever dit, dan dat, te doen, zyn uitwerkzels der vryheid, wat naam men ook aan deze beſluiten van de ziel geeven wil. Een ſtruikrover heeft natuurlyk eenen afkeer van de ongemakken der armoede; maar hy beſluit vrywillig om eenen Reiziger op den weg te doorſteeken; en, de inſpraaken van zyn geweten veragtende, vermoordt hy hem. In dien zin is de wil vry.

Niet onduidelyk blykt ook dat de kragt van kwaade gewoonten en hebbelykheden op de vryheid der ziele eenen merkelyken inbreuk doen. Want de ziel oeffent op haare wilsneigingen geen onmiddelyk, maar een middelyk gezag, door de oplettendheid, die de beweegredenen te rug roept en overweegt; dan, door de kragt dezer hebbelykheden komen ſommige denkbeelden veel gemakkelyker, andere veel bezwaarlyker weder te voorſchyn, en wekken anderen, daar mede verbonden, op, welker geweldige en vereende kragt zy niet dan met veel moeite wederſtaat, terwyl zy daar voor ligtelyk bezwykt. Het kan zelfs gebeuren, dat, door eene langduurige gewoonte van kwaad te doen, ſommige hartstogten zo ſterk worden, dat zy het vermogen, 't welk de ziel heeft om de voorſtellingen tegen te ſtaan, te boven ſtreeven, niet tegenſtaande den menſch, zo lang hy by zyn verſtand is, altoos eenige magt overblyft om tegen de ſterkſte neigingen zich te verzetten; het welk, by aanhoudendheid en behoorlyk te werk geſteld, hem van tyd tot tyd gemakkelyker vallen zal.

Ongerymdelyk derhalven heeft BAYLE in zyn antwoord

woord aan een Provinciaal Pag. 753. gevraagd, waarom een menſch, als hy meeſter is in zyn eigen huis, zich zelven niet onverſchillig maakt omtrent zyne hartstogten, en waarom dan ſmert of droefheid niet op zynen wenk verdwynen? Want ſchoon de ziel heerſchappy voere over haare daaden, zy kan evenwel de werkingen van haaren wil uit geen louter niets voortbrengen, noch die, welke reeds beſtaan, oogenbliklyk doen verdwynen, maar heeft tot het vormen of veranderen derzelven verbeeldingen of voorſtellingen en beweegredenen nodig, welke zo ſterk en levendig zyn konnen, dat haare kragten te kort ſchieten, om dezelven zo ſpoedig als wel nodig zyn zoude te vernietigen, of zelfs te verminderen, aangezien het innerlyk bezef en de gezonde reden duidelyk bewyzen, dat haare vermogens eindig of beperkt, en niet in ſtaat zyn alles voort te brengen, zo dra zy ſlegts beginnen te werken.

Maar hier tegen komt men nu met dit onwederlegbaar bewys op: indien de kragt der ziel, door welke zy werkt, van de voorſtellingen of verbeeldingen niet afhangt, heeft zy ook geene evenredigheid tot dezelve; dus zal de ziel door deze haare kragt aan de beweegingen der hersſenen, en de daar mede verknogte voorſtellingen of geen den minſten weerſtand bieden konnen, of zy zal die allen, hoe ſterk ook, even gemakkelyk wederſtaan. Op even dezelfde wyze heeft de groote LEIBNITZ willen aantoonen, dat de ziel door haar eigen kragt het lighaam niet in beweeging brengt, dewyl het niet te begrypen is,

waarom haare kragt, welke met die des lighaams dezelfde wetten niet volgt, als zy zekere hoeveelheid van beweeging aan de ledemaaten kan indrukken, niet grooter hoeveelheid daaraan geven kan, waarom zy, by voorbeeld, een lighaam, als 't haar gelieft, tot aan de ſtarren niet kan opvoeren. Maar wie ziet niet dat men zonder grond aanneemt, dat de ziel, 't zy in het lighaam te beweegen, 't zy in zommige verbeeldingen te verſterken andere te verzwakken, alles, of in 't geheel niets door haar eigen kragt uitwerken kan; daar haar bepaald vermogen hier gebiedt den middel weg te houden? De ziel, gelyk wy reeds zo dikwyls gezegd hebben, oeffent, door middel der oplettendheid, heerſchappye over haare verbeeldingen door bepaalde, geene oneindige, beweegingen in de hersſenen voort te brengen, en met de kragt van beweegredenen, tot zekeren bepaalden trap verſterkt, de tegenoverſtaande te verbreeken. Met dit alles wil ik echter de volſtrekte hoeveelheid der beweegingen, die de ziel door dit haar vermogen te wege brengt, niet bepaalen; 't geen ik ook niet doen kan; 't zal my evenwel vryſtaan aan te merken, dat de ziel, door deze zelfde kragt naar zekere ſoorten van voorwerpen beſtendig te rigten, en als in één punt te doen ſamenloopen, zo verre komen kan, dat zy verbaazende, ongewoone en het geloof byna te boven gaande uitwerkzels vryelyk voortbrenge.

Hier uit blykt ook ten klaarſten, dat men 's menſchen vryheid ten onregte beſtempeld met den naam

van

van onverſchilligheid, die de ziel zekerlyk niet bezit omtrent goed of kwaad. Want gelyk iemand, die digt by een vuur zit, warm moet worden, doch 'er van afwyken kan; zo moet ook de ziel door eenig goed, welks denkbeeld zy voor zig heeft, geheel anders aangedaan worden dan door ſmerte; nochtans kan zy haare opletteindheid elders henen wenden. Des men deeze vryheid beter zal noemen eene vryheid van keuze, of bepaaling.

'Er behoeft dus met LOCKE hier niet gevraagd te worden, waar men de onverſchilligheid der ziele plaatſen moet? Voor de voorſtelling des verſtands, of na de bepaaling van den wil? Daar het niet wel voeglyk geſchieden kan dezelve tusſchen beide te ſtellen. Men heeft alleen te zeggen, dat de ziel, verſcheiden denkbeelden hebbende van verſchillende goederen, zich door haar eigen kragt bepaald om het een boven het ander te verkiezen, op zodanige wyze als wy reeds verklaard hebben.

Doch men dient hier wel in aanmerking te neemen, dat eene uitwendige daad, door welke de ziel haar genomen beſluit te werk ſtelt, niet noodzaakelyk tot het wezen der vryheid behoort, ſchoon zy de oeffening derzelve ten einde brenge. Want men vindt 'er, die ontkennen, dat de gewillige lighaamsbeweegingen door de kragt der ziele voortgebragt worden, en evenwel den menſch van dit vermogen niet willen beroofd hebben. Iemand, die zig tot het pleegen van eenig ſchelmſtuk na voorafgaande overweeging bepaald, maar, daar toe zullende uitgaan, de deur voor zig ge-

gefloten gevonden, of op het oogenblik der volvoering het gebruik zyner ledematen verlooren had, zou evenwel daar over der Godlyke ſtraffe onderworpen zyn, het welk door het allernadruklykſt vonnis des Zaligmaakers beveſtigd word, MATTH. V. vs. 28. De zitplaats der vryheid derhalven is de ziel, niet de beweegkragt, gelyk ſommigen willen; want is de vryheid in de beweegkragt gelegen, dan wordt het eene onbegrypelyke zaak, dat eene daad, zo veel te meer toerekenbaar zy, als men 'er zig meer over beraaden heeft, daar de beweegkragt altoos in denzelven ſtaat blyft. Niet zeker de onverſchilligheid dezer beweegkragt, maar de gebeurlykheid der verkiezing of bepaaling, maakt eene daad vry, hoewel zy gemeenlyk beiden plaats hebben.

Na dit alles mogen wy 's menſchen vryheid opgeeven als een vermogen, dat hy bezit, om uit veele bekende goederen, geen van welken hy, door de natuur, of door eenige, het zy klaare, het zy duiſtere voorſtellingen, genoodzaakt is, den voorrang te geeven, één boven de anderen te verkiezen, liever dit, dan dat, beſluit te neemen, en volgens het genomen beſluit te handelen; tot welk vermogen, op dat het zedelyk genoemd moge worden, niets meer nodig is, dan dat de menſch, met reden en verſtand begaafd, zedelyke denkbeelden hebbe, en naar dezelve zich bepaelen en werken kan. Men begrypt inmiddels, dat hier onder de vrye daaden der menſchen niet alleen de beweegingen der ledemaaten, maar ook die der

der hersſenen, door de kragt der ziele voortgebragt, moeten gerekend worden.

In deze bepaaling wordt voor toegeſtaan gehouden, dat het vermogen der ziel om zich te bepaalen van voorſtellingen niet afhangt. Op het oogenblik zeker, waarin zich iemand bepaald, wordt hy meer door het denkbeeld van dat goed, 't welk hy verkieſt, dan door dat der overige, getroffen; maar des niettegenſtaande zou hy zich anders konnen bepaalen, door zyn eigen vermogen of kragt, die door de geſteltenis der hersſenen niet bepaald wordt. Men moet derhalven de ziel niet by een balans, of de beweegredenen by gewigten, vergelyken, zo als BAYLE, LEIBNITZ en anderen gedaan hebben, maar veel eer erkennen, dat de wyze van vry te werken, door voorbeelden uit den invloed der werkelooze ſtoffe, veel meer verduiſterd dan opgehelderd wordt; daar de vryheid uit zich zelve regelregt ſtrydt tegen de werkeloosheid; en men veel beter voelen, dan door vergelykingen, die hemelsbreedte van 't bedoelde oogmerk afwyken, verklaaren kan, hoe dit zielsvermögen geſteld zy.

Thans op de vraag, waarin de natuur der Zedelyke Vryheid beſta, en wat zy in zich behelze, geantwoord hebbende, ſtaat ons nog maar te bewyzen, dat zy by den menſch plaats heeft. Dewyl 'er nu twee voornaame zaaken vereiſcht worden, om te konnen zeggen dat de verſtandige menſch vry werke, te weten, dat hy zich zelve bepaale, of door een inwendige

kragt werke, en dat hy werke en kieze zonder daar toe noodzaakelyk bepaald te zyn; zo zullen wy eerſt zyne werking uit eigen neiging (*Spontaneitas*) tegen ſommige voorſtanders van eene groover noodlottigheid handhaven.

Dat een menſch uit kragt van een inwendig beginzel werkt, dat hy zich zelven tot werken bepaalt, of dat hy eigen neiging bezit zyn ſpreekwyzen, die alle op 't zelfde uitkomen. Eigen neiging ſluit geene voorſtellingen van goed, geen behaagen of trek uit, maar behelſt meer dan deeze; eene inwendige werkkragt, tegen werkeloosheid overſtaande. Het ſchynt in der daad geen tegenſpraak te lyden, dat de denkbeelden niet door middel van beweegingen de ziele ingeſtort, maar veel eer door de kragt der ziele, daartoe van dezelven bepaald, voortgebragt worden. De eigen neiging, egter, wordt tot de voorſtellingen zelven niet uitgeſtrekt, maar bepaald tot de daaden, die ter verkryging van het goede, of ter afwending van het kwaade ondernomen worden. Dat nu zodanig eene eigen neiging by den menſch plaats heeft, is zo duidelyk, dat het te verwonderen is, dat 'er immer menſchen gevonden zyn, die daaraan twyffelden. Dat 'er ten minſten zekere zelſtandigheid beſtaat, die uit kragt van een inwendig beginzel werkt, is zo klaar als het daglicht. Want de uitwerkzels, die wy dagelyks zien, zyn hunnen oorſprong of aan een inwendig, of aan een uitwendig, beginzel verſchuldigd: indien aan het eerſte, dan zal 'er daadelyk een inwendig beginzel van werken beſtaan; indien aan 't laatſte,

dan

dan zullen die uitwerkzels ſlegts lydingen zyn, en eenig innerlyk beginzel of wezenlyke werking nodig hebben, om te konnen beſtaan, dewyl in het denkbeeld van lyding de kundigheid van werking ligt opgeſlooten. Gelyk men een twyffelagtig voorſtel met geen ander even onzeker voorſtel bewyzen kan, 't en zy men eindelyk opklimme tot voorſtellen, die uit zigzelven klaar zyn; zo zyn ook alle poogingen ydel om een voldoende reden van de voorvallende veranderingen te ontdekken in eenig uitwendig beginzel, hetwelk zoodanig eene reden niet minder nodig heeft, 't en zy men een inwendig beginzel te hulp roepe, om de verſchynzels te verklaaren. Wy, menſchen, zyn van de natuur zo gevormd, dat wy niet anders oordeelen konnen, noch ons immer laten overreeden van de mogelykheid, of dat een keeten, ſchoon haar ſchalmen onderling aan elkander vaſt zyn, in de lucht blyve hangen, zo 'er niet iets zy, 't welk haare zwaarte draagen kan; of dat eene reeks van gewrogten, die onderling uit elkander geboren worden, beſta, zonder bewerking van eenige oorzaak, die de uiterſte reden van de geheele reeks in zich vervat, en gevolglyk uit een inwendig beginzel werkt.

Maar, word 'er een inwendig beginzel van werken gevonden, dan zal 'er ook zekerlyk een innerlyk beginzel van denken beſtaan. Twee ſoorten van veranderingen kennen wy, beweeging, en bevatting; maar beweeging is een uitwerkzel, 't geen wy verzekerd zyn, dat men niet verſchuldigd is aan het lighaam dat bewogen wordt, volgens de eerſte wet der beweeging

van NEWTON. Daarenboven, al beſtond 'er iets, hetwelk door eene inwendige kragt bewogen wierd, hierdoor zou men geen regt erlangen, om te ontkennen, dat 'er zeker inwendig beginzel van denken gevonden word; dewyl niets ongerymder kan wezen dan dat denking zou voortgebragt worden door eene beweeging, daarvan ontbloot; en dewyl de orde van het heelal, en de gebeurlykheid der beweegings wetten bewyzen, dat 'er zekere verſtandige en met een inwendig vermogen van werken begaafde zelfſtandigheid beſtaat.

Deeze aanmerkingen oordeelden wy de bewyzen der eigen neiging te moeten laaten voorafgaan, om dat zy, die den menſch geen inwendig beginzel van werken toeſtaan willen, dit alleen doen met oogmerk, om alle verſtandelykheid, en daar mede verknogte werkingen onder de wyzingen der ſtoffe, die ſlegts door blinde noodzaaklykheid werkt, of liever lydelyk is, te brengen. Doch wie kan, na dat wy dit allerongerymdſt verdigtſel wederleid hebben, zonder de uiterſte ſchaamteloosheid een oogenblik in twyffel trekken, dat de menſch uit zich zelven werkt, zich zelven bepaald? Dat de voorwerpen der bevattingen buiten de ziel beſtaan wordt hier uit beſt beweezen, dat, zoo zy waarlyk beſtaan, de voorſtellingen juiſt op die wyze en in die orde in de ziel moeten opkomen als zy doen; doch met het zelfde bewys kan ook aangetoond worden, dat de menſch werkt, niet lydelyk is. Sta immers voor een oogenblik toe, of verbeeld u, onderſtellender wyze, dat de menſch uit

uit een inwendig beginzel werkte, zou hy ooit, bid ik u, duidelyker en levendiger bezef van zyne eigen neiging konnen hebben, dan hy in der daad heeft? Of zou men in de taalen, waardoor wy de begrippen van elk volk ontdekken, duidelyker blyken van het onderſcheid, tuſſchen het daadelyke en lydelyke, beſpeuren? Zouden de beweegingen der werkelooze ſtoffe, van de eigen werkingen der menſchen, of zelf der dieren, door algemeener ſamenſtemming onderſcheiden konnen worden? Of zou 'er aanmerkelyker ſtryd zyn tusſchen doen en lyden, wanneer de menſch uitwendige beweegingen tegen ſtaat? Doch zulk eene oorzaak, die niet verdigt is, maar wezenlyk beſtaat, en ter oplosſing van alle de verſchynzels voldoet, is de eenige waare oorzaak derzelven: want men mag geen meerder oorzaaken ſtellen dan 'er nodig zyn om de gewrogten te verklaaren, volgens den regel van redenkavelen, door NEWTON opgegeeven, die zekerlyk zeer goed is.

Indien de menſch, als hy ons toeſchynt te werken, leedt, en wel gelyk men voorgeeft, door onbekende oorzaaken, zou hy de werkingen van zyn eigen wil, als door verborgen oorzaaken, buiten zyn weeten, voortgebragt moetende worden, niet meer konnen voorzien, dan iemand voorweet, dat hem zeker ongelyk zal worden aangedaan. Doch is eenig menſch van dat gevoelen, dien willen wy wel laaten raaden, of wy dit, dan of wy dat, zullen doen, of wy onze hand opligten zullen, of niet; om al wat hy wil durven wy wedden, dat niet het gene hy voor-

zegt heeft, maar juiſt het tegendeel zal gebeuren. Laat ons die voorwaarde maaken, dat party duizend dukaaten zal hebben, als wy doen 't geen hy geraaden heeft, en wy, het tegendeel doende, ſlegts één dukaat; als hy wys is zal hy zyn geld aan zulken weddenſchap niet waagen durven, terwyl hy evenwel al te veel voor zou hebben, indien de menſch geen meeſter zyner daaden ware, zonder het welke hy net zo min in ſtaat zou zyn de voorzegging van zyn party te verydelen, en de voorgeſtelde dukaat te winnen, als hy, ten allen tyde, zonder ooit mis te hebben, zou konnen raaden, of de ander een even of oneven getal knikkers in de hand hebbe; daar de oorzaaken, die ons zouden moeten bepaalen, in beide gevallen even onbekend zouden zyn, ſchoon zy behaagen of trek in de ziel mogten voortbrengen. Gy zoudt hier eene vergeefſche uitzondering maaken door aan te merken, dat, in dit geval, de wil bepaald wordt door de kennis, die men nopens den ſtaat van 't ſpel heeft, want wy handelen hier alleen van de eigen neiging, om welke te bewyzen niets meer vereiſcht wordt, dan dit getuigenis van het inwendig bezef, dat wy zulke beſluiten van den wil in ons zelven verwekken konnen, als ons, uit wat oorzaak ook, behaagen, en dit zo dikwyls doen als ons goed dunkt; het welk men van de veranderingen, die door het vermogen der ziele niet te wege gebragt worden, met geen het minſte recht zou kunnen zeggen.

Laat ons hier eens gebruik maaken van BAYLE's voorbeeld, waar mede hy heeft willen bewyzen, in zyn

zyn antwoord aan een Provinciaal, hoofdſt. 140, Deel III bladz. 76, dat men de eigen neiging uit het inwendig bezef niet kennen kan; redeneerende ten dien einde in dezer voege: Indien aan een windwyzer eens vooral eene beweeging gegeeven wierd, na zeker bepaald punt van den gezigteinder, en tevens eene begeerte om zich derwaards te beweegen, begryptge dan niet duidelyk dat dit ſtuk koper door zich zelve zou ſchynen bewogen te worden, vooral indien het niet wiſt, dat 'er iets zódanigs beſtondt als wind enz., by aldien nu de oorzaaken, die ons aandryven, behaagen of trek in ons te wege brengen, dan zouden wy, zo min als zulk een ſtuk koper, ontdekken konnen, dat wy geen meeſters over de werkingen van onzen wil, of enkel lydelyke geen daadelyke onderwerpen van dezelven waren. Dan, BAYLE is door dit zyn voorbeeld zelve gemaklyk te wederleggen. Want dit ſtuk koper zou de beweegingen, die het ſtond te ontvangen, in 't minſt niet voorzeggen konnen, als van winden, hetzelve aandryvende, onkundig, en het zou voorwaar zyne beweegingen derwyze niet konnen veranderen, als het noodig hadt, om u te wederleggen, als bewoogen door oorzaaken van buiten. Maar dit alles doet de menſch zonder moeite: ſchoon hy geen beſluit genomen hebbe, om dit of dat te doen, weet hy, egter, dat hy net het tegendeel doen zal, van 't gene gy zult voorſpeld hebben. Gy ziet dus, dat ons door het inwendig bezef niet alleen word geleerd, dat wy met behaagen of trek werken, hetwelk BAYLE in zyne

ne valſche ſluitreden ſtelt, maar ook, dat wy door eigen neiging werken. Ja de Zon zelve, indien 'er verſtandelykheid in haar vallen mogt, zou den twyffelenden BAYLE niet klaarder bewyzen konnen dat zy het is, die ſchynt, dat zy de oorſprong van 't licht is, dan de menſch kan aantoonen, dat hy het is, die wil, of dat de oorſprong der werkingen van zynen wil in hem zelven te vinden is.

Indien deeze dingen niet voldoende zyn om 's menſchen eigen neiging te bewyzen, dan weet ik niet wat 'er door ſtervelingen begrepen of bewezen kan worden. Want zo dikwyls wy iemand, die aan het getuigenis van het inwendig bezef twyffelt, wederleggen willen, worden alle onze denkbeelden zo verward, dat wy nauwlyks weten wat wy zeggen moeten. De allerbondigſte bewyzen brengen haare uitwerking alleen voort, in zo verre zy verſtaan worden, maar zy konnen niet verſtaan worden, ten zy men, door het inwendig bezef de overeenkomſt der denkbeelden bevatte, gelyk de meetkundige bewyzen zelve van eerſte kundigheden en vereiſchten, welker waarheid alleen door het inwendig bezef kan gekend worden, afhangen. 'Er is in de ziel een bezef van het waare, waardoor een menſch gevoelt, dat hy in de kennis der waarheid niet dieper indringen kan, en waar omtrent elk, die 'er zich tegen wil verzetten, zal gewaar worden, dat zyn verſtand verſtompt, en dat hy als met een ſoort van blindheid geſlagen word; hetwelk niet miſſen kan allen te over te komen, die de eigen neiging lochenen. Wat toch anders, dan woorden zonder

der betekenis zyn zulke voorſtellen, als de volgende: de menſch is een lydelyk onderwerp der werkingen van zynen wil, als hy het een boven 't ander waardeert; terwyl hy, na voorafgaande overweeging, iets beſluit, of het een boven het ander verkieſt, werkt hy niet meer dan als hy van een toren geworpen wordt; 't verſchil is alleen, dat die geen, welke hem van den toren werpt, geen behaagen of trek in hem voortbrengt. Wat toch zou 'er van ons worden, by aldien die verborgen oorzaaken, door welken wy onwetend aangedreven worden, haaren pligt op eenigerhande wyze vergeetende, in plaats van behaagen of trek, afkeer en verdriet in de ziel verwekten. Dan zouden wy ſmert boven vermaak ſchatten, het gene ons mishaagde verkiezen, en niet door liefde tot, maar door haat tegen ons zelven, gedreven worden. Dus, voorwaar, zou 's menſchen aart en inborſt het allervreemdſt gedrogt in vreemdheid overtreffen. Dan het wordt tyd dat ik afſtappe van de ongerymdheden, daar uit oorſprongkelyk, dat men naa de ſtem van het inwendig bezef niet luiſteren wil, te vermenigvuldigen. DESCARTES heeft deeze byzondere twyffeling onder zyne algemeene willen betrekken, dewyl het misſchien zou kunnen zyn, dat wy door zekere veel vermogende oorzaak omtrent zulke dingen zelve, die wy allerklaarſt begrypen, eerſte kundigheden (by voorbeeld) en meetkundige waarheden, misleid wierden. Maar beter hebben anderen geleerd, dat zodanig eene twyffeling, als zy in den menſch vallen kon, hem tot twyffelary, (*Scepticismus*) door geenerlei redenen na-

derhand uit te rooijen, zou vervoeren. Want door welk ſoort van bewyzen zal iemand van zyne twyffeling geneezen worden, die by zich zelven onzeker is, dat hy zig niet bedriegt in dingen, welke hy duidelyk beſeft, dat zig voor hem vertoonen? welke zal de toetſteen zyn, waar door wy tusſchen waar en valſch onderſcheiden, zo wy op het getuigenis van ons eigen inwendig bezef niet durven afgaan?

Schoon zy, ondertusſchen, die het inwendig bezef tegenſpreeken, naauwlyks waardig ſchynen, dat men tegen hen redenkavele, 't zal egter niet ondienſtig zyn de belachelykheid van den redeneertrant onzer tegenſtrevers eens te beſchouwen. Zy ſtellen de bloote vermoedelykheid eener zaak, die allen buiten hen ten uiterſten ongerymd, en zy alleen mogelyk agten, tegen de algemeene overeenſtemming des menſchdoms, en geene reden, die den minſten zweem van waarſchynlykheid heeft, kunnen zy bybrengen, waarom die oorzaaken, welken den menſch aandryven, een gewrogt zo ſtrydig tegen haare eigene werking voortbrengen, dat zy aan onze ziel het denkbeeld niet van lyding, maar van werking, en van heerſchappy over de bepaalingen van haaren wil, indrukken. Want wie ziet niet, hoe men zonder eenigen grond voorgeeft, dat die oorzaaken, welken den menſch het een of ander doen willen, altoos behaagen of trek voortbrengen? daar wy aan zo veele andere allermoeilykſte lydingen onderhevig zyn, als by voorbeeld: honger, koude enz.. Het is zekerlyk niet te ontkennen, dat de natuur door onaangenaame lydingen en

ſmer-

ſmerten wysſelyk voor onzen welſtand gezorgd heeft. Waarom heeft zy dan ook, indien wy altoos lydelyk, nooit werkzaam zyn, de oorzaaken niet zodanig geſchikt, dat zy al wat ons nadeelig is, te gelyk ſmaakeloos en lastig voor ons maaken? Waarom loopt dan een losbandig Jongeling met zo veel vermaak in zyn verderf? daar de natuur ter bereiking van haare oogmerken magts genoeg heeft, en haare aanprikkelingen, met zo veel andere dingen, onlochenbaar bewyzen, dat zy voor ons heeft willen zorgen. Gy ziet hier uit, dat gy of zeggen moet, dat de natuur zich zelve wederſtreeft, en hier wysſelyk, daar dwaaslyk te werk gaat, of dat gy tot eene verkiezing der ziele, ja tot de vryheid toevlugt moet neemen. Wat behoeven wy meer by te brengen? Durft gy ontkennen, dat de ziel om andere zaaken, die by haar in aanmerking komen, dikwyls haar voorneemen verandert, en nieuwe raadſlagen plaats geeft? Maar zo die verborgene oorzaaken haar deeden willen, het geen zy wil, dan konden de uitwerkſelen niet verhinderd worden door overweeging, vermaaningen, of bezef van pligt, als die voor de geboden der natuur altoos zwigten moeten. Zyt ge op voorbeelden hier omtrent geſteld: de maan ſchynt u grooter aan den gezigteinder dan in den middaglyn; gy weet intusſchen dat het zo niet is, nogthans kunt gy u zelven deeze wyze van zien niet kwyt maaken, want die dingen, tot welken de natuur ons bepaalt, konnen van ons niet veranderd worden. Hoe zeer het gezigt dikwerf misleid wordt, kunt gy zeer wel ontdekken, maar

geen middel hebt gy, om deeze misleiding voor te komen. Hoe toch komt het derhalven, indien de natuur zelve, door verborgen oorzaaken, de beſluiten der ziel niet minder voortbrengt, dan de uitwerkzels van het gezigt, dat wy dezelven zo dikwyls opſchorten of veranderen konnen; en dat wy, om dit te doen, niets meer nodig hebben, dan de gedagte van omtrent onze heerſchappy, over dezelven, een proef te neemen.

De menſch is derhalven geen bloot werktuig, gelyk de ongelukkige LA METRIE, en anderen van dien ſtempel, zich zelven poogden diets te maaken; maar hy geniet het voorregt van een inwendig beginzel van werken, eene wezenlyke eigen neiging, te bezitten. Ik onderzoek hier niet, of zelfs die gewaarwordingen, in welke de ziel aan vaſte wetten onderworpen is, door haare kragt, ſchoon door de werking der voorwerpen bepaald, voortgebragt worde; maar zekerlyk bewyzen haare verkiezing van het een boven het ander; en haare beſluiten, dat zy van een werktuig, hoe konſtig ook zamengeſteld, wyd en breed verſchilt. De ſtoffe is werkeloos, onindringbaar, deelbaar; maar geheel anders is het, volgens getuigenis van het inwendig bezef, met de ziel gelegen. Ja ſchoon zy al ſtoflyk ware, zo zou zy nogthans meerder eigenſchappen in zich bevatten, dan ons van de ſtoffe bekend zyn, en de verkiezing, wilsbepaaling, overweeging, zouden ſteeds van de beweeging der ſtoffe onderſcheiden, en zelfs met geheel ſtrydige eigenſchappen voorzien zyn. Wie toch

ge-

gevoelt niet dat de werkingen der ziele, met de beweegingen der werkelooze ſtoffe geheel niet overeenſtemmen. Een lighaam, door twee verſcheiden kragten, na verſchillende kanten gedreven, volgt de rigting van geen van beiden, maar zekeren middelweg, die ligt te bepaalen is; maar hy, aan wien men uit tien ſoorten van goederen kiezen laat, kieſt één derzelven boven alle de overige op geene andere wyze, dan of dat alleen maar voor zynen geeſt tegenwoordig geweeſt ware. Een lighaam, door gelyke kragten na tegen elkander overſtaande ſtreeken gedreven, blyft noodzaakelyk in ruſt. Maar wie, die den kinderen zelven niet ten ſpot wil ſtrekken, zal ſtaande houden, dat de Ezel, in de bekende fabel van Buridan, tusſchen twee bosſen hooi, die hem even zeer behaagen, ſtil zal blyven ſtaan, en eerder van honger ſterven, dan door zyn eigen vermogen het evenwigt der oorzaaken verbreeken? De ſnelheid van een in beweeging gebragt lighaam wordt door eene tegengeſtelde werking verminderd, en als het naar eenigen anderen kant gedreven wordt, veranderd altoos deszelfs rigting: maar een menſch, die zich tot eenige daad reeds bepaald heeft, wordt door ſtrydige bedenkingen nu eens wederhouden, dan weder nog ſterker aangezet, tragtende naar het verbodene, en begeerende het geen hy niet hebben mag. Door hinderpaalen wordt de beweeging der lighaamen verminderd, of vernietigd. Maar de menſch, daar door getergd, wordt vervoerd om nog grooter dingen te beſtaan en te verrigten. Door zyn inwendig vermogen kant hy zig te-

gen de uitwendige noodzaaklykheid, wederſtreeft zyn noodlot, geeft, ſchoon van alle hulpmiddelen verſteeken, de moed niet verlooren, zoekt hulp by zig zelven, en vindtze. Dezelfde kragten konnen aan hetzelfde lighaam altoos dezelfde hoeveelheid van beweeging indrukken; maar de menſch wordt door het denkbeeld van het zelfde goed geheel anders, voor dan na deszelfs genieting, aangedaan; door zaaken die nieuw zyn, ſchoon van minder belang, wordt hy ſterk getrokken, terwyl hy van de oude een walg krygt; op 't leezen van dezelfde letteren, of 't hooren van dezelfde klanken ſtuift hy het ééne opgenblik op in toorn, en barſt het andere uit in een ſterk gelach; nu brengt iets groote, dan weder geheel geene, verandering in hem te wege. Maar, ik bedwing my van meer redenen voor de eigen neiging der ziele op te geeven, achtende dezelve klaar genoeg beweezen te hebben. Alleen zal ik nog aanmerken, dat allen, die door eene gedrogtelyke herſchepping den menſch tot een louter werktuig tragten te maaken, zig zelven op eene ſchandelyke wyze tegenſpreeken, terwyl zy aan den eenen kant daaruit, dat alle de eigenſchappen der ſtoffe ons niet bekend zyn, pogen op te maaken, dat het vermogen van denken niet bewezen kan worden tegen den aart van een lighaam te ſtryden; en aan de andere zyde, daar uit, dat de ziel ſtoffelyk is, afleiden, dat zy geen inwendig beginzel van werken bezitten kan. Wat wil dit anders zeggen, dan dat de lighaamen, naa maate hunne onderſtellingen zulks vereiſchen, nu eens veele eigenſchappen hebben van wer-

werkeloosheid en onindringbaarheid onderſcheiden, dan' weder geheel geene.

Wy hebben thans in 't breede getoond, dat de menſch geen lydend, maar een werkend onderwerp is van die veranderingen, welke tot de vryheid betrokken worden. Dit derhalven, gelyk wy agten, onwrikbaar vaſt ſtaande, blyft ons nu overig te bewyzen, dat hy, in het oeffenen zyner vryheid, zodanig te werke gaat, dat de beſluiten van zynen wil, zyne verkiezing, en alle de daaden tot derzelver oeffening behoorende, niet bepaald zyn door de geſteldheid zyner hersſenen, en de klaare of duiſtere voorſtellingen, daar mede verbonden; maar dat de menſch zig zelven, zonder van eenige noodzaaklykheid, met voorſtellingen gepaard gaande, af te hangen, nu dus, dan weder anders, bepaalen kan, en dit ook buiten twyffel doet. Om 't welk des te naauwkeuriger te verrigten, wy eenige weinige aanmerkingen over de onderſcheiden ſoorten van noodzaakelykheid zullen laaten voorafgaan.

Niet oneigen wordt dezelve verdeeld in eene volſtrekte noodzaaklykheid, en eene noodzaaklykheid volgens zekere onderſtelling. Volſtrekt noodzaakelyk is, waar van het tegengeſtelde, in onze gedagten zelven, niet kan begreepen worden, gelyk een cirkel zonder rondheid, want van dingen, die onmogelyk zyn, kan men geen denkbeelden hebben. Deze ſoort van noodzaaklykheid hangt af van de bepaalingen, tot het wezen eener zaak behoorende, en beſtaat hier in,

in, dat hy, die deeze zaak begreep met bepaalingen vlak ſtrydig tegen haare natuure, hier door van dezelve een denkbeeld en geen denkbeeld zou vormen, om dat elke zaak die zaak is en geen andere. Deeze noodzaaklykheid raakt derhalven het weezen der dingen.

Met de andere ſoort is het zoo niet. De noodzaaklykheid volgens zekere onderſtelling, hangt niet af van het weezen der dingen, maar van zekere voorwaarde. Doch als deeze beſtaat, kan de uitwerking, daar van afhangende, niet nalaaten ook te beſtaan. Het beſtaan der oorzaak ſluit hier insgelyks het beſtaan der uitwerking in. Deeze noodzaakelykheid, die beſtaan of bepaaling onderſtelt, heeft plaats, wanneer het weezen eener zaake haar niet bepaalt, om te beſtaan op deeze of die wyze, gelyk zoo de ſtoffe uit eigen aart onverſchillig is, omtrent beweeging en ruſt, en verſchillende gedaanten kan aanneemen.

Deeze zyn de onderſcheiden ſoorten van noodzaaklykheid als men op geen verſtand agt geeft. Doch beſchouwt men de noodzaaklykheid als met verſtand vereenigd, dan word zy zedelyke, anders natuurlyke of meetkundige noodzaaklykheid genoemd. Hier ondertuſſchen verdient aangemerkt te worden, dat alle noodzaaklykheid volgens zekere onderſtelling, in het einde, nederkomt op de werking eener verſtandige oorzaak, om dat ſtoffe, van verſtand ontbloot, uit verſchillende wyzingen, tot haar weezen niet behoorende, de eene boven de andere niet heeft konnen verkiezen; gelyk by voorbeeld zig in zekeren trap of naar zekeren

kant

kant te beweegen, en wat van dien aart meer is.

Indien nu SPINOZA, of iemand anders, de daaden der menſchen aan eene volſtrekte noodzaaklykheid onderwerpt, zal hy zekerlyk niet weeten, wat hy wil: Want al wat op die wyze noodzaaklyk is, daar van kan het tegengeſtelde, in onze gedagten zelven, geen plaats hebben. Iets van dien aart wordt nooit veranderd, gelyk een driehoek nu nog dezelfde eigenſchappen heeft als voorheen; zulke dingen zyn en blyven in eene zaak, gelyk in een cirkel alles, wat men van een cirkel zeggen kan; maar dat het zo niet is met der menſchen daaden, blykt genoegzaam hier uit, dat de menſch overweegt wat hem te doen of te laaten ſtaat, en zyn voorneemen verandert. Wie toch, die maar eenig gezond verſtand bezit, zal ſtaande houden, dat SPINOZA, al wat hy deedt, zo noodzaaklyk deedt, als tweemaal twee vier is.

Zelden echter komen zelfs de vyanden van den Godsdienſt tot die onbeſchaamdheid; doorgaans houden zy zich verzekerd dat het genoeg is, om de vryheid uit het menſchelyk leeven weg te neemen, indien zy bewyzen konnen, dat de verkiezing en de beſluiten van den wil afhangen van de geſteltenisſe des lighaams, of ook van de voorſtellingen der ziel: zelfs ſchynen ook die bewysredenen, waar mede ſommigen toonen willen dat de menſch niet werkzaam maar lydelyk is in 't geen hy wil, daarop uit te komen, dat de werkingen van den wil bepaald worden door de beweegingen der hersſenen, en de daar mede

verknogte ſterkſte neigingen, dat die over de oplettendheid, de overweeging, ja den geheelen menſch heerſchen, zo dat 'er niets ter bepaaling aan zyne keuze overgelaaten zy.

En waarlyk tuſschen deze twee ſtrydige gevoelens is geen derde. Want men moet of met HOBBES, COLLINS en HUME zeggen, dat de menſch geen wezenlyke vryheid bezit, of met de voorſtanders van dit vermogen toeſtaan, dat alle noodzaaklykheid van zyne bepaalingen uitgeſloten is, het welk men niet kan ontkennen, of men zal ſlegts in woorden, niet in de zaak van de anderen verſchillen, en ſchoon door omwegen en kronkelpaden naar het zelfde punt gaan daar zy regelrecht op aanloopen. Hier van daan is het, dat even dezelfde bewysredenen, waar door ſommigen toonen willen dat 'er vryheid is in den menſch, van anderen gebruikt worden om hem daar van te berooven. En zullen deze laatſten gaarne toeſtaan, dat men die noodzaaklykheid, waar aan zy den menſch pogen te onderwerpen, zedelyk noeme, zo men ze maar voor eene wezenlyke noodzaaklykheid erkend. Dan, wy zullen niet toelaaten dat zy in eene zo grove dooling blyven ſteeken, en toonen, dat die bedryven der menſchen, welke tot de vryheid betrokken worden, niet alleen van dwang, maar ook van alle noodzaaklykheid van bepaaling vry zyn, en dat de menſch eene wezenlyke vryheid bezit.

Het geſchil, dat wy te vereffenen hebben, loopt over een ſtuk van onderyinding, en moet dus beſliſt worden door het getuigenis onzer gewaarwording, en

wel

wel, daar het de werkingen der ziel raakt, door dat van ons inwendig beſef, het welk ons de vryheid zo duidelyk leert, dat het bykants nodeloos is andere bewyzen hier te gebruiken. Wie toch is 'er, die niet gevoelt, dat hy de beſluiten van zynen wil niet alleen kan ter uitvoer brengen, maar daar over zelfs gebied voeren, en dezelve opſchorten, uitſtellen of veranderen? Wie kan tegenſpreeken, dat de menſch, wanneer het hem luſt een proef te neemen, om te ontdekken of hy zulk eene vryheid bezitte, alle de kenmerken daar van in zich ontdekt? Ik begeef my aan eenig werk, om dat my het zelve goeddunkt; maar ſchoon ik dezelfde redenen blyf hebben om het te doen, ſtap ik 'er voor een poos af, alleen om myne vryheid te bewyzen; beſloten hebbende het geſtaakte werk ſtraks weder op te vatten, gelyk ik doe; door ſommige ſterker driften byna weggeſleept, neem ik voor dezelven te wederſtaan, en ik wederſtaa ze. Wat eiſcht ge meer tot de vryheid? Ik kan, met dezelfde voorſtellingen der ziele, doen of laaten alles wat my meeſt geſchikt voorkomt om dezelve te bewyzen.

Doch onze tegenſtrevers meenen, dat wy iets aanneemen 't geen blykbaar valſch is, als wy ons laaten voorſtaan, dat de beſluiten veranderd worden zonder verandering in de voorſtellingen. Want als iemand, die zich tot het doen van iets bepaald heeft, zyne werking veranderd, het zy om zyne vryheid te bewyzen of om eene andere reden, dan zal die luſt om de vryheid te bewyzen of die andere reden de plaats inneemen van eene nieuwe beweegreden, die den wil

op eene andere wyze bepaald. Door dit bewys, dat zich zelve omver werpt, zeggen HUME en anderen, wordt derhalven niets bewezen, van welk zeggen ons nu te onderzoeken ſtaat, in hoe verre het ſteek houde.

Om te beginnen mogen wy aanmerken, dat deze uitzondering de zaak der twyffelaars ſchynt te begunſtigen. Want door wat middel zullen wy ontdekken, of de ziel eene vryheid, aan geen noodzaaklykheid onderworpen, bezit, indien zulks door het getuigenis van 't inwendig bezef niet kan bepaald worden? Onze tegenſtreevers zelven kunnen door dit bezef niet bewyzen, dat de ziel door de voorſtelling van het beſte altoos bepaald wordt, daar zy bekennen moeten, dat dezelve dikwyls door duiſtere neigingen en begeerten, daar zy geene bewuſtheid van heeft, word bepaald, (wanneer zy by voorb. uit dingen, waarin zy geen onderſcheid vindt, één verkiezen moet.) Terwyl wy het tegendeel uit de ondervinding willen bewyzen, hebben wy daar door zelve onze werkingen buiten ſtaat geſteld, om tot dat einde te dienen. Is dat derhalven het geval, dan mogen wy partyen uitdaagen, om zelven een gepaſt middel, ter beſlisſing van 't geen tuſſchen ons in geſchil ſtaat door onmiddelyke waarneemingen, uit te denken; want het is onwaarſchynlyk dat een geſchil nopens de werkzaamheden der ziel, door het getuigenis van het inwendig bezef niet zou konnen vereffend worden: immers, dat niet te raadplegen, als 'er over de ziel gehandeld word, maar bewysredenen van verre gehaald te hulp

te

te roepen, is het zelfde als den koninglyken weg van gezonde redeneerkunde te verlaaten, om verleidende dwaallichten te volgen. Maar geen weg, om hier wel te oordeelen, zal men konnen aanwyzen, langs welken het ons niet even gemaklyk vallen zal te toonen, dat wy de vryheid, naar welke gevraagd wordt, bezitten.

't Is ondertusſchen ligt te bewyzen, dat door deze uitzondering zelve dat gene toegeſtaan wordt, het welk wy vorderen. Want men geeft hier toe, dat de zugt om onze vryheid te bewyzen zo ſterk kan wezen, dat zy alle andere beweegredenen te boven ſtreeve. By voorb. een aangenaamen dag of een goed vriend my tot eene wandeling uitnodigende, kan ik, enkel en alleen om een bewys myner heerſchappy over myne daaden te geeven, t'huis blyven. Het hangt derhalven van myne keuze af, welke dezer beweegredenen ik meeſt wil laaten gelden, en ik behoef niet te vreezen, dat dezelve door duiſtere bevattingen of neigingen zal overmeeſterd worden. Want is dat zo niet, waarom, bid ik u, neemt gy dan geen vergif in, om te bewyzen dat gy vry zyt? Ja, waarom vergeet een ongebonden jongeling, in weerwil van zyne voorneemens en beloften van leevensverbetering, zyne heerſchappy over zich zelve, zyne beloften en zyne eer zo ſchielyk? Wie ziet niet, dat de een door de kragt eener natuurlyke zugt tot zelfsbehoudenisſe, en de ander door die zyner kwaade heblykheden en geweldige driften belet wordt, zulk een bewys van zyne vryheid te geeven? Het welk van andere daaden,

die ten bewyze onzer heerſchappy ligtelyk te verrigten zyn, niet konnende gezegd worden, zo blykt duidelyk dat het inwendig bezef leert, dat wy in ſommige dingen een volledige, in andere een meer bepaalde vryheid hebben; een vryheid die altoos zo veel volkomener is als zy van de noodzaaklykheid van bepaaling verder verwyderd is.

Sommige waarneemingen leeren zelfs dat 'er menſchen geweeſt zyn, die om loutere beuzelingen hunne natuur geweld aangedaan, by voorb. zig vrywillig gedood hebben om lof te behaalen, gelyk de Gymnoſophiſt CALANUS en anderen. Maar even dit zelfde beveſtigt ook dat de ziel het vermogen heeft om haare oplettendheid te beſtieren, en daar door de kragt der beweegredenen te vermeerderen. Want wie zal ontkennen dat de zugt tot het leeven alle andere begeerten te boven gaat, indien andere voorſtellingen, door aanhoudende oplettendheid geſterkt, haar niet doen zwigten. Hier in ligt de eenige oorzaak, waarom ſommigen eindelyk tot die dwaasheid konnen vervallen, dat loutere beuzelingen meer vat op hun hebben, dan de raadgeevingen van getrouwe vrienden, de gebeden van in hun lot deelende bloedverwanten, de inſpraak van 't geweeten, en de voorſtellingen van menſchlyke en Godlyke ſtraffen; welke zedelyke wonderſpreuken, zonder erkentenis van zodanig een vermogen in de ziel, niet te verklaaren zyn. Die halſtarrige zugt om byzonder te wezen, die men in veel menſchen beſpeurt, en die de Franſchen *Caprice* noemen, bewyſt die niet dat de menſch zich tegen de be-

beweegredenen verzet, en zyne eigen handelwyze, in weerwil van alle redenen ten tegendeel, de voorkeur geeft, om dat het hem behaagd. Men ziet dus uit onmiddelyke waarneemingen dat het aan den menſch zelven ſtaat allerlei beſluiten zyner ziele door aanhoudende oplettendheid dermaate te verſterken, dat zy eindelyk alle andere neigingen en beweegredenen te boven ſtreeven. Indien gy u derhalven door de aanlokzelen der zonde van uwen pligt hebt laaten aftrekken, dan hebt gy de oorzaak hier van niet te zoeken in voorſtellingen, die u ſterker ten kwaade dan ten goede noopen, maar daarin, dat gy het voorneemen om deugdzaam te leeven niet beter en ſtandvaſtiger zyt nagekomen, waar van geene andere reden dan uwe vrye bepaaling te geeven is, dan de vryheid. Laat ons derhalven een goed hart in onzen boezem koesteren, en goede oogmerken bedoelen; het zal dan altoos aan ons zelven ſtaan door een goed gebruik van onze vermogens uit te werken, dat deze goede gezindheid eindelyk boven alle andere neigingen en beweegredenen, 't zy duidelyk of niet duidelyk van ons begreepen, de overhand hebbe. Dat dit in onze magt ſtaat verzekert ons het inwendig bezef, en dit is genoeg om te bewyzen dat de menſch vry is.

'Er zyn in den menſch eenige natuurlyke en bygevolg noodzaaklyke aanprikkelingen. Indien gy wilt weeten of gy daar over gezag hebt, onderzoek dan of gy dezelven veranderen kunt. Zoudt gy, ſchoon alle pogingen daartoe aanwendende, zo verre kunnen komen, dat gy u zelven haatte; ja dat gy een deugd-

zaam

zaam menſch verachtte; dat gy voor een trouwloozen en ondankbaaren meer eerbied hadt dan voor een braaf en eerlyk man. Dit doet gy wel uit u zelven en met verſtand; de zaak in 't afgetrokkene, zonder omſtandigheden, beſchouwd zynde, zoudt gy het tegendeel konnen doen; by voorb. den man, dien gy nu acht, verachten; maar nademaal gy bepaald zyt om zo te doen, en behoudens de voorſtellingen niet anders doen kunt, zo doet gy het niet vry. Denkt gy dat boosdoeners op gelyke wyze tot het pleegen van ſchelmſtukken vervoerd en bepaald worden? Niets minder zeker dan dat. Het ſtaat in hunne magt den weg der deugd te verlaaten, maar geenszins dien niet te eerbiedigen; het is in hun vermogen een man van uitſteekende deugd te vermoorden, maar niet hem te verachten, of na de bedreven euveldaad geen wroeging te gevoelen. Gy ziet derhalven dat het inwendig bezef toont, dat wy in ſommige dingen noodzaaklyk bepaald worden, in anderen niet. Beproef eens of gy over de oordeelen des verſtands dezelfde magt hebt, als over de beſluiten van den wil. Overreed u zelven, zo gy kunt, dat het wereldſtelzel van PTOLOMEUS boven dat van COPERNICUS te ſchatten zy. Maar de beſluiten van den wil ſchort gy op, verandert ze, en ſchiktze in diervoege, als gy dienſtig acht om te bewyzen dat gy eene vryheid bezit die van geen noodzaaklykheid afhangt. Begrypt ge niet, dat het zelfde inwendig bezef ons verzekert, dat door de voorſtellingen wel de oordeelen des verſtands, maar geenszins de beſluiten van den wil om het een

of

of ander te doen, bepaald worden. Indien gy dan in het eene geval op uw innerlyk bezef af durft, waarom dan ook niet in het andere?

Nu zullen wy dat gene, het welk wy door onmidlyke waarneemingen getoond hebben, ook door eenige zedelyke proeven bewyzen, om welken des te gemaklyker te bevatten wy ſlegts een menſch te plaatſen hebben in omſtandigheden, waarin hy wel reden heeft om liever te verkiezen dan om niet te verkiezen, maar waarin hy tot het verkiezen van het een boven 't ander geene redenen heeft, dan die van de bepaaling zyner vryheid afhangen, het welk op ontelbaare manieren gedaan kan worden. Verbeeld u dat aan iemand voorgeſteld wordt uit twee of meer elkander zo net gelykende uurwerken, dat hy geen onderſcheid in dezelven beſpeurt, één te verkiezen; of laaten, zo gy wilt, verſcheidene dingen, met onderſcheidene letters gemerkt, onder elkander in één kiſt geworpen worden, en iemand vryheid gegeeven, om iets, waarop deze of gene letter geſchreven ſtaat te verkiezen; niemand zeker zal zeggen dat hy uit dit alles niets verkiezen zal, ſchoon 'er buiten zyne vryheid geene reden voor hem zy om liever dit, dan dat, te verkiezen. En ſtrydt hier niet tegen dat zulke gevallen zelden voorkomen. Want om niet te zeggen dat zy, wegens de eindige vermogens der ziele, die alle verſcheidenheden niet kent, dikwyls voorkomen, zoo maar in een eenig geval kan aangetoond worden, dat de ziel, ſchoon door geene voorſtellingen bepaald, werken kan, zal daar door bewezen worden, dat wy

een vermogen hebben om ons te konnen bepaalen, het welk van geene voorſtellingen afhangt.

Dit bewys hebben verſcheiden geleerden op verſchillende wyzen voorgeſteld. CLARKE beweert omtrent op denzelfden trant tegen LEIBNITZ, dat, als 'er twee wyzen van werken voorkomen, die even goed zyn, het dan van de bepaaling der vrye oorzaaken afhangt, hoe zy werken willen, en paſt dit zelfs op de Godlyke vryheid toe, in welke alleen, zegt hy, de reden te vinden is, waarom de verſcheiden deelen eener gelyke ſtoffe in onderſcheiden deelen eener ruimte, die niet minder gelyk is, geplaatſt zyn. Maar zy, die de vryheid aan eene noodzaaklykheid van bepaaling onderwerpen, niet konnende lochenen, dat iemand, die werkt, redenen heeft om te werken, ontkennen ſtyf en ſterk, dat 'er ooit een volmaakt evenwigt tuſſchen de voorſtellingen in de ziel plaats kan hebben, om dat 'er altoos, ſchoon geene klaare, nochtans duiſtere bevattingen of neigingen in dezelve zyn, die haar bepaalen om liever dit, dan dat, te verkiezen. Dus is deeze knoop doorgehakt, niet los gemaakt, door den grooten LEIBNITZ, wien veele anderen daarin volgen, welker gedigtſelen ons nu te onderzoeken ſtaan.

In de eerſte plaats ſtellen wy des grooten mans eigen woorden, by eene andere gelegenheid geſproken, tegen zyne aangehaalde verzekering over. Dus ſpreekt hy in zyn antwoord aan PAPYN III Deel no. 32, bl. 255. Het zou my verwonderen indien het den Heer PAPYN niet eenige zwaarigheid verwekt had te zien

dat

dat de kragt van myn bewys onvermydelyk is, ten zy men de mooglykheid van 'iets, dat ongetwyfeld mooglyk is, lochene, dat is, ten zy men aan de natuur der zaak het vermogen betwiste om iets of onmidlyk en regtſtreeks, of midlyk en door omwegen uit te werken. Waarlyk een gevoelen, 't welk zo verre gebragt is dat het niet ſtaande kan blyven, zo dit mooglyk bevonden wordt, is zeer zwak, ja dood krank; om niet te zeggen dat men eene algemeene natuurwet van zulk eene voorwaarde niet ſchynt te moeten doen afhangen; en dat het eene zeer verdagte uitvlugt is, die geene vereischten toelaat, dan welken daadelyk beſtaan. Dit na waarheid gezegde past net op het tegenwoordig onderwerp.

(*b*) De opgegeeven uitzondering zal geheel en al verdwynen, ten zy men voor zeker houde, dat 'er niet alleen geen twee evengelyke dingen beſtaan, en 'er dienvolgens geen volſtrekte ruimte of tyd gevonden word, ja dat 'er zelfs geen twee evengelyke ſtofdeeltjes zyn, maar dat het daarenboven onmogelyk is, dat 'er twee volkomen gelyke zaaken beſtaan, of tweeërleie wyzen van werken, even goed, te vinden zyn, gelyk L. Tasso te regt aangemerkt heeft. Dan dit zelfde hebben ook noch Leibnitz noch Wolff durven ſtaande houden, en is tot nog toe van niemand bewezen: het bewys immers van Gottsched in de Leipziger verhandel. van den jaare 1760, bl. 609 enz. opgegeeven, om Tasso te beantwoorden, rust op willekeurige bepaalingen, die 't geen in geſchil is onderſtellen.

(c) Toegeſtaan zynde, dat 'er geen twee volkomen gelyke dingen of twee even goede wyzen van werken beſtaan konnen, zo zullen of kunnen 'er evenwel, daar alle de verſcheidenheden der dingen ons niet bekend zyn, ſommige dingen wezen, die ten onzen aanzien volkomen gelyk zyn, en zo zal het derhalven geen tegenſtrydigheid behelzen, dat 'er een evenwigt tuſſchen alle onze voorſtellingen en neigingen gevonden worde, terwyl niets belet, dat die duiſtere bevattingen, tot welken men zyn toevlugt neemt, overal even ſterk worden. Want kan 'er een overwigt van kragten plaats hebben, waarom zouden zy dan ook niet in evenwigt konnen zyn? En wie zal bewyzen, dat twee tegenſtrydige kragten nooit met elkander konnen gelyk ſtaan?

(d) Die duiſtere neigingen ſchynen hier met de hairen by geſleept te worden, terwyl wy van vryheid handelen, die zeker op niets uitkomt als zy met geen verſtand en bewustheid gepaard gaat. Ja indien wy door neigingen, van welke wy geene bewuſtheid hebben, bepaald worden, zullen wy ſlegts werktuiglyk, geenszins vry werken.

(e) Ik wil wel niet tegenſpreeken dat de ziel meermaalen duiſtere bevattingen heeft, maar evenwel vraage ik, waarom dezelve juiſt altoos op dien tyd werken, als de onderſtelling van partyen zulks vordert, en waarom zy niet werken als dezelve haar beveelt te ruſten? Ik wil bewyzen dat ik door geene voorſtellingen bepaald worde als ik vry werk; ik ſla derhalven dien weg in, welke my de bekwaamſte dunkt

om

om dit te toonen; en dan verhinderen geene duiſtere bevattingen, dat ik bepaald worde door eene beweegreden waar van ik een klaar denkbeeld heb. Maar, wanneer de beweegredenen die ik duidelyk kenne aan beide zyden gelyk ſtaan, en egter myn belang vorderen zou dat ik het een of ander verkoos, dan zyn deeze duiſtere voorſtellingen ſtraks by de hand, een groot gemak zeker, daar ik zonder dezelven niet meer zou konnen werken, dan een balans, aan beiden zyden even veel belaaden, kan bewogen worden. De Carteſiaanen waarlyk hebben geen grooter dienſt gehad van hunne eerſte ſtoffe, dan onze partyen van hunne duiſtere bevattingen.

Doch wy hebben nog een ander middel, om regtſtreeks te bewyzen, 't geen wy bewyzen willen. 't Is namelyk zeker dat 'er in den menſch verſcheiden begeerten of luſten zyn. Dezen hebben wy geſteld dat van ongelyken aart zyn, en dat de ziel, tuſſchen twee van dezelven geplaatſt, niet door de kragt der ſterkſte begeerte, even als een ſchip door den ſtroom weggeſleept word, maar zich zelve vrywillig bepaalt, om de eene op te volgen, en de andere te wederſtaan. Doch wilt gy liever dat alle de begeerten der ziele van gelyken aart zyn, dan zult gy tot dat zelve evenwigt vervallen, het welk gy zo zeer poogt te vermyden. Want wat is blykbaarder, dan dat twee ongelyke dingen van denzelfden aart door het toeneemen van het een, en het afneemen van het ander, eindelyk gelyk worden; wat is zekerder, dan dat het kleenſte van twee dingen het grootſte niet kan

worden, zonder vooraf gelyk geweeſt te zyn? Verbeeld u thans dat iemand, die zo zeer op ydele roem als op rykdom geſteld is, gelegenheid voorkomt om zyne eerzugt te voldoen, doch niet zonder dat het hem iets koſte, 't zou zeer wel konnen gebeuren, dat hier de onkoſten zo hoog liepen, dat hy, zonder eenig beraad, weigerde de eer tot zo duuren prys te koopen: maar de onkoſten kunnen ook zo gering zyn, dat de eerzugt zyne ziel gemaklyk bepaale. Tuſſchen deze twee uiterſten van ſterker gierigheid aan den eenen kant en ſterker eerzugt aan den anderen moet zeker midden zyn, waarin, volgens des verkiezers geſteltenis, de winſt aan eer met het verlies aan geld gelyk ſtaat. Wat zou hy derhalven doen, indien de begeerde eer voor dien middelprys te koop ware? Hy zou dezelve koopen, of niet koopen; doch in beide gevallen zou de reden zyner bepaaling alleen in zyne vryheid, niet in de voorſtellingen te vinden zyn. Durft gy nu ontkennen dat ſoortgelyke voorvallen in den loop van 't menſchlyk leeven gebeuren konnen en moeten? Een vermaak, daar gy naa haakt wilt gy evenwel niet te duur koopen, maar voor een klein prysje zoud gy het gaarne neemen. Ziet gy nu niet dat 'er tusſchen dezen al te hoogen en geringen een middelprys wezen moet, die volgens uw oordeel gelyk ſtaat met het vermaak dat gy wilt koopen? Deze middelprys beſtaat zelfs niet in een mathematiſch maar in een phyſiſch punt, dat uitgebreidheid heeft, en vermeerderd of verminderd kan worden, zonder het evenwigt der begeerten te breeken, het welk niet

an-

ders dan door de vryheid der ziel kan weggenomen worden, aangezien het menſchlyk vermogen van onderſcheiden niet onbepaald is, en zeer veele zaaken onze waarneemingen ontſnappen. Te vergeefſch zou men hier zeggen, dat, terwyl iemand overweegt wat hy doen zal, zyne voorſtellingen veranderen, en dat dus het evenwigt in zyne ziel verbroken wordt, want in zo groot eene verſcheidenheid van menſchelyke bezigheden is het onmogelyk, of 'er moeten omſtandigheden voorkomen, die een evenwigt veroorzaaken, ten zy men door een wonderwerk wilde doen beletten dat iemand gelegenheid voorkwam om het begeerde goed tot dien middelprys te krygen, welke het zelve, volgens zyne neigingen berekend, waardig is.

Tot dus verre hebben wy, door onmidlyk op de ziel genomen proeven en waarneemingen, getoond, dat de menſch een vermogen heeft van zich te bepaalen, welk van geen voorſtellingen afhangt. Doch nadien eene regtſtreekſche beſpiegeling van zich zelve geen gemaklyk werk is voor de ziel, en zy haare vermogens met minder moeite uit andere werkingen leert kennen, zullen wy nu ons beſt doen om de ziel zich zelve minder regtſtreeks en als in een ſpiegel te doen beſchouwen, en duidelyk te toonen, dat genoegzaam alle haare werkingen met een levendig bezef van vryheid, aan geen noodzaaklykheid onderworpen, gepaard gaan. Hier toe komen ons bykans zo veele bewyzen voor, als 'er aandoeningen en gemoedsbeweegingen in

den

den menſch, gronden om over de waarde van eens anders daaden te vonnisſen, en menſchlyke inzettingen gevonden worden, het welk wy thans met eenige voorbeelden zullen tragten te ſtaaven.

De aandoening van berouw wordt uit het bezef van zodanig eene vryheid geboóren, of is 'er ten minſten aan verknogt. Dezelve beſtaat immers niet enkel in een bezef van eenig natuurlyk kwaad, maar in onruſtigheid, oorſpronglyk uit bewuſtheid dat wy 'er door onze eige ſchuld in vervallen zyn. Niemand heeft berouw over het gene hy niet vermyden konde, maar veele over eene ſlordige levenswyze; en wel met reden, indien zy 'er zig vrywillig toe begeeven hebben, maar gantſch ten onregte indien hunne redelyke neiging de zinlyke of gevoelige niet heeft konnen tegenſtaan. En hoe zou die dat hebben konnen doen, indien de ziel door de overheerſchende kragt der voorſtellingen tot werken bepaald wordt? Overal waar de gewrogten aan noodzaaklykheid (ſchoon zelfs eene zedelyke) onderworpen zyn, wordt daar uit, dat iets niet geſchied is, met regt beſlooten, dat het op geenerhande wyze heeft konnen geſchieden. Want alle de oorzaaken tot het voortbrengen van een gewrogt noodig, zyn 'er geweeſt, of niet geweeſt. Indien zy 'er geweeſt zyn, heeft het gewrogt even weinig konnen nalaaten voort te komen, als de lucht heeft konnen nalaaten, door vermindering der drukking aan een kant, bewogen te worden: indien zy 'er niet geweeſt zyn heeft het even weinig konnen ontſtaan, als zwaare lighaamen uit zig zelven na boven konnen ſtygen.

Dat

Dat het geweeten, zo op den boosdoener als op den onſchuldigen, in den eerſten te ſtraffen en den laatſten vry te ſpreeken en te vertrooſten, veel vermag, is uit de algemeene toeſtemming van het verſtandigſte gedeelte des menſchdoms blykbaar. Deszelfs verbaazende uitwerkſelen hebben verklaaring noodig; en die vertoont zig van zelve, daar men de vryheid aan geen noodzaaklykheid onderwerpt. Want het geweeten behandelt den menſch, even zo als het van hem behandeld is; des hy, die by zich zelven overtuigd is, dat hy het veracht, en dezen breidel, hem van God gegeeven, baldaadig afgeſchud heeft, deszelfs wreede en ſnerpende ſlagen niet ontgaan kan. Het geweeten immers herinnert hem telkens, en laat hem niet toe te vergeeten, dat het aan hem zelven ſtond zig van ſchelmſtukken te onthouden, dat het hem aan geene beweegredenen ontbrak om 't kwaade te vermyden, en dat de oorzaak, waarom hy door dezelven van 't misdryf niet terug gehouden is, niet gezogt moet worden in derzelver zwakheid, maar hier in, dat hy, zyn hart in 't kwaade verhard hebbende, het zelve van alle heilzaame raadgeevingen en van de vermaaningen van zyn geweeten en den Godsdienſt met kragt en geweld afgetrokken heeft; het welk inderdaad geen kenmerken van noodzaaklykheid maar van vryheid oplevert. Indien gy een meetkundig vraagſtuk, om dat u eene geringe omſtandigheid ontſnapt is, niet oplosſen kunt, zal het geweeten u daar over beſtraffen? Ik denk neen, mids gy bewuſt zyt van uw beſt gedaan te hebben; gy weet immers dat het niet van u

afhing, of die omſtandigheid u te binnen kwame; maar gy gevoelt ſmerte, als gy kwaad gedaan hebt; want uw geweeten geeft u getuigenis dat het aan uwe keuze ſtond, de gepleegde ſchandelyke daad na te laaten, of te doen.

Men begrypt ligtelyk dat de uitwerkzels van een goede, zo wel als van een kwaade conſcientie, met het bezef van vryheid verbonden zyn.

De vonnisſen ook, die wy over de daaden van anderen vellen, zyn met zodanig een bezef van vryheid verknogt. Wy worden op eene geheel andere wyze door natuurlyk, dan door zedelyk goed getroffen, en wel uit dien hoofde, om dat wy weeten, dat het een door de werking van noodzaaklyke, en het ander door de goedheid van vrywerkende oorzaaken tot ons komt. Onze loffpraaken en agting voor dankbaarheid zyn altoos naar dit bezef van vryheid geſchikt.

Doch niet zonder ſchyn van waarheid werpen ſommigen ons tegen, dat iemands inwendig character zo veel te meer of minder pryzenswaardig gerekend wordt, als het de zedelyke noodzaaklykheid van wel te doen nader bykomt, en dat CATO nooit ſterker van VELLEJUS geprezen konde worden dan door deszelfs zeggen, dat hy wel deed, om dat hy niet anders doen kon; maar dat zy in tegendeel, die zich zelven minder gelyk blyven in wel te doen, uit ſommige mogelyk zeer braave daaden weinig lofs wegdragen. Dit zy intuſſchen zo, onze bewysreden wordt daar door niet verzwakt. De vraag valt hier niet, of een gemoeds-character als dat van CATO wenſchlyker zy, dan dat van iemand die het

het goede by vlaagen doet: maar veeleer, of dezelfde blyk van braafheid, betoond door een onbeſchaafd menſch, die noch opvoeding, noch andere omſtandigheden te baat gehad heeft, geen grooter lof verdiene, dan wanneer dezelve komt van iemand, die in gelukkiger ſtaat gebooren, beter opgevoed, beter onderwezen en met beter gedrag voorgegaan is; of wy, alles voor 't overige gelyk ſtaande, iemand, die eene braave daad uitvoert, niet zo veel meer pryzen zullen, als wy oordeelen, dat andere dingen, van de bloote oefening zyner vryheid onderſcheiden, minder toegebragt hebben, om hem, zo en niet anders te doen handelen? Het welk zekerlyk niet ontkend kan worden. 't Spreekt ſteeds van zelve, dat eene daad, om lof te behaalen, niet moet voortkomen van losheid, ydelen hoogmoed, en andere beweegredenen, die met een regt gebruik der vryheid niets gemeens hebben, maar uit een vaſt en wel beſaaden opzet om wel te doen. Is zy haaren oorſprong daaraan verſchuldigd, dan blykt het, dat hy, die dezelve doet, de deugd ter harte neemt, en dat men meer dergelyke, ja nog edeler daaden van hem te wagten heeft, daar hebbelykheden zo wel van goed als kwaad te doen door oefening en gewoonte verkregen en verſterkt worden; des het geen wonder zy, dat ſtandvaſtige en aanhoudende zugt om goed te doen te meer lof ſchynt te verdienen, naar maate zy door moeijelyker betragting van opregte deugd in de ziel geveſtigd wordt.

Het zelfde bezef van vryheid ſtraalt ook door in het oordeel, dat wy over de kwaade daaden van an-

deren vellen. Op het bloot gezigt van een boosdoener worden wy met afgryzen bevangen; den genen die ſchreeuwende misdaaden pleegt oordeelen wy onze haat en vervloekinge waardig. Wanneer wy de wreedheden, trouwloosheden en onmenſchlykheden van dwingelanden in de geſchiedenis leezen, voelen wy beweegingen van verfoeijing, en luſt om hen te ſtraffen, in ons opkomen; welke zedelyke verſchynzels, als men de vryheid ontkent geheel geene, als men ze toeſtaat eene zeer gemakkelyke verklaaring lyden. Waarom toch hebben wy medelyden met hun, wier deugd voor hen zelven en anderen heilloos geweeſt is; en waarom hooren wy met vermaak dat de ſchadelyke bedryven van een boosdoener hun zelven ten bederve gebragt hebben? Is 't niet om dat wy weeten dat de eerſten over het beloop en de omſtandigheden der dingen geen magt hadden, terwyl de laatſte meeſter was van zyne daaden? Doch is de menſch in zyn doen aan noodzaaklykheid onderworpen, dan zullen zyne daaden bepaald worden door de geſteltenisſe van zyn lighaam en hersſenen, door opvoeding en andere omſtandigheden, die in 't geheel niet van zyne keuze afhangen, en dan moet een booswigt eerder medelyden dan haat in ons verwekken. Het onderſcheid tusſchen de vyanden en vrienden der deugd zal men aan een blind noodlot, niet aan verkiezing of vryheid hebben toe te ſchryven. Een NERO, in dezelfde omſtandigheden geplaatſt, zou gehandeld hebben als een TITUS, en deeze zou niet beter dan gene geweeſt zyn, nadien de bepaalende oorzaaken geſteld zynde

het

het bepaalde ook niet nalaaten kan geſteld te worden.

Dat 'er in den menſch een bezef van vryheid, aan geene noodzaaklykheid onderworpen, huisveſt, kan ook uit de menſchlyke inzettingen en wetten ligtelyk getoond worden. Het is eene bekende zaak dat de Maatſchappyen door wetten in ſtand gehouden, en de wetten door belooningen en ſtraffen geſtaafd worden. Wie nu weet niet dat alleen de vrye, niet de noodzaaklyke bedryven aan wetten onderworpen, en met belooningen of ſtraffen vergolden worden? De wetten verbieden ons niet ons zelven lief te hebben, en wy ondergaan geene ſtraffe om eene onoverkomelyke onkunde, of om dingen, welke te vermyden buiten ons bereik was, even min als 'er belooning voor ons te verwagten is, om dat wy aan een meetkundig bewys onze toeſtemming niet weigeren.

Maar HOBBES, BAYLE, COLLINS en andere voorſtanders van hetzelfde gevoelen, beweeren, dat de noodzaaklykheid der menſchlyke bedryven de nuttigheid der wetten, belooningen en ſtraffen niet wegneemt; ja zy zeggen dat dezelven haare oogmerken niet zullen bereiken, ten zy 's menſchen wil door voorſtellingen van goed en kwaad vaſt bepaald worde, om dat in het tegenoverſtaande geval de menſch door zyne van dezelven niet afhangende vryheid, nalaaten kan op dezelven agt te geeven. Laat ons derhalven eens zien hoe hoog dit hun verdigtſel te ſchatten zy.

Het is zekerlyk een waar ſpreekwoord, dat de waarheid en zig zelve en het geen 'er tegen over ſtaat aan den dag brengt. Want door dat zelfde, waar uit ſom-

migen poogen te bewyzen dat belooningen en ſtraffen plaats hebben, daar men onderſtelt, dat de ziel noodzaaklyk werkt, zullen wy aantoonen dat zy vry werkt. Indien immers beweegredenen den menſch bepaalden door onvermydlyke noodzaaklykheid, moeſten de belooningen en ſtraffen die uitwerkzels, welke de Overheden daar mede bedoelden onfeilbaar te wege brengen, het welk de ondervinding tegenſpreekt. Dat men de reden hier van in de ligtheid der ſtraffen niet zoeken moet blykt duidelyk, om dat ook derzelver uitwerkingen niet evenredig met haare zwaarte bevonden worden, en men geene zo wreede ſtraf kan oefenen, datdezelve toereikende zy, om alle boosdoeners in den band te houden; het welk zelfs de bedreiging van eeuwige ſtraffen niet te wege brengt. De reden hier van is inderdaad, voor hun, die weeten dat de menſch vry is, niet duiſter. De hoop toch op belooningen, en de vrees voor ſtraffen werken eeniglyk op de ziel, door de aandagt die zy 'er op veſtigt, en weinig zullen dezelven ter overhaalinge van den wil uitregten, als zy 'er die van aftrekt. De Overheden doen wel hun beſt, om het volk door de zwaarte der ſtraffen ter overweeging van de gevolgen hunner misdaaden aan te ſpooren, maar bereiken egter niet altyd het oogmerk dat zy hierin bedoelen, om dat de beſtiering der zielsvermogens van den menſch zelven afhangt. Gy ziet hier uit dat de zedelyke oorzaaken haar uitwerkzels niet zo zeker voortbrengen, als de natuurlyke; of dat men in de zedelyke wereld vryheid in de natuurlyke noodzaaklykheid ontdekt. Om

aan

aan een kloot eene beweeging te geeven, tegen de rigting zyner zwaarte ſtrydende, is niets meer noodig, dan dat de beweeging, waar mede men hem voortwerpt, de neiging zyner zwaarte te boven gaa; maar geen godlyke of menſchelyke ſtraffen, hoe groot ook, zyn in ſtaat, om de luſt der boosdoeners altoos te beteugelen. Daar nu de geneigdheid tot zondigen zekere bepaalde grootheid heeft, waarom kan zy dan niet door grooter vreeze voor ſtraffen, die men zo veel verzwaaren kan als men wil, wiskonſtig overtroffen worden? Is 't niet uit hoofde van de vryheid, welke de menſch bezit.

Wyders valt het ook niet zwaar te toonen, dat die geenen, met welken wy hier redenkavelen, tegen alle waarheid aanneemen, dat het opleggen van ſtraffen alleen geſchied om de gemoederen tot gehoorzaamheid aan de wetten te beweegen, niet om den misdaadigen tevens loon na werken te verſchaffen. Maar noch Rechters, noch volk, zullen in twyfel trekken, of hy, die ſtraf ontvangt, ontvangt dezelve na verdienſte; ja de ſchuldige zelf zal niet ligt in gedagten neemen om te zeggen, dat hy ten onregte geſtraft wordt, veel minder om zyne ſchelmſtukken door voorwending eener onvermydelyke noodzaaklykheid te verglimpen. Waarom toch worden doodſtraffen, die ſommigen alleen om doolingen des verſtands ondergaan hebben, voor onmenſchlyk en onrechtvaardig gehouden, terwyl men niet kan ontkennen dat veelen daar door afgeſchrikt worden van valſche leeringen voort te planten? Waarom anders, dan om dat elk by zich zelve over-

overtuigd is, dat de oordeelen des verſtands uit de voorſtellingen op eene natuurlyke en noodzaaklyke, en niet op eene vrye, wyze voortkomen. Maar de ſtraffen, om eenige misdaad iemand opgelegd, worden altoos gebillykt. Wat is de reden van dit verſchil? Aan het verſtand komen bewys en aan den wil beweegredenen voor. Hy, die in dwaaling ſteekt, had, ware hy in andere omſtandigheden geſteld geweeſt, de waarheid konnen volgen, en niet minder had de boosdoener zich van 't kwaad konnen afhouden. Maar de eerſte kan, zo als de zaaken nu ſtaan, van zyne dwaaling geen afſtand doen, (want wy ſpreeken hier van onvrywillige doolingen) en de laatſte kan zich altoos binnen de paalen van zynen pligt houden. Gy ziet derhalven hoe alle menſchen hierin ſamenſtemmen, dat de werkingen des verſtands noodzaaklyk (ſchoon door eene noodzaaklykheid volgens zekere onderſtelling) bepaald worden, maar niet de vrye daaden, en dat de menſchen dienvolgens om enkele doolingen ten onrechte, om misdaaden met groot recht, geſtraft worden.

Tegen dat zelfde verdigtſel van de overeenſtemming der noodzaaklykheid met wetten, belooningen en ſtraffen, kanten zig ook andere zeer gewigtige redenen. Want indien derzelver gebruik alleen zo verre gaat, als met de noodzaaklykheid van werken (ſchoon zedelyke) beſtaan kan, dan moet, voor 't overige alles gelyk ſtaande, een ſchuldige zo veel te zwaarder geſtraft worden, als hy door grooter noodzaaklykheid tot het begaan van eenige misdaad gedreven is; om

dat,

dat, hoe ſterker de beweegredenen zyn, welken iemand heeft, om iets te doen, hoe ſterker ook die moeten wezen, waar door men hem van hetzelve terug zal houden. Hy derhalven, die door grooten honger of het gebrek van een talryk huisgezin vervoerd, zynen naaſten eenig goed ontvreemd, moet ſtrenger geſtraft worden, dan een dief, die overvloed heeft. Hy, die de wet overtreedt uit vreeze des doods, moet geweldiger lyden ondergaan dan een ander, die zulks alleen doet uit kwaadaardigheid of luſt tot zondigen. Dan wie bezeft niet dat zulk eene wyze van ſtraffen tegen alle billykheid en menſchlykheid aanloopt? daar hy, die overtreden heeft, alles voor 't overige gelyk ſtaande, te meerder verontſchuldiging vindt, naar maate van de grooter noodzaaklykheid, voor welke hy bezweken is: Ja, als de noodzaaklykheid ten hoogſten top geſtegen is, oordeelen veelen, dat de verpligting der burgerlyke wetten, zo niet geheel, egter op weinig na, vervalt. In allen gevalle brengt zy veel toe, om de ſnoodheid van eenig misdryf te verminderen. Een duidelyk bewys, dat, volgens de rekening van het gezond verſtand, de vryheid eens werkers zo veel grooter zy, als dezelve van de noodzaaklykheid verder af, en zo veel kleener, als zy 'er nader by is. Indien onze tegenſtreevers ontkennen, dat het zo met de zaak ſtaat, zou ik wel eens weeten willen, wien zy grooter vryheid toeëigenen zouden, of hem, in wiens geeſt de beweegredenen, door welken hy bepaald is, veel ſterker waren dan de tegenoverſtaande, of een ander, by wien geene ſlegts

nig boven deezen gingen. Den laatſtgemelden, als zy zich willen gelyk blyven, zullen zy niet verkiezen: want indien de vryheid aanwaſt naar maate de beweegredenen elkanderen minder overtreffen, dan zal zy allergrootſt en geheel volkomen worden, als dezelven elkanderen volſtrekt niet overtreffen, in welk geval de bepaaling niet aan de beweegredenen, maar aan de vryheid, zal toe te ſchryven zyn. Den eerſtgenoemden konnen zy niet verkiezen, zonder de uiterſte ongerymdheid. Want dan zou volgen, dat iemand te vryer werkt, naar maate hy door grooter noodzaaklykheid gedreven wordt, om te werken zo als hy doet, nademaal dan, zekerlyk, de bepaalende beweegredenen veel ſterker zyn, dan die 'er tegen over ſtaan. Verbeelden wy ons twee menſchen, die dezelfde ſlegte daad uit dezelfde oorzaaken begaan, die by voorbeeld iemand op weg om winſt vermoorden, maar dat de een veel ſterker beweegredenen hebbe om zig van dit wanbedryf te onthouden dan de ander (ſtel dat de man zyn vrind of begunſtiger is) waarſchynlyk zult gy de misdaad des eerſten zwaarder ſtraffe waardig keuren. Doch waarom? om dat beiden wel dezelfde redenen tot het doen, maar niet tot het nalaaten van de daad gehad hebben, en om dat gy bezeft dat iemant zo veel te meer gebruik van zyne vryheid gemaakt heeft, (en dus ook zo veel te meer verdient, dat zyn gedrag hem toegerekend worde) als hy grooter beweegredenen tot het nalaaten van eene misdaad heeft tegengeſtaan, (een vadermoorder by voorbeeld) met andere woorden als hy, tot begaan dezer mis-

misdaad minder bepaald geweeſt is. Op gelyke wyze zult gy ook altoos iemant grooter belooning waardig agten, wanneer hy eene goede daad gedaan heeft in weerwil van ſterke drangredenen en groote verzoekingen, om dezelve na te laaten, wanneer hy, aan ongeveinsde liefde en gehoorzaamheid jegens God, alle aardſche voordeelen en vermaaken, de liefde van vaderland en maagen, ja alles, wat een menſch dierbaar is, heeft opgeofferd; hoedanig eene geſteltenis des gemoeds onze Zaligmaaker van zyne diſcipelen vordert. Het gebruik der vryheid, zo ten goede, als ten kwaade, beſtaat derhalven niet hier in, dat een werker de meeſt vermogende voorſtellingen volge, maar dat hy die wederſtaa, en na maate deeze wederſtand moeilyker en harder ſchynt te vallen, wordt hy geoordeeld, door zyne vryheid alleen meer verrigt te hebben, en grooter belooning of ſtraffe te verdienen. Er zyn zekerlyk trappen in de toerekening, en dus ook in de vryheid, waarop de toerekening gegrond is. De toerekening en vryheid zyn altoos zo veel grooter, als 'er minder noodzaaklykheid geweeſt is, om het gedaane te doen, en meerder om het zelve na te laaten. Doch als de ziel noodzaaklyk werkt, dan zie ik zelfs niet, wat die trappen van toerekening betekenen? Want de wet der noodzaaklykheid is eenvoudig deze: indien de oorzaaken, die tot wegneeming van het evenwigt vereiſcht worden, daar zyn, dan wordt het weggenomen, en zyn zy 'er niet, dan wordt het niet weggenomen. Een balans wordt even noodzaaklyk bewogen, het zy men in de eene ſchaal

tien gelyke ponden legge, en in de andere vyf, of in de eene vyf en in de andere niets.

Wy bekennen gaarne dat Overheden in het bepaalen der ſtraffen, niet zo zeer het oog veſtigen op de trappen der vryheid, met welke eene daad verrigt wordt, als wel op het algemeen welzyn; maar desniettegenſtaande blyft het evenwel volgens aller gevoelen waaragtig, dat booswigten niet alleen ten nutte, maar ook rechtvaardig, geſtraft, en dat, voor het overige alles gelyk ſtaande, de meerdere en mindere noodzaaklykheid van werken, en de verzoeking, onder de verligtende of verzwaarende omſtandigheden gerekend worden. Het is ongetwyfeld de hoogſte trap van menſchelyke kwaadaardigheid, de boosheid te beminnen om haar's zelfs wille, zo dat zulk eene gemoedsgeſteltenisſe de uitzinnigheid ſchynt naby te komen, het welk nogthans, zo men het aan geene lighaamlyke ongeſteldheid kan toeſchryven, niet dient, om de ſtraf te verminderen, gelyk ſommigen willen, maar te vermeerderen, aangezien het gemoed niet dan door een dagelykſche en aanhoudende gewoonte van kwaad doen tot zulk eene verregaande boosheid ontaarten kan.

Nog maar eene aanmerking hebben wy tegen het verdigtſel onzer tegenſtreevers in te brengen. Het is bekend dat de toerekening eener daad grooter word, naar mate dezelve met meerder overleg verrigt is; en dit laat zich, volgens ons gevoelen, gemaklyk verklaaren. Want hoe ruimer tyd van beraad iemand gehad heeft, hoe meer hy zich van zyn vermogen om de

ge-

gevolgen zyner daaden te overweegen, de eene neiging te verſterken, de andere te verzwakken, heeft konnen bedienen; het welk den geenen zo ligt niet valt, die door eenige ſchielyk opwellende drift vervoerd worden. Maar indien de ziel tot werken noodzaaklyk bepaald word, zal een korter of langer tyd van beraad haare vryheid niet vermeerderen. Want uit kragt van haar natuur zal zy niets doen, zo lang geen van haare neigingen boven alle de andere de overhand krygt. Doch, een van allen zig boven de reſt verheffende, zal zy niet meer overleggen wat haar te doen ſtaat, maar de leiding van die boven dryvende neiging volgen. Aan die zelfde wet van noodzaaklykheid, daar zy eens aan gebonden is, zal zy het ten tweeden maale ook zyn, insgelyks ten derdenmaale, en zo verder by alle gelegenheden.

Niets kan derhalven zekerder zyn, dan dat en 's menſchen natuurlyke driften en zyne oordeelen omtrent zedelyk goed en kwaad, en die menſchelyke inzettingen, welken men ontwyfelbaar aan de natuur te danken heeft, met een inwendig bezef van vryheid verbonden zyn. Doch wie, die by zinnen is, zal beweeren durven, of, dat die driften en oordeelen te vergeefſch in den menſch gelegd zyn, daar de natuur niets dan met wysheid en tot zekere einden doet, of dat deeze inzettingen ſlegts op eene algemeene menſchelyke dwaaling ruſten, daar de natuur altyd eene leermeesteresſe der waarheid is? Zou 'er, in de verſchynzelen van een goed en kwaad geweeten, en van de zedelyke neigingen, zulk eene beſtendigheid, in de oordeelen

over de verdienſten van eens anders daaden, in de wetten, belooningen en ſtraffen, zulk eene doorgaande overeenſtemming gevonden worden, indien dit alles op bloote meening, of op ongegronde overtuiging nopens zekere hersſenſchim, de vryheid namelyk, geveſtigd ware? En kan men, zonder zich te ſchaamen, aan algemeene volks-vooroordeelen toeſchryven, 't geen zig vertoont door zulke duidelyke kenmerken, die zig, zonder eenig onderſcheid van tyd of plaats, en even gemaklyk door geringe verſtanden, als door de ſchranderſte wysgeeren, ontdekken laaten.

Zo ik niet vreesde het geduld myner leezeren te misbruiken, zou ik met weinig moeite konnen toonen, dat het zelfde bezef van eene vryheid, aan geen noodzaaklykheid van bepaaling onderworpen, met genoegzaam alle de bezigheden des menſchlyken levens vereenigd is, in alle redenen, aangenomen ſpreekwyzen, en gewoone bedryven doorſteekt, en zo wel by het gemeen, als by wysgeeren, dichters, gewyde en ongewyde redenaars geroemd en geraadpleegd wordt. Dan, wy oordeelen geene bewyzen meer nodig te hebben, daar de vyanden der vryheid zelven door hunne daaden belyden, het gene zy met woorden ontkennen, en daar zy niet konnen ontveinzen dat ook zy zelven een levendig bezef van dit vermogen hebben. Zy beklaagen zich immers niet min dan anderen over de ontrouw hunner egtgenooten, en de verraaderyen hunner valſche vrienden; zy ſtuiven eveneens op over de ongehoorzaamheid hunner dienſtboden, en worden door de gewoone gebeurtenisſen des

menſch-

menſchlyken levens, hoe zeer tegen wil en dank, bewogen, om der waarheid getuigenis te geeven. Zy ſpreeken wel als loutere werktuigen, maar handelen als vrye menſchen, en toonen dat zy niet min dan de twyfelaars de ſecte der leugenaaren volgen. Wie derhalven kan nalaaten middagklaar te zien, dat in het voorſtel: wy zyn inderdaad wezens met zedelyke vryheid begaafd, alle kenmerken van onveranderlyke waarheid uitblinken, en dat het zelve door het inwendig en gemeen bezef des ganſchen menſchdoms, en door de ſtem der natuur zelve, beveſtigd wordt?

Er is geen reden om te vreezen, dat wy, eene waarheid van het uiterſt aanbelang door het getuigenis van het inwendig bezef ſtavende, de gronden van zekerheid ondermynen zullen. Want de eerſte en oorſpronglyke waarheden worden gevoeld, niet uit andere meer bekende waarheden afgeleid; en het zou voorzeker tegen de eenvoudigheid der natuur ſtryden, indien de menſch door vergezogte bewyzen onderrigt moeſt worden, dat hy vry werkt. En ſchoon 'er geweeſt zyn, die zig op het inwendig bezef beroepen hebben, om de waarheid te bewyzen van dingen, die enkel beſtonden in hunne verbeelding, dit echter doet onze bewyzen geen nadeel. Want het valt gemaklyk verdigte gevoelens van de uitſpraaken der natuur te onderſcheiden. De eerſten vervallen door den tyd, terwyl de laatſten daar door bekragtigd worden. Deezen begunſtigt de overeenſtemming der verſtandigſten, geenen die ſlegts van weinigen en bykants ſuffende. Deezen erkennen door hunne daaden, die zemet

woorden tegenſpreeken, genen wederleggen zy zelven, die ze verzieren. Deezen ſtrooken met alle andere verſchynſelen volmaakt wel, genen volſtrekt niet. Deezen gelyken naar de alles verlichtende middagzon, genen naar een verleidend dwaallichtje. Hem, die ontkennen durft het geen het inwendig en algemeen beſef leert, mogen wy met nog grooter regt den eernaam van menſch weigeren.

Schoon zo veele en zo duidelyke getuigenisſen van het inwendig bezef genoegzaam zyn, om de wezenlykheid der vryheid buiten allen twyfel te ſtellen, zal het egter, daar alle waarheden onderling een fraaije overeenſtemming hebben, niet ondienſtig zyn nog te toonen, dat alles, wat wy van dit vermogen der ziele bygebragt hebben, met veele andere waarheden volkomen ſamenhangt, en tegen geene derzelven ſtrydt.

Wy hebben de vryheid tegen alle noodzaaklykheid, hoe genaamd, overgeſteld, waar van de regtmaatigheid uit de vergelyking der begrippen, die wy van het *noodzaaklyke* en van het *gebeurlyke* hebben, onmidlyk ſchynt te konnen afgeleid worden. Want dit zyn twee onderſcheiden, ja regelregt ſtrydige geſlagten. Stel nu twee of meerder ſoorten van *noodzaaklykheid*, het *gebeurlyke* nogthans zult gy nooit onder een van die kunnen brengen, daar het ten uiterſten ongerymd is eenig geſlagt voor een ſoort van het tegenoverſtaande te neemen. Er moet dus iets gebeurlyks, dat tegen het *noodzaaklyke* in 't algemeen, en gevolglyk tegen alle deszelfs byzondere ſoorten over ſtaat, geſteld worden.

En

En wat is dit anders dan het gene *vry* gedaan wordt; daar de werkingen der ſtoffe aan noodzaaklykheid van bepaaling, ſchoon eene noodzaaklykheid volgens zekere onderſtelling, en gevolglyk van Gods welbehaagen afhangende, onderworpen zyn.

Gy zult zeggen dat het zelfde ding in onderſcheiden opzigte noodzaaklyk en gebeurlyk is: noodzaaklyk, als men het met zyne oorzaaken, gebeurlyk, als men het zonder dezelven beſchouwt. Maar de gebeurlykheid, dus aangemerkt, zal alleen in eene afgetrokken verbeelding, niet in de natuur beſtaan, om dat geene gewrogten beſtaan konnen zonder hunne oorzaaken, en het noodzaaklyke en gebeurlyke, volgens de bepaalingen, die men 'er van geeft, tot de daadelyke wyze van beſtaan, niet tot de verbeeldingen, die de ziel 'er van maaken kan, behooren. Dus zal men of moeten zeggen dat 'er uitwerkſels voortgebragt worden, die metterdaad gebeurlyk zyn, indiervoege dat zy zonder eenige noodzaaklykheid ontſtaan, of men zal moeten toeſtaan, dat de bepaaling, die men van het gebeurlyke maakt, een loutere hersſenſchim is, zo dat zy op geenerlei gewrogt in de natuur kan toegepaſt worden. Doch wie bezeft niet dat hy geen minder klaar denkbeeld heeft van gebeurlykheid dan van noodzaaklykheid?

Laat ons eens zien hoe het gefteld is met die dingen, welke aan noodzaaklykheid (ſchoon volgens zekere onderſtelling) onderworpen zyn. De orde van het planeetgeſtel had op verſcheiden wyze konnen bepaald worden, maar die bepaaling, welke de lighaa-

men by het begin van de ſchepping ontvangen hebben, geſteld zynde, worden derzelver verſchynſels op eene noodzaaklyke wyze verwekt, zo dat zy in deeze ſchikking der dingen niet anders konden voortkomen. Maar wie kan, met eenigen grond, zeggen, dat op gelyke wyze de vrye daaden der menſchen, door de aaneenſchakeling der dingen en den eerſten ſtaat der wereld, bepaald worden? Heeft Adam door dezelfde noodzaaklykheid van bepaaling gezondigd, als de zon, op het eigen oogenblik, in zekere bepaalde ruimte aan den horizont, opkwam? Men zou dit zekerlyk moeten toeſtaan, indien de vrye daaden aan eenige noodzaaklykheid (zedelyke zelfs) onderworpen waren. Want overal, waar de gewrogten met elkanderen verbonden, en door elkanderen noodzaaklyk voortgebragt worden, worden, den eerſten ſtaat ſlegts bepaald zynde, alle de overige ook bepaald, zo dat geene volgende uitkomſt kan agterblyven, wanneer de voorgaande plaats hebben. Ik weet wel dat 'er menſchen gevonden worden, die niet ſchromen te beweeren, dat de vrye daaden door eene aaneenſchakeling van dingen (even als andere natuurlyke uitwerkſels) bepaald zyn; doch laat hen toezien, dat zy buiten hun oogmerk de menſchlyke zaaken aan geen blind noodlot onderwerpen. Want wat is baarblyklyker, dan dat alle dingen van de eerſte bepaaling der oorzaaken enkel en alleen afhangen, daar het een gewrogt uit het ander door eene onvermydlyke noodzaaklykheid volgt? En welk eene vryheid, bidde ik u, kan 'er aan den menſch toegeſchreeven worden, in-

indien zyne verkiezing en alle zyne daaden door de eerſte voortbrenging der dingen bepaald zyn? Waarom erkent men allerwegen, dat het noodlot der ſtarren-wichelaars tegen de vryheid ſtrydt? Daarom buiten twyfel, dat het, indien wy door de werking der ſtarren tot werken aangedreven wierden, niet aan ons zou ſtaan over onze daaden te beſchikken, en het uur onzer geboorte onzen geheelen levensloop zou regelen. Doch een begunſtiger van dit noodlot zou konnen zeggen dat de menſch vry werkt, om dat hy met verſtand en luſt werkt, om dat hy zedelyke denkbeelden heeft, naar welke hy zich zou konnen bepaalen, volgens eene afgetrokken bevatting der zaak, dat is, zo de invloed der ſtarren de overhand niet had in zyn herte, om dat hy op 't eigen oogenblik, waarin hy werkt, ook een natuurlyk vermogen heeft om anders te werken. Gy ziet derhalven, dat ter vermyding eener noodlottige noodzaaklykheid volſtrekt noodig is, dat de beſluiten van den wil niet bepaald worden door de werking van oorzaaken die van onze verkiezing niet afhangen, en by gevolg, dat zy met 'er daad gebeurlyk, zonder eenige de minſte noodzaaklykheid, worden voortgebragt.

Doch HUME meent, dat men zich geen denkbeeld zelfs van eene oorzaak vormen kan, ten zy men zig een noodzaaklyk verband tuſſchen dezelve en haar gewrogt voorſtelle, gelyk men zien kan uit de VIII proef, in het I Deel zyner wysgeerige werken, over de vryheid en de noodzaaklykheid; waarin hy zig egter aan een

jammerlyk misbruik van woorden ſchuldig maakt, en het gezond verſtand wederſpreekt. Wat immers is bekender dan dat de oorzaaken onderſcheiden worden in vrye en noodzaaklyke; en dat deeze onderſcheiding zo wel van vroeger als laater wysgeeren goedgekeurd is. Waarom toch heeft EPICURUS eene afwykende beweeging aan zyne ondeelen zonder grond toegedigt, dan om de vryheid te verklaaren? Waarom heeft CARNEADES, volgens het getuigenis van CICERO; nog ſcherpzinniger geleerd, dat de reden der vrywillige beweegingen in 's menſchen ziel gevonden word? En waarom heeft CHRYSIPPUS, volgens denzelfden getuigen, in zyn boek over 't Noodlot, hoofdſt. XVII enz., en waarom andere Stoicynen; zich zo veel moeite gegeeven om, behoudens het noodlot, de noodzaaklykheid uit de werkingen der menſchen te weeren? Waarom anders, dan om dat hun te over bekend was, hoe alle menſchen daarin ſamenſtemden, dat 'er tweeërlei oorzaaken zyn; te weeten noodzaaklyk werkende, en vry werkende. Dus is deeze onderſcheiding reeds oud, en overal aangenomen; de vraag is maar of dezelve regtmaatig zy? Doch wat zou den menſch aanleiding gegeeven hebben om dezelve te verzinnen, zonder een inwendig bezef van vryheid? Want waarom ſchryven wy zodanig eene gebeurlykheid van werken niet toe aan logge lighaamen als aan ons zelven? Waaruit zou die beſtendige neiging der menſchen, om zig zelven vryheid toe te kennen, haaren oorſprong hebben, indien zy dezelve niet bezaten? Zouden die zelfde oorzaaken, die ons vol-

volgens de onderſtelling onzer tegenſtreeveren noodzaaklyk aandryven, ons niet veeleer een bezef van noodzaaklykheid inboezemen. Ja, zou de ziel zelve niet bemerken, dat zy aan noodzaaklykheid onderworpen is? De verklaaringen, die HUME van deeze dingen geeft, betekenen niets; om dat men met geene de minſte waarſchynlykheid zou kunnen zeggen, dat wy, noodzaaklyk bepaald wordende, een noodzaaklyk verband zouden ontdekken tusſchen natuurlyke gewrogten, maar niet tusſchen beweegredenen tot werken en daaden. Zo veel, nogthans, erkennen wy gaarne, dat de menſch geen vrye oorzaak van eenig gebeurlyk gewrogt kan genoemd worden, voor en aleer hy hetzelve voortgebragt hebbe.

Vrugteloos derhalven, poogt dezelfde ſchryver, in dezelfde proeve te toonen, dat alle menſchen eenpaarig erkennen, dat de wil met geen mindere noodzaaklykheid door beweegredenen, dan natuurlyke gewrogten door hunne oorzaaken, bepaald word. Want dat de menſchen, nu zo wel als eertyds, aan heerſchzugt, gierigheid, welluſt onderworpen zyn, dat men 's menſchen aart en werkingen met nut kan waarneemen, en veel dienſt kan hebben van ſtaat- en geſchiedkunde, en dergelyke, bewyſt niets meer, dan dat de menſchen na het goede haaken, van het kwaade afkeerig zyn, en niets willen zonder redenen om te willen; dat zy zich dikwyls door hunne driften, door de kragt van een kwaade gewoonte en verkeerde heblykheden laaten weg ſleepen, en te zeldzaam van hunne vryheid zodanig een gebruik maaken, als zy konden en moes-

ten; alle welke dingen men zeer ligt begrypt dat met dit vermogen beſtaaan konnen.

Nog ſtrookt het met ons gevoelen wegens de vryheid, dat alle natuurlyke gewrogten zeer fraai geſchikt, en naa zeer wyze wetten geregeld ſchynen, maar dat men dit van alle zedelyke bedryven niet zeggen kan, voor welk verſchil geen andere reden is, dan dat de natuurlyke oorzaaken altoos aan haare wetten gehoorzaamen, maar de zedelyke niet: of met andere woorden, dat de eerſte noodzaaklyk, maar de laatſte vry, werken. Want de wetten, welken de natuur den menſch geſteld heeft, zyn niet minder wys dan die, door welken het heelal geregeerd wordt; en kan dienvolgens zo groot eene verwarring, als in de zedelyke wereld zich voordoet, (en die niet dan door eene Godlyke beſtiering weg te neemen is) nergens anders door verklaard worden, dan dat vrye werkingen uit haaren eigen aart van alle noodzaakende bepaaling volkomen vry zyn; aan welke, indien zy onderworpen waren, men geen minder orde in de zedelyke, als in de natuurlyke verſchynzelen, en dezelfde overeenſtemming met de algemeene wetten alzins beſpeuren zou.

Twee regelregt tegen elkander overſtaande uiterſten moeten zy, die over de Godheid en haare werkingen willen redenkavelen, zorgvuldig vermyden, om in hunne redeneeringen het zedelyk kwaad van hem, die zo wel het hoogſte als beſte wezen is, niet te veel, of te weinig, te doen afhangen. Niet minder inderdaad moeten wy zyne heiligheid en goedheid, dan zyn opperbeſtuur over alle zaaken en uitkomſten hand-

handhaaven. En dat kan alleen geſchieden daar men aan den menſch eene wezenlyke vryheid toeſchryft. Men moet geen twee eeuwige beginzels, die niet onderling van elkander afhangen, ſtellen, want dat is de ongerymdheid zelve. Doch men moet ook zorge dragen, dat men de eene zwaarigheid ontduikende in de andere niet vervalle, noch beweeren, dat de volmaakt goede, en volmaakt heilige God den menſch zo geſchapen en in zulke omſtandigheden geplaatſt heeft, dat hy niet heeft konnen nalaaten te zondigen. Wy moeten hier, gelyk overal, naauwkeurig den middelweg houden, en erkennen dat de menſch van God voortgebragt is, en altoos van hem afhangt, doch met dat alles eene wezenlyke heerſchappy heeft over zyne daaden.

Dat een gevoelen zich ook door zyne nuttigheid aanpryſt trekt niemand in twyfel. Doch wat kan nuttiger wezen, dan dat de menſchen by zich zelven verzekerd zyn, dat zy vryheid bezitten, en gezag hebben over zich zelven? en wat in tegendeel nadeeliger, dan het beweeren van een noodlot, 't welk hen in vadſige werkeloosheid dompelt, en waanen doet, dat alles door noodzaaklykheid reeds bepaald, en 'er voor hun niets meer te doen is? Hoe genegen zyn de boosdoeners, om, ſchoon in weerwil van hun geweeten, te gelooven, dat zy tot hunne ſchelmſtukken door eenige overmagt gedreven worden, en hunne eigene en eens anders ondeugden te ſtreelen, met eene maal, als deeze: "*Een hooger magt te wederſtaan: Is noodloos „ werk gedaan.*" Al bezaten wy in 't geheel geene vry-

vryheid, zo zou evenwel de overtuiging daarvan heilzaame, het denkbeeld integendeel van noodlottigheid verderffelyke uitwerkzels voortbrengen. Doch niemand verbeelde zich dat de eerſten te wege gebragt en de laatſten afgewend konnen worden, daar men voor 's menſchen vryheid ſlegts opkomt, in eenen algemeenen zin, en niettemin zegt, dat hy tot het een of ander gedreven word door oorzaaken, die zynen wil bepaalen. Want ſchoon wy niet ontkennen, dat ſommige dit gevoelen in goeden gemoede voorſtaan, 't is nogthans waar, dat de vyanden van den godsdienſt hunne dwaalingen en bewysredenen, ten behoeve der godloosheid, misbruiken. Want deezen zyn 'er op uit, om zig aan de aangenaame noodzaaklykheid van zondigen in zulker voege te onderwerpen, dat zy de noodzaaklykheid van ſtraffe daar voor te lyden ontvlieden, en, om aan den allerheiligſten God (ik beef terwyl ik het ſchryf) den oorſprong van 't zedelyk kwaad toe te eigenen; midlyk of onmidlyk doet hier weinig ter zaake, daar de oorzaak van eene oorzaak, die noodzaaklyk werkt, ook de oorzaak is van het veroorzaakte. Het is derhalven voor den waaren godsdienſt van veel belang, dat men zodanige gevoelens over den waaren aart der vryheid wederlegge, die toch altoos, ſchoon door eenige omwegen, op het dryven van een noodlot uitloopen, welk dryven de ondeugd graag voor gangbaare munt zag doorgaan.

De groote LEIBNITZ is voor lang reeds tegen het onlochenbaar gevoelen over de bepaaling der vryheid, met zyn beginzel der genoegzaame reden opgekomen,

en

en van veelen hierin nagevolgd, die zeggen, dat het niet te begrypen is, waarom een menſch het een voor het ander verkiezen zoude, indien geen overwigt van beweegredenen hem daar toe noopte. Eene verkiezing derhalven, zeggen zy met grooten ophef, alleen door de bepaaling der vryheid gewrogt, zou louter gevallig wezen, aan de afwyking der ondeelen, door EPICURUS verzierd, en door CICERO met reden beſpot, gelyk; en een wil, aan welken iets behaagd, alleen om dat het behaagd, is een loutere hersſenſchim. Doch het valt niet moeijelyk te toonen, dat deeze redenen beuzelachtig, en ongenoegzaam zyn, om de noodzaaklykheid van werken te bewyzen. Want, dat de vryheid aan geen noodzaaklykheid van bepaaling onderworpen is, hebben wy reeds doen zien uit het inwendig bezef, welks getuigenis door geen ding ter wereld ontzenuwd kan worden. Ook valt hier tuſſchen partyen en ons de vraag niet, of de menſch werke zonder eenige reden om te werken, en of de wil een onbeſtierd vermogen zy, dat los en zonder keuze te werke gaat? maar alleen, of de ziel het vermogen hebbe, om haar aandagt op ſommige zaaken te veſtigen, van anderen af te wenden, zich liever tot deeze dan tot geene dingen te bepaalen, haare beſluiten op te ſchorten, te veranderen, of beſtendig by dezelven te blyven? En of dit zo zy, moet men uit waarneemingen leeren, en niet maar op een losſen voet ontkennen. Dezelfde ondervinding althans, welke het beginzel der genoegzaame reden beveſtigt, bewyſt ook tevens dat de

menſch niet werkt gelyk de logge lighaamen, die noch eenige beweeging aan zich zelven indrukken, noch de richting of ſnelheid hunner beweeging eenigermaate veranderen konnen. De verkiezing derhalven van de ziel zal niet louter toevallig zyn, als afkomſtig van de ziel zelve, die in haar natuur een inwendig beginzel van werken heeft, aan geene noodzaaklykheid onderworpen. Met geen het minſte recht ook kan men zeggen, dat haare vrye beſluiten uit niets voortkomen. Schoon het immers waar zy dat een daad, die voorheen niet beſtond, door het oefenen der vryheid voortgebragt worde; zekerlyk nogthans moet men onderſcheid maaken tuſchen de voortbrenging eener nieuwe zelfſtandigheid, en eene nieuwe wyziging derzelve, hoe ook door het vermogen van een innerlyk beginzel van werken veroorzaakt. En zeer ongerymdelyk, buiten twyfel, wordt de oefening der vryheid vergeleken by de afwyking der ondeelen, door EPICURUS verzierd, wien men niet zo zeer beſpot heeft, om dat hy de vryheid en gebeurlykheid der menſchlyke bedryven erkende, als wel om dat hy dezelven dwaasſelyk poogde te verklaaren door eene verandering in de beweeging der ondeelen, waar van hy geene de minſte reden wiſt te geeven. Met veel meer recht mogen wy van onzen kant zeggen, dat onze partyen den redeneertrant der Scholaſtiken hier navolgen: want die, als zy eenig gewrogt niet verklaaren konden, verzierden in de ſtoffe eigenſchappen van dingen met gewaarwording begaafd, afkeer van het ledige, medegevoel en dergelyke. En deeze, terwyl

zy

zy zien, dat de beweegingen der werkelooze lighaamen, zo wel als derzelver rigting en ſnelheid, door andere oorzaaken altoos bepaald worden, ſchreeuwen tegen de ſtemme van het inwendig bezef aan, dat de werkingen der ziele door de indrukzels der voorwerpen, en de neigingen daar uit gebooren, op dezelfde wyze, voortgebragt worden.

Men vindt 'er die ons tegenwerpen, dat de ſtelling van een veelvuldig beginzel van werken tegen de enkelvoudigheid der ziele ſtrydt, en van ons nogthans omhelsd wordt, als wy beweeren, dat dezelve nu eens noodzaaklyk, dan weder gebeurlyk, werkt. Maar wie weet niet dat de onderſcheiding van verſchillende vermogens in de ziel haar oorſprong verſchuldigd is aan onze wyze van bevatten, en dat het eene en dezelfde ziel is, die verſtaat, die van natuure na geluk haakt, die nu en dan in twyfel hangt tusſchen twee of meer tegen elkander geſtelde goederen, en die zich op deeze of gene wyze bepaalt.

Veelen beroepen zich op het voorbeeld der Engelen, en der gezaligde menſchlyke zielen in den hemel, om te bewyzen, dat eigen neiging, die met zedelyke noodzaaklykheid kan beſtaan, alles is, wat tot waare vryheid behoort. Doch zy dwaalen van 't ſpoor. Want de vraag is niet, of zedelyke noodzaaklykheid van wel te doen beſt ſtrooke met geluk? maar alleen met hoedanig eene vryheid wy in onzen tegenwoordigen ſtaat, die een ſtaat van arbeiden en ſtryden is, begaafd zyn? De uitkomſt althans heeft geleerd, dat

de eerſte ſtamvader van het menſchlyk geſlagt tot het goede niet noodzaaklyk is bepaald geweeſt. Maar even zeer verbiedt ons Gods heiligheid te zeggen, dat hy tot het kwaad gedreven is geworden door de kragt van voorſtellingen, daar hy geen magt over had. Of het ondertusſchen met Gods volmaaktheden niet beſtaanbaarder zou geweeſt zyn den menſch zo te ſchepppen, dat hy door eene zedelyke noodzaaklykheid aan het goede altoos boven het kwaade de voorkeur moeſt geeven, agten wy niet dat ons te onderzoeken ſtaat, daar God als een weezen met oneindig verſtand begaafd, veel beter weet dan wy nietige ſchepſelen, wat met zyne volmaaktheden al, of niet, overeenkome. Indien het evenwel vry ſtond over eene zaak, die het verſtand der menſchen te boven ſtreeft, eenige giſſing te maaken, zou men misſchien mogen zeggen dat eindige wezens niet, dan door zodanig een ſtaat van vryheid, tot een gelukkiger ſtaat van noodzaaklykheid, om nooit anders dan wel te doen, konden geraaken; en dat het hoogſte vermaak, 't welk menſchen genieten, zyn oorſprong moet neemen uit inwendige bewuſtheid, dat zy den grooten en algoeden God vrywillig gehoorzaamd hebben. Ik zwyge, dat het niet gemakkelyk valt te bewyzen, dat de gelukzalige zielen, ſchoon aan geen zondigen onderhevig, tot alle haare werkingen noodzaaklyk bepaald worden, daar aan dezelven misſchien verſcheidene wyzen van werken konnen voorkomen, die even goed zyn, of ten minſten zodanig, dat, indien zy van elkanderen verſchillen, het onderſcheid binnen het bereik

reik van haare kennis, die toch altoos eindig blyven zal, niet valle.

Te vergeefsch ook poogen ſommige uit de Godlyke werkingen, die met zyne oneindige volmaaktheden altyd overeenkomen, te bewyzen dat zedelyke noodzaaklykheid met vryheid beſtaanbaar is. Want ſchoon niemand van gezonde hersſens in twyfel kan trekken, of God door de noodzaaklykheid zyner natuur, en dus buiten alle gebeurlykheid, wys, heilig, goed zy, en by gevolg nooit ſtrydig met zyne volmaaktheden handele; hier uit evenwel volgt niet, dat de menſch zodanig eene vryheid, als wy bewezen hebben dat in hem huisveſt, derve, daar hy de betragting der deugd leeren moet, en zig door volhardinge in goed doen benaarſtigen, om God in zyne volmaaktheden, zo veel mooglyk, gelyk te worden. Daarenboven ſchynt men ons ook, met meer ſtoutheid, dan waarheid te beweeren, dat God door zyne volmaaktheden derwyze bepaald geweeſt is, om alle zyne werkingen te verrigten, op die manier, in die order, en in die hoeveelheid, als hy ze verrigt heeft, dat hy, het minſte zelfs der geſchapene dingen niet geſchapen, of op eenige andere wyze geſchikt hebbende, zyn eigene wysheid verzaakt zou hebben, en dienvolgens ('t zy met eerbied gezegd) geen God zou zyn. Zoo dikwils inderdaad als ik by my zelven overdenke wat ik ben, en wat ik geweeſt ben, voele ik my gedrongen om met den heiligen Dichter uit te roepen: *Wat is de menſch, ô Heere! dat gy hem gedenkt, en des menſchen zoon, dat gy hem bezoekt!* Ik weet wel dat God op eene wyze,

met zyne volmaaktheden overeenkomſtig, werkt; maar ik twyfel ook naauwlyks of hy kan op verſcheiden, even goede, wyzen, zyne heerlyke einden bereiken. En ſchoon onder alle de mogelyke dingen Gode altoos één, als het beſte, voorkwame, zo dat hy het volgens zyne oneindige wysheid ontwyfelbaar zeker verkiezen moeſt, (welke zedelyke noodzaaklyke verkiezing, indien iemand vry noemen wil, zal ik met hem over het woord niet twiſten) zo zou evenwel daar uit niet volgen, dat by den menſch zulk eene vryheid, als wy getoond hebben dat hy bezit, niet huisveſt; daar die veeleer, uit aanmerking van zyn bepaald verſtand zelve, aan hem toegeſchreven zou moeten worden.

Insgelyks kunnen onze partyen daar uit, dat de zekerheid der Godlyke voorweetenſchap zich ook uitſtrekt tot de daaden der menſchen, niet bewyzen, dat de ſtervelingen, in hunne werkingen, aan eene onvermydelyke noodzaaklykheid onderworpen zyn. Want de vryheid wordt beveſtigd door het getuigenis van het inwendig bezef, tegen welk geen grooter blykbaarheid geſteld kan worden. Wy konnen niet nalaaten te gevoelen, dat dit vermogen wezenlyk in ons plaats heeft; en ſchynt hetzelve bezwaarlyk overeengebragt te konnen worden met de Godlyke voorweetenſchap, de oorzaak hier van begrypt men ligtelyk, is geene andere, dan dat onze eindige ziel ter bevattinge van Gods oneindig verſtand niet bekwaam is; terwyl het ondertuſſchen tegen alle regelen van gezonde redeneerkunde ſtrydt, dingen, van wel-

welker waarheid wy eene zekere kennis hebben, te lochenen, om dat ſommige andere dingen onze kennis te boven gaan. In de bevatting van Gods alomtegenwoordigheid doen zich waarlyk geen mindere zwaarigheden op, en die egter zal niemand, die wys is, daarom verwerpen. Indien ongeoefende ongelooflyk agten, dat ſterflyke menſchen door naarſtigheid ver genoeg komen konnen, om den afſtand der dwaalſtarren van de aarde te bepaalen; zullen wy ons dan verwonderen, dat 'er in de wyze, op welke God alles ziet, duiſterheden zyn voor ons, die meer dan ongeoefende zyn, ten aanzien van zyne verbaazende werken? Dan, wie begrypt niet, dat de zwaarigheid in dit geval hier uit ontſtaat, dat wy aan Gods werkingen, even als aan de onze, opvolging toeſchryven, en dit zo min vermyden konnen, als de bewegingen van onzen aardbol tot de ſtarren over te brengen. Doch alle opvolging, gelyk betaamd, van God verwyderende, zullen wy duidelyk zien, dat hy onze vrye werkingen van allerlei ſlag als daadelyk tegenwoordig beſchouwd. Het groot belang zelf, 't welk men in deeze zwarigheid altoos geſteld heeft, bewyſt, dat elk ſteeds by zich zelven overtuigd geweeſt is, dat de menſchlyke bedryven aan geene noodzaaklykheid van bepaaling onderworpen zyn; welke, zo zy daar aan onderworpen waren, deeze tegenwerping van zelve zou doen verdwynen. En wat toch is de oorzaak geweeſt, waarom ſommigen de voorweetenſchap der vrye daaden in het Godlyk wezen liever ontkenden, dan dit vermogen aan den menſch beneemen;

wat

wat anders? dan dat zy het in zig zelven gevoelden, en opvolging aan de eeuwigheid toeſchryvende, oordeelden, dat het met Gods voorweetenſchap niet was over een te brengen.

SPREUK.

Si omnia antecedentibus cauſis fiunt, omnia naturali colligatione conſerta contextaque fiunt, quod ſi ita eſt omnia neceſſitas efficit. Id ſi verum eſt, nihil eſt in noſtra poteſtate. Eſt autem aliquid in noſtra poteſtate.

CICERO DE FATO. Cap. XIV.

VER-

VERHANDELING

TER BEANTWOORDINGE DER

VRAAGE

VAN

TEYLERS GODGELEERD GENOOTSCHAP:

WAARIN BESTAAT 'S MENSCHEN ZEDELYKE VRYHEID, EN HOE WORDT, VOLGENS DIE BEPAALING, TEN BONDIGSTE BETOOGD, DAT WY MENSCHEN VRY-WERKENDE WEEZENS ZYN?

DOOR DEN

EERWAARDEN HEERE

ARCHIBALD MACLAINE,

DOCTOR IN DE HEILIGE GODGELEERDHEID EN LEERAAR DER ENGELSCHE KERKE IN 'S GRAVENHAGE.

Wien daarop door Heeren Directeuren van TEYLERS NALAATENSCHAP een ZILVEREN EERPRYS geschonken is.

SPREUK.

—— —— Cauſas Cognoscite rerum,
Quid ſumus et quidnam victuri gignimur.

PERSIUS.

VERHANDELING

OVER 's MENSCHEN

ZEDELYKE VRYHEID.

Dat wy voorwerpen, die op eenen verren afſtand van ons zyn, alleen gedeeltelyk zien, is geen wonder. Men twiste over het beſchouwelyke (†) der ſtaart-ſtarren, of over de natuur en het bedoeld einde der vaſte ſtarren. Dat is niet vreemd. Maar ſedert duizenden van jaaren twist men over iets, dat onophoudelyk binnen ons omgaat, dat met elk ontwerp, dat wy maaken, en elken ſtap, dien wy doen op het pad des leevens, een naauw verband heeft, en waarin wy, daarenboven, het hoogſte belang hebben, om gezette denkbeelden te vormen van ons onderſcheidend karakter en van het lot, dat ons verbeidt. Men twist, in een woord, over *'s Menſchen Vryheid.*

(†) *La Theorie.*

Zie daar eene waarheid van ondervinding, die ons, met den eerſten opſlag, verbaazend kan voorkomen.

Doch al het verbaazende, dat wy 'er in vinden moogen, zal verdwynen, als wy het weezen, daar het op aankomt, van wat nader by beſchouwen. 't Geldt hier den menſch, wiens tegenwoordige kring bepaald, wiens toekomende wyd uitgebreid en altoosduurend is, wiens vermoogens nog in eene ſoort van kindsheid zyn, de vereiſchte hoogſels en diepſels nog niet hebbende, geſchetst veeleer, dan afgewerkt, en zig niet geheel zullende ontwikkelen, dan op verdere toneelen en in andere betrekkingen. Wy tasten nog maar in den blinde aan 't begin van eenen langen loopbaan. Ons *gezigt* is zwak; onze *taal* gebrekkig. Hoe, derhalven, zullen wy alle dwaaling en twist geheel vermyden?

Onze ſtaat, inmiddels, ſchoon bepaald, is, eigenaartig, tot vordering geſchikt. Men wagte zig, daarom, van met ſommige Wysgeeren, te verklaaren, dat *alles gezegd is*, over het onderwerp der vryheid. 'Er is, mooglyk, nog eenig gezigtpunt, noch eenige lichtſtraal, overig, waar door de omringende duisternis kan verdreeven worden. De ontleeding (†), 't is waar, van de vermoogens en werkingen der ziele heeft haare paalen, die zig niet overſchreeden laaten. Maar deeze paalen zyn niet altoos zoo duidelyk zigtbaar, of men kan daaromtrent mistasten. Mooglyk zien wy dezelven in onze naſpooringen van de vereeniging der ziele met het lighaam. Doch niet zoo merkbaar zyn zy in die, welken 's menſchen vryheid tot voorwerp hebben. Met minder klaarheid ontdekken wy, ten aanzien van deeze ſtoffe, het punt van ſcheiding, tuſſchen die kundigheden, naar welken wy ſtaan kunhen

(†) *Analyſe.*

nen, en die, welken ons geweigerd zyn, — voor het tegenwoordige.

Wat hier van zy, wy zullen, over HET VOORGESTELD ONDERWERP, onze kragten beproeven, of liever onze zwakke poogingen. Deszelfs duisterheid behoort ons omzigtig te maaken, op dat wy, zoo veel doenlyk, die verwarring van denkbeelden, die dubbelzinnigheid in het uitdrukken, die verbloemde taal, mogen vermyden, die zo veel toegebragt hebben, om ons daaromtrent te verbysteren. Gebeurt het ons, in dit onderzoek, nu of dan, dat wy de gewoone betekenis van verſcheiden in zwang gaande benaamingen veranderen, de reden hier van is, dat de wyzen van uitdrukken, in de t' zamenleeving, door 't gebruik, gewettigd, dubbelzinnig en dikwils oneigen worden, als men die in de weetenſchappen overneemt. En 't is, in allen gevalle, beter, de woorden te ſchikken naa de ſtoffen, dan de ſtoffen naa de woorden. Zulke veranderingen, ondertuſſchen, zullen wy nooit maaken, zonder vooraf te toonen, dat zy noodig zyn.

Indien wy de meening der uitdrukkingen, door TEYLERS AGTBAAR GODGELEERD GENOOTSCHAP, in de voorſtelling van het onderwerp, dat wy gaan verhandelen, gebruikt, wel vatten, is de zaak, daar het op aankomt,

Te ontvouwen, waarin 's menſchen zedelyke vryheid eigenlyk beſtaa, en voorts, overeenkomſtig met het opgegeeven denkbeeld, bondig te bewyzen, dat de menſchen, in de daad, vrye werkers zyn.

De vraag, dus voorgeſteld, geeft aanleiding, om deeze verhandeling in tweeën te verdeelen.

Eerste Afdeeling.

Over de natuur en de kenmerken der zedelyke vryheid.

Vryheid heeft men genoemd het vermoogen van te doen *'t geen men wil, welke de oorzaak van de bepaaling des wils mooge zyn* (a). Dit berigt ſchynt ons onvoldoende, voor zoo veel het de *vryheid* eeniglyk doet beſtaan in natuurlyk vermoogen (†) tot het voortbrengen van werkingen. Het ſtrekt zig niet uit tot alle gevallen, waarin de oefening der *zedelyke vryheid*, ſchoon meer of min bepaald, daadelyk plaats kan hebben. Want de vryheid, gelyk alle de vermoogens van ons weezen, heeft haare trappen. Zy kan zig uitbreiden en volmaaken. Het denkbeeld van natuurlyk vermoogen behoort ongetwyfeld tot dat van volkomen vryheid. Maar het denkbeeld van zedelyke vryheid is daarin alleen niet gelegen, vooral, wanneer men niet verder ziet, dan op uitwendige bedryven. De goede gevoelens, die men aankweekt, de kwaade hebbelykheden, die men uitroeit, zyn zedelyke en vrye werkingen. De goede oogmerken zelfs van een menſch, die niet in ſtaat is, om ze te volbrengen, worden hem toe-

(†) *Pouvoir Phyſique.*

(a) 's Gravezande Inleiding tot de Wysbegeerte.

toegerekend, en maaken hem een voorwerp van goedkeuring. De menſch is *verantwoordelyk* voor de kwaade ontwerpen, door hem geſmeed, ook dan, als hy de magt niet heeft, om ze naa zyne wenſchen te doen uitvallen. In beide gevallen heeft de *toerekening* plaats. Maar toerekening onderſtelt zekeren trap van vryheid. Natuurlyk vermoogen om naar buiten te werken, hebben wy noodig, om onze oogmerken en ontwerpen nuttig of ſchaadelyk te doen zyn, en de wezenlykheid derzelven te doen blyken aan hun, die in onze harten niet leezen kunnen. — In een ſtaat, daarenboven, van krankzinnigheid, doet de menſch *het geen hy wil*, zonder daarom vry te zyn. Deszelfs beweegingen zyn werktuiglyk. En hy is in 't geval van Spinoſa's *ſteen*, die zonder tegenwerking (†) valt, ſchoon hy in zyn val, bewoogen worde door 't beginſel van zwaartekragt. — Natuurlyk vermoogen is, eindelyk, het beginſel van vryheid niet, 't en zy men dit vermoogen voor een en het zelfde houde met de daad van willen, daar het uit voortvloeit. De *zetel* der vryheid, gelyk wy hoopen te toonen, is in *den wil*. En *de onafhangelykheid* van den wil, of deszelfs daaden, van allen natuurlyken invloed (*) en van alle overheerſchende uitwendige kragt, maakt den menſch tot een vry weezen, tot een zedelyk werker.

(†) *Avec Spontaneité.*

(*) *Influence Phyſique.*

De uitdrukking van *zedelyke vryheid*, door het geeerde Genootſchap, in de voorgeſtelde vraag, gebezigd, kan, mooglyk, opgevat worden in twee betekenisſen, die, ſchoon in ſommige punten elkanderen raakende, nogthans onderſcheiden zyn. Zedelyke vry-

vryheid kan betekenen die edele onafhangelykheid, waarin zig de ziel bevindt, als zy niet onderworpen is aan de grilligheid, de vooroordeelen, of, 't geen nog ſchandelyker voor haar is, de dwingelandy van blinde driften en zinnelyke lusten. In dien zin gebruikt men het woord vryheid in de zedelyke wysbegeerte en in de werkdaadige godgeleerdheid, welke de godgeleerdheid is *by uitſtek*. Maar de woorden der vraage vertoonen ons ook de vryheid als dat vermoogen van WILLEN en WERKEN, 't geen den menſch tot een zedelyk weezen maakt, verantwoordelyk, een voorwerp van goedkeuring of veroordeeling, en loon of ſtraffe waardig. — Zoo wil ongetwyfeld, het geëerde Genootſchap de uitdrukking van zedelyke vryheid verſtaan hebben. In dien zin ook verſtaan wy deeze uitdrukking. Geene andere bepaaling, in korte woorden, geeven wy van de zedelyke vryheid. En volgens deeze bepaaling gaan wy ze nu beſchouwen.

Om een volkomen denkbeeld van de zedelyke vryheid te vormen, geloof ik, dat men zig vier zaaken moet vertegenwoordigen; te weeten *verſtand*, *eigen neiging* (a), *werkzaamheid en gebeurlykheid* (†). De laatſte betreft de vrye werkingen, en de natuurlyke beweegingen (*), die daar toe medewerken, of liever, die men daar toe doet medewerken. De drie eerſten raaken den *werker*. Er is geen twyfel aan, of deeze drie

(†) *Intelligence, Spontaneité, activité et contingence.*

(*) *Mouvemens Phyſiques.*

(a) Mooglyk zal men deeze vertaaling van 't woord *Spontaneité* niet goed agten. En, ik beken, zy voldoet my zelven niet. Doch ik weet geen beter. De woorden van *zelfsheid* en *zelfswerking*, die ik by anderen aantreffe, ſmaaken my nog minder.

drie hoedanigheden maaken den menſch tot een vry weezen, in zoo verre vry te zyn wenſchelyk is, — een onderdaan van Gods zedelyke heerſchappy, — meeſter van zyne daaden, — in een woord, een verantwoordelyk werker. — Laat ons, derhalven, deeze vier hoedanigheden eens van wat nader by beſchouwen.

I. Het *verſtand* is van de zedelyke vryheid onafſcheidelyk. Door verſtand bedoelen wy het vermoogen van goed en kwaad te *kennen*, de voorwerpen, binnen ons bereik, die daartoe eene onmiddelyke of middelyke betrekking hebben, te *onderzoeken*, over deeze voorwerpen te *oordeelen*, en de eenen boven de anderen te *verkiezen*. 't Is onnoodig, in 't breede te toonen, dat een menſch, die niet weet, wat hy doet, noch vry, noch verantwoordelyk kan zyn. Niemant ontkent zulks. Verſtand, egter, maakt het weezen der vryheid niet uit! 't Is ſlegts eene voorwaarde, zonder welke zy niet beſtaan kan. Men kan, 't is waar, niet *willen*, of men moet *denken*. Doch men kan *denken*, zonder te *willen*, en meer nog, zonder in ſtaat te zyn van te werken.

II. *Eigen neiging* wordt nog meer regtſtreeks vereiſcht, om de vryheid te doen ſtand grypen. Zy is onafſcheidelyk verbonden met de vryheid, om dat zy onafſcheidelyk verbonden is met den *wil*. Een menſch kan werken met verſtand, zonder vry te zyn van dwang. Maar dwang, die de vryheid uitwiſcht,

is met eigen neiging onbeſtaanbaar (a). Eigen neiging, inmiddels (zoo men daar door *alleen* verſtaat *bewustheid* van 't geen ons gebeurt, gepaart met berusting, goedkeuring, en verkiezing) zou die het weezen der vryheid uitmaaken. Dat durven wy niet bevestigen. Een ſteen, die van zynen val *kennis* hadt, en zelfs *liever* vallen wilde, dan zig in eenigen anderen ſtaat bevinden, zou, uit dien hoofde, geen zier *vryer* vallen. Waarom? Om dat het beginſel van deszelfs beweeging even zeer *buiten hem* zou zyn. Spinoſa heeft zig van dit voorbeeld bediend (vry kinderagtig, zeker, gelyk wy, te zyner plaatſe, toonen zullen) om te bewyzen, dat de menſch een noodzaaklyk werker is. 't Is, ondertuſſchen, een voorbeeld, waaruit

III. blykt, dat *werkzaamheid* tot het weezen der vryheid behoort. Wy kunnen ons, in de daad, eene overheerſchende krágt buiten ons verbeelden, die ons dryft tot daaden, waarin onze *wil* berust, maar zoo, dat deeze daaden even zeer verrigt zouden zyn, als onze wil daarin niet berust had. In dat geval is de vryheid, ten minſten, zeer onvolmaakt. Zy reikt niet verder, dan tot het *oogmerk*. De uitwendige daaden zyn *de onzen* niet. Eene *werkzaame* en kragtdaadige beweeging van den wil behoort tot het denkbeeld van volkomen vryheid. — Ik heb lust, om naar Amſterdam te gaan. Een voorval van denzelfden aart, als men

(a) Ik verſtaa hier door *dwang*, eene kragt, die den menſch overheerſcht *tegen zynen wil*, en niet zulk eene, die ons zou kunnen overheerſchen met onzen wil, zoo dat wy haar niet zouden kunnen tegenſtaan, indien onze wil eene andere rigting had.

men verhaalt, dat Rabelais gebeurd is, brengt my derwaart, *door geweld*. Indien ik dit voorval niet aangevoerd heb door een list, gelyk hy, is de daad, waarin geen t'zamenwerking plaats heeft tusſchen myn wil, en het beweegend beginſel, niet vry. En ſchoon ik zelfs het voorval aangevoerd hadt, van 't oogenblik af, dat de beweeging van het rytuig, en myn voortgang op den weg, afhangen van den wil van myn geleider, en niet van den mynen, is myne vryheid verre van volkomen te zyn, hoe zeer het haar aan geen eigen neiging ontbreeke. Ik ben alleen vry, ten opzigte van het oogmerk. De uitwendige daad hoort my niet toe. — Zullen, derhalven, onze *daaden* vry zyn, dan moet de voortbrengende oorzaak derzelven *in ons* weezen. De zedelyke en verantwoordelyke werker moet het beginſel zyner werkzaamheid *in zig zelven* hebben.

Dus blykt dan, dat de zedelyke vryheid, voornaamlyk betrekking heeft tot den wil, als het beweegend en kragtdaadig beginſel onzer beſluiten en werkingen. Door het woord *wil* verſtaan wy noch de eindelyke uitſpraak des verſtands, noch eene gedagte, waar door men aan iets de voorkeur geeft, noch het vermaak, dat men ſchept in eenige gebeurtenis, maar dat *werkzaam en bepaalend beginſel* 't geen de beweeging voortbrengt, die zig in alle zedelyke daaden openbaart. Naa maate het natuurlyk vermoogen (dat eigenlyk geſproken, den kring maakt, waarin de vryheid werkt, en de vryheid zelve niet is) aanwast, wint de vryheid in uitgebreidheid en volmaaktheid. Zoo dra, ondertus-

ſchen, als de menſch, waarlyk, *werkt*, — als het beginſel van zyne werking in hem is, — als hy, in zyne magt hebbende, om niet te werken, nogthans, met eigen neiging en keuze werkt, — zeg ik, dat hy vry werkt, al waare het zelfs, dat hy geen natuurlyk vermoogen bezat, om, op eene andere wyze te kunnen werken. In dit laatſte geval is zyn natuurlyk vermoogen bepaald. Maar zyne vryheid, voor zoo veel het weezenlyke daarvan betreft, ſchynt ons in haar geheel te blyven (a). Zy heeft haar beſtaan in de vrywillige daad. Want alles in aanmerking genomen zynde, is deeze daad *de zyne*, als niet voortgebragt door eenige oorzaak, of overheerſchende kragt, buiten hem. Hy heeft ze verrigt met verſtand, met volkomen bepaaling van zynen wil, en al hadt hy het in zyn vermoogen gehad, om anders te doen, hy zou niet anders gedaan hebben. Ik zeg, derhalven, dat deeze daad, op die wyze, uit een inwendig beginſel van werkzaamheid oorſprongelyk, eene vrye daad is. En hier uit volgt, dat *werkzaamheid* onafſcheidelyk tot de vryheid behoort. Maar,

IV. Op dat er werkzaamheid plaats hebbe, moet er ook *gebeurlykheid* zyn, en in de daaden, en in de beweegingen der ſtoffe, die daaraan beantwoorden. Indien alle vrywillige bepaalingen, en alle natuurlyke beweegingen, die in 't heelal geſchieden, zonder uitzondering, *noodzaaklyk* waaren, in diervoege, dat ſtrydi-

(a) Een rond van één voet middellyn, is zoo wel een rond, als een ander, dat een middellyn heeft van twintig voeten.

dige of verſchillende bepaalingen en beweegingen voor, tegenzeggelyk moesten gehouden worden, zou er geheel geen werkzaamheid by den menſch plaats hebben. Zyne zoogenaamde *werkingen* zouden niets meer zyn, dan *lydelyke* beweegingen, al gingen zy zelfs met verſtand en eigen neiging gepaard. Alle zyne beweegingen, als, in haar beginſel, van zyn wil onafhangelyk, zouden ſlegts onwederſtaanbaare uitwerkſels zyn van eene aaneenſchakeling, die *alles* t' zamen bindt. Hy zou lydelyk weezen, by elke treede, die hy, in zynen loopbaan, deedt. — In dat geval zou de menſch niet *werken* op de voorwerpen, die hem omringen. En zelfs zouden deeze voorwerpen op hem niet *werken* (a). Want was er niets *gebeurlyks*, het zy in de handelingen der menſchen, of in de beweegingen der ſtoffe, dan zou er geheel geen *werking*, en geheel geen *werker* zyn, noch in 't heelal, noch daar buiten. Want buiten alles is niets. Het gedrogtelyk ſtelſel, dat van beweeging droomt zonder beweeger, en van werking zonder werker, is geen wederlegging waardig. Deszelfs wederlegging, daarenboven, komt hier niet te pas. Te zyner plaatſe zullen wy er van ſpreeken! 't Is hier genoeg, aan te merken, dat de menſch, zonder de *gebeurlykheid* zyner daaden en vrywillige beweegingen, on-

(a) Ongelukkig voor de klaarheid onzer denkbeelden heeft men, in alle taalen, *werkwoorden* gebruikt, ter uitdrukking van de verſcheiden beweegingen der lighaamen, die allen *lydelyk* geſchieden! 't Valt moeilyk, dit misbruik te verbeteren. Doch, ten minſten behooren wy zorg te draagen, om er niet door misleid te worden, in onze wysgeerige naſpooringen. Men ſpreekt de waarheid niet, als men zegt: *De byl velt den boom.* Want eenige hoeveelheid ſtoffe, die zig zelve niet kan *beweegen*, hoe *kan* die eene andere beweegen?

ondanks alle zyne eige neiging, geen *vry werker* zou zyn, en zelfs geen *werker* in 't geheel. De *werkingen*, die men hem toeschryft, zouden alle denkbeeld van toerekenbaarheid uitsluiten, om dat er geen *werking* zou weezen, die *de zyne* was. Ik zou, bykants, zeggen, dat alle denkbeeld van zedelykheid, in de natuur des menschen, op die wyze, te niet moest gaan, — uitgenomen dat van de agting, die men zou kunnen verschuldigd zyn aan zyne eige neiging, zoo deeze, in zulken gevalle, bestaan kon.

De leer, welke alles, wat tot hier toe gezegd is, oplevert, is deeze: Een weezen, 't geen *weet, wat het doet*, 't geen zulks doet met verkiezing, en welks werkingen voortkomen van een werkzaam beginsel, in het zelve, is een vry weezen, een zedelyk werker. — *Is nu de mensch zoodanig een weezen?* Ik antwoord *ja*. En om de bondigheid van dit antwoord te toonen, gaa ik deeze vraag, in de volgende afdeeling, overweegen.

TWEEDE AFDEELING.

Geschikt, om te toonen, dat de mensch, volgens het opgegeeven denkbeeld van de vryheid, een vry weezen, en, bygevolg, een zedelyk werker is.

Hier vinden wy groote Overnatuurkundigen, wier aanvallen op de vryheid haare kragt ontleenen van eene

eene reeks van *onderſtellingen*, die tegen de *bevinding* ſtryden, in onzen weg. Om de regelen eener goede orde te volgen, zouden wy, vooreerst, toonen moeten, dat de menſch, in waarheid, vry is, om dat alle de trekken, met welken wy de vryheid afgebeeld hebben, zig in hem vereenigen; en dan moesten wy verder onze tegenſtreevers het hoofd bieden, door afweering van alle hunne aanvallen op onze reeds aangelegde ſterkten. Maar onze tegenſtreevers ontſlaan ons gedeeltelyk van dien arbeid, door 't geen zy ons toegeeven. Zelfs vindt men er onder hen, wier voorkomen zoo twyffelagtig is, en die, op eene zoo vreemde wyze, in de eene hand, water, en, in de andere, vuur, draagen, dat men hen, het ééne oogenblik, als vrinden, het andere, als vyanden, moet aanzien, zeggende ons, bykants in denzelfden adem: de menſch is vry, en hy is niet vry. — Ik noem niemant. Raadt gy, wien ik meen, geluk er mede.

Alle de tegenſtreevers der vryheid erkennen in den menſch *verſtand* en *eigen neiging*. Doch een deel hunner, als de *Noodlotdryvers* (†), verklaaren zig tegen de *werkzaamheid* in den menſch, en tegen de *gebeurlykheid* in alle voorwerpen en beweegingen des heelals. Het andere deel, zulk een harde taal niet voerende, maar listiger, en minder rondborſtig, ſtaat toe, dat de menſch alle de hoedanigheden bezit, die wy reeds, als kenmerken zyner vryheid, hebben opgegeeven. En wat doen zy verder. Zy onderwerpen het *verſtand*, de *eigen neigeng*, en de *werkzaamheid*, aan wetten en BEWEEGREDENEN. Zy verheffen,

(†) *Fatalisſes.*

voorts,

voorts, deeze beweegredenen tot den rang van OORZAAKEN, welker uitwerkſelen, volgens hen, *noodzaaklyk* zyn. En ziet daar de vryheid, zoo niet voor de vuist overmeesterd, althans haare grondſlagen ondermynd.

De eerſten, dat is de Noodlotdryvers, betreffende, wy kunnen niet voorby een woord of eenigen met hun te wisſelen, dewyl zy regelregt op ons aanloopen. Doch zouden wy ons ontſlaan kunnen van alle woordenwisſeling met de laatſten, voor zoo veel hunne berusting in ons berigt van de vryheid ſchynt aan te duiden, dat ons geſchil met hun op weinig meer dan een woordenſtryd uitkomt, zoo dat de vraag, die wy elkanderen te doen hebben, naauwlyks meer zy, of de menſch vry is? Maar 's menſchen vryheid hoe moet men die noemen? *Vryheid* of *noodzaaklykheid*? Er is ook eene ſoort van voorſtanders der vryheid, die met ons berigt niet voldaan zyn. Zy ſchynen de vryheid ſlegts te willen beſchouwen, als een natuurlyk vermoogen, dat *agter de ſchermen* blyft, zelden te voorſchyn komt, en magt heeft, om de werkzaamheid, die zig in 't gewoon beloop der dingen vertoont, alle oogenblikken te dwarsboomen.

Terwyl nu deeze de ſtaat der zaaken is, zullen wy met deeze verſcheiden ſoorten van wysgeeren in eenige onderhandeling treeden. Uit de verwarring, in welke dit geſchil geraakt is, zullen wy het, eenigermaate, tragten te redden. Dwaalingen hebben zig daar mede vermengd, niet zelden onder het masker van duisterheid. En, by ongeluk, vertoont zig de

waar-

waarheid daarin met geen genoegzaamen glans, om deeze dwaalingen te doen zwigten.

Om te tooneu, dat de *menſch vry* is, moeten wy den *Noodlotdryver* onder 't oog brengen, dat de *werkzaamheid* in de ziel, en daar alleen, huisvest; en dat de voorwerpen, op welken zy werkt, in hunnen eigen aart, gebeurlyk zyn, en, door haaren wil, eenigermaate, kunnen geſchikt en geplooid worden.

Voorts moeten wy tegen de andere Wysgeeren, wier ſtoicynsch gelaat wel zoo helder is, als het donker en droevig gezigt der Noodlotdryvers, bewyzen, dat de *beweegredenen*, aan welken zy beweeren, dat de wil, of de *willende* ziel onderworpen is, de zedelyke vryheid niet vernielen noch belemmeren. Onder het verhandelen van dit gewigtig deel onzes onderwerps zullen wy gelegenheid hebben, om, in 't voorbygaan, eenig onderzoek te doen op *de vryheid van onverſchilligheid*, gelyk zy geheten wordt, op het vermoogen, dat men gemeenlyk den bynaam van natuurlyk geeft, en andere punten, die duisterheid over deeze ſtoffe verſpreiden.

Gelyk ik niet beter begryp, wat eene *ſtoffelyke ziel* zy, dan ik begryp, hoe men eene *gedagte* by de el kan *meeten*, gelyk ik, daarenboven, nooit begrypen zal, hoe de ſtoffe, waarvan de werkeloosheid (†) onafſcheidbaar is, kan werken uit zig zelve, of werken in 't geheel; zoo durf ik beweeren, dat alle denkbeeld van *werkzaam vermoogen*, tot aan deszelfs eerſte beginſelen nagegaan, op dat van een *geest*, als eerſten *beweeger*, uitkomt. Wat een geest, met betrekking tot deszelfs

(†) *Inertie.*

zelfſtandigheid zy, weet ik niet, even weinig als ik weet, waarin de zelfſtandigheid van een lighaam beſtaa. Maar den eenen word ik zoo wel *gewaar*, als het andere. En (onder welneemen van zekere groote lichten der hedendaagſche wysbegeerte, die het gezigt meer verblinden, dan ophelderen) deeze inwendige gewaarwording, deeze *bewustheid* van een ondeelbaar *ik*, zal het, eindelyk, tegen alle hunne ſtrikredenen uithouden. Ik zeg, dan, dat alle werkzaamheid, en alle beweeging, ook in de lighaamen, als wy ze volgen tot aan haar eerſte beginſel, ons leidt tot *gewillige werking* van een *denkend* weezen.

De werking van den wil op de harsſenen, en verſcheiden andere deelen des menſchelyken lighaams, is eene waarheid van ondervinding, aan welke de bekwaamſte ontleedkundigen hun zegel hangen. Voor het grootſte gedeelte hangen onze beweegingen daar van af. En is er in deeze werking dieper verborgenheid, dan in de mededeeling van beweeging, door het eene lighaam aan het andere. Men geeft zelfs voorbeelden van menſcheu, die de leevenswerkingen doen ophouden, en het ſlaan des harten, naa welgevallen, ſtuiten kunnen.

Te vergeefs zal men hier tegen inbrengen, dat wy, by onze gewillige werkingen, geene andere *bewustheid* hebben, dan van zeker voorgeſteld einde te willen, en dat onze aandagt zig luttel vestigt op de t'zamengeſtelde beweegingen der vogten en ſpieren, welken het willen, ter bereiking van dit einde, veroorzaakt, zonder dat wy er van weeten. Het ding zelf is waar.

Dee-

Deeze tusſchenkomende beweegingen zyn onbekend, ſchoon onontbeerlyk. Dan hieruit volgt niet, dat de wil het beweegend beginſel niet is, in de werking, die alle deeze beweegingen vervat. 't Geen de ondervinding hier leert bewyst niets tegen de werkzaamheid van den wil. Al wat het bewyst raakt de uitgebreidheid onzer kennis. Een boer weet niet hoe een hefboom werkt. Evenwel hy deelt er beweeging aan mede, en doet er gewigtige uitwerkſels van voortkomen.

Alles ontdekt, in den menſch, een oorſprongelyk beginſel van werkzaamheid, reeds in den dageraat van zyn beſtaan zelven. De *nieuwsgierigheid* (die er niet naa uitziet, om een vezel of ſpier te zyn) ontwikkelt by het kind, in zynen bedaardſten ſtaat, eene beweegende kragt, die beweegingen voortbrengt, daar de grootſte *verſcheidenheid* zig in vertoont. 't Is geenszins, de werking der voorwerpen op de lighaamswerktuigen van het kind, die deszelfs kleine beweegingen veroorzaakt. Want zulk eene werking zou eenpaarig en altyd dezelfde zyn. Zy zou het lighaam, zonder verandering, bepaalen tot de eerſte voorwerpen, waardoor deszelfs werktuigen aangedaan wierden. En het kind zou zyne beweegingen niet onophoudelyk van het eene voorwerp naar het andere wenden.

Laat ons een nog meer beſlisſend voorbeeld gebruiken: Een Colonel gebiedt zyn Regiment beweeging te maaken, door het woord *marcheer*. De Soldaaten gehoorzaamen. — Laat ons nu eens zien, waar het beginſel hunner beweeging zig onthoudt. Niet, zeker,

ker, in het woord *marcheer*, aangemerkt als een *geluid*, dat zekeren *indruk* maakt op de lighaamswerkingen of harsſenen der menſchen. Want hadden zy de taal van hem, die ſprak, niet verſtaan, zy zouden onbewoogen gebleeven zyn. Het woord brengt hunne beweeging niet voort, dan voor zoo veel het den *wil uitdrukt* van hem, die gebiedt. Maar een *geest* alleen kan in ſpraakgeluiden de uitdrukking van iemants wil bemerken. Zal, derhalven, de beweeging op het woord volgen, dan moet er een verſtandig beginſel tusſchen beiden komen: Maar dat is 't niet al: Want de kennis van den wil des gebieders brengt de beweeging niet voort van hun, die gehoorzaamen; — 't Is, eigenlyk, geſproken, de wil van deeze laatſten, die ze voortbrengt. Zy zouden niet gehoorzaamd hebben, hadden zy van den gebieder niets te vreezen gehad, of waaren zy, in andere woorden, onafhangelyk geweest. Hier eindigt de ontwikkeling. En dat *beginſel*, volgens welk de menſch *zyn welzyn zoekt*, is de waare OORZAAK van alle zyne beweegingen, die men vrywillig noemt.

Al dit vloeit baarblykelyk voort uit de bekende werkeloosheid (†) der ſtoffe. De wil, of om beter te zeggen, het denkend weezen, dat wil, is een *werkzaam* beginſel; — 't is in zyn eigen aart, en oorſprongelyk, zoodanig. Ik wil myn arm opligten; — de daad volgt terſtond. De loop der dierlyke geesten, die men gemeenlyk als het tusſchenbeidenkomend middel tot deeze beweeging aanziet, volgt den wil, en gaat dien niet voor. Wanneer zelfs de dierlyke gees-

(†) *Inertie.*

geesten in beweeging zyn, ſtuit een nieuwe daad van den wil deeze beweeging, of verandert haare rigting. Dus zyn de dierlyke geesten ſlegts *werktuigen*, daar de wil zig van bedient, om de daad voort te brengen, geenszins de uitwerkende *oorzaak* van de daad, en nog minder van de bepaaling des wils, die de eerſte beweeger is. Ik ken de betrekking niet, die er is tusſchen de bepaaling des wils, en de beweeging der dierlyke geesten, welken de wil tot zyne werking doet tusſchen beiden komen, als ik myn arm opligt. Doch ik weet, dat hier eene betrekking is, om dat anders de daad van den wil haare uitwerking niet zou voortbrengen. Indien men uit ondervinding of waarneeming toonen kon, dat de bepaaling des wils het *voortbrengſel* is van eene voorafgaande beweeging der dierlyke geesten, zou de vryheid van den wil in duigen vallen, en de ziel, die thans voor eerſte werker gaat, zou in 't geval zyn van een Muſikant, wiens Clavecimbaal hem noodzaakte een Symphonie te ſpeelen, of liever die zelf ſpeelde met zyn handen. — Hoe! De dierlyke geesten, welker beſtaan men in geſchil getrokken heeft, die, *zoo men zegt*, hunnen oorſprong neemen uit onze vogten en ons voedſel, zoo dat zy behooren tot de ſtoffe, die voor werkeloos en lydelyk bekend ſtaat. — de dierlyke geesten zyn zoo kunſtig, dat zy daaden van den wil kunnen voortbrengen. Volgens de onderſtelling der Nootlotdryvers hebben zy het, zeker, vry drok. Zy gaan den wil voor, zy baaren den wil, zy volgen hem, zy veranderen hem, zy maaken zyne bepaalingen, en voeren, wyders, uit

het geen hy bepaald heeft. Men kan niet lochenen, dat de wil, onder hunne handen, eene onnozele vertooning maakt. Die dierlyke geesten, wat moeten zy draaven en rondloopen! 't Is, voor 't overige, al een wonderlyk ding, dat de fynſte deelen, uit kool en vleeſch getrokken, oordeel, daaden van den wil, en zedelykheid voortbrengen. *Riſum teneatis* (a).

Doch, om ernſtig te zyn, hoe weet men, dat de dierlyke geesten zoo veel zelfs doen, dat zy de bevattingen en denkbeelden veroorzaaken, die geagt worden, den wil te bepaalen? Is het daaruit, dat de bevattingen en denkbeelden hunne beweeging *volgen*? Maar daaruit blykt niet, dat de bevattingen en denkbeelden van deeze beweeging, als eene uitwerkende oorzaak, hun beſtaan ontvangen. Men heeft nooit eenige onmiddelyke betrekking gevonden tuſſchen de beweeging eener lighaamlyke vloeiſtoffe, en die bevattingen, welken eene *onveranderlyke* en onwederſtaanbaare inwendige gewaarwording ons voorſtelt als eenigſyk toe te ſchryven aan het eenvoudig weezen, dat denkt, — aan het *ik*. Het POST hoc, ergo PROPTER hoc (b) is eene averegtſche redeneering, en in dit geval nog meer, dan in eenig ander. 't Is de beweeging niet der ſnaaren van een Clavecimbaal, die, eigenlyk geſproken, de geluiden vormt. In de gewoone ſpraak, noemt men 't zoo. Eene regtſchapen wysbegeerte leert ons, dat de ſnaaren ſlegts eene trillen-

(a) Onthoud u van lachen, zoo gy kunt.
(b) Op een ding volgende; derhalven daar door veroorzaakt.

lende beweeging hebben, terwyl geluiden gewaarwordingen zyn, die geheel tot de ziel behooren. In die gewaarwordingen zelven, en in haare eenvoudige bevattingen, is, misschien, de ziel zoo lydelyk niet, als men gemeenlyk denkt. Wie weet, of deeze bevattingen geene *kragtoeffeningen* (†) zyn, waar door zy op de dierlyke geesten werkt, gelyk een Musikant, door het slaan op de snaaren, geluiden uit den Claveeimbaal haalt. Ik kom 'er niet voor uit; en de verhandeling deezer stoffe behoort niet weezenlyk tot myn onderwerp. Het voornaame stuk dat hier te beschouwen staat, is de wil. Om my, nogthans, tot de naspooringen, dit gewigtig vermoogen betreffende, te beter weg te baanen, wilde ik, in 't voorbygaan, doen opmerken, tot welke misvattingen, en de gewoone en de verbloemde taal, gelegenheid gegeeven hebben, met aan de stoffe een beginsel van werkzaamheid, dat zy niet heeft, toe te schryven, door het oneigenlyk of dubbelzinnig gebruik van de woorden *werking*, *lyding*, *oorzaak* en *vermoogen*. 't Is zeer mooglyk, dat de ziel *werkzaam* zy, in meenigte van gevallen, daar zy slegts *lydelyk* schynt te weezen. Weezenlyke *kragtoeffeningen* kunnen een lydelyk aanzien krygen, wanneer wy met dezelven, als zoodanig, door gestadige herhaaling, *gemeenzaam* geworden zyn. Ik ken ten minsten geen bespiegelend stelsel, dat ons klaare en vaste gronden aan de hand geeft voor de waarheid der leere, dat de ziel geheel lydelyk is, zelfs in haare eenvoudige bevattingen. Zy *ontvangt* deeze bevattingen niet van buiten. Het woord *ontvangt* is louter on-

(†) *Energies.*

onderſtellende en zelfs oneigenlyk. 't Is in gemeen gebruik. Doch het zou goed zyn, dat men de kundigheden, die men er aan hegt, wat naauwer bepaalde. Indien de ziel haare bevattingen van de voorwerpen ontving, zouden zy alvoorens in de voorwerpen moeten zyn. En dat is ongerymd. De werktuigen, daar zy zig van bedient (ik weet niet hoe, maar dat zy 'er zig van *bedient* is zeker) ontvangen wel indrukſels van de voorwerpen buiten haar. Maar deeze indrukſels zyn volſtrekt niets anders, dan ſtoffe in beweeging. En tusſchen *ſtoffe* in beweeging, en *bevatting*, is een afſtand, die zig niet meeten laat. Men zegt er te weinig van, als men ze twee ongelykſlagtige dingen noemt, van welker een de *regelregte* overgang tot het ander onmooglyk ſchynt. 't Is waar, ingevolge der indrukſelen, die op de zintuigen gemaakt worden, heeft de ziel denkbeelden. Maar 't zyn noch de voorwerpen, noch de indrukſelen, waar van zy die ontvangen heeft, om dat noch de voorwerpen noch de indrukſelen die hadden. De voorwerpen worden *bemerkt*. Maar 't is de ziel alleen, die ze *bemerkt*. — De werking der ſtoffe (welker beweegingen allen *lydelyk* zyn) op het denkend weezen, is, zoo ik my niet bedriege, eene tegenſtrydigheid; ten minſten rust zy op eene bloote onderſtelling, die geen anderen grond heeft, dan de reeds aangehaalden valſchen ſtelregel, *post hoc, ergo propter hoc;* terwyl de werking van den geest op de ſtoffe, hoe verborgen het *hoe* daarvan ook zy, uit de ondervinding zeker is.

Doch verbeeld u de ziel, in haare eenvoudige bevat-

vattingen, zoo lydelyk, als gy wilt, zy is het, ongetwyffeld, niet in 't vermoogen, dat zy heeft, van haare bevattingen, met meer of minder aandagt te beſpiegelen, dezelve onderling te verbinden, met elkanderen te vergelyken, en er oordeel over te vellen. Als de ziel, in het vormen van denkbeelden, volſtrekt *lydelyk* was, onder den indruk der voorwerpen, en niet *werkte*, dan door middel van dezelven, zou zy alle voorwerpen, die voor haar verſchynen, bykants eveneens en verward zien. Doch zoo is 't niet. Wy zien en onderzoeken *beurtelings* alle de perſoonen, die een gezelſchap, en alle de deelen, die eene ſchildery uitmaaken. Wy wenden onze aandagt af van deezen, om ze te vestigen op die, welken ons, met uitſluiting der overigen, bezig houden. 't Is dan de ziel zelve, waarin de *werkzaamheid* huisvest, die haare *aandagt* vestigt op haare eigen bevattingen, en die dezelve naa haar welgevallen, beurtelings doet gaan over de verſcheiden voorwerpen, die de werktuigen van haar lighaam aandoen! 't Is ook de ziel, waarin het *werkzaam* vermoogen huisvest van de bevattingen, welken zy, door middel der voorwerpen buiten haar, ontvangt, *te verwerpen*, *by elkanderen te brengen*, en *op deeze of die wyze te ſchikken*, welke bevattingen in 't geheugen opgehoopt worden, zonder andere orde, dan die dezelven ontvangen van een verband, 't geen zy naa haar goeddunken breekt. Verbeeld u een Schilder, die, in zyn tafereel voorwerpen vereenigt, welken de natuur nooit vereenigd heeft, en oordeel dan, van waar de betrekkingen komen, welken hy

dus vormt, of van de werking der voorwerpen op zyne zintuigen, of van de eigen werking der ziele op haare bevattingen.

Het vermoogen van *oordeelen* bewyst eene weezenlyke kragtoefening der ziele. Om dat vermoogen als lydelyk te doen voorkomen heeft *Collins* het zelve, op eene ſlinkſche wyze, verward met de *beſliſſingen* en *waarheden* die het te voorſchyn brengt. Op dat de ziel, in haare oordeelen werkzaam zy, behoeft zy niet te kunnen oordeelen tegen de gedaante, waar onder de dingen zig voor haar vertoonen, of tegen de baarblykelykheid, aan. 't Is genoeg, dat zy door eene kragt, waar van zy zelve het beginſel is, over onderſcheiden zyden der voorwerpen haare aandagt kan doen gaan. Het vermoogen van *oordeelen* heeft de Atheisten en Materialisten deerlyk in 't naauw gebragt. Want ſchoon zy gewaand hebben in de uiterlyke voorwerpen modellen (†) te vinden van onze bevattingen, nooit egter hebben zy voorgewend, daarin iets te ontdekken, dat naa de *daad van oordeelen* zweemde, en nog minder eenige oorzaak, die deeze daad kon voortbrengen.

(†) *Prototypes.*

Voor 't overige is de *daad van oordeelen* verknogt aan eene bepaaling van den wil. Hieruit blykt (om dit in 't voorbygaan te zeggen) dat de wil de laatſte uitſpraak des verſtands niet anders volgt, dan een Generaal den weg, hem aangeweezen door die geenen, welken hy uitgezonden heeft, om kennis van 't land te neemen. De ziel, inderdaad, als zy oordeelt, toont duidelyke kenmerken van oorſprongelyke en onaf-

han-

gelyke *werkzaamheid*. Zy vergelykt de denkbeelden; zy wikt en weegt de beweegredenen, die men ſomwylen bekleedt met eene volſtrekte oppermagt, welke wy, daar 't pas geeft, in aanmerking zullen neemen. Zy oordeelt losſelyk, of na eene aandagtige beſchouwing, zoo als haar goeddunkt. Met een woord, zy oordeelt, en is, bygevolg, werkzaam. Alles toch wel ingezien zyn het noch de zaaken, noch denkbeelden, die *oordeelen*. Integendeel zy worden *geoordeeld*. En niet alleen worden zy geoordeeld, maar door het oordeel, dat de ziel er over velt, ſchept zy, om zo te ſpreeken, een nieuw ſlag van weezens of bevattingen, die zy, oogenſchynelyk, uit haar eigen boezem te voorſchyn brengt. Ik meen de *betrekkingen* (†), die, in waarheid, ſchepſelen der ziele zyn, en ons niets buiten haar voorſtellen. De denkbeelden, *om kort te gaan*, die wy hebben van betrekkingen, zyn geen denkbeelden, die ons uiterlyke voorwerpen vertegenwoordigen, gelyk de denkbeelden van een boom, een huis, enz. De ziel ontvangt het betrekkelyk of vergelykend denkbeeld noch van het een, noch van het ander, der vergeleeken voorwerpen, noch van beiden. De indrukſels, welken deeze voorwerpen op de zintuigen maaken, zyn onderſcheiden, en ſtaan op zig zelven. Het betrekkelyk denkbeeld, dat voorkomt van derzelver vereeniging, is eene zuivere en eenvoudige daad der ziele. Want waar is de werker, die haar, in dat geval, *lyden* doet?

(†) *Relations.*

Laat ons overgaan tot den *wil*, die, onder welneemen van *Locke's* navolgeren de zetel der zedelyke vry-

vryheid is, het hoogſte beginſel in den menſch, waaraan alle de daaden ondergeſchikt zyn (gelyk ik hoop te toonen) met een woord, het werkzaam beginſel by uitſtek. Het willen (†), indien het de eenige begrypbaare werking niet is, is, ten minſten, de zuiverſte en meest oorſprongelyke *werking*, die men begrypen kan. 't Is alleen oneigenlyk, dat ſtoffelyke *beweeging* voor *werking* gaat. Aan *oorſprongelyke*, door niets van buiten voortgebragte, beweeging, hebben wy geen kennis. En de werkeloosheid der ſtoffe verbiedt ons te denken, dat zy ooit, uit zig zelve, beginnen kan, zig te beweegen. — Na 'tgeen wy reeds gezegd hebben van de ſtoffe in 't gemeen, en de dierlyke geesten in 't byzonder, zullen weinig woorden genoeg zyn, om, tegen de Noodlotdryvers, te bewyzen, dat de wil niet onderworpen is aan hunnen natuurlyken invloed (*). Ik wil opryzen, om te gaan. Die eenvoudige daad, (zal een Spinoſist my zeggen) wordt voortgebragt door zekere ſtaat of rigting van den loop der dierlyke geesten, waardoor het zitten eene ongemakkelyke aandoening van meer of minder ſterkte, verwekte. Maar (op uwe onderſtelling zelve) is deeze ongemakkelyke aandoening, uit eigen aart, geheel *lydelyk;* en zoo de wil, als hy my bepaalt, om te gaan, ook *lydelyk* is, waar is dan de oorzaak of werker, die deszelfs bepaaling voortbrengt. Gy vindt die oorzaak in den loop der dierlyke geesten. Maar kunt gy (na 't geen alreede gezegd is, van deeze *verborgen* weezens, die zelfs niets anders zyn, dan het voortbrengſel van 't geen wy gegeeten, gedronken en verteerd hebben) in waar-

(†) *la Volition.*

(*) *Influence Phyſique.*

waarheid; gelooven, dat zy de gaaf bezitten, van, *als uitwerkende oorzaaken*, voorbedagte daaden van den wil voort te brengen? Hebt gy reeds vergeeten, dat de loop der dierlyke geesten niets anders is, dan *lydelyke* ſtoffe en *lydelyke* beweeging?

Al ſtond ik u, ondertuſſchen toe, dat deeze *lydelyke* ſtoffe, door middel van eene even *lydelyke* beweeging, de daad van myn wil hadt *voortgebragt* (vergeef my deeze wartaal, zy komt niet voor myn rekening) dan zou er nog een zwaarigheid overblyven: Om u te toonen, dat ik vry ben, zet ik my, in plaats van te gaan, weder op myn ſtoel: Ziet daar eene nieuwe daad van myn wil, ſtrydig met de voorige. Wat is er dan gebeurd? Een van beiden, of de dierlyke geesten, die te viervoet aankwamen, om te maaken, dat ik *wilde* gaan, zyn van beſluit veranderd, toen ik op het punt ſtond van hun te gehoorzaamen, en, eensklaps, als lammeren ſtilſtaande, hebben zy daardoor een nieuwe daad van den wil voortgebragt, — of myn wil heeft ze in hunnen loop geſtuit, en hunne beweeging derwyze gerigt, dat er eene verſchillende daad van voortgekomen is: Het eerſte te zeggen is eene belachelyke ongerymdheid, waar tegen reden en ondervinding even zeer opkomen, voor den dag te brengen. Het laatſte toe te ſtemmen (want een derde is er niet) is, in overeenkomst met het getuigenis eener, beſtendige ondervinding, *werkzaamheid* te erkennen in den wil, en de dierlyke geesten ſlegts aan te zien als werktuigen, in alle gewillige daaden aan de bepaalingen der ziele onderworpen.

Doch op welk eene wyze de wil ook werke, door middel van de dierlyke geesten en de werktuigen des lighaams (eene werking, door de ondervinding geſtaafd, hoe zeer ook het *hoe* daar van voor ons verborgen zy) de voorwerpen, op welken de wil werkt, moeten *gebeurlyk zyn*. In 't vervolg zullen wy toonen, in hoe verre deszelfs daaden het ook zyn.

Ik zeg, dat de voorwerpen *gebeurlyk* moeten zyn. Deeze voorwerpen zyn de loop der dierlyke geesten, de beweeging van zekere leden des lighaams, de indrukſels, die gemaakt worden op zekere weezens buiten den werker, maar binnen zyn bereik. Alle deeze voorwerpen zyn ſtoffelyk, en ondervinding en waarneeming toonen, dat de ſtoffe bekwaam is, om eene oneindige verſcheidenheid van veranderingen te ondergaan. Dit zoo zynde is 't klaar, dat elke byzondere verandering deezer zelfſtandigheid zou kunnen verſchillen van 't geen zy is, zonder dat zulks eenige tegenſtrydigheid behelsde. — By gevolg zyn de voorwerpen, daar de wil op werkt, *uit eigen aart*, gebeurlyk.

II. Tegen de Noodlotdryvers getoond hebbende, dat de menſch een weezenlyk werker, en bygevolg, vry is, moeten wy thans het gezigt wenden naar een ander ſlag van Wysgeeren, die meer agting verdienen, zoo ter zaake van hunne kundigheden, als van hunne oogmerken, ſchoon zy niet allen met elkanderen gelyk ſtaan. 't Geen wy te doen hebben is te toonen, aan den eenen kant, dat de invloed der *beweegredenen*, in haare waare gedaante beſchouwd, de vryheid niet wegneemt, en, aan den anderen, dat haar waare grondſlag

niet

niet ligt in het ſtelſel van *onverſchilligheid*, al kon zelfs dit ſtelſel verdeedigd worden.

De menſch, als vry, doet daaden, waarvan de eigenlyk zoo genoemde oorzaaken te zoeken zyn in de werkingen van zynen wil, en dus in hem zelven. Ziet daar 't geen wy moeten opheldren ter wegneeming van de zwaarigheden, welken eene verwarde voorſtelling van den invloed der beweegredenen, die, *zegt men*, onzen wil *bepaalen*, omtrent deeze ſtoffe verwekt heeft. 't Schynt hier minder aan te komen, op het beſtryden van tegenſtreevers, dan op het ontwarren en verbeteren onzer denkbeelden.

De menſch begeert het goede, in 't algemeen. Deeze algemeene neiging is vast, onveranderlyk, en noopt hem beſtendig, om te zoeken 't geen tot zyn beſtaan en geluk *noodig* is. Doch behalven deeze algemeene neiging, ontdekt men ook in hem *veranderlyke* en *beredeneerde* daaden van den wil, welker voorwerpen, *byzondere goederen* zyn, die tot zyn geluk *dienen* kunnen, maar welker ontbeering hem zyn beſtaan niet ondraaglyk noch haatlyk maakt. Ten opzigte van deezen laat zyne zedelyke vryheid zig op het allerduidelykst onderſcheiden; om dat die uit eigen aart werkzaame en veranderlyke daaden van den wil met overweeging, vergelyking en keuze gepaard gaan. Hier werkt de ziel, indedaad, en toont zigtbaarder kragtoeffeningen, dan in haare algemeene begeerte tot geluk, welke zy, in meenigte van gevallen, en met betrekking tot eene groote verſcheidenheid van voorwerpen, plooit en regelt. Hier, zeg ik, derhalven, open-

openbaart zig de vryheid in werkingen, voortgebragt door daaden van den wil, die byzondere goederen ten voorwerp hebben, en welker werkzaamheid het *zig zelve beweegend beginſel*, dat het weezen der vryheid is, nitmaakt of aanwyst.

Maar dit beginſel, by mangel van welk de beweeging, in der menſchen zedelyke daaden, niet zou begonnen zyn, is, zegt men, werkzaam, ingevolge van *redenen* of *beweegredenen*. Ongetwyffeld. Want anders zou deszelfs werking blind en dwaas zyn. Was de menſch omtrent de beweegredenen onverſchillig, hy zou, of geheel niet werken, of als een zot, ja als een werktuig, met een inwendig beginſel van beweeging (†). Gelyk uiterſten dikwerf elkanderen naby komen, zou het ſtelſel van *onverſchilligheid*, indien dezelve weezenlyk plaats hadt, met dat van *noodlottigheid* naauw vermaagſchapt zyn. Maar deszelfs voorſtanders keeren deeze maagſchap af, door het onder den mantel van natuurlyk vermoogen zoo wel te verbergen, dat het maar zelden te voorſchyn komt, en hun, die het te voorſchyn brengen, weinig eer doet.

(†) *Automate.*

De *beweegredenen* hebben, dan, in de zedelyke daaden, haar rol. Maar die rol is vergroot, en, volgens de taal van zekere overnatuurkundigen, zou men zeggen, dat, in 't huis der vryheid, de knegts meesters geworden zyn. Om ronduit te ſpreeken, deeze beweegredenen zyn geen *werkers*, dat ik weet. Ik zie er noch perſoonlykheid, noch *beweegend beginſel* in. Ik verneem hier niets anders, dan eene daad der *wilkende ziel*, die eene werking verrigt, na dat zy zig be-

beweegredenen voorgeſteld, of die, welken haar voorgeſteld zyn, gewikt en gewoogen *heeft*, en die, in allen gevalle, de genoegzaame reden van haare bepaaling in zig zelve bezit. — Ik ben gewend langs zekeren weg naar huis te gaan. Het gezigt ontdekt my een anderen, die *beter* is. Ik gaa dien nieuwen weg. Maar noch het gezigt, noch het betrekkelyk denkbeeld (*beter*) *beweegt* myne voeten. Myn wil alleen is de uitwerkende oorzaak van de daad. Dat *beter*, ondertusſchen, is de beweegreden. Doch het is *volgens* de beweegreden, dat de wil zig hier tot werken bepaalt, niet *door* de beweegreden, indien het woord *door* het denkbeeld hier moet verwekken van eene *oorzaak*, of, dat op één uitkomt, van een werkend vermoogen. De beweegreden is eene *voorwaarde*, zonder welke de ziel zig niet bepaalt. Maar 't is de werkzaamheid der ziele, die, als oorzaak, de bepaaling voortbrengt. Was niet de ziel alvoorens werkzaam, de beweegreden, die haar uitlokt, zou geenerlei bepaaling te wege brengen. Met een woord, de beweegreden, volgens welke de ziel zig bepaalt, aan te merken als de *oorzaak* van haare bepaaling, is *voorwaarden* en *oorzaaken* met elkanderen te verwarren, daar men die nogthans wel onderſcheiden moet.

Gy zult zeggen, dat de ziel zonder beweegredenen niet *kan* werken. Doch ik zeg, dat de ziel zonder beweegredenen niet *wil* werken. En laat my al eens toeſtaan, dat, zonder beweegredenen, de ziel *niet* kan werken. Zal zulks bewyzen, dat de beweegredenen *werken* of haare werkingen voortbrengen? Niets min-

der. Myne oogen *kunnen* den ring van Saturnus niet zien, zonder teleskoop. Volgt daaruit, dat het de teleskoop is, die den ring ziet, en niet myne oogen? De teleskoop is de *voorwaarde*, zonder welke het gezigt geen plaats zou hebben. Maar de *oorzaak* van 't gezigt is zy niet.

Door de menſchelyke daaden, en de wyze, op welke zy ontſtaan, wonderlyk fyn uit te pluizen, is men, eindelyk, ongevoelig, zoo verre gekomen, dat men de beweegredenen aangemerkt heeft als onzigtbaare *werkertjes*, die den menſch prikkelen, en, naa haar believen, in de ziel eigen neiging, en in het lighaam beweeging, verwekken. Onder zulk eene gedaante bykants worden de *beweegredenen* beſchouwd door den Ezel, in la Fontaine's fabel:

> Op het *aandryven* van den honger, de gelegenheid, de malschheid van het gras, en, denk ik, den eenen of anderen *Duivel*, heb ik deeze weide, myn tong dik, afgeſchoren.

En wat zyn, na dit alles, beweegredenen? En waar zyn ze? 't Zyn bevattingen, redenen, verlangens, die zekere *ſtaaten* in de ziel doen geboren worden, welken men, in 't algemeen, voor lydelyk houdt. Ten minſten zyn het bevattingen, redenen en verlangens, welken de ziel onderzoekt, wikt en weekt, en over welken zy een beſliſſend *oordeel* velt, om naa dat rigtſnoer te *werken*, door het kiezen van den kant, dien zy den voorrang geeft, en het voortbrengen der werking, door eene bloote daad van den wil. — Uit deeze verklaaring ziet men, dat niet alleen het *uitwer-*

kend

kend beginſel der werking in de ziel is, maar dat de beweegredenen daar ook zyn. Men ziet, dat de beweegredenen ſlegts inzigten zyn van het denkend weezen, dat het *beste* zoekt (a), en dat in zig zelve een beginſel heeft van overweeging, keuze, en werking, waar door het, uit eigen beweeging, naar dat beste ſtreeft.

Vergelyk de beweegredenen, volgens welken de wil of de *willende* ziel zig tot werken bepaalt, niet langer met ſtoffelyke gewigten, die de balans overhaalen. 't Geen de balans overhaalt is, vooreerst, eene *uitwendige oorzaak*, terwyl de beweegredenen, volgens welken de ziel zig bepaalt, *in haar* zyn, en het beginſel van haare bepaaling, uit eigen aart, *werkzaam* is. Voorts, Heeren, is de ziel geen balans, en *beweegredenen* en *inzigten* zyn geen ſtukken lood en koper, noch werken, als deezen. Met evenveel regt zoudt gy kunnen zeggen, dat de Diſcipelen van Jeſus Christus aan hem verknogt zyn door een *groejend* beginſel, om dat hy zig zelven den *waaren wynſtok* noemt, en hen de *ranken*. 't Is myn oogmerk niet, den invloed der beweegredenen in 't minst te verkorten. Zonder haar

(a) De oorſprongelyke bepaaling der ziele, om het *beste* te zoeken, behoort, zekerlyk, tot het denkbeeld van vryheid, om dat, zonder deeze bepaaling, overweeging, het ſchatten van een ding boven een ander, en keuze, die de oeffening der vryheid vergezellen en aanwyzen, in *eindige* en *onvolmaakte* weezens geen plaats zouden hebben. Beſluit evenwel hier niet uit, dat de vryheid van het hoogſte weezen niet van dezelfde natuur is, als die der engelen en menſchen. Zy verſchilt er alleen van in volmaaktheid, en de middelen, die zy aan de hand heeft, als ik my zoo mag uitdrukken. God *overweegt* niet. Hy *weet*. Hy *kiest* niet, voor zoo veel keuze onderzoek onderſtelt; maar, door eene eenvoudige, beſchouwende en van alle opvolging vrye daad, geeft hy, in alle weezenlyke en mooglyke gevallen, het waare, ſchoone, en goede, den voorrang.

haar zou de waare zedelyke vryheid niet beſtaan. Werken, zonder inzigten, zonder redenen, is geen zedelyk werken. Doch men verklaart de beweegredenen niet voor nutteloos, als men ontkent, dat zy ons aandoen gelyk gewigten en dryfveeren.

Een Officier beklimt de bres; zie daar de *werking:* om dat hy den roem bemint, zie daar de *beweegreden.* Doch kwam er tuſschen de beweegreden en de werking geen daad van den wil ('t geen mooglyk is) dan zou hy den roem beminnen zonder de bres te beklimmen; en dat geſchiedt dikwils. In allen gevalle heeft hy de bres beklommen: En gy zegt, dat roemzugt den wil bepaald, of het willen, en het willen de werking, voortgebragt heeft. In deeze uitſpraak vermoed ik onnaauwkeurigheid, indien geen wartaal. Laat ons eens zien. — Roemzugt, eene drift zynde, is *lydelyk.* Het willen is, uit eigen aart, *werkzaam*, en mooglyk het eenige in 't heelal, dat onbetwistbaar zoodanig is. Volgens u, derhalven, WERKT eene lydelyke gewaarwording op een onbetwistbaar *werkzaam* vermoogen, endit werkzaam vermoogen, door de werking eener lydelyke gewaarwording op het zelve lydelyk geworden, wordt voorts op nieuw werkzaam, en brengt eene werking voort.

Vergeeft my Heeren, zoo deeze verklaaring uwer onderſtellinge, raakende de beweegredenen, naa gekſcheeren zweemt. 't Is myn ſchuld niet. 't Is de ſchuld van eene al te fyn geſponnen overnatuurkunde, die ons, door haare ſpitsvindigheden, duizelig maakt, en zig zelve verliest in tegenſtrydigheden. Hier aan

ſtelt

ſtelt men zig bloot door het ſmeeden van zulke harsſenſchimmen, als eene aaneenſchakeling van *oorzaaken* (die uitwerkſels zyn, en evenwel oorzaaken blyven) *en uitwerkſelen* (die oorzaaken zyn, en evenwel uitwerkſels blyven) verderffelyke taal, die alle onze denkbeelden in de war helpt, en onze duisternis vermeerdert, niet ſlegts in de zeer middelmaatige ſchriften van een *Collins*, maar ook in de onſterffelyke werken der LOCKES, 's GRAVEZANDES en BONNETTEN (a).

Doch laat ons dit fyn en duister verband van *oorzaaken*, die zelven *lydelyk*, en *uitwerkſelen*, die, onbedagtelyk, in *oorzaaken* herſchapen zyn, ter zyde ſtellen. Hooren wy liever de ondervinding en 't gezond verſtand. Beiden zullen ons zeggen, dat beweegredenen den arm niet opligten, noch de voeten beweegen, maar dat het willen, of de *willende ziel*, het een en

(a) De laatſte deezer groote mannen, de agtbaare en deugdzaame Wysgeer van Geneve, heeft eene zonderlinge neiging ter *aaneenſchakeling* der weezens, die, indedaad, eene voortreffelyke agtereenvolging maaken in 't ontwerp der voorzienigheid. Maar, *bedrieg ik my niet, dan heeft die uitmuntende man niet genoeg* in aanmerking genomen, dat eene *agtereenvolging* niet altoos eene aaneenſchakeling is van oorzaaken en uitwerkſelen, die beurtelings het een en ander zyn. Weezens, beweegingen, en zedelyke daaden, kunnen, in 't ontwerp der voorzienigheid, op elkanderen volgen, zonder elkanderen, door eene uitwerkende kragt, beurtelings, voort te brengen. Niet alleen is het denkbeeld, dat, in eene agtereenvolging of rei van dingen, elke ſchakel oorzaak en uitwerkſel is, eene bloote onderſtelling, maar valſch en tegenſtrydig. Dat denkbeeld is de duistere toevlugt van den Atheist, die eene groote keten wil hebben, nergens aan hangende, en van de ſchakels geen reden weet te geeven, zonder de eene van de andere te doen voortkomen, door eene ſoort van voortteeling. Die niet alleen gelooft in een eerſten beweeger van het *groote geheel*, maar ook in een Schepper, die alle de weezens, daar het uit beſtaat, geſchapen heeft, en wel zoo, dat ſommigen *werkzaam* en *vry*, anderen werkeloos en *lydelyk* zyn, behoeft tot deeze willekeurige onderſtelling geen toevlugt te neemen. — Het denkbeeld, derhalven, van eene algemeene aaneenſchakeling, dat ſlegts eene bloote onderſtelling is, kan de zekerheid der vryheid niet vernietigen, als welke rust op de ondervinding, gelyk wy terſtond zien zullen.

en ander doet. Zy zullen ons zeggen, dat alle de uitwerkende kragt der beweegredenen beſlooten is binnen de paalen van het regtsgebied des verſtands en des wils, en dat de zedelykheid der daaden (dat is, haare verdienſte of wanverdienſte) eeniglyk daarin beſtaat, dat men *werkt, met keuze, en door een beginſel van zelfsbeweeging, volgens redelyke of onredelyke beweegredenen.*

't Komt hier te pas, dat wy een weinig ſtilſtaan by de leer der *Noodzaaklykheid*, waar van zekere Wysgeeren eene nieuwe ſoort van aanval op 's menſchen vryheid ontleend hebben. De wil, beweert men, zig niet *kunnende* (eene oneigenlyke ſpreekmanier) bepaalen zonder beweegredenen, zoo is de bepaaling van den wil, en de werking, daar van voortkomende, *noodzaaklyk.*

Om de juistheid van dit beſluit te toonen, redeneert gy dus: Indien de bepaaling van den wil niet *voortgebragt* wordt door beweegredenen, is zy een uitwerkſel, zonder oorzaak: Doch er is geen uitwerkſel, zonder oorzaak: Bygevolg heeft de bepaaling van den wil haare *oorzaak* in de beweegredenen. Wyders;

Gelyk alle eigenlyk zoo genoemde *oorzaak* haar uitwerkſel *noodzaaklyk* voortbrengt, zoo brengen de beweegredenen, als oorzaaken, de bepaaling van den wil, op die wyze, voort. Bygevolg is de bepaaling van den wil *noodzaaklyk.*

't Geen ik reeds over de beweegredenen gezegd heb zou misſchien genoeg zyn, om deeze ſluitredenen te doen in duigen ſpatten. Dan voor zoo ver dit

dit punt teder en van het uiterſte gewigt is, zullen wy het nog wat nader overweegen.

Het *eerſte lid* (†) der eerſte ſluitreden is niet aanneemelyk. Het houdt voor toegeſtaan dat beweezen moet worden, onderſtellende, dat het willen een *uitwerkſel* is. En daarvan heb ik het tegendeel reeds getoond. Laat my er evenwel nog eenige aanmerkingen byvoegen. — Indien het willen geen werkzaam beginſel en eigenlyk gezegde *oorzaak* is, zal het vast zyn aan eene keten van ſtaaten, buiten de ziel opgehangen, en die geen eerſte ſchakel noch genoegzaame reden van haar beſtaan heeft. Men moet de opklimming tot in 't oneindige vervolgen, of ſtil houden by eene oorſprongelyke daad van den wil, door geene beweegredenen voortgebragt. Ten opzigte van de beweegredenen wordt de ziel doorgaans beſchouwd als *lydelyk*. Ten opzigte van het willen is zy onbetwistbaar *werkzaam*. Bygevolg kunnen beweegredenen de oorzaak van het willen niet zyn. — Nog eens. Elke beweegreden is bepaald, om zoodanig te zyn, door voorafgaande en lydelyke ſtaaten der ziele. Maar het willen *bepaalt*, zonder bepaald te worden. In eene lydelyke agtereenvolging kan men 't niet brengen. Het is de werking van een *zig zelve beweegend* beginſel. Het beginſel van werken, dat in *my* is (zegt een uitmuntend Wysgeer) is niets anders, dan IK ZELF, bekwaam, om te *werken*, of *niet* te *werken*, onder voorwaarde, dat ik het een en ander voor my heb, of, in andere woorden, onder voorwaarde van beweegredenen. Zoo men, derhalven, al hardnekkig aanhieldt

(†) *La Majeure.*

hieldt, de bepaaling of daad van myn wil een uitwerkſel te noemen, zou zy, nogthans, het uitwerkſel zyn van de eenige oorzaak, die haar kan voortbrengen, VAN MY ZELVEN.

Wy kunnen niet te veel op onze hoede zyn tegen de gevolgen van het ſtelſel, dat wy onderzoeken. Want het leidt ons gelyk ik reeds aangeduid heb, niet tot eene aaneenſchakeling van oorzaaken en uitwerkſelen, in 't oneindige, maar tot eene aaneenſchakeling van *uitwerkſelen*, zonder *oorzaak*, hoe genaamd. Laat ons dit nog klaarder maaken, door tot de voorgeſtelde redeneering te rug te keeren. Indien het willen een uitwerkſel is, dat een andere oorzaak moet hebben, dan de willende ziel (gelyk het eerſte lid der eerſte ſluitreden onderſtelt) zie hier dan, wat er volgen moet. De *willende ziel* is, vooreerst, lydelyk in haare bepaalingen. De beweegredenen, vervolgens, niets anders zynde, dan inzigten, bevattingen, en driften of lydingen, kunnen noch oorzaaken, noch werkers zyn. 't Zyn ſlegts lydelyke ſtaaten der ziele, van voorgaande ſtaaten afhangende. In dit ſtelſel, derhalven, is *alles*, indedaad, *uitwerkſel*, tot dat gy komt aan de opperſte oorzaak van 't heelal. Doch, als gy daar zyt, hebt gy nog het einde niet. Want, in allen gevalle, heeft het willen van dit eerſte weezen geen ander beginſel, dan HEM ZELVEN, even als myn willen geen ander beginſel heeft dan MY ZELVEN, wien God, in dit opzigt, naa zyn beeld gemaakt heeft. Zult gy, derhalven, zeggen, dat het willen van God een uitwerkſel is zonder oorzaak? Als gy het zegt is

uw

uw keten eene aaneenſchakeling van uitwerkſelen, die nergens vast is, of gy moet eene oorzaak van het Goddelyk willen zoeken buiten God, en doen, gelyk Homerus, die de keten der weezens vast maakte aan den throon van Jupiter, en voorts Jupiter zelven aan de beſchikking van het *Noodlot*. Maar als gy niet zegt, dat het Goddelyk willen een uitwerkſel is, zonder oorzaak, verbiedt u de overeenkomst tusſchen het eene en het andere te zeggen, dat het myne zoodanig is.

Dus bewyst de ongerymdheid der gevolgen, uit het *eerſte lid* der eerſte ſluitreden regelregt vloejende, de zwakheid derzelve genoegzaam. Zy leidt ons tot de dikſte duisternis, en zelfs tot de aanſtootelykſte tegenſtrydigheden. — Laat ons licht zoeken. Zie hier, ten minſten, eenige ſtraalen, die wy, in de plaats van het beſchouwde donker ſtelſel kunnen gebruiken.

De *eerſte oorzaak* is, van natuure, verſtandig en werkzaam. Buiten dat zou er niets beſtaan hebben. Verſtandig en werkzaam zynde is deeze oorzaak vry. Zy kon werkzaame en vrye weezens ſcheppen, en heeft ze geſchapen. Deeze weezens hebben het beginſel hunner zedelyke werkingen *in zig zelven*, en dit beginſel is de *wil*, die werkt, ingevolge van inzigten en beweegredenen. Te vraagen, of de wil vry is, is te vraagen, of de vryheid vry is. De groote keten (zoo men de ſchikkingen der voorzienigheid dien naam mag geeven) is t'zamengeſteld van werkzaame en lydelyke weezens, van vrywillige kragtoeffeningen, en blinde aandryvingen. Het *werkzaame* en *vrywillige* behoort, uit hoofde

van deszelfs natuur, tot het *denkend* weezen. Het *lydelyke* en *blinde* tot de *werkelooze* ſtoffe. Deeze keten, derhalven, waar van de ſchakels op elkanderen volgen, uit hoofde van haare plaatſing, maar niet altyd uit hoofde van haaren kragtdaadigen invloed op elkanderen, belet niet, dat myn wil een *werkzaam* beginſel, en deszelfs werking *de myne* zy.

Met den val der eerſte ſluitreden valt ook de tweede, die er van afhangt. Om, ondertusſchen, het ſtelſel, dat wy, omtrent 's menſchen vryheid aanneemen, nog wat meer op te helderen, zal 't niet ondienſtig zyn, de leer der *noodzaaklykheid* nog een weinig nader te onderzoeken.

't Is jammer, dat men dit woord ook gepast heeft op de bepaalingen van den wil, en de werkingen, die daar van voortkomen. Doch 't is wel te zien, hoe dat bygekomen zy. Zoo dra groote Wysgeeren de beweegredenen aanmerken, als *oorzaaken* van het willen, en van de daaden, daarop volgende, waaren zy (uit hoofde van den regel, dat *elke oorzaak haar uitwerkſel noodzaaklyk voortbrengt*) verpligt, het willen en de daaden der menſchen als *noodzaaklyk* te beſchouwen. Doch zy merkten wel, dat eigenlyk zoo genoemde, of met andere woorden, *volſtrekte* en *natuurlyke noodzaaklykheid* alle werking en alle vryheid vernietigt. Zy zagen, hoe *Spinoſa* de leer der noodzaaklykheid hadt doen gelden, ten behoeve van een ſtelſel, dat alle gronden van godsdienst en zedelykheid ondermynt. Zy merkten, eindelyk, dat de bepaalingen van den wil, de daaden der menſchen, en de gebeur-

beurtenisſen, volgens de orde der voorzienigheid voorvallende, van natuure *gebeurlyk* zyn, ondanks de *zekerheid* van haar beſtaan. Wat hebben zy daarop gedaan? Om het woord noodzaaklykheid uit de handen te ſcheuren der Atheisten, die het zoo grof misbruikten, hebben zy er de woorden *zedelyk* en *onderſtellende* (†) bygevoegd. Dit byvoegſel heeft de hardheid van het woord noodzaaklykheid verzagt, maar ook niet weinig gedaan, om de denkbeelden der menſchen te verwarren. Het heilloos woord heeft, onder de hand, zyne oorſprongelyke regten behouden, en die heeft men ongevoelig doen gelden by onderwerpen, daar het niets mee te ſchaffen heeft. Er is ſlegts *eene* eigenlyk gezegde noodzaaklykheid. En die heeft noch tot de vryheid, noch tot het zedelyke, eenige betrekking. Het woord *noodzaaklykheid* behoort van regtswege alleen tot eeuwige waarheden, en het beſtaan des opperſten weezens. *Gebeurlykheid*, het tegengeſtelde van noodzaaklykheid, is het onderſcheidend kenmerk van alles, wat het heelal verder bevat.

(†) *Hypothetique.*

Ik heb reeds gezegd, dat de zedelyke noodzaaklykheid gegrond is op de onderſtelling van de *kragtdaadigheid* der beweegredenen. Als deeze kragtdaadigheid zoodanig is, dat de daaden, uit kragt van een *regelregt* en *onbreekbaar* verband, daarop volgen moeten, dan wordt de zedelyke noodzaaklykheid natuurlyke noodzaaklykheid, en is de ziel niets meer, dan eene bloote beſchouwſter van de daaden, die men verkeerdelyk de *haaren* noemt. Is daarentegen het verband tusſchen de beweegredenen en daaden ſlegts *voorwaarde-*

delyk en *afhangende van de gelegenheden* (†), ſchoon, wat de uitkomst betreft, zeker, dan is het woord *noodzaaklykheid* belemmerend en misleidend in den zin, dien men er aan hegt.

(†) *Occaſionelle.*

Indien men het woord *noodzaaklykheid*, in 't geheel, bezigen mag, in uitgebreider betekenis, dan wy er hier voor aangegeeven hebben, kan het alleen zyn, daar men de beweegingen, aan de ſtoffe medegedeeld, wil uitdrukken. By de uitdrukking deezer beweegingen heeft men het, indedaad, gebezigd. Doch van dat oogenblik af hadt men het moeten verwyderen van alle onderzoek omtrent de beredeneerde en vrywillige daaden van redelyke weezens; aangezien de beweegingen der ſtoffe, en de werkzaamheid van den wil, ten eenemaale verſchillen, in natuur en beginſelen, zoo dat het woord *noodzaaklykheid*, indien het past op de eenen, juist om dezelfde reden niet past op de andere. — Maar het kwaad is er, en de menſchen hebben zoo veel op met fyn geſponnen beſchouwende ſtelſels, op dubbelzinnige en duistere woorden gevestigd, dat er geen verbeteren aan is.

Dit zoo zynde blyft er niets anders voor ons over, dan met de voorſtanders der zedelyke noodzaaklykheid in onderhandeling te treeden, om te beproeven, of wy ons geſchil ook kunnen byleggen. Ik vrees van neen. Laat ons nogthans eens zien.

Vooreerst ſtaan wy hun gaarne toe, dat de wil, in welken wy den zetel der zedelyke vryheid plaatſen, zig niet bepaalt zonder beweegredenen, noch tegen de beweegreden, die overweegt, of tegen 't geen de ziel

ziel het *beste* keurt. Insgelyks ſtaan wy hun gaarne toe, dat het willen, als oorzaak werkende, zyne uitwerkſels voortbrengt met de grootſte *zekerheid.* — Zoo gy aan deeze zekerheid den naam van *noodzaaklykheid* wilt blyven geeven, zal ik u dat niet betwisten, — mits de zekerheid of noodzaaklykheid eener daad by u niet gaa voor zoodanig, dat het niet beſtaan deezer daad onmooglyk zy: want er zyn mooglyke dingen, die zekerlyk nooit gebeuren zullen.

Na dit een en ander toegeſtaan te hebben, beweeren wy, even zeer, als te vooren, dat de gewillige bepaalingen, en de daaden van een verſtandig weezen, hoe *zeker* dezelven moogen zyn, haar beginſel, haare uitwerkende oorzaak alleen in dat weezen hebben, — dat, als ik met verſtand en keuze werk, de daad *myne* is, en ſchoon, ten opzigte van de uitkomst, zeker, in haar natuur, gebeurlyk, — dat ik, met een woord, zulk eene daad kan doen of nalaaten.

Spaart hier, myne Heeren uw geſchreeuw tegen wonderſpreuken. Al den omſlag van bewyzen, het een bedrieglyker dan het ander, waar door gy het onbreekbaar verband tuſſchen de beweegreden en de daad meent te toonen, ken ik zeer wel: Maar al dien omſlag haalt gy uit het denkbeeld van *oorzaaklykheid* (†) in de beweegredenen; en deeze oorzaaklykheid heb ik reeds getoond, dat niet beſtaat. In 't ſtuk van beſchouwing, derhalven, zyt gy zulke groote baazen niet, als gy veelligt denkt. En wat de ondervinding betreft, in plaats van hulp hebt gy daar van alleen tegenſtand te wagten. Ik *weet*, dat ik, u in een ge-

(†) *Cauſalité.*

geeven geval, anders zou kunnen handelen, dan ik zal handelen, al ſtond ik u zelfs toe, dat het *zeker* is, dat ik niet anders zal handelen. En hoe weet ik dat? Gy gelooft niet dat het met de zaak zoo ſtaat, ingevolgen van afgetrokken beſpiegelingen omtrent oorzaaken en uitwerkſels, daar gy even zoo weinig klaare denkbeelden van hebt, als ik. En ik weet dat het zoo is, langs denzelfden weg, als ik weet, dat *ik denk.* Deeze weg is eene *inwendige gewaarwording*, die onveranderlyk is, en aan welke de Wysgeeren den naam geeven van *bewustheid* (†). Deeze weg is de zekerſte van beiden. Eer zal ik ophouden myne oogen te gelooven, dan een getuigenis verwerpen, welks baarblykelykheid, uit onmiddelyke beſchouwing oorſprongelyk, eenvoudig en zig zelve altoos gelyk is. Dit inwendig gevoel, 't geen my toont, dat *ik denk*, overtuigt my even ſterk, dat ik naar de kerk kan gaan, of t' huis blyven, myn naasten beſteelen, of hem het zyne behouden laaten. Het denkbeeld van *mooglykheid*, dat ik, by zulke dingen, niet kwyt kan worden, laat aan deeze myne overtuiging niets ontbreeken. Al, wat ik weet en gevoel, is, dat ik het een en ander niet verrigten kan met dezelfde daad. En dat is de eenige reden, die gy aan de hand hebt, om te bewyzen, dat ik niet anders kon doen, dan ik gedaan heb, of gy moet toevlugt neemen tot uwe duistere keten. Ik weet, dat gy hier zwaarigheden tegen my kunt aanvoeren, waarop het my moeilyk zal vallen een antwoord te geeven, dat dezelven geheel uit den weg ruimt. Maar, gelyk onbeantwoor-

(†) *Conſcience.*

de-

dit denkbeeld my overal volge! Neen, Heeren, neen. Dat is te veel geeischt. Eene betoverend fraaje redenkunde, maar die niets heeft, om ons voor te lichten of te geleiden, zal die *bewustheid*, dat inwendig gevoel onzer vryheid, nooit verdooven, dat van de menſchelyke natuur onafſcheidbaar is, en de wroeging verzwaart, zelfs van hun, die, in hunne afgetrokken beſpiegelingen, de vryheid als een harsſenſchim aanzien. — Met een woord, te verdeedigen, dat men, meenende te *denken*, niet denkt, is geen hair ongerymder, dan te beweeren, dat men, meenende vry te zyn, niet vry is.

Na dit alles, dunkt ons, hebben wy regt, om te beſluiten, dat de menſchelyke daaden gebeurlyk zyn, en dat zy anders hadden kunnen weezen, dan zy indedaad geweest zyn, in alle gevallen, naamlyk, daar geene overheerſchende kragt buiten den mensch heeft plaats gehad. Wy vestigen 's menſchen vryheid niet op eenen *ſtaat* der ziele, waar door zy voor beweegredenen *onverſchillig* is; en wy hebben reeds gezegd, dat de wil zig niet bepaalt, zonder of tegen beweegredenen; want in dat geval zou de wil zyn weezen verliezen, het welk beſtaat in het goede na te jaagen; en dezelve zou zig bepaalen zonder oogmerk, dat ongerymd is. Indien er ooit *onverſchilligheid* beſtaat, zullen wy met *Descartes* zeggen, "dat zy de laagſte „ trap der vryheid is, en veeleer *gebrek* van kennis, „ dan *volmaaktheid* in den wil doet zien. Want (*ver-* „ *volgt die groote man*) indien ik altoos eene *klaare* „ kennis had van 't geen *waar* en 't geen *goed* is, zou „ ik

„ ik nooit de moeite behoeven te neemen van te „ overweegen, welk een oordeel ik vellen, en welk „ eene keuze ik doen moest, en dus zou ik volko- „ men *vry* zyn, zonder ooit onverſchillig te weezen." Ik weet wel, dat de verſtandigſte voorſtanders der vryheid van *onverſchilligheid* dit woord verklaaren op eene wyze, waar door zy het ſtelſel, dat wy omhelzen, vry naby komen. Zy verſtaan door *onverſchilligheid* niets anders, dan de magt, of het vermoogen, dat de ziel heeft, om te werken of niet te werken, welke ook de beweegreden zy, die haar uitlokt; maar zy beweeren niet, dat de ziel ooit in een *ſtaat* van onverſchilligheid is, uitgenomen dan (indien zulk een geval ooit kan beſtaan, 't geen zy verdeedigen, maar ik niet aanneem) wanneer de beweegredenen voor en tegen in evenwigt hangen. Doch met dat al mishaagt ons het woord *onverſchilligheid*, dat baarblykelyk eene onvolmaaktheid aanduidt, even zeer als het woord *noodzaaklykheid.*

Mooglyk zouden wy, door onzen ſpreektrant te zuiveren, zoo verre kunnen komen, dat wy onze denkbeelden van 's menſchen vryheid verbeterden, en zelfs onze geſchillen noopens dit gewigtig punt byleiden. Indien de voorſtanders der zedelyke noodzaaklykheid eenvoudiger taal gebruikten, zouden wy het met elkanderen vinden kunnen, ſluitende nogthans de Nootlotdryvers voor altoos buiten. By voorbeeld, in plaats van te zeggen: *Ik heb niet anders* KUNNEN *doen, dan ik gedaan heb*, zoo zegt liever: *Ik heb niet anders* WILLEN *doen.*

Dit laatſte zeggen is waar, en klaarder dan het andere. Maar gy, Heeren, uit de ſchool van Leibnitz, gy trekt de zedelyke noodzaaklykheid zoo verre, dat gy zegt, dat ik niet anders heb *kunnen willen*. Hier verſtaa ik u niet. Indien het woord *kunnen* een natuurlyk vermoogen betekent, gelyk dat, het welk de ziel openbaart, als zy de leden des lighaams beweegt, ken ik de minſte betrekking niet tusſchen zulk een vermoogen, en de bepaaling van den wil, by welke redenen en beweegredenen alles zyn, daar het op aankomt. Zoo gy door *kunnen willen* eene *zedelyke magt* verſtaat, betekent die magt niets anders, dan de werkzaamheid van het willen, of het willen zelve. En als gy dan zegt, dat ik niet anders heb KUNNEN *willen*, zal zulks alleen beduiden, dat ik niet anders heb WILLEN *willen*. Indien gy er vermaak in vindt zal ik het woord *willen* drie en viermaal herhaalen, maar in het ontvouwen der zaake buiten dit perk nooit gaan, uit vreeze van tot duistere uitdrukkingen en wartaal te vervallen. *Kunnen*, toch, heeft, zeker, geen betrekking altoos tot *willen*, en *willen* heeft alleen betrekking tot MY ZELVEN, het eenvoudig weezen, dat denkt en wil. De Peripatetiſche Wysgeeren zouden wel doen als zy deeze taal aannamen, en hunne onverſchilligheid daar lieten.

De uitkomst van al het gezegde zal thans zyn, — dat het willen eene werking is by uitſtekendheid, — dat de willende ziel de eenige werker is in zedelyke daaden, en bygevolg een vry werker; — dat omſtandigheden, redenen, beweegredenen en ſtoffelyke werktui-

zuigen ſlegts middelen zyn, die zy gebruikt, om tot het beoogde *goed* te komen, — dat haare vrywillige bepaaling zeker is, dat de uitwerking het ook is, maar dat nogthans de bepaaling altoos *de haare*, en zy daar voor verantwoordelyk is.

Dit leidt ons tot een zeer eenvoudig antwoord op de tegenwerping tegen 's menſchen vryheid, die men ontleent van de Goddelyke voorweetenſchap. Verwarde denkbeelden en ongepaste uitdrukkingen (a) heeft men op eene vreemde wyze, vermeenigvuldigd, en om deeze tegenwerping te doen gelden, en om ze te wederleggen, daar zy, ondertuſchen, ſlegts gedugt is in ſchyn. Al konden wy ze zelfs niet oplosſen, dat zou niet bewyzen, dat de mensch niet vry is, maar alleen, dat, met betrekking tot de *wyze*, op welke God toekomende en gebeurlyke daaden voorziet, of liever ziet, onze kennis bepaald is. Indien onze daaden vrywillig en *gebeurlyk* zyn, maakt Gods voorweetenſchap die niet *noodzaaklyk*, om dat God dezelven alleen ziet, gelyk zy zyn, en alleen voorziet, gelyk zy weezen zullen. Duizendmaal heeft men gezegd, dat er geen *oorzaaklykheid* is in bloote voorweetenſchap. En hierin heeft men de waarheid gezegd. Wy gevoelen onze vryheid niet te minder, om dat wy voorzien, wat wy, in zekere omſtandigheden, doen zullen, en wy hebben geen bewustheid ter

(a) Voorweetenſchap zelve is een ongepast woord. God *voorziet* niet. Hy *ziet*. En het zou vreemd zyn, dat de mensch ophieldt vry te weezen, om dat God *ziet* het geen hy *doet*.

ter wereld van eenigen invloed der voorweetenſchap van het hoogſte weezen op onze bepaalingen.

Maar dat, *zegt men*, is niet genoeg. Want zyn de daaden voorzien, als zullende geſchieden, dan zou de *mooglykheid* van het tegendeel de voorweetenſchap feilbaar en onzeker maaken. 't Is derhalven, *onmooglyk*, dat zy niet geſchieden, en bygevolg zyn zy *noodzaaklyk*. In deeze redeneering is dubbelzinnigheid. De *mooglykheid* van het tegendeel ſtaat niet over tegen de zekerheid van eene gebeurlyke daad, of van een toekomend geval, maar tegen de volſtrekte noodzaaklykheid van dit geval, en de volſtrekte onmooglykheid van deszelfs toekomend niet beſtaan. 't Is genoeg, dat de toekomende daad *zeker* zy, op dat dezelve een voorwerp van voorweetenſchap mooge weezen. En eene toekomende daad kan *zeker* zyn, al is het tegendeel niet volſtrekt onmooglyk, of al behelst het geen tegenſtrydigheid. Maar de *zekerheid*, dat eene daad verrigt zal worden, doet noch dat *verſtand*, noch die *keuze*, noch die *werkzaamheid* van den wil, vervallen, daar de *waare vryheid* in beſtaat, en door welken de mensch een *verantwoordelyk* weezen is. Gelyk God *eene* ſoort van weezens geſchapen heeft, die het beginſel hunner bepaalingen *in zig zelven* hebben, en eene *andere*, welker noodzaaklyke beweegingen door oorzaaken *buiten dezelven*. voortgebragt worden, zoo voorziet of ziet hy het noodzaaklyke als noodzaaklyk, en het gebeurlyke als gebeurlyk. Daar, voor 't overige, de vryheid door bondige bewyzen geſtaafd is, heeft zy niets te dugten van de om-

De mensch een weezen zynde, dat *kent*, *oordeelt*, *kiest*, en wil, bezit dit vermoogen indedaad, en de gewaarwording der vryheid, *poogingen* baarende, die de ziel verhevenheid en weezenlyke kragt byzetten, is dienſtig ter beteugeling der driften, die ons geluk en 't geluk der Maatſchappye wederſtreeven.

Reden, eindelyk, en ondervinding toonen het beſtaan der zedelyke vryheid. De Goddelyke openbaaring leert dezelve allerwege, en op een volgend tooneel, daar wy niet meer ten deele zullen zien, zal zy voor ons verſchynen in al haar luister.

VER-

VERHANDELING

TER BEANTWOORDINGE DER

VRAAGE

VAN

TEYLERS GODGELEERD GENOOTSCHAP:

WAARIN BESTAAT 'S MENSCHEN ZEDELYKE VRYHEID, EN HOE WORDT, VOLGENS DIE BEPAALING, TEN BONDIGSTE BETOOGD, DAT WY MENSCHEN VRY-WERKENDE WEEZENS ZYN?

DOOR EENEN ONGENOEMDEN

SCHRYVER.

SPREUK:

Ἐφ ἡμῖν ὑπόληψις, ὁρμὴ, ὄρεξις, ἔκκλισις, καὶ ἐνὶ λόγῳ,
ὅσα ἡμέτερα ἔργα.

EPICTET. *Enchirid.*

VERHANDELING

OVER 'S MENSCHEN

ZEDELYKE VRYHEID.

De vraag, door de Leden van 't Godgeleerd Genootſchap opgegeeven, is zo moeijelyk en van zulken aart, dat veele en wel de voornaamſte Wysgeeren te vergeefsch dien knoop hebben zoeken los te maaken; en zelfs anderen 'er voor uitkwamen, dat deeze onderneemingen vrugteloos waren. Uit dien hoofde vlei ik my des te gereeder verſchooning te zullen vinden, indien ik niet al te juist geſchreven, of my vergist hebbe, met te denken, dat ik iets weetenswaardigs, of dat nog niet genoeg overpeinsd was, zou kunnen voor den dag brengen. Dat hieromtrent dingen, die volſtrekt nieuw zyn, dewyl over dit onderwerp reeds zo veele eeuwen door de beroemdſte geleerden getwist is, te zoeken zyn, of zo 'er al na gezogt wierd, te vinden zouden wezen, durve ik naauwlyks gelooven. Weshalven ik al myn verſtand

eeniglyk ſlypen zal, om het gene anderen gevonden of uitgedagt hebben, zodanig te ſchikken en te ſcheiden, dat zy elkander eenig licht toebrengen, en de deur openen, door welke men uit het allerkronkeligſt doolhof, dat mogelyk ergens te vinden is, geraaken moge. Indien wyders op de eene of andere plaats hier iets aan den ſtyl haperen mogte, zal zulks, hoop ik, door die mannen, welken het meer om de zaak dan om de cierlykheid van woorden te doen is, uit hoofde van de natuur des onderwerps, verſchooning erlangen; dewyl hier ſommige kundigheden voorkomen, welken den Ouden niet genoegzaam bekend geweest zyn, en de Wysgeeren van laater dagen om die reden ook wel eens nieuwe woorden en ſpreekwyzen van hun eigen maakzel ingevoerd hebben, die met ons taal-eigen, en een keurigen ſtyl juist niet altoos even goed ſtrooken.

Het Genootſchap vordert in deezen twee zaaken: eerst, *te bepaalen welke de natuur van 's menſchen Zedelyke Vryheid zy;* en dan, volgens die bepaaling, *ten bondigſte te betoogen, dat wy menſchen vrywerkende wezens zyn.*

Onze verhandeling verdeelt zig derhalven in twee deelen; behelzende het eerſte een onderzoek na de natuur der vryheid, en het andere een bewys dat dezelve aan 's menſchen daaden toekomen.

Zo veel hoofden zo veel zinnen, en zo veele wysgeeren zo veele bepaalingen ook van de vryheid. Dan, daar deeze allen te onderzoeken een langdraadig en verveelend werk zou zyn, zal het opgeeven

van

van eene, zo 't mogelyk zy, algemeene regel, ter beoordeeling van dezelven, de kortſte en veiligſte weg wezen om de waarheid te ontdekken. In alle twistgedingen over 't geen men eene vrye daad noemt, is de groote vraag, of die van den werker zelven voortkome; zo dat geene kragt van buiten, hoe genaamd, of geene noodzaaklykheid uit de natuur of toeſtand des werkers, hem tot werken gebragt hebbe; maar zo dat de werker, door zyn eigen aandryven, of uit zich zelve, gewillig, die daad bedreeven hebbe. Wanneer iets door eene kragt, die daar toe van elders ontleend of door een ander verwekt is, verrigt wordt, gelyk als iemand eens anders arm optilt, of een kloot door een ſlinger wegwerpt, dan zal elk gereedlyk toeſtaan, dat dit niet vry geſchiedt. Ook beſtaat de vryheid niet hier in, dat iets alleen door zyne eigen kragt werke; daar het die zelfde eigen kragt nogthans niet wederhouden, vermeerderen, of opwekken kan: even als het water, dat in een vat beſloten is, 'er uitberst door een gat, het welk een ander daar in geboord heeft, of zelf voor zich den uitgang opent. Zelfs werkt ook iemand daarom niet vry, om dat hy zich van te werken wederhouden kan. Want, ſtel eens dat een mensch zo ſtomp of zo gedwee zy, dat hy volkomen alles doe wat hem van een ander belast wordt, maar buiten dat ook niets doe; en dus geheel van zynen gebieder afhange; zodanig een zal niet gezegd kunnen worden vry te werken. En even min is zodanig een vry te noemen, die alleen door de zaaken zelven 'er toe gebragt wordt, om zich van

ken te wederhouden; op gelyke wyze als een hond, die, uit vreeze voor een opgeheven ſtok, het hem toegeſtoken ſtuk broods niet aangrypt. Indien eindelyk ſommige menſchen in dien ſtaat geboren zyn, dat zy altyd tot het kwaade gedreeven worden, dan zyn zy in het kwaad doen niet vry te noemen. Het voornaame derhalven en 't wezenlyke der vryheid beſtaat hier in, dat de werker zelve de bedryver zyner daad zy; dat hy die daad, alleen door zyne eigen inwendige kragt, door zyne eigen beſluit en voorneemen vast ſtelle ter uitvoeringe te brengen.

Er worden des tot eene daad, zal dezelve vry genoemd worden, inzonderheid vier zaaken vereischt: De werker moet uit zyne eigen kragt werken: hy moet ten zelfden tyde ook niet kunnen werken: hy moet zig van 't werken kunnen wederhouden: en eindelyk de beſtiering der kragten om te werken moet zyn eigen bedryf wezen, zonder aan eenige lydelykheid onderworpen te zyn. Indien eens iemand, door ondervinding geleerd hebbende, dat gy hem altoos dermaate ten beste raadt, dat hy zelf zyn eigen welzyn niet beter kan behartigen, zynen wil aan uwen raad onderwerpt, die zou evenwel moeten geoordeeld worden vry te werken, want hy wordt door uwe bevelen niet tot werken gebragt, hy wordt van u niet geregeerd, maar regeert zich zelven op uwe beveelen. Eene daad is derhalven vry, welke, terwyl zy ook had kunnen niet beſtaan, voortkomt uit eigen kragt des werkers, gewillig, en uit zyn eigen voorneemen. En dus is de vryheid zelve het vermogen

van

van door eigen kragt gewillig vast te ſtellen om iets te doen; of, zo als later wysgeeren liever zeggen, zich tot werken te bepaalen.

Niemand, die in de twistredenen der wysgeeren, over het gene in onze magt ſtaat, eenigzins ervaren is, kan 't onbekend zyn, dat hier eenige dubbelzinnigheid in de woorden is. In de eerſte plaats is men gewoon te vraagen van wat kragt het woord (*ſponte*) *gewillig* zy? Ik heb zo even gezegd, dat iemand, die gewillig werkt, zich ook van te werken wederhouden, en ten zelfden tyde iets anders doen kan. Maar dat *kunnen* moet dit betekenen, dat het ons vry ſta op dat tydſtip, als wy werken, ook iets anders te werken, of niet te werken; (eene naastby zynde magt) of moet het beduiden, dat wy wel kragten hebben om op eene andere wyze te werken, maar dat wy dezelven op dat oogenblik niet meer kunnen bezigen; (eene afgelegen magt) hier over denkt men verſchillend. De voorſtanders der vryheid van onverſchilligheid, zo als zy dezelve noemen, beweeren het eerſte: anderen, en wel de meeſten, houden het laatſte ſtaande. Er ſchynt eenige noodzaaklykheid ingevoerd, en het gene in ons vermogen is ſchynt verminderd te worden, indien wy vast ſtellen dat wy, op het tydſtip als wy werken, ook niet anders werken kunnen.

Dan dit belet desniettegenſtaande niet, dat wy minder vry werken. Want byaldien wy, zo lang wy ons beraaden, begaafd zyn met een vermogen van ons van werken te wederhouden, of van op eene andere wyze te werken: indien wy kragten genoeg hebben

om dat te wege te brengen; indien wy zelven eindelyk die kragten, door dat gene het welk ons behaagt, het welk wy oordeelen goed te zyn, zo te zamentrekken, dat wy op dien tyd ſlegts één ding doen kunnen, dan mag men beweeren, dat er niets van onze vryheid afgetrokken wordt. Het vermogen van anders te doen, 't welk wy te vooren gehad hebben, hebben wy zelven niet willen aanwenden; wy hebben niet beſlooten onze kragten aan eene andere zaak te koste te leggen; en dus zyn wy zelven de veroorzaakers van 't gene aldus uitgevoerd wordt. Daarenboven zyn met elkanderen onbeſtaanbaar een vermogen om te werken, en een vermogen om niet te werken; als in eene gelyke maate, aan denzelfden werker, op hetzelfde tydſtip, toekomende; want hieruit zou volgen, dat dezelfde kragten om te werken en om niet te werken, om dit of iets anders te doen, in eene gelyke maate gebezigd worden.

Hy derhalven werkt (*ſponte*) gewillig, die zich van te werken wederhouden, of anders doen kan, eer hy zich tot het een of ander bepaald heeft; ſchoon hy, na dat zyne kragten reeds gaande gemaakt zyn, en hy op het punt van te werken is, zich niet meer wederhouden kan, ten zy er iets nieuws gebeure, het welk eenige verandering in zyn ziel te wege brengt.

Maar de voorſtanders der vryheid van onverſchilligheid eiſchen dat hun iets meerder toegeſtaan worde. Want zy meenen dat er om te vry te werken, noodzaaklyk vereischt worde, dat wy, voor dat wy werken, volſtrekt noch na de eene noch de andere zyde over-

beſluit kunnen geeven, als wy bewust zyn, dat wy ten zelfden tyde meer dingen kunnen doen, als wy onderzoeken welk van die dingen het beste is; als wy, na de redenen van wederzyde gewikt te hebben, ons voorſtellen één van die dingen te doen. Hy, die zyne rede niet gebruikt, eer hy te werke gaat, die wordt alleen weggeſleept door de dingen, welken hy ziet of door zyne uiterlyke zinnen gewaar wordt; en is diensvolgens in zyne werkzaamheid meer lydelyk dan daadelyk.

Tot dus verre zyn de voorſtanders voor de onverſchilligheid, zo wy hoopen, het met ons eens; maar in het juister bepaalen van de natuur dier werkzaamheid zullen wy verſchillen. Want zy zullen niet van zich verkrygen kunnen, om toe te ſtaan, dat de natuur van hem die werkt eenige daad, of beſluit tot werken bepaale. En wy zyn van oordeel, dat deeze natuur, naar maate dezelve verklaard worde, al of niet met de vryheid ſtryde. Indien namelyk de natuur des werkers zodanig zy, dat elke byzondere daad door dezelve bepaald worde, en hy diensvolgens door de noodzaaklykheid der natuur niet anders werken kan, dan ziet men ligtelyk dat hier in volſtrekt geene vryheid te vinden is. Maar indien de werker van natuure zo geſteld zy, dat hy wel eenige wetten en regels van werken in hetalgemeen volge, maar dat de byzondere bedryven evenwel door dezelven niet bepaald worden; en dat 'er in het toepaſſen van de natuurwetten op het werken, iets voor den werker overblyve, dan is het zeker, dat hy hier in zyne vryheid kan uitoefenen.

Stel

digheden van zaaken, volgens zyne eigen beredeneering, alleen door zig zelven, zonder bykoming van eenige kragt van buiten, beſluit wat hem te doen ſtaat, en dus vry werkt.

Maar wy oordeelen gewoonlyk, dat er by hem, die, daar hy ook kwaad zou kunnen doen, zich met vlyt en moeite heeft toegelegd om alleen goed te doen, meer vryheid plaats heeft. Wy zyn van natuure zo geſteld, dat wy hem, die, veele en groote tegenkantingen te boven gekomen zynde, zich ter deugd gevormd heeft, veel meer pryzen dan iemand, die van natuure goed is. Dat ondertuſſchen in waarheid deze, wat de natuur aangaat, boven genen te ſchatten zy, is ligtelyk te begrypen. Want iemand die kwaad doen kan, kan zulks of uit een dwaalend begrip, of uit zwakheid van den wil, of om dat hy de oorzaaken, die hem ten kwaade aanzetten, niet weêrſtaan kan, of eindelyk uit eene inwendige boosheid doen, en diensvolgens hinkt zyne natuur aan zeer veele gebreken. Wy pryzen derhalven in de zodanigen de natuur niet, maar zyne vlyt; en deze lof ſtrekt ten bewyze van de verkeerdheid der natuur. Er kan derhalven met geen recht ter wereld gezegd worden, dat God, om dat hy niets doen kan dan 't geen goed is, onvolmaakter en minder vry zyn zoude dan wy; Want zyne kragten, op zich zelven beſchouwd, zyn oneindig grooter en voortreffelyker dan de onze. Dat hy geen kwaad doen kan, ontſtaat niet uit gebrek aan kragten, maar uit de goedheid van zyne natuur en wil; door welken zy van kwaad te bedryven, volgens zyn ei-

eigen welgevallen, en volgens de beſluiten van zyn verſtand, 't welk aan geene dwaalingen onderhevig is, wederhouden worden.

Behalven die dingen, welke uit de natuur zelve voortkomen, kunnen 'er ook nog andere zaaken wezen, die ons tot werken, en wel om dus of zo te werken, uitlokken. Het kan immers gebeuren, dat de gewoonte, zekere lighaamsgeſteldheid, de eene of andere gemoedsneiging, of eene aandrift (*inſtinct*) den werker meer doe overhellen tot eene zekere bepaalde wyze van werken, dan tot eene andere. Nu valt de vraag, of het gene zo geſchiedt, vry verrigt worde? Om in de beantwoording hier van niet mis te tasten, moeten deze voorafgaande geſteltenisſen wel onderſcheiden worden. Indien ſommigen van dien aart zyn, dat daar door het gebruik der reden, of het vermogen van te overwegen en wel te verſtaan, weggenomen of verminderd worden, dan ſpreekt het van zelve, dat die daad niet vry is. Hierom zyn dronkaarts, krankzinnigen, en buitenſpoorig verliefden niet vry. Maar hy, die door de eene of andere reden zo tot werken overgehaald wordt, dat hy overweege, of overweegen kunne, of hy voor die neiging wyken moet dan niet, die werkt volkomen vry; want hy bedient zich van zyn eigen reden, en van zyn eigen beſluiten in 't gene hy verrigt. Stel dat een Wysgeer door de geſteltenis der denkbeelden, die zich aan hem voordoen, en door de kragt der ziele zelve tot overdenken aangedreeven worde: Stel dat hy dit bezeffe, en best oordeele die aandrift in te volgen, zo zal een ieder zeg-

gen, hy werkt vry. Zo zal ook hy, die zich tot wellust geneigd vindt, die met zich zelve te rade gaat, of hy die neiging involgen wil, en eindelyk aan zynen lust toegeeft, gezegd moeten worden vry te werken. Maar ingevalle iemand, eer hy deze aandrift gevoelt, door dezelve tot werken aangezet wordt, dan gebruikt hy geene vryheid; want hy heeft reeds gewerkt, eer hy wist dat hy werken zou; eer dat hy gevolglyk met reden vast ſtellen konde, wat hy doen zoude.

Het blykt dus dat de neigingen, of om zo te ſpreeken, de voorafgaande geſteltenisſen, die wy, voor dat wy werken, gevoelen, en welken wy, na voorafgaande overlegging, beſluiten te volgen, ons geenszins beletten vry te werken. Hier uit is ook ligt te begrypen dat hy, die zich zelven eenmaal zekeren regel of wet van werken geſteld heeft, zelfs ook dan vry werkt, wanneer hy dien regel zonder voorafgaande overweeging volgt. Dat wyders ook hy, die deze of gene ſlegte gewoonte, welke hy wist dat ſlegt en af te leggen was, en die hy had kunnen afleggen, involgt, vry werkt. Alle daaden derhalven, die uit ſoortgelyke oorzaaken, welke in onze magt zyn, voortkomen, ſchoon zy op het tydſtip der volbrenging al eens niet vry waren, zyn, daar de oorzaaken door den werker zelven hadden kunnen veranderd worden, met opzigt tot haaren oorſprong evenwel voor vrye daaden te houden. Zo is een dronkaart, wien het vry ſtond geen wyn, of maatig, te drinken, ſchuldig aan alles wat hy in zynen dronk misdaan heeft, ſchoon hy in dien tusſchentyd geene vryheid geniete. En dus heeft iemand,

mand, die door ſoortgelyke oorzaaken tot werken aangezet wordt, welken hy had kunnen veranderen, zich zelve alles te wyten, en gevolglyk te bekennen dat hy vry gewerkt heeft.

Eindelyk het tot hier toe gezegde, ſtelt ook ten grooten deele buiten twyfel, dat het niet met elkanderen ſtryde, dat eene daad, uit voorafgaande oorzaaken voortſpruite, en te gelyk vry zy. Wy onderzoeken hier niet, of elke daad haare oorzaak hebbe; maar alleen, of dezelve, zo zy die hebbe, vry bedreeven zy? Door oorzaak verſtaan wy hier eene inwendige oorzaak, die uit de kundigheden, denkbeelden, de natuur en de werkdaadige beginzelen des bedryvers ontſtaat. Hy, die door zodanige oorzaaken aan 't werken gebragt wordt, werkt alles uit zyn eigen kragt; door zyn eigen kragt en eigen gemoedsneiging verſtaat, redenkavelt en beſluit hy wat hem te doen ſtaat; hy werkt des uit zich zelve, en wordt door niets anders tot werken gedwongen. De gewoone ſpreektrant brengt hieromtrent eenige duisterheid te wege; dewyl wy gewoonlyk zeggen dat de oorzaaken ons beweegen, zo ſchynen wy daar door aan te duiden, dat wy ten haaren opzigte lydelyk zyn, en door dezelve beheerscht of beſtierd worden. Doch dit is ſlegts een misverſtand in de woorden, maar geenszins in de zaak; de armoede der taal dwingt ons dus te ſpreeken: doch er is waarlyk in de oorzaak geen kragt om te werken, dan die wy zelven er aan geeven. Deze oorzaaken zyn onze eigene denkbeelden, onze eigene werkzaamheden, maar geene dingen, van een eigen

natuurlyk beſtaan; om welke reden zy ook eigenlyk niet werken kunnen. De oorzaaken derhalven dryven ons niet tot werken; maar wy zetten er ons zelven toe door de oorzaaken: terwyl wy overweegen, verſcheiden, en tegen elkander ſtrydende dingen ons voor den geest brengen, en uit de eene beweeginge onzes gemoeds, weder eene andere doen voortkomen. Want hy, die by zich zelven overweegt of, en hoedanig hy werken wil, vergelykt zyne denkbeelden zo lang met elkanderen, tot dat er eindelyk die gemoedsbeweeging uit voortkome, welke wy het werkdaadig oordeel of beſluit noemen. Laat eene verſtandelyke beſtaanlykheid met veele kundigheden verrykt zyn; laat zy tevens of van zaaken, die buiten haar zyn, volſtrekt niets te lyden hebben, of laat ons ſtellen, dat die zaaken er in 't geheel niet zyn; dan zal zich, denk ik, niemand opdoen, die ontkennen zal, dat zodanig een weezen, 't welk van zyne kundigheden, redenkavelingen en beſluiten gebruik maakt, volkomen vry werkt.

Tot dus verre meenen wy ons uit de zwaarigheden, die uit de natuur der werkzaamheden zelve voortkomen, genoeg gered te hebben. Dan, daar wy ook door dingen, die buiten ons zyn, tot werken aangezet worden, ſtaat ons nu nog te onderzoeken, of deze ook tegen de vryheid ſtryden. Doch hier in doen zich veel meerder en grooter zwaarigheden op; en indien wy dezelve kunnen ontwarren, dan zal, zo wy ons laaten voorſtaan, al het overige wel te verklaaren wezen.

El-

Elke daad, die altoos de leiding eener uitwendige oorzaak volgt, zonder het beſluit der reden, is niet vry. Want hierin is niets, 't welk in onze magt ſtaat; niets, 't welk wy beletten of veranderen kunnen. Hier van daan dat de dieren, van natuure zodanig geſteld zynde, dat zy, honger hebbende, niet nalaaten kunnen zich tot hunne ſpyze, die hunne zintuigen gewaar worden, te keeren; dat zy, gegeeten hebbende, niet kunnen nalaaten te ſlaapen, en hierin niet dan door het zien van hunnen vyand te wederhouden zyn, niet vry werken. Hy derhalven, die door de uitwendige dingen, welken hy ziet, derwyze geregeerd wordt, dat hy dezelven altoos volge; en die niets anders te volgen heeft, zulk een werkt geheel niet vry.

Maar ingevalle eene uitwendige oorzaak iemand tot werken noope, en eenige neiging om te werken verwekke, zo dat uit die zelfde oorzaak altoos dezelfde neiging ontſtaa, dan zou men er over kunnen twisten, of zulk eene daad vry zy. Intuſſchen twyffel ik aan derzelver vryheid in 't geheel niet, indien men ſlegts, om dit wel te verſtaan, eenige dingen hier by voege. Byaldien het in de magt des werkers ſtaat die neigingen te wederhouden; indien hy, ten tyde als hy dezelve bemerkt, ook bezeft, dat hy ze weder-ſtaan kan; indien het eindelyk van de voorafgaande overweeging en 't beſluit zyner reden afhangt, of hy dezelve zal inwilligen, dan ſchynt men te moeten bekennen, dat deeze daad vry is. Want dezelve hangt geheel af van de inwendige oorzaaken; de uitwendige hebben er ſlegts eene levendigheid aan gegeeven, den wer-

werker aangekondigd dat hy nu aan den gang kan komen, en hem daar toe geneigd, maar geenszins gedwongen. Het is derhalven niet noodig, dat de zaaken van buiten geheel geene aandoening op den werker, en op geenerleie wyze eenigen invloed op zyne natuur hebben. Een liefhebber van den wyn ontkent niet, dat dezelve hem lekker ſmaakt; en dat hy op het zien van wyn er daarom trek toe gevoelt: nogthans zal hy met groot recht beweeren, dat hy dien vrywillig gedronken heeft; en dat hy alleen daarom beſlooten heeft te drinken, om dat hy oordeelde dat dit aangenaam en nuttig voor hem was. Alle dingen derhalven, die zich zodanig aan de zinnen voordoen, dat de neiging om te werken, welke zy uitlokken, aan het gezag der reden onderworpen is, en door dezelve eerst moet bekragtigd worden, eer de daad daar uit voortkome, neemen de vryheid op geenerlei wyze weg.

Uit het tot dus ver gezégde, dunkt my, is ook zeer wel te begrypen, het geen veelen heeft doen twyfelen, of ontkennen, dat er iets in onze magt is. Zy meenen namelyk dat iets, om vry te zyn, zo toevallig moet wezen, dat het in 't geheel niet kan voorzien worden; en dat diensvolgens alles wat voorzien wordt niet in onze magt is. LEIBNITZ heeft reeds getoond, dat, ofſchoon een ander van te vooren weete wat gy doen zult, u dit niet belet, vry te werken; aangezien daarin geene kragt legt, die u dwingt of uwen wil buigt. Maar ziet hier eene andere en wel grooter zwaarigheid. Al wat voorzien wordt, zegt men, hangt af van voorgaande oorzaaken, en is daarom

om niet volkomen vry. Doch die oorzaaken neemen, zo als ik reeds gezegd hebbe, de vryheid niet weg; vermits zy in onze magt zyn, haare kragt van ons zelven ontfangen, en het aan ons te danken hebben, dat zy oorzaaken zyn. Weshalven hy, die de natuur des werkers, de regels welken hy in acht neemt, de denkbeelden, welken hem ten dien tyde voor den geest komen; en eindelyk de uitwendige zaaken, die hem aandoen, welken zyn harte herwaards of derwaards neigen, kent; die kan ook alle dingen voorzien, welke zodanig een verrigten zal. Want hy kent en weet alle wegen en wyzen, langs en door welke zodanig een zyne kragt van werken, in alles wat hem te doen ſtaat, zal aanleggen.

Hier uit blykt dan, dat eene daad vry en tevens zeker kan zyn, mits dat die zekerheid niet alleen op uitwendige oorzaaken gegrond zy. Al wat van uitwendige oorzaaken alleen afhangt, is niet in onze magt; maar alles wat zo door in- als uitwendige oorzaaken zeker wordt, ſtrydt niet met de vryheid. Stel eens dat het zeker zy, dat gy morgen in eene boekery gaan zult: dit is zeker, zo om dat gy morgen van het boek, dat daar is, en gy nog niet gezien hebt, hooren zult; als wel voornaamelyk om dat gy zult beſluiten het dan in te zien. Gy zult wyders daar toe beſluiten om dat gy er agter gekomen zult zyn, om dat gy door redenen opgemaakt zult hebben dat daar ſchriften zyn, welker kennis u zeer nuttig is, en die gy hoe eerder hoe liever zien moet. Deze zekerheid hangt dus niet alleen van uitwendige zaaken

af, maar ten grooten deele van de beweegingen uwes harten; die uit inwendige oorzaaken, uit uwe kundigheden, gevoelens, en dergelyke dingen méer, voortkomen. Dat alles, wat wy, na de redenen voor- en tegen gewikt en gewogen te hebben, beſluiten, vry is, ontkent niemand. Want tot nog toe heeft niemand beweezen, dat hy, die door eens anders raad overtuigd, of volgens régelen uit de natuur der zaaken ontleend, te werk gaat, niet vry werkt. Die beſluiten toch worden afgeleid uit onze kundigheden, welken wy tot de natuur der zaaken, zo als die aan ieder een voorkomt, overbrengen. De natuur derhalven eens vryen werkers, als mede de gevoelens en denkbeelden die voor zynen geest zweeven, bepaald zynde, zo worden ook tevens de beſluiten om te werken vast geſteld. Hy derhalven, die alles weet, dien de natuur van alle vrye werkers, en alle derzelver byzondere ſtaaten of omſtandigheden insgelyks bekend zyn, die kan ook voorzien, wat dezelven vrylyk beſluiten of doen zullen. Gevolglyk is de zekerheid der daaden, gemerkt die niet belet dat zy uit inwendige beſluiten voortkomen, en, ook om de eigenſte reden, derzelver voorkennis geenzins onbeſtaanbaar met de vryheid.

Hier uit begrypt men nu ook, dat het niet onderling ſtryde, dat eene daad te vooren bepaald, (door een anderen vastgeſteld) en te gelyk vry is. Die iets door een ander te doen zodanig bepaalt, dat hy geen acht geeve op op de oorzaaken, die neemt de vryheid geheel weg: want het is hem onverſchillig of gy

wilt

wilt of niet wilt, of gy oordeelen zult, dat het u voor- of nadeelig, nuttig of verderflyk zy; weshalven er niets voor uwe eigen werkzaamheid overblyve. Maar er is ook nog eene andere manier van 't bepaalen der daaden, welke uit de natuur en beſluiten der werkers getrokken wordt; en deeze, daar zy op de vryheid gegrond is, kan dezelve in 't geheel niet wegneemen. Ik heb reeds gezegd dat alles, wat een vry werker, in welke omſtandigheden ook, verrigten zal, voorzien kan worden; hy dan, die te wege brengt, dat een vrywerkend wezen daar ter plaatſe geſteld worde, waar het 't een of ander zal doen, bepaalt deszelfs werkzaamheid, en laat het nogthans vry. Wanneer iemand, by voorbeeld op eenig geſchenk hoopt, maar weet, dat de man, van wien hy 't verwagt, het milddaadigst is, als hy lekker te gast geweest en op een goed glas wyn onthaald is, denzelven eerst wel tracteert, en daarna aanſpreekt, dan heeft hy zyne werkzaamheid of daad wel bepaald, maar hem niet van zyne vryheid beroofd. Op gelyke wyze heeft God, als hy, voorziende dat iemand, onder ſtruikroovers opgevoed, een ſtruikroover worden zal, alles zo geſchikt heeft, dat dezelve onder ſtruikroovers opgevoed worde; hem echter tot het ſtruikrooven niet gedwongen, noch belet dat hy hier toe vrywillig overging. God zag wel, dat hy zich van zelven tot ſtruikroovery zetten, en vrywillig beſluiten zoude, om dezelve te pleegen.

Zy derhalven, die deze orde in 't geheelal vast ſtellen, dat namelyk alle dingen door hunne eerſte be-

ginzels zo bepaald zyn, dat alles, wat 'er gebeurt, juist gebeuren, en wel op die wyze, gebeuren, moet, neemen de vryheid niet weg, indien zy er byvoegen, dat in deze bepaaling hierop acht gegeeven is, wat vrye natuuren, onder zekere geſtelde voorwaarde, doen zullen. Men kan dit ook in diervoege verſtaan. Verbeeld u eens iemand, die zich in eene gevangenis, welker deuren wel geſloten zyn, bevindt, doch die niet weet, dat hy er niet uit kan; ſtel tevens dat hy beſloten hebbe daar te blyven om het een of ander te doen; dan zal elk gereedlyk toeſtaan, dat hy daar vrywillig blyft. Hier uit blykt dat iets te gelyk noodzaaklyk en vry kan wezen: noodzaaklyk, voor zo verre het niet anders wezen kan; vry, in zo verre de werker zelve dit, op het geleide zyner eigen reden, beſluit te doen.

Die in eene gevangenis blyft, om dat hy er niet uit kan, die werkt zekerlyk niet vry; maar indien hy, onkundig dat hy opgeſloten is, om andere redenen er echter blyft, dan werkt hy in tegendeel vry. Byaldien derhalven alle dingen in dit geheelal door derzelver oorzaaken, en het onderling verband der dingen zo noodzaaklyk zyn, dat er niets kan veranderd worden, dan zal er egter nog plaats voor de vryheid overblyven. Want terwyl wy niet bemerken, dat wy niet anders kunnen doen; en terwyl, behalven die noodzaaklykheid, andere oorzaaken ons aanleiding geeven, om dat zelfde te doen, 't welk noodzaaklyk was, zo verrigten wy, naar onze beſluiten en redenen, daar geene kragt van buiten ons dwingt, juist

dat

dat gene vry, het welk wy niet nalaaten kunnen te doen. Van de noodzaaklykheid onkundig, houden wy ons verzekerd, dat wy anders kunnen doen; wy gevoelen, dat wy onze kragten van te werken wederhouden, of op eene andere wyze bezigen kunnen; wy werken derhalven eveneens, als of er niets van te vooren bepaald ware, en geene de minſte noodzaaklykheid door het algemeen verband der dingen plaats hadde.

Maar iemand, die alles noodzaaklyk ſtelt, kan zich hier van op geenerleie wyze overtuigen! — Kan hy niet? Wat dan, indien hy gedwongen worde hier van overtuigd te zyn? Want niemand hunner, die beweeren, dat alles noodzaaklyk is, zal durven ſtaande houden dat hy weet, wat op ieder tydſtip noodzaaklyk is. Twee dingen worden u voorgeſteld om te doen; gy ſtelt vast dat één van beiden noodzaaklyk is; maar welk van die twee noodzaaklyk zy, kunt gy niet beoordeelen, dan na dat gy de zaak verrigt hebt; om dat gy de noodzaaklykheid daar van nergens anders uit leert kennen, dan om dat het gedaan is. Gy moet derhalven voor dat de zaak voltrokken wordt, dezelve eveneens overweegen, onderzoeken, en volgens uwe vryheid daar over beſluiten, als of geen van beiden noodzaaklyk geweest ware.

Hier mede afgehandelt hebbende het geen betrekking heeft tot het gene vry is in 't algemeen, komen wy nu nader tot den mensch zelven, om te bewyzen dat hy vry werke. Dit bewys komt inzonderheid op deze vier hoofdzaaken uit. Eerst, dat wy door onze

eigen kragt werken: verder, dat wy ook anders werken kunnen: ten derden, dat het beſluit om te werken uit ons zelven voortkomt: en eindelyk, dat dit beſluit in onze magt ſtaat. Want dat alle deze dingen in eene vrye werkzaamheid plaats hebben is reeds te vooren door ons aangeweezen.

I. Wanneer wy zeggen, dat wy door onze eigen kragt werken, dan willen wy daar mede te kennen geeven, zo wel, dat wy die kragt om te werken van geene zaaken, die buiten ons zyn, ontvangen, als ook dat wy door dezelven niet tot werken gedreeven worden. Want een kogel, die van het geſchut de kragt ontfangt, om door een ſtuk houts te dringen, of het zelve te verbreeken, en een rol, door een ſtok voortgeſtuuwd, werken niet vry. Het eerſte laat zich gemaklyk door het inwendig bezef bevestigen. Want, dat de zaaken van buiten, door zich zelven, aan ons geen kragt om te werken mededeelen, begrypen wy duidelyk; daar wy, als dezelfde zaaken ons voorgeſteld worden, nu eens werken, dan weder niet werken. De kogel wordt door dezelfde kragt van 't geſchut altoos op dezelfde wyze voortgedreeven: maar wy, dezelfde ſpyze ziende, hebben nu eens trek tot dezelve, dan weder niet. Het andere is aan meer duisterheid onderhevig. Want de zaaken die wy zien, en de denkbeelden ſchynen ons, te gelyk met onze werkdaadige regels, tot werken aan te dryven. Iemand die honger heeft, krygt op 't zien der ſpyze trek om te eeten; en gevoelt, naar maate de honger grooter zy, denzelven toeneemen; zo zelfs dat hy dien trek,

als

als hy door grooten honger gedrongen wordt, niet wederſtaan kan. Dezelfde reden ſchynt ook in andere regels van werken door te gaan. Een mensch, die oordeelt dat het best voor hem is dat hy ſterve, zo dat er niets beters op zitte, die wordt weggeſleept om zich zelven geweld aan te doen, en is niet geſchikt om gehoor te geeven aan alles wat hier ook tegen gezegd wordt.

Maar, heeft het zien der ſpyze den honger verwekt? Dit ſpreekt de ondervinding tegen, daar zy ons leert, dat de bloote beſchouwing van dergelyke dingen niemand beweegt, indien hy niet reeds van te vooren eenige begeerte gekoesterd heeft. Zo beweegt het zien van wyn of water niemand, dan hem, die een liefhebber van den wyn is, of grooten dorst heeft. Het zien der dingen op zich zelven genomen, is het derhalven niet, dat ons dezelven doet begeeren; maar wel dat, als wy reeds begeerte hebben, wy dan ook die zaak begeeren, welke wy zien: de kragt van te werken moet voor het zien daadelyk by de hand, tot werken gereed, en ingeſpannen zyn: de enkele beſchouwing verſchaft alleen maar de gelegenheid tot werken. Er zyn wel eenige zaaken, welker beſchouwing die kragt eenigermaate ſchynen op te wekken; by voorbeeld, wanneer een gierigaart, die met iets anders ieverig bezig is, en dus thans op het vermeerderen van zynen rykdom niet denkt, onverwagt een grooten hoop gelds ziet, welken hy vry zeker ſtelt na zich te kunnen haalen, zo wendt hy daarop alle moeite en vlyt aan om het zelve magtig te worden.

Schoon

Schoon in dit geval het beſchouwde iets meer uitwerke, en de als toen ſlaapende gierigheid wakker maake, dryſt het echter de kragt om te werken zelve niet aan. Want de gierigaart was voorheen reeds op het geld gezet, ſchoon hy op dat tydſtip er niet op dagte; de geldzugt niettemin bezielde hem altoos, en was ſteeds gereed om zich te laaten zien, zo haast zich de gelegenheid daar toe ſlegts aanbood. De dingen derhalven, die buiten ons zyn, geeven ons de kragt van werken zelve niet; ze dryven die niet aan, noch verwekken dezelven; neen, die kragt is geheel en al inwendig, ſteeds vaardig en gereed, alleen maar wagtende, wanneer zy zich vertoonen kan. Water, in een vat beſlooten, poogt aan alle kanten daar uit te berſten; die derhalven eene opening in het vat maakt, zet aan het water geen de minſte kragt by, of dryft dezelve aan, maar neemt alleen de beletzels weg, en geeft daar door aan het zelve gelegenheid om te werken. Deze zelfde reden geldt ook ten opzigte van alle dingen, die men ziet, en van alle inwendige oorzaaken van werken. Gy zult niemand beweegen, om voor zich zelven eenigen lof, by voorbeeld door eenig hiſtorieſchryver, te behaalen; of om zich eenige deugd, als de maatigheid of dergelyke, eigen te maaken; ten zy hy zelve de voordeelen van gepreezen te worden, of de voortreffelykheid en het nut dier deugd alvoorens begreepen en omhelsd hebbe. Al de kragt derhalven, die de oorzaaken oeffenen, ontleenen zy van ons zelven, en van de inwendige grondbeginzelen.

II. Dat

II. Dat wy andere dingen doen kunnen, dan wy doen, kan tweezins opgevat worden. Of, dat wy alleen maar kragten hebben om op eene andere wyze te werken; of, dat wy op het eigen oogenblik, waar in wy werken, van die kragten ook een ander gebruik zouden kunnen maaken. Dat het eerſte in ons valt bewyst de ondervinding zeer gemaklyk. Terwyl ik ſtil zit, en zo lang ik zitte, heb ik buiten twyfel ook kragten om te ſtaan of te wandelen. Indien iemand dit ontkent, of ik zelf hier aan twyffele, dan bewys ik dit daadelyk proefkundig zonder eenige moeite. Ondertuſſchen kan dit bezef van kragten ons bedriegen. 't Gebeurt dikwyls dat menſchen, die zeer ziek zyn, zich verzekerd houden, dat zy gaan en ſtaan kunnen; daar, als zy van 't bed geſtapt zyn leert hen de bevinding, dat zy geen voet kunnen verzetten. Indien men iemand buiten zyn weeten eenige opium ingeeft, zal hy, daar hy reeds ſlaperig wordt, zich als zeker voorſtellen dat hy wel waaken kan, ſchoon het hem onmogelyk zy. Dat evenwel dit bezef ons altyd en in alles bedriegt, is nog nooit door iemand beweezen, en kan ook niet waar zyn; daar de ondervinding ons duizendmaalen leert, dat wy doen kunnen, het gene wy meenen te vermogen, ſchoon wy het niet altyd te werk ſtellen. Ik ſchryf, maar zo dra gy zegt, dat ik dit niet nalaaten kan, leg ik myne pen neder, ga met u om eene wandeling, en bewyze u dus, dat myn bezef my hier in niet bedroogen heeft. En ſchoon ik hier in ſomtyds eens miste, ben ik evenwel verzekerd dat ik er niet altoos in dwaale; en ge-

volglyk zal dit my niet overhaalen om in 't geheel aan de waarheid van dit myn bezef te twyffelen; even min als het u, die, wanneer gy met de geelzugt behebt zyt, alles wankleurig ziet, zal doen gelooven, dat gy die ziekte altoos hebt, en daarom by gezondheid op uw gezigt nimmer af kunt.

Dan het ander, of wy namelyk op 't zelfde oogenblik, waar in wy werken, onze kragten anders bezigen kunnen, is aan meer duisterheids en twyffelings onderhevig, om door de dubbelzinnigheid der woorden niet misleid te worden, zullen wy de verschillende betekenisſen, die men er aan zoude kunnen geeven, wat nauwkeuriger moeten onderscheiden. Het ſtaat ons vry onze kragten ten zelſden tyde anders te gebruiken, indien wy, de uitwendige zaaken dezelfde blyvende, ten zelfden tyde anders werken kunnen; of ook, indien dit, de uitwendige zo wel als de inwendige zaaken dezelfde blyvende, in onze magt is. Dat de uitwendige dingen ons het vermogen om anders te werken behouden laaten, leert de ondervinding. Dat ik op het zelfde oogenblik, als ik, uit twee gelyke boeken, die my aangeboden worden, een uitkieze, ook het ander zou kunnen verkiezen, gevoel ik by my zelven. Zoo haast gy dit ontkent, leere ik u met de daad zelve, dat gy waarlyk dwaalt. Myn inwendig bezef zelve overtuigt my dat, terwyl ik nu na dezen dan na genen kan helle, ik van die beide boeken neemen kan, welk ik wil. Indien gy op het zien van eenige ſpyze, welk gy gaarne lust, aangezet wordt om er iets van te neemen, zo kunt

gy

gy ook ten zelfden tyde er niets van neemen; ſchoon de ſpys nogthans dezelfde blyft, en gy ze met uwe oogen ziet; zo haast u maar in den zin kome, dat het niet welvoeglyk is er nu iets van te gebruiken, dat het nog geen eetenstyd is, of dergelyke, dan zult gy er u van onthouden. Dit blykt ook hier uit om dat dezelfde dingen, van ons gezien, ons harte niet altoos op dezelfde wyze aandoen: weshalven zy, op zich zelven alleen genomen, ons vermogen om anders te werken, of volſtrekt niet te werken, niet verminderen.

Doch of wy, de uit- en inwendige zaaken beiden dezelfde blyvende, ten zelfden tyde anders werken kunnen, is eene andere en moeilyker vraag. De ondervinding ſchynt ons te leeren, dat wy 't niet kunnen doen. Wy zien tog dagelyks, dat er zekere algemeene regels van werken zyn; dat alle gierigaarts, wellustigen, of eergierigen zekeren vasten regel, hun alleen eigen, volgen. Stel eens, dat zy, alle de omſtandigheden in 't werken bepaald zynde, anders werkten: ſtel, dat er diensvolgens niets zy, 't welk dat vermogen vermindert of wegneemt, zo zult gy ligtelyk begrypen, dat iets dergelyks geen plaats hebben kan. Daar niets hunne wyze van werken bepaalt, moet dezelve zeer veranderlyk en onbeſtendig zyn; en gevolglyk niets zekers, of 't gene aan veelen gemeen is, hebben. Wyders gevoelen wy allen, wanneer wy honger hebben, ons eene ſmaakelyke ſpyze voorgezet wordt, en niets ons wederhoudt om dezelve te gebruiken, dat wy er ons dan in geenen deele

van kunnen onthouden. Even zo bemerken wy, dat wy, zo dikwyls ons dezelfde beweegreden weder voorkome, en wy op dezelfde wyze in ons gemoed aangedaan zyn; ook het zelfde doen.

Onze ziel is van dien aart, dat wy zelfs met onze gedagten niet kunnen begrypen dat er iets zonder oorzaak, of, zo als laatere wysgeeren ſpreeken, zonder eene genoegzaame reden, geſchiede. Schoon het by eenige weinigen in twyfel getrokken worde; of dit wel in alles doorgaa, beweeren echter verre de meeste en kundigſte wysgeeren, dat het niet te ontkennen is, overmits het hier de plaats niet is, om dit ſtuk met overnatuurkundige bewyzen te bepleiten, en de ondervinding alleen deze zaak afdoet, zo oordeelen we 't niet noodig thans hier op ſtaan te blyven; alleenlyk verzoeken wy dat ons maar toegeſtaan worde, dat er altoos, wanneer wy werken, eenige oorzaak of reden is, die ons overhaalt of beweegt. Dit leert ons, ons eigen gevoel zelve: ook ſtaan wy het ſtilzwygend toe, door, zo dikwyls als een ander iets gedaan heeft, na de oorzaak daar van te zoeken; terwyl wy tevens door die genen te belachen, die zeggen dat zy zonder oorzaak iets verrigt hebben, toonen, hoe wy oordeelen dat deze ſtelling alzins met de reden overeenkomſtig is. Zy derhalven, die dit ontkennen, zyn gehouden, hunne ontkenning met eenige bewysreden of proeve te ſtaaven. En hieromtrent hebben, ze, zo verre my bekend is, nog niets anders gevonden, dan dat zy beweeren, dat wy, wanneer er twee gelyke dingen aan ons voorgeſteld worden, noodzaak-

zaaklyk één van die twee zonder oorzaak verkiezen. Doch dat het met de zaak zo niet gelegen zy, hebben reeds de wysgeeren, die voor LEIBNITZ bloeiden, geleerd; ons toonende, dat wy, iets verkiezende, zulks doen, om dat het ons gereedst voor de hand is, om dat het denkbeeld daar van zich op dien tyd het meest of laatst voor onzen geest vertoont; of om eenige andere beweegredenen, die zich dan opdoen, en waar van wy zelven geene genoegzaame bewustheid hebben. Hoe zeker dit zy blykt zelfs hier uit, dat wy, wanneer er zich geen oorzaak van werken in de zaak zelve opdoet, de zaak aan 't geval overgeeven, en door het lot, of op eenige andere wyze, eene oorzaak doen ontſtaan. Even zo redden zy, die voor tydkorting een kaartje ſpeelen, en niet weeten, welk blad zy opſpeelen willen, zich altoos door gisſing of door het lot. Hoe meer wy op eene zaak bedagt, en hoe zorgvuldiger we zyn om niet mis te tasten, des te beter bezeffen wy, dat wy niets kunnen doen zonder oorzaak: maar in zaaken van weinig belang doen wy, zonder eenige dubbing, ſlegts het gene ons eerst voorkomt: zelfs vindt men nog al veele menſchen, die zo ligtzinnig zyn, dat zy al heel gereedlyk het eerſte denkbeeld, dat zich by hun voordoet, opvolgen.

Wyders, indien wy iets zonder oorzaak werken kunnen, dan is dit, of altoos, of ſomtyds, in onze magt. Indien altyd, dan zyn de oorzaaken van werken inderdaad geene oorzaaken; want eene oorzaak die iets zo uitwerkt, dat zy het zelve, ten zelfden tyde, en

in denzelfden toeſtand, ook niet had kunnen uitwerken, is geene oorzaak. Daarenboven ondervinden wy, dat ſommige dingen dermaate door hunne oorzaaken voortkomen, dat wy niet kunnen nalaaten dezelven te doen; zo kan een hongerige niet nalaaten door eene wel toebereide ſpyze vermaakt te worden; en terwyl hy daar door vermaakt wordt, na dezelve te haaken. Men zou dan moeten zeggen, dat wy ſlegts ſomtyds zonder oorzaak werken kunnen. En is dit zo; dan is er eene oorzaak, waarom wy ſomtyds kunnen, en ſomtyds niet kunnen; of, zy is er niet. Indien zy er niet is, dan kunnen wy altyd zonder oorzaak werken; doch hier van is de ongerymdheid reeds gebleeken. Indien zy er al is, dan is zy de oorzaak, waarom wy zonder oorzaak werken. Maar nu, wy werken nooit enkelvoudig; wy doen altoos dit, of dat, op deze, of gene wyze; des er eene oorzaak wezen moet, waarom wy nu, deze zaak, op die wyze, zonder oorzaak verrigten. Van deze oorzaak derhalven hangt de ganſche werking af, en diensvolgens is zy de waare oorzaak van werken. Dus volgt hier uit, dat wy nooit zonder oorzaak werken.

Eindelyk hy, die vry werkt, beſluit iets te doen; die beſluit, oordeelt; die oordeelt, oordeelt uit zekere oorzaak; des alle vrye werkzaamheden noodwendig eene oorzaak hebben.

Sommigen, de ongerymdheid van zonder oorzaak iets te werken begrypende, hebben beweerd, dat er wel altyd eene oorzaak is; en dat die hier in ligt, dat

het

het ons behaagt; maar dat juist dat gene, het welk ons behaagt, door ons naar welgevallen bepaald wordt. Dat wy namelyk, om iets voor ons behaaglyk te maaken, het ſlegts als hebben te gebieden; en dat het aan ons ſtaat, te maaken, dat iets ons behaagt, het welk ons te vooren minder aangenaam was.

Dan zy bemerken niet, dat zy dus de eene klip willende vermyden, zich op de andere verzeilen. Want terwyl zy ontkennen dat dit behagen eene oorzaak heeft, ſchynen zy niet begreepen te hebben, dat zy dan inderdaad zonder oorzaak werken; en dat zy zich op die wyze in de ſtrikken, welken zy meenden te ontworſtelen, verwarren. Want wy weeten door onze algemeene leermeesteresſe, de ondervinding, dat wy niet enkel naar ons welgevallen, en als op ons bevel, kunnen te wege brengen, dat die dingen, welke zoet zyn, ons niet zoet voorkomen; of, als zy zulks doen, ons niet behaagen: dat ons de rykdommen, wanneer wy gierig zyn, niet goed, dat de vermaaken der wellust, als wy wellustig zyn, ons niet bekoorlyk toeſchynen: en dat wy eindelyk in al zulk ſoort van dingen geene de minſte verandering naar ons goeddunken maaken kunnen. Die zelfde ondervinding leert ons wyders, dat er groote moeite en veel vlyts toe vereischt wordt, om die dingen, welke wy als gebreeken in onze gewoone leevenswyze ontdekt hebben, af te leggen: en dat wy met dit alles niet kunnen bewerken, dat die zaaken, die ons te vooren genoeglyk toeſcheenen, door ons niet langer in zulk een licht beſchouwd worden.

In-

Indien er derhalven altyd oorzaaken of genoegzaame redenen zyn om te werken, byaldien er met het ſtellen van de oorzaak en de overige omſtandigheden, zonder welken het gene geſchieden moet, niet kost geſchieden, ook tevens het gewrogt daar geſteld wordt; dan moet men beſluiten, dat er zo dikwyls dezelfde oorzaaken alle daar zyn, het zelfde gedaan worde: en dat derhalve de zelfde werker, in denzelfden toeſtand zo van de uit- als inwendige zaaken, het zelfde doe. Hier uit volgt dat wy, de uitwendige zo wel als de inwendige dingen ééns geſteld zynde, niet anders kunnen doen, dan wy doen.

En hier zit die Gordiaanſche knoop, ter welks ontknoopinge de wysgeeren van alle tyden zich zo veel moeite gegeeven hebben: want dit ſchynt zo wel tegen de ondervinding als tegen de natuur der vryheid aan te loopen. De ondervinding immers verzekert ons, dat wy op dien tyd als wy zitten, ook ſtaan, en dikwyls, het gene wy doen, ook nalaaten kunnen. Edog daar die zelfde ondervinding ons ook leert, dat wy uit oorzaaken werken; en daar het vreemd luiden zou dat zy met zich zelve ſtreed, zo is het duidelyk, dat hier, in een van beiden, een wanbegrip plaats hebbe. Een ieder die dit met een nauwkeuriger oog beſchouwt, zal wel dra bemerken, dat dit wanbegrip huisvest aan die zyde, welke ons poogt diets te maaken dat wy, den ſtaat der dingen dezelfde blyvende, anders werken kunnen. Ik zit, zegt men, om te ſchryven, en, zo lang 't my lust, te ſchryven, zo lang geen andere oorzaak my beweegt, ben ik verzekerd

kerd dat ik van myne plaats niet opſtaan zal. — Maar komt er iemand die zegt, dat ik niet kan nalaaten te zitten, dan ſta ik op, en bewys hem dat hy dwaalt: of indien iemand beweert dat ik, nu 't my lust op te ſtaan, niet kan nalaaten op te ſtaan; dan verklaar ik hem, door te blyven zitten, dat ik dat ook doen kan. — Zy zelven, die dit zeggen, bemerken niet, dat er ondertusſchen eenige verandering voorgevallen is. Want terwyl zy, om een ander tegen te ſpreeken, van hunnen ſtoel opreizen, of iets anders doen, ſchynen zy niet op te merken, dat er eene nieuwe oorzaak by gekomen is; dat er eene nieuwe verandering in hun gemoed is ontſtaan; terwyl zy nu denken 't gene zy te vooren niet dagten. Hy, die iets ſoortgelyks verrigtende, in zich zelven treedt, zal my, denk ik, gaarne toeſtaan, dat hy van zyn werk en plaats niet opgeſtaan zoude zyn, zo hem de lust om my tegen te ſpreeken niet bevangen had; en dat hy diensvolgens, alleen door het veranderen van den ſtaat zyner ziele nu anders gewerkt heeft, dan hy voor dien tyd deed.

Maar wy gevoelen immers, vervolgt men, dat wy, voor dat wy werken, of vastgeſteld hebben te werken, zulks kunnen ſtaaken, of iets anders doen.— Ik wil dit in 't geheel niet tegenſpreeken.— Zo lang wy twyfelen. Zo lang wy onderzoeken wat best te doen zy, kunnen wy geheel anders doen; om dat wy geduurende dien tyd de oorzaaken, ſchoon zy daadelyk daar zyn, echter dan nog niet gewaar worden, en dat diensvolgens onze kragten dan nog tot geenen kant overhellen. Maar

zo haast als wy, de zaaken wel overwoogen hebbende, verſtaan wat best is, of ons meest behaagt, en wy dus het geen er in opgeſlooten lag ontdekt hebben, dan kunnen wy niet anders doen. Want om dat te kunnen doen, zouden wy moeten oordeelen dat het zelfde ding te gelyk behaagde en niet behaagde, te gelyk best en niet best ware; het welk op geenerlei wyze plaats grypen kan. Te zeggen, dat wy iets, het geen wy beſloten hebben te doen, dat wy begreepen hebben het beste te zyn om te doen, niet doen, of te gelyk doen en niet doen, is wartaal, en zulks kan onmogelyk geſchieden.

Maar, iets anders te beſluiten, zal men zeggen, ſtaat evenwel aan ons! — Wy beſluiten tot iets, om dat wy het inzien als iets, 't welk gedaan moet worden, om dat wy gevoelen dat het ons meest behaagt; en begrypen, dat het met onze natuur en omſtandigheden best ſtrookt. Dan het is volſtrekt onmogelyk dat wy, de zaak en de denkbeelden daar van dezelfde blyvende, gevoelen, dat die zaak te gelyk behaage en niet behaage; meer en niet meer behaage; of dat wy oordeelen dat, iets te doen en niet te doen, best en niet best zy. Het is gevolglyk niet in onze magt tot iets anders te beſluiten, zo lang wy in denzelfden toeſtand zyn.

Indien iemand hier uit zou willen afleiden, dat er dan niets in onze magt is, die zou daar van wederhouden moeten worden, door 't geen wy op verſcheiden plaatzen alvoorens gezegd hebben. Om dit te bevorderen, zullen wy het nogmaals herinneren,

en

en tevens tragten te bewyzen, dat eene daad desniettegenſtaande vry zy.

Ik heb reeds gezegd dat wy, de uitwendige zaaken dezelfde blyvende, anders en anders kunnen doen; gevolglyk begrypt men, dat onze werkzaamheden door de uitwendige oorzaaken niet geregeerd worden. Dit blykt ook zelfs hier uit, om dat de geheele oorzaak van werken, of de genoegzaame reden eener vrye werking, te zamengeſteld wordt uit het zigtbaar beſchouwen en het verſtandig beoordeelen der dingen. Indien iets, dat wy zien, ons tot werken zal overhaalen, dan moet het door onze ziel goedgekeurd worden; des is de voornaame oorzaak van werken in onze ziel te vinden. Ik zie eene voor my zeer ſmaakelyke ſpyze, en word daar door aangezet om dezelve te begeeren: maar, eer ik er toe overga, overweeg ik, of ik eerst nog iets anders te doen hebbe, of 't my wel vry ſtaa dezelve te gebruiken; of het al tyd zy om te eeten, en dergelyke meer. Vinde ik hier in eenigen tegenſtand, dan onthoude ik my; maar zo niet, dan treede ik toe en neem er iets van. Het zien geeft dus wel gelegenheid tot overweeging; maar dwingt my niet om dus of zo te doen: dit hangt geheel en al af van inwendige redenen; zo dat wy door de uitwendige dingen niet gedwongen worden. Maar als wy door inwendige redenen werken; als wy op een nauwkeurig onderzoek verkiezen het gene best is om te doen, en tot dat doen daadelyk beſluiten; dan werken wy door onze eigen kragt; door onze eigen (*inſtinct*) aandrift; en gevolglyk vry. Want dat ie-

mand, die zich in 't werken van inwendige oorzaaken bedient, die de beſluiten der reden volgt, vry werkt, hebben wy reeds te vooren beweezen.

Maar het beſluit om te werken komt evenwel, vervolgt men, uit inwendige oorzaaken voort, en ſtaat dus, daar het niet kan veranderd worden, niet in onze magt. Iemand, derhalven die misdoet, kan altoos ter zyner verſchooning inbrengen: ik heb alle vlyt aangewend om, zo veel mogelyk, te onderzoeken wat best ware; maar dewyl ik uit myne inwendige zielsgeſteltenisſe, uit de ondervinding, en volgens myne denkbeelden, niet anders konde oordeelen, of dat gene, 't welk ik gedaan heb, was best; zo ligt de ſchuld in 't geheel niet by my; maar de noodzaaklykheid der natuur heeft my tot die misdaaden gedwongen.

Om deze bedenking uit den weg te ruimen, zullen wy ten III. toonen, dat het beſluit om te werken uit ons zelven voortkomt, of onze eigen daad is.

Dat hy, die zich, zonder eenige voorafgaande overweeging, tot werken begeeft, niet vry werkt, maar door uitwendige dingen gedreeven wordt, hebben wy reeds te vooren gezegd; waar uit dan blykt, dat er by een beſluit, het welk voor een vrye daad gaat, overweeging plaats moet hebben. Deze overweeging kan niet volbragt worden, ten zy wy weeten, dat wy iets kunnen nalaaten te doen, of iets anders kunnen doen, ten zy wy de belangen van wederzyde, en wat nuttigst of genoeglykst zy, wikken en weegen; en daar uit die oorzaak om te werken haalen, die ons

de

de gewigtigſte is. Het eerſte van het hier opgemelde is eene werkzaamheid onzer ziele; want om te weeten, dat wy op eene andere wyze kunnen werken, daar toe wordt vereischt, dat wy ons zelven, alvoorens, wanneer wy iets bedreeven, en wel met oordeel beſchouwd hebben. Dit ons oordeel nu, en ook die daadelyke werkzaamheid van te oordeelen komt alleen voort uit een uitwendig beginzel; zo dat, by mangel hier van, geene uitwendige dingen, geene gelegenheid, hoe gunſtig ook, immer kunnen veroorzaaken, dat wy eenig oordeel uitbrengen. Alle wysgeeren zyn het hier in eens, dat wy, als wy oordeelen, werkzaam zyn; en wel zo, dat de geziene dingen; de denkbeelden, de kundigheden, ſlegts de ſtoffe voor het oordeel, maar geenszins het oordeel zelve, of deszelfs daadelykheid inſluiten. Het oordeelen derhalven, en wel het dus of zo oordeelen, hangt geheel en al van ons af, maar geenzins van de dingen zelve; want anders zou moeten volgen dat, de zaaken dezelfde blyvende, alle menſchen daar over op dezelfde wyze oordeelden; en dan zou er in hunne beoordeelingen geene verſcheidenheid of tweeſpalt kunnen zyn. Daarenboven ſtaat ons een ieder gereedelyk toe, dat de geſteldheid van elks oordeel, ten aanzien van waarheid of dwaaling, afhangt van de aangewende omzigtigheid in het beoordeelen, de voorafgaande gemoedsgeſteltenisſe, de geſchiktheid, en meer andere dingen, die in onze magt zyn.

Ja maar, zegt men, in 't oordeelen zelve is eene noodzaaklykheid; want zo als de denkbeelden zyn,

zo moet ook het oordeel wezen! — Dit is zo; maar dit ſpreekt de vryheid der daaden of werkzaamheden niet tegen. Want het oordeel is onze daad; het wordt ons door de zaaken van buiten niet opgedrongen, noch daar door voortgebragt: wy worden door dezelven niet gedwongen om te oordeelen, om dus of zo te oordeelen. Het gaat derhalven met ons oordeel niet als met een ſpiegel, die de beeldtenisſen der zaaken ſlegts vertoont, zo als zy zyn, zonder daar iets af- of toe te doen: maar wy vergelyken de dingen, die wy zien, met elkander; brengen die tot onzen toeſtand over, en leiden dan daar uit af, wat er omtrent dezelve te bepaalen zy. Van daar hangt de aart van alle byzondere beoordeelingen niet zo zeer af van de zaaken zelve, als wel van de omzigtigheid der ziel in het beoordeelen, mitsgaders van derzelver aart en toeſtand. De noodzaaklykheid van 't oordeel ontſtaat dus niet uit de inwendige zaaken, maar grootlyks uit de geſchiktheid der ziele. Het is noodzaaklyk dat ik oordeele dat tweemaal vier agt is: maar op het enkele zien van tweemaal vier is dit niet noodzaaklyk; om dat het mogelyk is dat ik, door zekere dwaaling of uit voorbaarigheid, zegge, dat het zeven is; of dat ik, op het zelve te zien, volſtrekt niet oordeele. Maar dan eerst is dit noodzaaklyk, als ik my duidelyke denkbeelden gemaakt, myn verſtand geſcherpt, en ten laatſten in myn hart beſloten hebbe die denkbeelden met elkander te vergelyken. Dan deze dingen vallen in God niet: diensvolgens is de noodzaaklykheid van te oordeelen in hem veel grooter;

maar

maar die noodzaaklykheid komt niet voort uit de zaaken van buiten, maar uit zyne kundigheden, uit zyne denkbeelden van die zaaken afgeleid, en uit de volmaakte natuur van zyn verſtand: en uit dien hoofde is het geheele oordeel een inwendige daad der ziele, die door uitwendige oorzaaken niet ten vollen bepaald wordt.

Aan het ander, of namelyk, te onderzoeken wat best is, onze daad zy, zal waarſchynlyk niemand twyfelen. Want die bezigheid der ziele, waar door wy redenkavelen, twyfelen, onderzoeken, is geheel inwendig, en aan de ziel geheel eigen. In het redenkavelen bedienen wy ons van onze denkbeelden, onze regelen en grondbeginzelen; en ſchoon, de dingen, die wy zien, ſtoffe opleveren, zo ontvangen wy die niet geheel en al van dezelven; en, die wy er van ontvangen, ſchikken of vormen wy naar onze wyze, door onze kragt, en door onze eigene inwendige werkzaamheden. Gelyk hy, die een koperen ſtandbeeld maakt, niet nalaaten kan te belyden, dat de fouten, die er aan te vinden zyn, door hem zyn begaan, dat hy alleen daar van de oorzaak is, en dus de ſchuld op zich zelven legt; zo wordt ook iemand, die in zyne beſluiten om te werken mistast, gedwongen, zo hy opregt handelt, dit aan zich zelven te wyten. Dit zelfde doen ook zy allen, die ſlegts het gemeene menſchlyke verſtand volgen, zonder zich hier op eenigzins te bedenken, als zy zich zelven betichten, en de ſchuld hunner dwaalingen of wanbedryven aan zich zelven toeſchryven. Indien iemand meen-

meende dat tweemaal vier vyf was, wien zou hy oordeelen te moeten beſchuldigen over deze dwaaling? wien anders, dan zich zelven? wien zelfs zou hy kunnen verdenken? Niemand is tot nog ooit zo ſtomp of hartnekkig gevonden, die de dwaalingen, welken hy in zyne beoordeelingen begaan had, niet aan zich zelven toeſchreef; of die niet bekende dat het zyne eigen ſchuld was, dat hy gedwaald had. Het inwendig bezef zelf, en het gemeene menschlyke verſtand ſpreeken hier in zo klaar en zo duidelyk, dat er, zo wy ſlegts aan die ſtem gehoor geeven, geene de minſte twyfeling overblyve, of wy zyn zelve de oorzaak onzer dwaalingen; en moeten diensvolgens al wat wy door onze beſluiten tot werken misdoen, aan ons zelven te last leggen.

Van de andere zyde nogthans worden wy, aan de reden en wysgeerte gehoor geevende, ik weet niet hoe geſlingerd; dan overvalt ons eene zo dikke duisternis, dat wy nu eens meenen dat er geheel by ons geen ſchuld is; dan weder dat zy er al, dan weder dat zy er niet is. Want byaldien wy niet anders doen, en diensvolgens niet anders oordeelen kunnen, dan wy doen of oordeelen; zo ſchynt het klaar te wezen, dat zo wel het oordeel als de daaden, ſchoon zy van ons zelven voortkomen, niet in onze magt, en wy derhalven onſchuldig zyn. Dan ter oplosſinge dezer zwaarigheid hebben wy ons, ten laatſten nog voorgeſteld te bewyzen.

IV. Dat onze daaden, beſluiten om te werken, en oordeelen in onze magt zyn; wel juist niet allen, maar dat

dat zy allen het kunnen zyn, die vryè werkzaamheden mogen genoemd worden. Dit ſtuk laat zich weder in twee deelen onderſcheiden: eerſtelyk, dat de uitwendige oorzaaken niet noodzaaken: ten anderen, dat ook niet alle onze inwendige werkzaamheden uit eene noodzaaklykheid der natuur doorgezet worden.

Van de uitwendige oorzaaken hebben wy reeds gezegd, dat zy door zich zelven niets, maar dan eerst iets, uitwerken, wanneer er eene zekere geſteldheid van ons gemoed of onze kragten bykomt. Derhalven valt hier de vraage, zyn, onder die voorwaarde, deze uitwerkzels altyd noodzaaklyk, of wordt er op dien voet iets aan ons overgelaaten? Zy die pyn lyden, kunnen niet nalaaten te begeeren, dat zy daar van ontheven worden, en ten dien einde alles aan te wenden wat hun mogelyk is. Zy, die door wellust geſtreeld worden, kunnen niet afzyn van te wenſchen, dat dezelve zo duurzaam en zo prikkelend zy als mogelyk is, en het er op toe te leggen, dat zy zodanig worde. In al dit ſoort van dingen zyn de eerſte gemoedsbeweegingen niet in onze magt. Want ſchoon wy van het gene ons vermaakt een afkeer hebben kunnen, en met ANTISTHENES zeggen, dat wy liever van ons verſtand wilden beroofd zyn, dan in wellust leeven; zo kunnen wy echter op dat tydſtip, dat wy wellustige aandoeningen gevoelen, niet beletten dat zy ons genoeglyk toeſchyne; en dat wy dat genoegen wenſchen te genieten. Deze beweegingen zyn derhalven niet vry. Maar wy kunnen dikwyls verhoeden, dat wy voor dezelve zwigten; en derge-

lyke opkomende aanprikkelingen involgen. Dus kan iemand niet nalaaten op het zien eener ſchoone vrouwe getroffen te worden; maar zeer dikwyls kan hy verhoeden dat hy haar niet nadere, en zyne begeerte involge. Iemand, die volſlagen minziek is, kan zich even weinig wederhouden, als een gansch uitgehongerde op het zien van de hem voorgeſtelde ſpyze. Nadien evenwel de begeerlykheden van dien aart zelden tot zulk eene hoogte ſteigen, zo blykt het duidelyk, dat de uitwendige oorzaaken, ſchoon er al eene zeer ſterke gemoedsgeſchiktheid medewerke, niet altoos eene noodzaaklykheid van werken met zich brengen; maar dat ook dan zelfs de daaden in onze magt zyn.

Dat men even dit van de inwendige oorzaaken der werkzaamheden te ſtellen hebbe, zal de zaak zelve leeren. Wy weeten, door de ondervinding, dat wy onze beſluiten, oordeelen, werkdaadige beginzels, en alle die dingen, die ons tot werken overhaalen, veranderen kunnen. Iemand, die in zyne oordeelen feilt, weet wel dat hy zich door eene langer opmerking, door een nauwkeuriger onderzoek, en door zich van den raad zyner vrienden te bedienen, uit zyne dwaaling redden kàn. Hy, die gebruik maakt van eenig ſlegt werkdaadig beginzel, wellust, gierigheid, nyd of andere ziekten des gemoeds, is wel overtuigd, dat het in zyne magt ſtaat, om dezelven of geheel en al uit te rooijen, of derzelver kragt te verbreeken. Indien hy hier van niet overtuigd is, gelyk ſommigen beweeren dat zy hunne begeerlykheden niet overwinnen

nen kunnen, zo zal hy, indien hy oplettend zy, met weinig moeite kunnen begrypen dat hy zich zelven bedriegt. Want, laaten wy hem vermaanen, dat hy in zyn eigen boezem treede, en zyne voorige leevenswyze nauwkeurig onderzoeke; dan zal hy duidelyk bemerken, dat hy dikwyls, op zyn eigen raad en reden afgaande, van beweegreden tot werken, van werkdaadige beginzels, en heblykheden veranderd is. Vervolgens zullen hun ook de voorbeelden van anderen leeren, dat dit door ons verrigt kan worden. Van SOCRATES weeten wy, dat hy, van natuure der wellust zeer toegedaan, dit gebrek zo verre te ondergebragt heeft, dat er in zyn ganſche leven geen ſpoor meer van te vinden ware. POLEMON, een groot voorſtander van Bacchus en Venus, wierd door de redenen van XENOCRATES derwyze getroffen, dat hy van de wellusten geheel afſtapte, en zich met water geneerde. Behalven deze vindt men nog veele andere voorbeelden, ons in de ſchriften der Ouden nagelaaten; en waarſchynlyk zyn er nog veel meer in getal en veel ſterker geweest, welker nagedagtenisſe reeds geheel en al verſtorven is. Want de menſchen zyn gewoonlyk in dit ſlag van zaaken niet zeer nauwkeurig, en ſlaan in hunne levensbeſchryvingen van voornaame mannen dezelve over 't hoofd; of, zo zy er al onderzoek na doen, dan tragten zy, zo veel mogelyk, de zwakheden en de te boven gekomen gebreken hunner helden te bedekken.

Hier uit ziet men dan ligtelyk, dat de noodzaaklykheid niet ſtrydt met de vryheid, en hem, die

kwaad doet, niet vryſpreekt. Want wy verſtaan hier door noodzaaklykheid, gene meetkundige, of volſtrekte, maar eene natuurlyke (*Phyſica*) noodzaaklykheid, dat is zodanig eene, welke niet verhindert, dat dezelve zaaken gebeurlyk zyn. Zo is het noodzaaklyk, dat een dronkaart na den wyn, dien hy ziet, getrokken of gedreeven worde; maar het is in zich zelve niet noodzaaklyk: want het kan gebeuren, dat hy op dat zelfde oogenblik, als hem de wyn wordt aangeboden, denzelven weigere, om dat hem de gevolgen der dronkenſchap, als nadeelig voor zyn lighaam, zyn goeden naam, en zyn huisgezin, voor den geest komen. Er moet derhalven, zal eene daad volvoerd worden, bykomen, dat dien man niets op het harte ligge, 't welk hem verhindert, en dat hy dus door geene inwendige redenen wederhouden worde. Daarenboven is het niet noodzaaklyk dat, die nu een dronkaart is, het altyd zy. Indien alle de omſtandigheden om te werken daadelyk daar zyn, dan is het noodzaaklyk dat de daad volge: maar die omſtandigheden zyn ten grooten deele inwendig: des het daar zyn of niet zyn derzelven van den werker zelve afhange. Zo is het noodzaaklyk dat iemand, die op geld te winnen geſteld is, zich daar van bediene; als het hem aangeboden wordt; maar het is eigenlyk dan eerst noodzaaklyk, wanneer er niets in zyne ziel omgaat, dat hem wederhoudt. Op dat er nu niets van die natuur in hem opkome, dat is, dat hy reeds gierig zy, en oordeele dit geld te moeten begeeren; dit is niet noodzaaklyk; gemerkt hy, uit eigen welgevallen

niet

niet beſlooten heeft de gierigheid af te leggen; en hy zich niet bevlytigd heeft, om zich die redenen eigen te maaken, welken hem beter geraaden zouden hebben.

Laat ons, ter nadere ophelderinge hiervan, een zeker bedryf in deszelfs verband ter toetze brengen. Men neeme ten dien einde den veldtogt van CÆSAR, toen hy, ter onderdrukkinge der vryheid, over den *Rubicon* trok. Ik heb, (dus mag men hem in dit geval ſpreekende invoeren) wel onrechtvaardig gehandeld, maar ik heb niet anders kunnen doen, des moet de ſchuld niet aan my, maar geheel en al aan den toeſtand myner zaaken toegeſchreeven worden. Verácht te zyn hield ik voor het grootſte kwaad, en de eerſte te zyn niet alleen voor een zeker goed, maar zelfs voor zulk een goed, dat ik liever aan een ander gering oord der wereld de eerſte, dan te *Romen* de tweede in rang zoude willen zyn. Daar myne vyanden nu hun uiterſte best deeden om my te onderdrukken, mynen roem te verminderen, en my tot den ſtand van een gemeen burger te verlaagen, moest ik of omkomen, of alles t' onderſt boven werpen. Daar benevens wierd ik aangeprikkeld door gramſchap, wraaklust, verongelykingen, ſmaadheden, den raad van vrienden, de zugt voor de party, aan welke ik van kindsbeen af verknogt was, en meer andere dingen, te veel om hier alle te noemen. Hy, die dit alles oplettend nagaat, zal my gaarne toeſtaan, dat ik niet anders heb kunnen doen.

Wy ſtaan u (mogen' wy hem hier op antwoorden) gereedlyk toe, dat gy alle deze omſtandigheden zo

geſteld zynde, en dus op dat tydſtip, niet anders hebt kunnen doen. Maar dat het in uwe magt niet geweest zy om anders te kunnen doen, dit ſtaan wy u niet toe. Zeer gemaklyk toch zult gy, die van zulk een doordringend verſtand zyt, begrypen, dat, indien gy u zelven in deze noodzaaklykheid gebragt hebt, gy dan niet onſchuldig zyt, en zeer vry gewerkt hebt. Wy vraagen u derhalven in de eerſte plaats, of gy, daar gy zodanig waart, ſchoon u buiten de heerſchappy oneindig meer en andere dingen voorgeſteld waren, of gy die alle verworpen, en de heerſchappy zoudt omhelsd hebben? Gy waart te *Romen* tot den hoogſten trap van alle eerampten verheven. Men had u Opperpriester, met had u Burgemeester gemaakt, gy had een wingewest verkregen, waarin gy roem behaalde; en het ſtond te meermaalen aan u meerder te verkrygen. Ondertusſchen konden u alle deze dingen nog niet voldoen: weshalven er voor u geen ontkennen op zy, dat gy uwe ziel gewillig en volkomen vry de dwinglandye hebt toegewyd: daar gy toch de alleenheerſching boven alles waardeerde. En hieruit kunt gy nagaan, dat gy niet geheel onſchuldig zyt.

Maar byaldien ik, (zal hy ligtelyk vervolgen,) vrienden gehad had, die my geraaden, die my weêrhouden hadden, dan zou ik myn vaderland niet onderdrukt hebben! —

Om u (zouden wy dan hervatten) te doen zien, hoe weinig dit om 't lyf hebbe, vraagen wy u wederom, of gy, toen gy uw vaderland met de wapenen

zoudt

zoudt aanvallen, de gevolgen daar van by u zelven niet dikwyls overwogen hebt? Dit gelove ik niet dat gy zult ontkennen: maar, ontkent gy het, dan belydt gy reeds ſchuld. Door reden en door ondervinding geleerd, wist gy wel dat men de zaaken, eer men aan 't werken gaat, moet onderzoeken: behalven dit had gy u, door geduurige oeffening, altoos kunnen te binnen brengen, dat ge u door elke opkomende drift niet telkens moest laaten wegſleepen. Indien u dit niet te binnen kwam, dan moet gy toeſtaan, dat de ſchuld in uwe onachtzaamheid en eigen moedwillige verwaarloozing te vinden is. Maar ingevalle het u al te binnen kwam, dan kunt gy niet lochenen, dat gy dit vrywillig verkozen hebt.

Wyders vraagen wy u, of gy niet zeker wist, dat het onderdrukken van een vryen Staat, en wel van uw eigen vaderland, zonder daar toe gegronde of billyke reden te hebben, eene alleruiterſte onrechtvaardigheid is? Dit zult gy, die het zeggen van EURIPIDES, dat, indien men het recht ooit ſchenden moge, het dan ter zaake der heerſchappy zou moeten zyn, geduurig in den mond had, niet ontkennen. Dan, byaldien gy hier tegen inbrengt, dat gy wel op die zaak, doch ſlegts ter loops, gedagt hebt, ja, dat gy er die groote onrechtvaardigheid niet in gezien hebt, zo zult gy wel dra bemerken, dat dit uwe zaak weinig beter maakt. Want, daar gy op andere dingen, en zelfs van minder belang, met ernst hebt kunnen denken; daar het in uwe magt ſtond uwen geest in te ſpannen of te ontſpannen, en daar gy zeer wel wist

wist dat gy deze zaak naauwkeurig behoorde te onderzoeken; daar zult gy niet kunnen tegenſpreeken, dat deze uwe onachtzaamheid vrywillig was.

Zegt gy, ik heb dit wel onderzogt, doch ik was niet magtig myne heerschzugt te overwinnen! — Ik ſtaa u toe, de heerschzugt te overwinnen, toen gy over den *Rubicon* trokt, dat was u op dit tydſtip onmogelyk. Maar hier van waart gy zelf de oorzaak. Gy had uwe heerschzugt, door ze telkens te koesteren, door ze nimmer weerſtand te bieden, zo ſterk gemaakt, dat er toen geen overwinnen op zate. Het kan niet anders zyn, of gy moet te vooren reeds dikwyls gevoeld hebben, dat er veel kwaads mede verzeld ging, als angstvallige wroeging, gramſtoorigheid, nyd, en meer andere dingen, die den geest in wanorde brengen. Daarenboven hadt gy, als een beleezen man, in de boeken der Wysgeeren of Hiſtorieſchryveren wel gezien, hoe groote onheilen hier uit ontſtaan; des gy, indien ge opregt handelen wilt, niet zult durven ſtaande houden, dat gy dit niet geweeten hebt.

Byaldien gy voortvaart en betuigt, dat gy dit wel onderzogt hebt, maar dat het u billyk toegeſcheenen heeft het vaderland te onderdrukken, zo zal dit uwe zaak nog erger maaken. Want het ſtaat by ons vast, dat gy op dien tyd, toen gy met 25 wonden doorboord wierdt, uwe dwaaling begreept; en diensvolgens moet gy ons toeſtaan, dat gy alvoorens geen behoorlyk onderzoek op de zaak gedaan hebt. Geſteld zynde, dat gy door u zelven niet genoegzaam kost

na-

nagaan, of gy mis tastte; er waren te Romen nog wel geleerde mannen, en boeken van Griekſche Wysgeeren, die tegen de eerzugt geſchreeven hebben, voor handen, die gy hadt kunnen raadpleegen, om de zaak wel te beoordeelen. En dit zo zynde, zult gy niet kunnen nalaaten te bekennen, dat het aan u geſtaan heeft, om anders te doen, en het diensvolgens uwe eigen ſchuld is.

Wanneer wy alles, wat wy tot hier toe gezegd hebben, by een trekken, komt de zaak hier op uit: Zo dikwyls wy eene byzondere daad verrigten, is alles, wat voor dezelve voorafgaat, zo in de uitwendige dingen, als ook in den toeſtand onzes gemoeds, bepaald: en alles dus geſteld zynde, kunnen wy ook niet anders doen. Maar juist dit, dat die dingen zo zyn, is ten grootſten deele in ons zelven te vinden. Want dat wy op dat zelfde oogenblik wel of kwalyk oordeelen: dat wy in het neemen van beraad meer of min omzigtig zyn: dat wy eene zekere begeerte involgen of tegenſtaan: dat wy ons van ons werkdaadig oordeelen, van onze heblykheden, van deze of gene lusten bedienen, dit alles hangt van ons zelven af. Alle byzondere werkzaamheden of daaden derhalven, voor zo verre zy door de bovengemelde oorzaaken niet noodzaaklyk zyn; dat is, dat ze niet voortkomen uit eene bovenmaatige hartstocht, welke uit natuurlyke (*Phyſiſche*) oorzaaken voortſpruit, ſtaan in onze magt; en wy draagen met recht de ſchuld van alle die bedryven.

Eene reden van twyfeling, en wel eene zeer gewig-

tige, is er nu nog overig; indien wy dezelve zullen kunnen wegneemen, zullen wy oordeelen onze taak volbragt, en alles, wat tot hier toe met elkander ſtrydig ſcheen, vereffend te hebben. De rede van twyfeling is deze: Elke oorzaak hangt af van eene andere oorzaak. Schoon wy diensvolgens een vermogen hebben om anders te doen, is er altoos eene oorzaak, waarom wy het niet doen. Daar deze nu noodzaakt, zo dat wy ons, zy geſteld zynde, van onze kragten niet kunnen bedienen, zo ſtaat het aan ons niet om anders te doen; en gevolglyk is de ſchuld der misdaaden by ons niet. Want de oorzaak, waarom ik op dit tydſtip zo werke, is in de denkbeelden, heblykheden, lusten, werkdaadige beginzelen, en eindelyk in den geheelen ſtaat der ziele. Die geſteldheden nu hebben weder eene voorafgaande oorzaak; en terwyl dit van elken ſtaat gezegd moet worden, zo blyft er voor ons geene ruimte over om anders te kunnen doen, dan wy gedaan hebben.

Dat deze gevolgtrekking niet zo wel doorgaat, als ze ſchynt te doen, ſpruit hier uit voort, om dat het in onze magt ſtaat, hoe de gemoedsgeſteldheid zyn zal. Want al wat er vereischt wordt om vry te werken is in ons vermogen, en het valt niet moeijelyk dit van ieder vereischte in 't byzonder te bewyzen. In de eerſte plaats behoort iemand, die zich van de vryheid zal bedienen, aan de eerſte gemoedsbeweegingen niet terſtond te gehoorzaamen, maar eenigen tyd van beraad voor zich te houden. Nu meen ik dat er niemand is, die niet dikwyls ondervonden heeft,

dat

dat hy, wanneer hy aan eenige zaak wilde gedenken, zich dit heeft voorgeſteld te doen; en dat hier uit gevolgd is, dat dezelve hem, zo dikwyls het nodig ware, te binnen kwame. En zo komen wy er toe, om aan de eerſte aanprikkelingen niet terſtond te gehoorzaamen, door het beſluit, en deszelfs herinnering van zulks niet te moeten doen. In de tweede plaats behoort iemand, die vry zal werken, de redenen van wederzyde te weegen, en voorts op te maaken welke de gewigtigſte zy. Dan aangezien deze redenen door oeffening, en door de werkzaamheid van den geest opgedolven worden; en er niemand is, die niet by ondervinding weet, dat hy, mids behoorlyke moeite aanwendende, het gene hy begeerde te weeten, ook heeft kunnen weeten, zo kan ook dit door elk een verkreegen worden. Hier by komt, dat deze redenen zo diep verholen en verborgen niet zyn, dat er meer dan een middelmaatig menschlyk verſtand toe vereischt worde, om ze op te ſpeuren. Ten derden behoort iemand die vry zal werken, door geene ſterke gemoedsbeweegingen en lusten weggeſleept te worden; en niet te dulden, dat hy daar door als in eene dikke duisternis wandele, of dat zyn oordeel bedorve worde. En dit te beletten ſtaat mede in onze magt. Weinige menſchen toch zyn er, die niet ondervonden hebben, dat zy door tyd en vlyt ſommige driften getemd, en ſommige gebreken des gemoeds geneezen hebben. De oploopenden weeten, zo dikwyls zy iemand voor hebben, dien zy vreezen, of dien zy eerbied toedraagen, hunnen toorn zeer wel te bedwin-

gen. Niemand is aan de dronkenſchap zodanig verſlaafd, of hy onthoudt zich wel van de lekkerſte dranken, wanneer hy voor zynen Vorst of Overheid, welker beſtraffing hy vreest, moet verſchynen. In 't algemeen wordt er om vry te werken vereischt, dat wy onze reden gebruiken en oeffenen; want hoe meer iemand, onder het werken, de natuur en omſtandigheid der dingen zelve gadeſlaa; hoe minder iemand zich door een onbeſuisd geweld der driften, of duistere opvattingen der zinnen, leiden laate; des te meer zal hy, door zyne eigen kragt, uit zyne eigen gewilligheid, naar zyn eigen beſluiten; dat is, des te vryer zal hy werken. Dit nu te doen, zyne reden te beſchaaven; zyn gemoed met waare en goede beginzelen van werken te verryken; den aart der dingen, die tot ons behooren, na te ſpeuren; het geleide des verſtands te volgen; dit alles ſtaat in de magt van elk een, die niet verſtandeloos van natuure is. Doch zy, die zonder eenig verſtandelyk vermogen geboren zyn, of door eenig gebrek in het zintuiglyk geſtel het gemeene menſchelyke verſtand derven; zy, zegge ik, kunnen niet vry werken; maar zyn ook de voorwerpen niet, welken wy hier bedoelen.

Misſchien zal iemand hierop nog zeggen, dat is wel in onze magt. Doch nadien alle dingen eene oorzaak hebben, dan is er ook eene oorzaak geweest waarom wy ons van deze magt niet bedienden; en derhalven heeft het aan ons niet geſtaan om anders te doen!

Maar hoe dan, indien deze oorzaak uw eigen wil ge-

geweest zy? Indien gy, toen het aan u ſtond, niet anders wilde werken? Indien gy zelve beſloten hebt die magt niet te bezigen? Indien u dit beweezen kan worden, dan zult gy moeten bekennen, dat het uw eigen ſchuld is, en dat gy zeer vry gewerkt hebt.

Elk heeft zyn byzondere neiging; en gelyk de deugden behaagen, zo doen het ook de gebreken; en niet dan zeer zeldzaam houdt men de laatſten, als ze ons behaagen, voor 't geen ze zyn. Vraag, bid ik u, eenen dronkaart, die nog geen kwaad gevolg der dronkenſchap gevoelt, of hy, indien iemand hem aanbood te wegen te brengen, dat hem de wyn niet meer ſmaakte, zulks wel zoude aanneemen? Hy zal, buiten twyfel, neen antwoorden, en zeggen, ik wil by den wyn ſterven. Vraag aan een wellustigen, of hy van die vermaaken afſtaan, en voortaan zo leeven wil, dat hy geheel geen gemeenſchap met vrouwen houde? Hy zal zeggen, dat hy liever ſterven wil, dan zo laf een leeven leiden, 't welk voor hem eigenlyk geen leeven is. Dezelfde reden is er ook voor alle de overige gebreken der ziele; de rede waarom zy niet geneezen worden zit in ons zelven; 't is om dat wy ze niet geneezen willen hebben.

Ja maar, zegt ge, daar was geen oorzaak, die er my na haaken deed, om van die gebreken verlost te worden! — Dan, nu zult gy begrypen, dat gy tot het uiterſte gebragt zyt. Gy hebt namelyk gezien, dat anderen op eene andere wyze leeven: gy hebt gezien dat zy uw gedrag berispen: gy hebt dikwyls de onheilen gezien, die uit uwe leevenswyze ontſtaan:

gy kunt eindelyk, ten zy gy een verſtaald voorhoofd hebt, of bekent dat gy, even als de beesten, zonder eenig gebruik van uwe reden te maaken, daar heenen geleefd hebt, niet lochenen, dat u menigmaalen bedenkingen voor den geest gekomen zyn, die u anders aanrieden; dat gy dikwyls over uw doen berouw gevoeld hebt, en door de reden beſtraft zyt geworden. Geen mensch immers is er, die niet menigmaalen voor de zonden gewaarſchouwd wordt; die niet overal, en bykans ten allen tyden tyde, betere gedagten en invallen kan hebben; maar hy heeft er geen gehoor aan willen geeven, en zich liever aangewend mét MEDEA uit te roepen: "Ik zie 't goede, en keur het goed, „ maar 'k volg het kwaade."

Zegt gy, er is evenwel eene oorzaak, waarom ik het kwaade volg! — Zo is myn antwoord: ja zeker; maar die ligt geheel in u, en in uwe beſluiten. Een dronkaart, by voorbeeld zal, terwyl hy de hoofdpyn en andere ongemakken, die uit de dronkenſchap volgen, als 't verval van zyn huisgezin, van zyn goeden naam, en meer diergelyken, overpeinst, voorneemen, zich van den wyn te onthouden; maar, terwyl hem aan den anderen kant de aangenaame geur en ſmaak van den wyn, de zoete boerteryen zyner medgezellen, en de genoeglyke verheuging die hem de wyn aanbrengt, voor den geest komen, zo gaat hy met agterſtelling van de eerstgemelde redenen, in het wynhuis. Zulk een dronkaart nu, moet ons onvermydelyk toeſtaan, dat hy niet door de oorzaaken gedwongen wordt; maar dat hy vrywillig beſluit zyn glas te

gaan

gaan drinken; en dat hy liever een kort vermaak, dan de voordeelen van een maatiger leeven genieten wil. Uit dien hoofde zien wy dikwyls dat menſchen van dien ſtempel alle geregelde manier van leeven verachten, en na beteren raad niet luisteren, of dien met een ſpottenden lach zoeken te ontwyken. Zelfs trekken zy, op dat dergelyke redeneeringen hun geene moeilykheid baaren, of hun vermaak verbitteren zouden, er hunnen geest, zo veel mogelyk, van af; ze willen ze niet verdraagen, en wagten zig met alle zorgvuldigheid, van er toch niet door ontrust te worden.

Byaldien zy ons niettemin tegenwerpen, dat er eene oorzaak geweest is, waarom zy niet anders konden willen, en dat zy diensvolgens niet vry geweest zyn; dan zullen zy ons echter moeten toeſtaan, dat die oorzaak inwendig, en geene andere was, dan dat het hun zo behaagde, en dat zy beſlooten hadden zo te werken.

De ganſche zaak komt gevolglyk hier op uit. Zo dikwyls ons iets te doen wordt voorgeſteld, zyn er denkbeelden, kundigheden, heblykheden, lusten; er is wyders eene zekere gemoedsgeſteltenisſe; kortom alles is ten eenemaale bepaald. Uit dit alles volgt wat wy doen zullen, hier door wordt eene daad bepaald, en hier van heeft zy haare zekerheid. Doch de oorzaak, waarom onze heblykheden, ons oordeel, onze denkwyze en onze lusten zodanig zyn, is in ons. Want ſchoon de denkwyzen eenige ſtoffe van buiten hebben, de voorwerpen namelyk welken wy zien of be-

bezeffen, zo hebben die nogthans haare geheele hoedanigheid en geſteltenisſe alleen van ons. Want door onze eigen werkzaamheid, door onze eigen lust, wordt bepaald hoedanig zy zyn zullen: hoe nauwkeuriger iemand onderzoeke, des te juister oordeelt hy; en het dus of zo oordeelen hangt geheel en al van die werkzaamheid af. Wy worden derhalven niet geregeerd door de uitwendige oorzaaken; we zyn van derzelver aandryving vry. Eindelyk ſtaat het ook aan ons, hoedanig alle die dingen zyn. Want ons oordeel, onze heblykheden en lusten blyven, zo lang wy ze goed keuren, dezelfde; maar veranderen als zy ons mishaagen. Indien het oordeel valsch, de heblykheden kwaad, en de lusten verkeerd zyn, dan waarſchouwen reden en ondervinding ons hieromtrent geſtadig. Weshalven het door ons eigen beſluit geſchiedt, als wy er niet van afgaan; ingevolge van welk beſluit het ons meer behaagt dezelven niet te verlaaten. En dit behaagt ons, om dat wy na de tegenoverſtaande redenen niet hooren willen; om dat ons tegenwoordige leeven ons vermaaklyker is, en wy de daar uit volgende nadeelen liever verdraagen willen, dan ons de moeite getroosten, om ons te verbeteren. Gemerkt nu deze oorzaaken baarblyklyk in ons zyn, en wy zelven beſluiten daar aan te gehoorzaamen; zo zal niemand zekerlyk ontkennen, dat wy hier in vry zyn.

Om dit nog duidelyker te doen verſtaan, zullen wy den oorſprong onzer vryheid eens wat hooger ophaalen. Dat wy met geene denkwyzen over, of kennis van

van zaaken, waar van wy eenige bewustheid hebben, gebooren worden, leert de ondervinding. Zy, die voor de ingeſchapen denkbeelden zyn, leeren ons, dat dezelve door behulp der zinnen ontwikkeld worden, of dat de zinnen de gelegenheid tot die ontwikkeling aan de hand geeven; dus, dat zy uit zich zelven niet klaar zyn, en wy daar van geene bewustheid hebben. Wy worden dan alleen van de zinnen geregeerd, haaken na die dingen, welke voor dezelven aangenaam zyn, en volgen het geleide van honger, dorst, ſmert enz.

De vryheid heeft des nog geen plaats, als de gemoedsbeweegingen en lusten de opvattingen der zinnen volgen; zo dat wy zelfs van te vooren niet voorzien hoedanig zy wezen zullen; maar dan eerst gevoelen wy dat wy begeeren, wanneer wy door het geleiden der zinnen reeds begeerd hebben.

Naderhand komt de herinnering der dingen, of het geheugen, er by, en daar uit ontſtaan lusten, die niet vry zyn. Want of, op het zien eener zaak, welken wy reeds te vooren als aangenaam bevonden hebben, wordt de lust tot dezelve geboren, door de aaneenſchakeling der denkbeelden, zonder eenig toedoen van reden of vryheid; of, die lust reeds ontſtaan zynde, komt ons honger, dorst, of pyn gevoelende, die zaak weder te binnen, waar door wy dezelven geſtild hebben, en doet ze ons nu weder begeeren. Na dat dan het geheugen eenige kragt verkreegen heeft, en er in onzen geest reeds veele denkbeelden van zaaken zyn ingedrukt, volgen wy het gene wy zien, bewaa-

ren het geen wy gehoord hebben in onze ziel, verkiezen uit de dingen, die wy gewaar geworden zyn, eenigen uit, om ze boven de overigen den voorrang te geeven, en byzonderlyk in onze werkzaamheden te volgen. Hier uit ontſtaan de heblykheden, hier uit neemen de lusten, nu veelal driften genoemd, haar beginzel. Tot hier aan toe worden wy meer door uitwendige zaaken, dan door onze denkbeelden en ons oordeel geregeerd.

Nu, by het toeneemen der jaaren, als we Jongelingen geworden zyn, begint zich de reden te laaten zien; en dan beginnen wy, na dat wy veele en dikwyls tegen elkander ſtrydende kundigheden, zo by ondervinding, als uit het oordeel van anderen, verkreegen hebben, dit alles te onderzoeken, en door ons zelven te oordeelen. Dan gevoelen wy onze ſterkte, en willen liever, zo in ons oordeelen als in ons doen, onzen eigen zin, dan die van anderen opvolgen. Nu bezeffen wy de nadeelen van die dingen, waarin wy te vooren door onkunde of onvoorzigtigheid in ons oordeelen of werkdaadige beginzelen misgetast hebben. Nu geeven wy aan tegenoverſtaande redenen gehoor; en beſluiten, door te leezen, door het leven van anderen op te merken, door de gevolgen onzer daaden te bezeffen, en door eindelyk alles te beredeneeren wat best, wat genoeglykst voor ons zy. En hier uit wordt dan de vryheid van werken eerst gebooren; wanneer de zinnen ons eenige zaak aanpryzen, levert het geheugen tegengeſtelde oorzaaken van werken op. Want zo dra de dingen die

die wy gevoelen, ſtryden met die, welken wy te vooren als goed hielden; zo haast eene daadelyk opwellende lust ons tot het een, de gewoonte, of de leſſen van anderen ontvangen, ons tot het ander aanraaden, moeten wy ons oordeel gebruiken, en na genomen beſluit een van beiden verkiezen. Byaldien wy geen geheugen van zaaken hadden; en er geene tegenſtrydigheid ware tuſſchen die dingen, die thans genoeglyk ſchynen, en die wy alvoorens gemeend hadden te moeten doen; indien wy eindelyk geen oordeel bezaten, om dezen twist te beſliſſen, dan zou er ook geene vryheid van werken kunnen beſtaan.

In dezen ſtryd van denkbeelden vormen wy ons oordeel over de zaaken, die ons te doen ſtaan, over het goed en kwaad; en ſchikken de vroegere ruwe en ongeordende ſtoffe tot ons gebruik. Deze geheele vorming is diensvolgens ons eigen werk; het ſtaat aan ons, of wy de dingen wel of kwalyk beoordeelen; en dit weder hangt geheel af van de nauwkeurigheid, vlyt en ſtandvastigheid, die wy in het onderzoeken en waarneemen van iedere zaak aangewend hebben. Want dikwyls worden ons, als wy misdoen, of de misdryven van anderen zien, en ook hunne redenen hooren, de belangen van wederzyden voorgeſteld; waaruit wy behoorlyk kunnen onderzoeken en zien wat billyk, wat waar zy. Nu hebben wy noodwendig niet ſlegts eenige byzondere daaden, maar onze geheele levenswyze te beoordeelen. Wy moeten nu niet alleen vast ſtellen wat wy tegenwoordig te doen hebben, maar zeer dikwyls ook op het toekomende be-

dagt zyn; dewyl thans dat allergewigtigst tydſtip nadert, waarin men die groote vraage: "welk levenspad „ zal ik inſlaan?" moet beſliſſen.

Geduurende onze ganſche jeugd en jongelingſchap worden wy na twee kanten heen en weder geſlingerd; en zyn niet ongelyk aan *Hercules*, welken SOCRATES uit *Prodicus* invoert, daar hy op een tweeſprong ſtond om den volgenden ſtaat zynes levens te bepaalen. Want aan den eenen kant zetten alle die dingen, die aan de zinnen behaagen, de kwaade voorbeelden, de ſlegte gewoonten der opvoeding en eener bedorven jeugd ons tot de ondeugd aan; terwyl wy aan de andere zyde door onze eigene waarneemingen, door onze eigene misſlagen, door de voorbeelden en aanmoedigingen van braave lieden, op het nadruklykſte ter navolginge der deugd aangeſpoord worden. Daar benevens heeft de jeugd ook dit voordeel, dat zy van oordeel ligt verandert; dat de lusten en heblykheden des gemoeds nog niet diep geworteld zyn, en zich des gemaklyk laaten uitrooijen of hervormen. Dit alles zo zynde, vervalt ook die verontſchuldiging, dat de natuur ons hinderlyk geweest zou zyn, in het verbeteren van het gene wy leerden kwaad te zyn; of dat het ons aan gelegenheid en middelen ter verbeteringe zoude gehaperd hebben. Het gene wy beſluiten te doen, en de levenswyze welke wy verkiezen, hangt immers geheel af van ons eigen oordeel; en wy hebben niets te volgen dan wat ons meest behaagt, en wy zelve oordeelen best te zyn.

Maar dat behaagen, dat best ſchynen; dit hangt, zegt

zegt men, weder van voorgaande oorzaaken af! — Dan, alle deze oorzaaken zyn in, of ſtaan aan u. Het een behaagt u, om dat gy niet ondervonden hebt of het ander genoeglyker ware: gy hebt het niet ondervonden, om dat gy niet gewild hebt: gy hebt niet gewild, om dat gy oordeelde hier by te moeten blyven; om dat gy u niet hebt willen laaten overtuigen, dat u het andere aangenaamer konde zyn. Het komt u best voor, om dat gy volgens de denkbeelden, die u voor den geest komen, zo oordeelt: deze denkbeelden komen u voor den geest, om dat gy niet getragt hebt anderen te verkrygen; of, dezelven, zo gy ze al verkreegen hebt, u te vertegenwoordigen. Zy zyn zo als ze voorkomen, om dat gy geene moeite gedaan hebt om ze te verbeteren; en om dat gy uwen geest niet genoeg op de zaaken zelven hebt ingeſpannen. Hoe gy u derhalven keert of wendt, gy zult niet kunnen ontkennen, dat de oorzaak, waarom de tegenwoordige ſtaat uwer ziele thans zo geſteld is, dat u, uit kragte hier van, het een of het ander meer behaagt, en gy er daarom op die wyze over oordeelt, inwendig is, en in uwe magt ſtaat.

In zo verre dan, als wy op ieder tydſtip zekere geſchiktheid des gemoeds hebben; in zo verre als er op ieder tydſtip zekere beoordeelingen, zekere denkbeelden en gemoedsneigingen in ons zyn, waaruit het beſluit der reden volgt; in zo verre zyn ook onze daaden, eer zy volvoerd worden, zeker en bepaald. Maar in zo verre die geſchiktheden, en die beoordeelingen, onze eigene daaden zyn, komen ze ook

uit inwendige oorzaaken voort: en in zo verre zy van ons goedgekeurd, en boven alle anderen geſteld worden, zo dat wy, als 't ons in onze keuze gegeeven wierde, niet anders zouden willen; in zo verre zyn ook onze daaden vry; en derzelver lof of ſchandelykheid komt geheel op onze rekening.

Intuſſchen hooren wy de menſchen dikwyls zeggen, ware ik onder andere menſchen geboren en opgevoed, ik zoude ook anders en beter geweest zyn. Ook ſchynt ons de ondervinding zelve te leeren, dat der menſchen deugden en gebreken afhangen van hun, onder welken zy geleefd, en wier voetſtappen zy gevolgd hebben; 't welk dan bewyst, dat onze wil gevormd en gefatſoeneerd wordt, door de dingen die buiten ons zyn. Ware CÆSAR opgevoed onder Wysgeeren, nimmer zoude hy zyn vaderland onderdrukt hebben: had SARDANAPALUS te midden onder de Monniken leeren leeven, hy zou een ſtreng en van allen wellust vervreemd leven geleid hebben.

Om te verhoeden, dat hier door niet twyffelachtig gemaakt worde, 't geen wy zo duidelyk voorgeſteld hebben, zo merke men in de eerſte plaatze aan, dat, wel is waar, de uitwendige dingen het hunne toebrengen, tot het vormen der zeden; doch dat zy het alleen niet doen; maar wel zo, dat de geſteldheid der ziele, 's menſchen aart en inborst, daar by komen moeten. Want het gene wy op dezer aanraading meest goed keuren, best oordeelen en verkiezen, dat verkiezen en beoordeelen wy door onze eigen kragt; bedienende ons daarin van ons eigen welgevallen, en

van

van onze eigene zielswerkzaamheid. Hierom zien wy dat kinderen, van dezelfde ouders geboren, die in het zelfde huis zyn opgevoed; die het zelfde gezien, gehoord, en begreepen hebben; en van dezelfde leermeesters onderwezen zyn, dat die echter niet eveneens opgroeijen, maar wyd en breed van elkander verſchillen. Dit ware geheel onmogelyk, zo niet elk het gene hy begrypt op zyne eigen wyze beoordeelde, daar uit door zyne eigen kragt begon te werken, en zich daar na gedroeg.

Ten anderen hebbe men hier ook in acht te neemen, dat iemand, die in andere omſtandigheden anders is, daarom niet beter zy. Ingevalle CÆSAR onder Wysgeeren opgevoed ware, zou hy zekerlyk niet bedagt geweest zyn om zyn vaderland te onderdrukken. Maar, dewyl hy evenwel zeer roemzugtig was, en na den hoogſten rang dong, zon hy wel zyn best gedaan hebben, om die ook onder de Wysgeeren te verkrygen. Ten dien einde zou hy den lof van anderen bezwalkt, en het er op toegelegd hebben, om hen te onderdrukken en gehaat te maaken: in één woord, hy zou inderdaad dezelfde mensch geworden zyn; en, ſchoon onder andere menſchen, en op eene andere wyze, het zelfde gedaan hebben. Nooit zou hy zich die roemzugt hebben laaten beneemen; daar hy dezelve, van der jeugd af, als zyn hoogſte goed rekende: daar hy, door niets uitwendigs gedwongen, dezelve boven alles geſteld, en ten gevalle daar van geene levensgevaaren ontzien, en allen arbeid en moeite doorgeſtaan zoude hebben.

Van

Van dit alles ondertusſchen kan men Gode niets te laste leggen. Elk die geboren wordt, wordt geen mensch in 't algemeen, maar een mensch op zich zelve geboren; en bezit dus eene zekere lichaamsgeſteldheid. Ieder heeft ook zyne byzondere gemoedsgaven, by den een is het verſtand ſtomp of loom, en by den ander ſcherp of vlug: of zulks by de natuur der ziele, of by zekere lighaamsgeſteltenisſe toekome ſtaat ons hier ter plaatze niet te behandelen. Van hier komen vervolgens de lusten, dewyl, wat ons meer of minder behaage, en eindelyk ieders hoogſte goed, hier uit zynen oorſprong ontleent. Want hy, aan wien een geestig verſtand te beurt gevallen is, die eene bevalligheid van ſpreeken heeft, die zal 't er in 't vervolg ook op toeleggen, om daar door uit te munten. Hy, die werkzaam van geest en ſtout van onderneeming zynde, daarenboven met een ſneedig verſtand door de natuur bedeeld is, die zal ook met allen yver na het behaalen van roem ſtaan. Daar nu alle deze byzondere gemoedsgaven op zich zelven goed, en het beginzel en de oorzaak van al het goede dezes levens zyn, zo blykt het, dat God niets aan ons geſchonken heeft, dan 't gene ons nuttig en noodzaaklyk was. Maar welk een gebruik wy hier van maaken, of in hoe verre wy dat involgen willen, dit alles is aan ons overgelaaten; en hierin worden wy door de dingen, die buiten ons zyn, niet bepaald.

Maar God heeft echter, zegt gy, alle dingen derwyze geſchikt, dat zy by mogelykheid niet anders konden gebeuren, dan zy nu gebeuren! — Ja, hy heeft

heeft het zo geſchikt: maar wat zwarigheid, als Hy het, onze vryheid in acht neemende, zo geſchikt hebbe? Daar Hy toch volkomen wist hoe elks natuur wezen zoude; en Hem daar uit bekend was, hoe ieder, in welke omſtandigheden hy ook geſteld ware, werken zoude; zo heeft Hy diensvolgens alles zodanig kunnen ſchikken, dat alleen de oorzaaken dier dingen beſtonden, welken Hy voorzien had dat iemand gewillig, en buiten die ſchikking van zaaken, zou gedaan hebben. Zo heeft Hy, weetende dat deze na lof dingen, gene tot wellust of eenige andere ondeugd neigen zouden, te wege gebragt, dat er zodanige dingen waren, die hun daar toe zouden aanprikkelen.

Om eindelyk deze verhandeling te beſluiten, en tevens de duisterheden of twyffelingen, die er nog in mogten wezen op te helderen, zullen wy het leven van den berugten G. DODD, die voor weinige jaaren by de Engelſchen, als ſchuldig aan valſche handtekening enz. gevonnisd is, en 't welk de beroemde GEORGE FORSTER omſtandig beſchreeven heeft, hier eens ter toetze brengen.

Laat ons vooronderſtellen, dat hy, zyn gerechtelyk vonnis gehoord hebbende, ter zyner verſchooninge dus by zich zelven gedagt hebbe. Ik heb wel grootlyks gezondigd, maar ik kon niet anders doen. Want toen myne ſchuldeiſchers my vervolgden, had ik geen geld; en zag geen kans om het te bekomen. Wat zat er dus anders voor my op, dan toevlugt te neemen tot bedriegery? Ik kon myne boekenverzameling, die

zeer groot was, wel verkoopen; maar ik kon niet van my zelven verkrygen om daar van afſtand te doen: behalven dat ik bevreesd ware, dat daar door myne ganſche levenswyze ontdekt, en ik het voorwerp der beſpottinge myner vyanden, die veelen in getal waren, worden zou. Ik kon mynen begunſtiger wel om geld vraagen; maar iemand, die zo luisterryk geleefd heeft, en zo groot van ziel is, kan tot zulke laagheden niet beſluiten. Doch byaldien iemand beweere, dat ik zuiniger en zediger moest geleefd hebben, die gelieve te weeten, dat dit niet aan my ſtond. Want daar ik van myne jeugd af aan bemerkte, dat ik, door myne ſchoone lighaamsleest en door myn ſneedig verſtand, de harten der menſchen innam, kon ik niet anders oordeelen of een lighaamlyke opſchik en ſchitterende leevenswyze waren my zeer dienſtig. Behalven dat bragt myne lighaamsgeſteltenis mede, dat ik zeer tot het wellustige genegen, en een liefhebber der vrouwen was. En dit alles, geſterkt door de aanmoedigingen myner vrienden, en de geneugten eener ſchitterende levenswyze, moest noodzaaklyk ten gevolge hebben, dat ik weeldriger en verkwistender leefde, dan myne middelen toelieten. Byaldien ik in myne vroege jeugd eenen opziener had gehad, die my tot de letteroeffeningen, en het behaalen van wezenlyken lof aangezet had; die my met raad en gezag van kwaad gezelſchap had afgehouden; nimmer zeker zoude ik zulk een deugniet, maar eerder een geheel ander mensch geworden zyn. Ik houde my verzekerd, dat elk een, die zo geboren wierd als ik, en

met

met dezelfde menſchen moest omgaan, dezelfde misdaaden bedryven zoude. Ik ben des by my zelven wel overtuigd, dat ik door zekere noodzaaklykheid van myn lot gezondigd hebbe.

In deze gedagten geſtorven zynde, verſchynt zyne ziel ten jongſten dage voor den volmaakt rechtvaardigen Rechter aller menſchen, die haar in dezer voege aanſpreekt. Ik weet, dat gy de ſchuld uwer misdaaden op my geſchooven; dat gy derzelver noodzaaklykheid tot uwen dekmantel genomen hebt; en ik vraage u deswegen, of dit u nog zo toeſchyne? By uwe geboorte heb ik u met de uitſteekendſte gaven des verſtands, en daar benevens met eene lighaamlyke ſchoonheid, die ſtrekte om dezelve aan te pryzen, bedeeld. Rykdommen heb ik u geweigerd, eensdeels, om dat allen niet alles hebben kunnen; andersdeels, om dat armoede de beste prikkel tot het ondernemen en uitvoeren van braave daaden is. Ik vraage u derhalven, zoudt gy liever willen, dat gy ryk, doch met een ſtomp verſtand of minder bevallige lighaamsgeſtalte, geboren waart. — De beſchuldigde zou naauwlyks eenig ander geboortelot hebben kunnen wenſchen.

De Rechter vervolgt derhalven: Het is onmogelyk dat iemand, die met de edelſte gaven des geestes bedeeld is, dezelven niet bemerke. Dat hier uit de begeerte om lof te behaalen ontſtaat, weet gy by u zelven. Daarenboven verwekt lighaamlyke ſchoonheid, daar ze van elk geprezen en bemind wordt, de zugt om zich beminlyk te maaken. Gy zult niet ontken-

nen, dat deze uwe natuurlyke gemoedsneigingen, op zich zelven aangemerkt, niet kwaad waren: en 't is niet wel te gelooven dat gy, indien het aan u ſtond, anderen in derzelver plaats zoudt gekoozen hebben.

Gy wierdt door uwen vader na de hooge ſchoolen gezonden, en vernaamt dat ge door uwen vlyt de koſt winnen moest; toen gy yverig ſtudeerde, behaalde gy door uwe verzen en andere ſchriften lof. Dat alle deze dingen geſchenken zyn, welke ik u gegeeven hebbe, om een eerlyk leven te kunnen leiden, zult gy zekerlyk weeten. Behalven dat heeft ook uw vader niet nagelaaten u ter deugd aan te ſpooren. Dus vraage ik u, of gy liever van een anderen voortgeſprooten, of in een ander huis opgevoed geweest zoudt willen zyn?

De gedaagde antwoordt: neen. — Dat u toen gy op de Academie waart, vervolgt de Rechter, twee wegen voorgeſteld zyn, zult gy, zo gy dit al niet vroeger behoorlyk opgemerkt hadt, nu wel weeten. Ook zult gy niet ontkennen dat, daar gy gaarne gepreezen wierdt, het aan u ſtond, om, op eene regtmaatige wyze, door een goed gedrag en uitmuntend verſtand, of langs ſlinkſche wegen, door toejuiching der vrouwen, en de dwaaze goedkeuring van ſommige vrienden, na lof te dingen. Somwylen waart gy uitneemend vlytig in uwe ſtudien, en deedt zeer uw best om uwe mede leerlingen voorby te ſtreeven: daarenboven blykt het uit uwe ſchriften, dat gy het vermaak der letteroeffeningen zeer wel bezefte, en dienſvolgens duidelyk zaagt, wat best, ja noodzaaklyk

lyk voor u ware. Door het leezen veeler boeken, welker onderrigtingen gy begreept, wist gy langs welken weg de waare roem te verkrygen is. Gy moet derhalven bekennen, dat u niets, van het gene de menſchen ter deugd opleidt, ontbroken hebbe. Doch aan de andere zyde wierdt gy aangeprikkeld door de liefkoozingen van ſlegte vrouwen, en de geneugten eener kostbaare levenswyze, waar toe ook uwe vrienden u aanporden. Stond het toen, vraag ik u, niet aan u zelven, om de deugd of de ondeugd te verkiezen?

De beſchuldigde een weinig bedremmeld, antwoordt eindelyk hier op, dat de geſteldheid zyner ziele toen zodanig was, dat hy niet konde nalaaten de ondeugd boven de deugd te ſchatten.

Hier op zegt de Rechter: ik vraage u dan, of gy niet dikwyls getwyffeld hebt, welken van beiden gy hooger zoudt ſchatten? Want daar gy dikmaals u een geruimen tyd aan de letteren overgaaft, en daar van tot uwe gewoone vermaaken wederkeerdet, zo blykt het, dat gy uwen tyd tuſſchen de ſtudien en tuſſchen de vermaaken verdeelt hebt. Daar ge u wyders in ſchulden geſtoken hadt, welken gy nauwlyks kost betaalen; daar was u niet onbekend, welke onheilen uit uw gedrag moesten voortvlocijen. De geſteldheid uwer ziele was gevolglyk niet van zodanigen aart, dat gy tegen wil en dank tot het kwaade vervoerd wierdt, maar u is ruimte genoeg verleend, om te beſluiten, wat best voor u ware.

Ach! had ik, roept hier op de beſchuldigde uit,

myne voeten nooit weder in Londen gezet; want daar in ligt de ganſche oorzaak van 't kwaad: maar dit was my onmogelyk. Myne welſpreekendheid had my veel lofs verworven, en ten platten lande had ik geen gelegenheid om dien uit te breiden.

Indien gy, zegt de Reehter, in u zelven gaat, dan zult gy bevinden, dat gy hier toe niet gedwongen wierdt. Gy hadt vooraf moeten overweegen, dat te Londen u veele zaaken tot een ongebondener leven aanleiding zouden geeven. Indien gy dit gedaan, en echter beſlooten hebt derwaards te gaan, dan blykt het, dat gy vrywillig beſlooten hebt, wat gy doen zoudt. Indien gy dit niet hebt overwoogen, of niet hebt willen overweegen, dan is ook dit uwe ſchuld: want gy waart toen geen jongeling meer, en 't ontbrak u niet aan wereldkennis; gy wist wel, wat hier op ſtond te volgen. Doch, om u alle uitvlugten af te ſnyden, zo vraage ik u alleen maar of gy, zo lang alles nog wel ging, en zelfs op dien tyd, toen gy u aan eene valſche handtekening ſchuldig gemaakt had, maar dit nog niet bekend was, geneigd waart om van de wellusten afſtand te doen? Of gy, indien u de keuze gegeeven wierd, liever met eene waarde en wettige Echtgenoote en kinderen, zonder wellust of overdaad, u alleen tot het vermaak der letteren bepaalende; dan onder een grooten toevloed van allerhande vermaaken, kostbaare maaltyden, en ſchoone vrouwen, zoudt hebt willen leeven?

De gedaagde antwoordt hier op, dat hy de losban-

di-

dige vermaaken verkoos; doch dat hy daar toe door de aaneenſchakeling der oorzaaken gebragt was.

Uit het gezegde, vervolgt de Rechter ten beſluite, begrypt gy tevens, dat er ook genoegzaame oorzaaken, zo in getal als gewigt, geweest zyn, om u de losbandige vermaaken niet te doen verkiezen. Gy moet des bekennen, dat gy zodanig een mensch geweest zyt, dat gy u, welke oorzaaken u ook mogten beweegen, echter der welluste zoudt overgegeeven hebben. En nademaal ik dit wist, heb ik alles derwyze geſchikt, dat u de oorzaaken alleen aanprikkelden tot dat gene, het welk gy gewillig doen zoudt. Ik zelf heb u, ten zy met kragt en geweld, niet beter kunnen maaken. En indien ik my daar van bediend had, zoudt gy geklaagd hebben, dat u ongelyk aangedaan, en gy in uwe vryheid benadeeld wierdt. Ook gehengen, buiten dat, myne goedheid en de natuur der dingen het niet, dat ik iemand, tegen wil en dank, goed of kwaad zoude maaken. Vertrek des, en lydt het gene gy verdiend hebt.

VERHANDELING

TER BEANTWOORDINGE DER

VRAAGE

VAN

TEYLERS GODGELEERD GENOOTSCHAP:

WAARIN BESTAAT 'S MENSCHEN ZEDELYKE VRYHEID, EN HOE WORDT, VOLGENS DIE BEPAALING, TEN BONDIGSTE BETOOGD, DAT WY MENSCHEN VRY-WERKENDE WEEZENS ZYN?

DOOR DEN HEERE

KORNELIS VAN DEN BOSCH,

TE ROTTERDAM.

VOORREDE.

's MENSCHEN ZEDELYKE VRYHEID *was, reeds voorlang, een onderwerp myner naarſpooringe en overdenkinge. Het ſtuk bleef my, ondertusſchen, duister. Ik begreep dat er zeer veel te zeggen is voor 't gevoelen der genen, die meenen dat de wil, door de beweegredenen, noodzaaklyk bepaald wordt: doch ik was echter van de waarheid deezer ſtellinge niet overtuigd, en kon er inzonderheid myne toeſtemming niet aan geeven, om dat ik die met 's menſchen verantwoordelykheid voor zyne daaden, en met de aandoeningen der Conſcientie, niet wist overeen te brengen. Deeze bedenking hield my terug, en deed my, met eene ſoort van ingewikkeld geloof, der menſchen vryheid erkennen. Eenen geruimen tyd over dit onderwerp weinig gedagt hebbende, is het wederom leevendig by my geworden, door het leezen der geſchriften, die onlangs in Engeland daar over zyn uitgekomen: waarin de uitmuntende* PRIESTLEY, *met eene verwonderlyke ſchranderheid, de* zedelyke, *of, gelyk hy ze noemt, de* wysgeerige noodzaaklykheid, *beweerd, en tegen de bekwaame Heeren* PRICE *en* PALMER, *die hem wederlegd hebben, verdedigd heeft. Weinig lichts, nogthans, bekwam ik uit deezen beſcheiden en vriendlyken penneſtryd.* DR. PRIEST-

LEY *ſcheen my wel doorgaans, of dikwyls ten minſte, het yeld te winnen: maar 's mans rondborſtigheid, en loflyke gewoonte om door te redeneeren, doet hem gevolgen zyner ſtellingen erkennen, voor my te hard om te verduuwen. Middelerwyl kwam my het berigt van* TEYLERS Godgeleerd Genootſchap *ter hand, waarin dit moeijelyk onderwerp tot eene prysvraag wordt opgegeeven; en ſchoon ik, in den beginne, my zelf onmagtig hield, om dat vraagſtuk, naar behooren, te beantwoorden, bekroop my echter vervolgens de lust, om te beproeven, in hoe verre ik 'er in ſlaagen konde. Ik vond my dus "genoopt, om mynen „ geest, met meerder ingeſpannenheid, te vestigen op dit „ onderwerp, door 't Genootſchap ter onderzoekinge voor„ geſteld", ten bewyze der gegrondheid van de aanmerking des Genootſchaps, in deszelfs eerſte berigt, over het nut, dat zulke inſtellingen konnen te wege brengen. Ik heb deeze ſtof dieper doorgedagt; denkbeelden, die ik te vooren reeds eenigermaate had, doch die verwardlyk voor mynen geest waren, nader beſchaafd en gezuiverd; en er anderen, die ik, ter deezer geleegenheid, heb gekreegen, bygevoegd: langs welken weg ik (hoe zeer erkennende dat er eenige zwaarigheden overig blyven) meer doorzigts in dit ſtuk bekomen heb. Myne bedenkingen, waar onder men er vinden zal, zo ik denke, die nieuw zyn, heb ik in de volgende verhandeling, uitvoeriglyk, en zo duidelyk als in myn vermogen was, voorgedragen. Over de gegrondheid der-*

derzelven ſtaat hen te oordeelen, die daartoe de vereischte bekwaamheid hebben. Nadien ik ten deele, eenen ongebaanden weg bewandeld heb, zou 't inderdaad niet te verwonderen wezen, dat ik, hier en daar, het regte ſpoor gemist had. Men toetſe myn geſchrift met opregte waarheidsliefde; en daar men beſpeurt dat ik doole, ſchryve men zulks toe, niet aan mangel van oplettendheid en zorgvuldigheid, om er my voor te hoeden; maar aan de moeilykheid der ſtoffe, en aan de feilbaarheid, die ons menſchen altoos aankleeft.

INHOUD.

EERSTE AFDEELING.

Beſchryving van vryheid in 't algemeen. *Verdeeling der* vryheid, *in* wettelyke, natuurlyke, *en* zedelyke. *Bepaaling en onderſcheiden aart deezer drie ſoorten van vryheid. Het onderſcheid, in 't byzonder, tusſchen* natuurlyke *en* zedelyke vryheid, *in eenige gevallen aangeweezen. Toepaſſing van 't charakterizeerende der vryheid in 't algemeen, op ieder der beſchreeven ſoorten.*

TWEEDE AFDEELING.

Bewys dat de zedelyke vryheid, *zo als dezelve in de voorgaande afdeeling is bepaald, die* vryheid *zy, uit hoofde van welke hy, die dezelve bezit, een* vrywerkend wezen *is.*

DERDE AFDEELING.

Overgang tot het onderzoek, of wy menſchen *inderdaad* vrywerkende wezens *zyn. Aanwyzing dat dit niet in eenen onbepaalden zin waar is, dewyl wy niet in alle gevallen* zedelyke vryheid *hebben. Aanmerkingen over de natuur van het bewys voor* 's menſchen zedelyke vryheid, *dat hier gevorderd wordt.*

VIERDE AFDEELING.

De zedelyke vryheid der menſchen *beweezen.*

Be-

VYFDE AFDEELING.

Bedenkingen over de uitgeſtrektheid van 's menſchen zedelyke vryheid, *of onderzoek in welke gevallen wy* zedelyke vryheid *hebben, en in welken niet.*

ZESDE AFDEELING.

Verdere bedenkingen en ophelderingen, betreffende de uitgeſtrektheid van 's menſchen zedelyke vryheid.

ZEVENDE AFDEELING.

Oplosſing van verſcheiden tegenwerpingen.

ANT-

„ De meeste geſchillen over de menschlyke vry-
„ heid zyn, naar myne gedachten, ontſtaan, om dat
„ men niet genoeg opgemerkt heeft dat de vryheid
„ der ziele, even als alle onze vermogens, eindig en
„ bepaald is. Dus moesten de Wysgeeren onderzoe-
„ ken waar door onze vryheid bepaald is, en waar
„ door wy altoos gedeeltelyk als vrye en onvrye wee-
„ zens handelen moeten. Maar om dat de vryheid
„ bepaald is, volgt niet dat wy geene vryheid hebben.

Profesſor HENNERT.

VERHANDELING

OVER 'S MENSCHEN

ZEDELYKE VRYHEID.

EERSTE AFDEELING.

Beſchryving van Vryheid in 't algemeen. *Verdeeling der* Vryheid, *in* wettelyke, natuurlyke, *en* zedelyke. *Bepaaling en onderſcheiden aart deezer drie ſoorten van vryheid. Het onderſcheid, in 't byzonder, tusſchen* natuurlyke *en* zedelyke vryheid, *in eenige gevallen aangeweezen. Toepaſſing van 't charakterizeerende der vryheid in 't algemeen, op ieder der beſchreeven ſoorten.*

Bezwaarlyk, indien niet onmogelyk, is het, eene bepaaling te geeven van *vryheid*, zo ruim dat 'er allerlei vryheid in begreepen is, en tevens duidelyker dan het woord zelf. Ik agt het genoeg, ter aanwy-

zinge van de natuur der vryheid in 't algemeen, twee dingen aantemerken. *Vryheid, vooreerſt*, ſtaat over tegen *bepaaling*, *dwang*, *en noodzaaklykheid*, en ſluit deezen uit in zo verre de vryheid gaat. Men kan niet, in denzelfden zin, in het zelfde opzigt, *vry* zyn, en *bepaald*, *gedwongen*, of *genoodzaakt*. *Vryheid, ten anderen*, ſluit in dat men *keus*, *regt*, of *magt* heeft van doen of nalaaten, of van dus of zo te handelen. Die vryheid heeft van doen, heeft ook vryheid van nalaaten: want die geene vryheid heeft van nalaaten, heeft ook geene vryheid van doen, maar is tot doen verpligt of genoodzaakt. Die vryheid heeft van iets eerst te doen, heeft ook vryheid van het laatst of laater te doen: want die geene vryheid heeft om iets laatst, of laater dan iets anders, te doen, heeft ook geene vryheid om het eerst te doen, maar is tot het zelve eerst te doen verpligt of genoodzaakt. Die vryheid heeft om iets op zekere manier te doen, heeft ook vryheid om het op eene andere manier te verrigten: want zo hy tot dit laatſte geene vryheid heeft, heeft hy ook tot het eerſte geene vryheid, maar vindt zig daar toe verpligt of genoodzaakt. By voorbeeld: iemant die vryheid heeft om uit te gaan, heeft ook vryheid om thuis te blyven: want die geene vryheid heeft om thuis te blyven, heeft ook geene vryheid om uit te gaan, maar is verpligt of genoodzaakt uit te gaan. Heeft iemant vryheid van ſpreeken, dan heeft hy ook vryheid van zwygen: want zo hy geene vryheid van zwygen heeft, heeft hy ook geene vryheid van ſpreeken, maar is verpligt of genoodzaakt te

ſpree-

ſpreeken. Een Advocaat, die vryheid heeft om te pleiten met gedekten hoofde, heeft ook vryheid om, wanneer hy pleit, zig ongedekt te houden: want zo hy geene vryheid had om met ongedekten hoofde te pleiten, zou hy ook geene vryheid hebben om 't met gedekten hoofde te doen, maar hy zou tot dit laatſte verpligt of genoodzaakt zyn. *Keus*, *regt*, of *magt*, dierhalve, van doen of nalaaten, of van dus of zo te handelen, is altoos ingeſlooten in het denkbeeld van *vryheid*. Dit is 't gene dezelve charakterizeert. Dit heeft in allerlei vryheid plaats, gelyk nader blyken zal.

Ik verdeel de *vryheid* in drie ſoorten: *wettelyke*, *natuurlyke* en *zedelyke vryheid*. *Wettelyke vryheid* beſtaat in iets te *mogen* doen of nalaaten, of iets op deeze of gene wys te *mogen* doen. *Natuurlyke vryheid* beſtaat in iets te *konnen* doen of nalaaten, of iets op deeze of gene wys te *konnen* doen. *Zedelyke vryheid* beſtaat in te *konnen beſluiten* om iets te doen of natelaaten, of om iets op deeze of gene wys te doen: met andere woorden, in te *konnen willen* iets doen of nalaaten, of te *konnen* willen iets op deeze of gene wys verrigten (*a*).

Iets te *mogen* doen of nalaaten, of iets op deeze of gene wys te *mogen* doen, noem ik *wettelyke vryheid*, om dat deeze vryheid opzigt heeft op eene *wet*, eenen re-

(*a*) *Beſluiten* en *willen* zyn, by my, woorden van dezelfde betekenis. Men gebruikt het woord *Beſluiten* wel meest in gevallen, daar men iets niet terſtond, maar in vervolg van tyd, doen of nalaaten *wil*, en dan betekent het hetzelfde als *voorneemen*. Doch wanneer men iets aanſtonds *wil* doen of nalaaten, *beſluit* men er zo wel toe, als wanneer men 't eerst naderhand doen of nalaaten *wil*; 't Onderſcheid beſtaat alleen in 't verloop van tyd, tusſchen 't beſluit en de uitvoering, dat ſomtyds een onmerkbaar oogenblik, ſomtyds vry lang is.

regel van gedrag, naar welke men verpligt is, of verpligt zou konnen zyn, te handelen. Zy onderſtelt dat er *wetten* zyn, of zyn konnen, waar door de vryheid bepaald of weggenomen wordt. Zy ſpruit uit het niet in wezen zyn, of het ſtilzwygen, of het uitdrukkelyk verlof der *wetten*, 't zy Godlyke of menſchlyke. Zy beſtaat dus in *geöorlofdheid*, en men geeft te kennen dat deeze ſoort van vryheid plaats heeft, wanneer men zegt: *het ſtaat vry*, *het mag geſchieden*, *het is geöorlofd*, *het is niet verbooden*, *daar is geen wet tegen;* gelyk men aan den anderen kant, ontkent dat deeze ſoort van vryheid plaats heeft, door te zeggen: *het ſtaat niet vry*, *het mag niet geſchieden*, *het is ongeöorlofd*, *het is verbooden*, *daar is een wet tegen*.

Iets te *konnen* doen of nalaaten, of iets op deeze of gene wys te *konnen* verrigten, noem ik *natuurlyke vryheid*, om dat deeze vryheid afhangt van onze *natuurlyke* vermogens van ligchaam of geest, en van de *natuur* en geſteldheid der dingen buiten ons. In zo verre als deeze onze *natuurlyke* kragten van ligchaam en geest (waar onder ik ook vervat aangeleerde of verkreegen vermogens, die door de gewoonte ons *natuurlyk* geworden zyn) zig uitſtrekken, in zo verre als ons die in ſtaat ſtellen om te handelen naar ons welgevallen, en de *natuur* der dingen buiten ons onze werking toelaat, bezitten wy *natuurlyke vryheid*, die gelegen is in te *konnen* doen of nalaaten, of in op deeze of gene wys te *konnen* handelen. Zy beſtaat dus in *vermogen;* en men geeft te kennen, dat deeze ſoort van vryheid plaats heeft, wanneer men zegt: *daar is*

men

men wel in ſtaat toe, dat kan wel geſchieden, dat kan wel gedaan worden, dat is niet onmogelyk, daar weet men wel raad toe; gelyk men, daarentegen ontkent dat er deeze ſoort van vryheid gevonden wordt, door te zeggen: *daar is men niet in ſtaat toe, dat kan niet geſchieden, dat kan niet gedaan worden, dat is onmogelyk, daar weet men geen raad toe.*

Te *konnen beſluiten* om iets te doen of natelaaten, of om iets op deeze of gene wys te doen; met andere woorden *te konnen willen* iets doen of nalaaten, of iets op deeze of gene wys verrigten, noem ik *zedelyke vryheid*, om dat de *zedelykheid*, de zedelyke goedheid of kwaadheid onzer daaden, naar myn begrip, deeze vryheid onderſtelt, en zonder dezelve niet beſtaan kan. In zo verre als wy ons in ſtaat bevinden om te beſluiten tot doen of tot nalaaten, tot dus of tot zo te handelen; in zo verre als wy niet genoodzaakt zyn om zo en niet anders te willen, bezitten wy *zedelyke vryheid*, die gelegen is in te konnen willen iets doen of nalaaten, of iets op deeze of gene wys verrigten. Zy beſtaat dus ook in *vermogen*, gelyk de natuurlyke vryheid, doch niet in vermogen van *werken*, maar van *willen*, niet in de magt om iets *ter uitvoeringe te brengen*, maar in die van tot iets *te beſluiten*. Zy beſtaat in een vermogen van willen of beſluiten, behelzende niet alleen de magt om zeker beſluit te neemen, maar tevens de magt om zulk een beſluit niet, of wel een tegengeſteld beſluit te neemen: want indien men genoodzaakt is tot het neemen of niet neemen van zeker beſluit, is er geene vry-

heid. Dan is er *bepaaling*, *noodzaaklykheid*, dus het tegengeſtelde van *vryheid*. Men drukt deeze ſoort van vryheid ook uit, met de woorden *konnen*, en tot iets *in ſtaat* of *bekwaam zyn*. Zo zegt men van eenen ryken doch zeer vasthoudenden: "hy *is in ſtaat* om ie„ mant die hem iets verzoekt voor den behoeftigen, „ met eene beuzeling aftezetten;" en daarentegen van eenen by uitſteekendheid weldaadigen; "hy *kan* op „ eene reis, als hy denkt dat het wel beſteed is, een „ hand vol ducaaten geeven." Zo zegt men ook van een oploopend en onbeſcheiden mensch, die in zynen toorn niets ontziet: "die man *is in ſtaat* om als hy „ boos wordt, iemant een klap in 't aangezigt te gee„ ven." *Te konnen*, *in ſtaat te wezen*, betekent in die gevallen, niet het vermogen van *werken*, maar van *willen* of *beſluiten*. Immers ten opzigte van het natuurlyk vermogen om geld weg te ſchenken, ſtaat de gierige met den milddaadigen man gelyk, die wy onderſtellen in dezelfde ruime omſtandigheden te zyn. Beiden hebben zy gelyklyk *natuurlyke vryheid* om de hand in den zak te ſteeken, of geld uit hun lesſenaar te haalen, en dat aan of voor den behoeftigen te geeven, of ook zulks natelaaten. Beiden hebben zy natuurlyk vermogen om weinig en om veel te geeven. Maar men wil zeggen in het eerſte geval, dat zodanig een vasthoudend mensch *in ſtaat is om te beſluiten*, hoe dringend en groot de nood ook zy, eene kleinigheid te geeven; en in het andere geval, dat zulk een weldaadige *kan beſluiten*, by voorkomende gelegenheden, zeer ryklyk in de beurs te tasten. Zo be-

doelt

doelt men ook, met te zeggen dat een zeker oploopend en onbeſcheiden mensch *in ſtaat is*, om, in zynen toorn, iemant een' ſlag te geeven, niet dat hy hier toe natuurlyk vermogen heeft: want dat heeft de allerbedaardſte en zagtmoedigſte mensch ook: maar dat hy 't kan willen doen, dat hy er toe beſluiten kan. 't Gemis van *zedelyke vryheid*, aan den anderen kant, geeven wy ook te kennen, door te zeggen dat men er *onbekwaam* of *niet in ſtaat toe is*. Wanneer iemant ons, by voorbeeld, wil wys maaken dat een man, van wiens braafheid wy ons verzekerd houden, zeker ſlegt ſtuk heeft uitgevoerd, zeggen wy, "daar „ *is* die man *onbekwaam*, of *niet in ſtaat toe*". Dit betekent niet dat het dien mensch aan verſtand of natuurlyke kragten ontbreekt, om zulk eene daad te doen, maar dat hy te deugdzaam is om daar toe te beſluiten, om dat te willen doen; dat hy, uit hoofde zyner deugdzaame geſteldheid, zulk eene daad *niet kan willen*, daar toe *niet kan beſluiten*. Zo zegt men ook van iemant die ſterk aan iets verſlaafd is, by voorbeeld aan 't ſnuiven, en wel te kennen gegeeven heeft dat hy er gaarne af wilde wezen: "dat *kan* die man *niet* nalaaten: waar mede men niet wil aanduiden dat hy er geene *natuurlyke vryheid* toe heeft, dat zyne hand, zyns ondanks, en tegen zynen wil, naar de ſnuifdoos en vervolgens naar zyn neus gevoerd wordt; maar dat hy *niet kan beſluiten* van het ſnuiven af te ſtappen. Ik bepaal hier niet of men, door in zulke gevallen te zeggen dat iemant iets *niet kan* doen of nalaaten, tot iets *niet in ſtaat* is, eene volſtrekte on-

mogelykheid wil te kennen geeven. Misſchien wil men er maar eene groote bezwaarlykheid door uitdrukken. Somtyds althans, gelyk in 't laatst bygebragte voorbeeld, is dit, de meening. Doch men is zelden gewoon dit zo naauw uittepluizen. Klaar is het; en dit voldoet aan myn tegenwoordig oogmerk; dat men daar door aan iemant eene zekere ſoort of eene zekere maat van zedelyk onvermogen toeſchryft, om te beſluiten tot het doen of nalaaten van zekere daaden.

Wettelyke vryheid begrypt men ligtelyk dat van *natuurlyke* en van *zedelyke vryheid* geheellyk onderſcheiden is. *Geöorlofdheid* en *magt* of *vermogen* zyn zeer verſchillende denkbeelden; en elk ziet dat het iets anders is te *mogen*, iets anders te *konnen*. Maar meer gevaar loopt men om *natuurlyke* en *zedelyke vryheid* met elkanderen te verwarren, en dit geſchiedt zelfs dikwyls. Deezen hebben meer overeenkomst en verband met elkanderen, dan de wettelyke vryheid met een van beiden heeft. Zy beſtaan beiden in *vermogen*, en er behoort naauwkeurige oplettendheid toe, om het ééne vermogen van het andere altoos wel te onderſcheiden. Deeze onderſcheiding is nogthans van veel gewigt, in de behandeling van ons onderwerp. Ik zal hierom, by 't gene ik reeds ter aanwyzinge van dit onderſcheid heb aangemerkt, nog eenige gevallen opgeeven, dienſtig om ons den byzonderen aart der *natuurlyke* en *zedelyke vryheid* duidelyk te doen kennen.

Daar zyn gevallen, waar in *natuurlyke* en *zedelyke vryheid* beiden plaats hebben. Daar zyn er, waar in noch

noch de eene noch de andere gevonden wordt. Daar zyn er, waar in wel *natuurlyke*, maar geene *zedelyke vryheid* plaats heeft. Eindelyk zyn er ook gevallen, waar in geene *natuurlyke*, maar wel *zedelyke vryheid* wordt gevonden. *Natuurlyke* en *zedelyke vryheid* hebben beiden plaats ten aanzien van zaaken, die wy en konnen doen, en tot het doen van welken wy konnen beſluiten; die noch onze natuurlyke kragten te boven gaan, noch van dien aart zyn dat wy er niet toe beſluiten konnen. By voorbeeld, een mensch die een welgeſteld ligchaam heeft, en niet opgeſlooten zit, *kan* gaan wandelen, en veeltyds ten minſte *kan* hy *beſluiten* te gaan wandelen. Noch *natuurlyke* noch *zedelyke vryheid* is er, wanneer men iets niet kan doen, en ook niet beſluiten kan om het te doen. Dit gebeurt zeer menigvuldig, en is altyd het geval, wanneer men met zekerheid weet dat men iets niet doen kan. Want niemant, die gezond van hersſenen is, kan in goeden ernst beſluiten om iets te doen, dat hy vast weet zyn vermogen te boven te gaan. 't Gemis van *natuurlyke vryheid* gaat hierom, in zeer veele gevallen, verzeld van 't gemis van *zedelyke vryheid.* Ik kan even min *beſluiten* om naar de maan te vliegen, als ik die daad zelve *verrigten* kan. En 't is my even onmogelyk *een beſluit te neemen* om uit Holland, te lande, naar Engeland te reizen, als 't my is die daad *ter uitvoeringe te brengen. Natuurlyke vryheid* is 'er, maar geene *zedelyke*, ten opzigte van zaaken, waar toe wy wel natuurlyke vermogens en gelegenheid hebben, maar welken wy niet konnen willen doen, tot het doen van

welken wy niet konnen beſluiten. Ik *kan* my zelf wel verhangen; maar ik *kan* 't *niet willen* doen. Ik *kan* mynen besten vriend wel, onverhoeds, met een mes in het ligchaam ſteeken: maar ik *kan* daar toe *met geene mogelykheid beſluiten.* Tot het één en ander heb ik de natuurlyke vermogens, en dikwyls de gelegenheid; ik heb er dus *natuurlyke vryheid* toe: maar *zedelyke vryheid* heb ik er niet toe; ik kan 't niet willen doen. Eindelyk is er *zedelyke vryheid*, maar geene *natuurlyke*, wanneer wy een zeker beſluit wel neemen konnen, maar ons onmagtig vinden om het ter uitvoeringe te brengen. In gevallen, daar wy onze onmagt tot zekere verrigtingen kennen, en duidelyk beſeffen, is het onmogelyk tot het doen derzelven te beſluiten, gelyk wy hebben aangemerkt: maar 't gebeurt ſomtyds dat wy van de natuurlyke onmogelykheid, in welke wy ons bevinden, of, eer wy ons voorneemen uitgevoerd hebben, geraaken zullen, om metderdaad te doen het gene wy ons voorſtellen, onkundig zyn. En dan konnen wy wel beſluiten, maar niet ter uitvoeringe brengen. Wanneer ik my in een toegeſlooten vertrek bevind, doch onkundig ben dat men er my in heeft opgeſlooten, kan ik wel beſluiten daar uittegaan; maar ik kan dat beſluit niet werkſtellig maaken. Ik kan, op myne kamer zittende, beſluiten my aantekleeden, en een' goed' vriend te gaan bezoeken: maar indien ik, afkomende, ongelukkiglyk van de trappen val, en een been breek, kan ik myn beſluit niet ter uitvoeringe brengen. In die gevallen kan men *willen*, maar niet *doen.* Men heeft dus *zedelyke*, maar geene *natuurlyke vryheid.*

Wy-

Wyders ſtaat aan te merken dat, ten aanzien van allen de drie beſchreeven ſoorten van vryheid, de regel geldt, dien wy in den beginne hebben opgegeeven, namelyk, dat *vryheid* altoos *keus*, *regt*, of *magt*, van doen of nalaaten, of van dus of zo te handelen, inſluit. Dit moet ik nog wat nader aanwyzen.

Iemant die *wettelyke vryheid* heeft om iets te doen, mag het zo wel nalaaten als hy het doen mag; en die *wettelyke vryheid* heeft om iets natelaaten, mag het zo wel doen als hy het nalaaten mag: want zo dra men geene keus heeft van doen of laaten: zo dra men tot het één of ander van beiden verpligt is, vervalt het denkbeeld van *vryheid*, en maakt plaats voor dat van *bepaaling*. Wanneer ik mynen knegt vryheid geef, om voor eenige dagen uit de ſtad te gaan, mag hy dat reisje doen, maar hy mag ook thuis blyven. Zulks ſtaat in zyne vryheid. Wanneer ik hem verlof geef om heden zeker werk natelaaten, dat hy gewoon is dagelyks te verrigten, mag hy het egter wel doen. Ik verbied het hem niet. Hy mag het dus doen of nalaaten, naar zyn welgevallen. Indien 't my geöorlofd is in den Schouwburg te gaan, is 't my ook geöorlofd er van daan te blyven. Indien 't my vry ſtaat uit de kerk te blyven, ſtaat het my ook vry er in te gaan. 't Zelfde heeft ook plaats, ten aanzien van iets op deeze of gene wys, of iets eerst of laatst te verrigten. Wanneer ik verpligt ben aan iemant, op zekeren tyd, duizend guldens te betaalen, heb ik geene vryheid om dat natelaaten: maar indien de ſpecie niet bepaald is, mag ik hem zulk geld geeven als my behaagt.

haagt. Wanneer ik mynen dienaar twee boodſchappen belast, ééne ten zuiden en eene ten noorden van myne woonplaats, zonder te bepaalen welke hy eerst moet doen, en zonder dat de natuur der zaake hieromtrent bepaaling maakt, mag hy wel niet nalaaten die boodſchappen te doen, maar hy mag eerst ten zuiden of eerst ten noorden gaan, zo als 't hem behaagt.

Iemant die *natuurlyke vryheid* heeft om iets te doen, heeft ook *natuurlyke vryheid* om het natelaaten; en die *natuurlyke vryheid* heeft om iets natelaaten, heeft ook *natuurlyke vryheid* om het te doen: dat is, die iets *doen kan*, *kan* 't ook *nalaaten*, en die iets *nalaaten kan*, *kan* 't ook *doen*. Want indien men alleen doen kan, en niet nalaaten, of alleen nalaaten, en niet doen, is er geene *vryheid* maar *noodzaaklykheid*. Ik kan my beweegen, maar ik kan ook, voor eene poos, nalaaten eenige de minſte merkbaare beweeging te maaken, en geheellyk ſtil zitten. Dus heb ik zo wel vryheid van nalaaten als van doen, en even zeer van doen als van nalaaten. Doch dit is het geval niet, wanneer ik, door een ligchaamlyk ongemak, genoodzaakt word om eene onvrywillige beweeging te maaken; wanneer ik niet kan nalaaten te beeven. Dan heb ik geene *natuurlyke vryheid* om ſtil te zitten. Daarentegen heb ik geene *natuurlyke vryheid* om my te beweegen, wanneer ik zo ſtyf gebonden ben, of door iemant, die ſterker is dan ik, vastgehouden word, dat ik my niet verroeren kan.

Iemant die *zedelyke vryheid* heeft om iets te doen, heeft ook *zedelyke vryheid* om het zelve natelaaten: en die

die *zedelyke vryheid* heeft om iets natelaaten, heeft ook *zedelyke vryheid* om het te doen: want die alleen besluiten kan tot doen, en niet tot nalaaten, of alleen tot nalaaten, maar niet tot doen, heeft geene vryheid, maar is genoodzaakt zulk een besluit te neemen als hy neemt. Indien ik *zedelyke vryheid* heb, dat is vryheid om te besluiten, tot het geeven van een aalmoes, dan heb ik ook *zedelyke vryheid*, dat is vryheid om te besluiten dezelve niet te geeven. Ik kan dan willen een aalmoes geeven, en ik kan ook willen zulks nalaaten. Indien ik *zedelyke vryheid* heb, dat is indien ik vryheid heb van te besluiten, om niet in een bordeel te gaan, dan heb ik ook zedelyke vryheid, dat is vryheid van te besluiten, om er in te gaan. Ik kan dan willen in een bordeel gaan, en ik kan willen er uitblyven. Dus is het ook gelegen ten opzigte van de keuze tusschen twee of meer zaaken. Indien een Jongman *zedelyke vryheid* heeft om in de Regten of in de Medicynen te gaan studeeren, dan kan hy besluiten tot het één, en hy kan ook besluiten tot het ander. Hy heeft dan niet alleen *wettelyke vryheid* om te kiezen; de keus wordt niet alleen, door zyne Ouders of Voogden, aan hem overgelaten: maar hy heeft dan ook het vermogen om zig te bepaalen tot de Regten, en ook het vermogen om zig te bepaalen tot de Medicynen. Want indien men onderstelt dat de jonge Heer zulk een' sterken lust heeft in de ééne deezer studien, en zulk een' grooten afkeer van de andere, dat hy, nu 't hem in zyne keus gegeven wordt, niet kan nalaaten zyne beminde weetenschap te verkiezen,

dan heeft hy, in dit geval, geene *zedelyke vryheid*, maar wordt genoodzaakt te kiezen zo als hy kiest.

Wettelyke, *natuurlyke* en *zedelyke vryheid*, dierhalve, hebben allen deeze charakterizeerende eigenſchap der *vryheid*, dat er *bepaaling*, *dwang*, en *noodzaaklykheid*, door wordt uitgeſlooten, en den mensch *keus*, *regt*, of *magt*, van doen of nalaaten, of van dus of zo te handelen, door gelaaten wordt. *Wettelyke vryheid verlöorloft* zekere daaden, maar *verpligt* er *niet* toe. *Natuurlyke vryheid* geeft *vermogen* tot zekere verrigtingen, maar *noodzaakt* er *niet* toe. *Zedelyke vryheid ſtelt in ſtaat* tot het neemen van zekere beſluiten, maar *dwingt* er *niet* toe.

TWEEDE AFDEELING.

Bewys dat de zedelyke vryheid, *zo als dezelve in de voorgaande afdeeling is bepaald, die* vryheid *zy, uit hoofde van welke hy, die dezelve bezit, een* vrywerkend wezen *is.*

Wanneer, in het voorgeſtelde vraagſtuk, eerstlyk, gevorderd wordt, dat men bepaale, *waar in 's menſchen zedelyke vryheid beſta*, ziet het Genootſchap op die *vryheid* der menſchen, uit hoofde van welke zy *vrywerkende wezens* zyn. Dit blykt, om dat het *bondig betoog*

dat

dat wy menſchen inderdaad, *vrywerkende wezens zyn*, 't gene, in de tweede plaatſe, begeerd wordt, *volgens die bepaaling* geſchieden moet. Zal dierhalve de bepaaling van *zedelyke vryheid* aan het oogmerk voldoen, moet dezelve die geſteldheid, of dat vermogen, uitdrukken, welke ons tot *vrywerkende wezens* maakt. Ik ben hierom verpligt te toonen dat myne bepaaling van *zedelyke vryheid* dat vereischte heeft. Ik moet bewyzen dat er die geſteldheid, of dat vermogen, door wordt uitgedrukt, uit hoofde van welke wy *vrywerkende wezens* zyn; of liever (want dat wy menſchen, inderdaad, vrywerkende wezens zyn, moet eerst naderhand beweezen worden) uit hoofde van welke hy, die dezelve bezit, een *vrywerkend wezen* is. Om dit te doen blyken, is 't noodig aantewyzen wat eigenlyk een *vrywerkend wezen* zy. Laat ons dit onderzoeken. Bedrieg ik my niet, zal de uitſlag van dat onderzoek toonen, dat de *zedelyke vryheid*, zo als ik dezelve bepaald heb, die *vryheid* zy, uit hoofde van welke hy, die dezelve bezit, een *vrywerkend wezen* is.

Wat is, valt dan hier de vraag, een *vrywerkend wezen?* Het is een wezen, welk *vry werkt*, een wezen, in welks werkingen *vryheid* plaats heeft. Dewyl er nu drieërlei *vryheid* is, *wettelyke*, *natuurlyke* en *zedelyke*, ſchynt men ook drieërlei *vrywerkende wezens*, of in wezens drieërlei *vrye werking* te konnen ſtellen. Men kan aan een wezen *vrye werking* toeſchryven, uit hoofde van *wettelyke vryheid*, uit hoofde van *natuurlyke vryheid*, en uit hoofde van *zedelyke vryheid*. Men kan, in den eerſten zin, zeggen dat iemant *vry werkt*, die door

door geene wetten gebonden, die zyn eigen meester is, dien het vry ſtaat zyne verkiezing te volgen, die handelen *mag* naar zyn welgevallen. In den tweeden zin kan men zeggen dat iemant *vry werkt*, die doen kan 't gene hy wil, daar in noch door natuurlyk onvermogen van ligchaam of geest, noch door beletſels van buiten verhinderd wordende. Eindelyk, men kan, in den derden zin, zeggen dat iemant *vry werkt*, die het vermogen heeft van een beſluit te neemen, en ook ten zelfden tyde van het niet te neemen, of tot iets anders, en zelfs tot het tegenovergeſtelde te beſluiten, zonder door eenige beweegredenen genoodzaakt te zyn tot beſluiten of niet beſluiten, of tot zulk of zulk een beſluit. Ziet hier drieërlei *vrye werkers*, of *vrywerkende wezens*. Maar niet allen deeze betekenisſen van *vry werken* komen hier in aanmerking. Door een *vrywerkend wezen*, is men nooit gewoon te verſtaan, een wezen dat vrylyk werken *mag*, maar altyd zulk een dat vrylyk werken *kan*. Men verſtaat er door een wezen, dat niet genoodzaakt is tot werken of niet werken, of tot zo te werken als het werkt, in tegenſtellinge van een werktuig, van zodanig een wezen, welks beweegingen en werkingen niet van hem zelven afhangen; en dit is ook, klaarblykelyk, de meening des Genootſchaps, in de voorgeſtelde vraag, wanneer daar in van *vrywerkende wezens* gewaagd wordt. Met den eerſten zin, die betrekking heeft tot de *wettelyke vryheid*, tot de geöorlofdheid, hebben wy ons dan hier in 't geheel niet optehouden. Niet zo gemaklyk valt het te bepaalen, of de tweede betekenis

hier

in aanmerking komt, dat is, of men, door een *vrywerkend wezen*, te verſtaan hebbe een wezen, dat doen kan het gene het wil, en daar in noch door natuurlyk onvermogen, noch door beletſels van buiten verhinderd wordt. 't Is klaar dat zodanig een wezen, in een zekeren zin, vrylyk werken *kan*, en dus een *vrywerkend wezen* genoemd zou konnen worden. De werkingen van zulk een wezen, namelyk, hangen in zo verre van hem zelven af, dat zy gevolgen zyn van zynen eigen wil en verkiezing. En 't ontbreekt niet aan ſchrandere Wysgeeren, die de menſchen in geene andere betekenis voor vrywerkende wezens houden, dan in die dat zy, in veele gevallen, doen konnen wat hun behaagt: welk vermogen ik *natuurlyke vryheid* genoemd heb. Doch ſchoon een wezen, dat doen kan wat het wil, in zekeren bepaalden zin, een vrywerkend wezen zou konnen genoemd worden, meen ik egter te konnen toonen, dat, wanneer men door redeneert, en de dingen wil noemen zo als ze inderdaad zyn, zodanig een wezen, eigenlyk en ſtrikt geſproken, geen vrywerkend wezen is, ten zy het vryheid van beſluiten zo wel als van uitvoeren, *zedelyke* zo wel als *natuurlyke vryheid* hebbe. Om hier van overtuigd te worden, moet men vooraf in aanmerking neemen:

Eerſtlyk, dat tot het doen van eene daad vereiſcht wordt dat wy die willen doen, en tot het voorbedagtlyk nalaaten van iets, dat wy het zelve willen nalaaten. Zonder den wil kan het doen of voorbedagtlyk nalaaten geen plaats hebben. En

Ten anderen, dat wanneer wy iets willen doen, en in dien wil volharden, die daad noodwendiglyk volgt; en niet kan agterblyven; en wanneer wy iets willen nalaaten, het doen van het zelve noodwendiglyk agterblyft, en niet kan geſchieden: mits dat in 't eerſte geval het doen, en in 't laatſte geval het nalaaten, in onze magt zy, en wy daar toe natuurlyk vermogen hebben.

Elk die op zig zelf acht geeft, zal aan 't gene ik hier geſteld heb, gereedlyk, zyne toeſtemming geeven. Ik beroep my hier op iders ondervinding. Nooit doen wy iets, dat eene daad genoemd kan worden, iets waar in wy zelven werkzaam zyn, of wy willen doen 't gene wy doen. Nooit laaten wy iets voorbedagtlyk na, of wy willen het nalaaten. Wy doen wel dikwyls iets, of laaten iets na, zeer tegen onzen *zin*, maar nooit tegen onzen *wil*. Een kwaaddoener gaat naar de gevangenis, en naar de ſtrafplaats, zyns ondanks, zeer tegen zyne verkiezing, maar hy wil egter derwaarts gaan. Anders zou hy geen voet voortzetten, maar zig laaten ſleepen. 't Beſef dat hem zulks niets baaten, en ſlegts meer ongemaks veroorzaaken zou, haalt zynen wil over, om, in weerwil van zyne verkiezing, voorttegaan. Een Zeebevelhebber, die, in den uiterſten nood, de vlag ſtrykt voor den vyand, doet dit met den grootſten tegenzin, maar niet tegen zynen wil. Hy wil, hy beſluit, te ſtryken: anders zou hy de vlag laaten ſtaan. Die Held, gevangen, en vervolgens, op zyn woord van eer, geſlaakt zynde, laat na, geduurende dien kryg, te dienen, met groo-

ten

ten wêerzin, maar niet tegen zynen wil. Hy wil niet dienen, om dat hy aan zyn woord gehouden is. Aan den anderen kant, wanneer wy iets volſtrektlyk doen willen, dan doen wy 't ook; en als wy iets willen nalaaten, dan laaten wy 't ook na, zo zulks in onze magt is. Daar de wil is, volgt ook de daad, wanneer wy er vermogen toe hebben, 't zy terſtond, 't zy na verloop van eenigen tyd, indien men iets eerst naderhand wil doen; mits men, in 't laatſte geval, voor dat de tyd der uitvoeringe gekomen is, niet veranderd zy van beſluit (*a*).

Dit vooraf hebbende laaten gaan, zal ik nu toonen, dat *natuurlyke vryheid*, zonder *zedelyke*, iemant niet tot een *vrywerkend wezen* maakt.

Wanneer men tot eene daad *natuurlyke vryheid* heeft maar geene *zedelyke*, dan is een van beiden waar: of tot die daad kan niet door ons beſlooten, en dezelve kan dus door ons ook niet ter uitvoeringe gebragt worden; of wy konnen niet nalaaten tot die daad te beſluiten, en dus ook niet nalaaten dezelve te doen. In geen van beide gevallen, is er eene vrye werking. Niet in het eerſte; dewyl wy, in dat geval, niet beſluiten, en daarom ook niet ter uitvoeringe brengen konnen. Niet in het laatſte; dewyl wy, in dat geval, niet nalaaten konnen te beſluiten, en daarom ook niet na-

(*a*) Men moet wel in 't oog houden, dat ik het woord *willen* in eenen eigenlyken en ſtrikten zin gebruik, en er *volſtrektlyk beſluiten* door verſta. Want als men er *wenſchen*, *begeeren*, of iets diergelyks, door te kennen geeft, dan kan men wel *niet doen 't gene men wil*, en *doen 't gene men niet wil*, gelyk de Apostel PAULUS zig uitdrukt, ROM. VII. vs. 15, 19.

nalaaten konnen ter uitvoeringe te brengen. Dierhalve, daar geene *zedelyke vryheid* is, heeft geene vrye werking plaats. Ik zal dit met een voorbeeld ophelderen. Men ſtelle dat ik een pakje met twintig gouden ryders in my burau of lesſenaar heb leggen, en dat my, terwyl ik my aankleed om naar de kerk te gaan, invalt, dat ik die ryders in het armzakje zou konnen ſteeken, terwyl ik dezelven zeer wel misſen kan, en ik daar een goed werk aan zou doen. Hier heb ik *natuurlyke vryheid.* Ik heb de ryders. Ik kan er over beſchikken, naar myn welgevallen. Ik heb het natuurlyk vermogen, om die mede te neemen naar de kerk, en, als men met het zakje omgaat, dezelven daar in te ſteeken. Maar de vraag is, heb ik er *zedelyke vryheid* toe: dat is, heb ik het vermogen om tot dat liefdewerk te beſluiten, en tevens het vermogen om er niet toe te beſluiten, of wel om te beſluiten het geld te behouden? Indien ja, dan is 't klaar dat ik hier in vrylyk werk, 't zy welk beſluit ik neeme. Doch zo neen, dan is 't, aan den anderen kant, duidelyk, dat ik hier in niet vrylyk werk: want dan is één van beiden waar; of ik kan er niet toe beſluiten, of ik kan niet nalaaten er toe te beſluiten. Indien ik er niet toe kan beſluiten, ſpreekt het van zelf dat ik, in dit geval, geen vrye werker ben: want ik bevind my buiten ſtaat om tot het geeven dier gifte te beſluiten; ik ben genoodzaakt om zulk een beſluit niet te neemen, en ik ben dus ook genoodzaakt die daad nateſaaten, niettegenſtaande ik er *natuurlyke vryheid* toe heb, dewyl de daad niet geſchieden kan, zonder dat ik die wil doen,

en

en ik dien wil niet in my kan voortbrengen. Indien ik, daarentegen, niet kan nalaaten er toe te beſluiten, dan ben ik, in dit geval, ook geen vrye werker: want ik ben genoodzaakt dat beſluit te neemen, en ik ben dus ook genoodzaakt die gift te geeven, vermits ik niet kan nalaaten dat te willen doen, en het willen het doen noodwendiglyk ten gevolge heeft. Dierhalve, 't zy men ſtelle dat ik tot het doen van zulk eene ruime gift niet beſluiten kan, of dat ik niet kan nalaaten er toe te beſluiten, 't is klaar dat ik, geene *zedelyke vryheid* hebbende, niet vry werk, ſchoon ik *natuurlyke vryheid* heb.

Wy hebben nu, meen ik, beweezen, dat *natuurlyke vryheid*, zonder *zedelyke*, iemant niet tot een vrywerkend wezen maakt, en dat er dienvolgens noodwendiglyk *zedelyke vryheid* gevonden moet worden, daar vrye werking plaats zal hebben. Nu komt vervolgens in bedenking, of *zedelyke vryheid* alleen, en zonder *natuurlyke vryheid*, iemant een vrywerkend wezen doet zyn, dan of die beide ſoorten van vryheid plaats moeten hebben, om iemant een vrye werker te maaken. 't Is klaar dat indien men, door *vry te werken*, verſtaat niet alleen *vry te willen*, maar ook *vry uittevoeren*, *natuurlyke vryheid*, zo wel als *zedelyke*, vereischt wordt in een vrywerkend wezen: want iemant, die, in zeker geval, *zedelyke vryheid* heeft, maar geene *natuurlyke*, kan wel beſluiten, maar niet ter uitvoeringe brengen, en werkt dus, in dien uitgeſtrekten zin, dan niet vry. Doch iemant werkt ook vry, die vrylyk zeker beſluit

neemt, en, ingevolge van dat beſluit, zo dra hy daar toe gelegenheid heeft, poogingen aanwendt, om het ter uitvoeringe te brengen, ſchoon hy daar in kwalyk ſlaage. *Willen*, *beſluiten*, is ook *werken:* 't is werken van den geest. Die dan vrylyk wil of beſluit, werkt ook vry. Die, ingevolge van zyn vrylyk genomen beſluit, poogingen aanwendt om het beſlooten ter uitvoeringe te brengen, is een vrye werker, ſchoon hy, door onverwagte beletſels, genoodzaakt wordt van zyn oogmerk af te zien. Dus is een mensch, die, buiten zyn weeten, in een kamer geſlooten is, een vrye werker, wanneer hy vrylyk beſluit er uit te gaan, en, ingevolge van dat beſluit, zig naar de deur van 't vertrek begeeft, ſchoon hy, dezelve geſlooten vindende, genoodzaakt zy in de kamer te blyven. Zo is ook hy, die vrylyk beſluit een' vriend te gaan bezoeken, een vrywerkend wezen, niettegenſtaande hy, door in 't afgaan der trappen zyn been te breeken, daar in verhinderd wordt: dewyl hy vrylyk wilde; en, ingevolge dien wil, poogingen aanwendde om zyn oogmerk te volvoeren. 't Blykt dan, naar myne gedagten, dat er niet altyd *natuurlyke vryheid* vereischt wordt, om iemant vry te doen werken. Alleen moet men hier in aanmerking neemen, dat wy in gevallen, waar in wy geene *natuurlyke vryheid* hebben, daar van onkundig moeten zyn, zullen wy vrylyk werken: want, gelyk wy te vooren hebben aangemerkt, wy konnen niet beſluiten tot het gene wy met zekerheid weeten dat niet in onze magt ſtaat. Dus in die gevallen geene *zedelyke vryheid* hebbende, welke volſtrektlyk tot het vry-

vrywerken vereischt wordt, heeft er ook geene vrye werking plaats. En hier uit blykt tevens, dat, schoon, in ieder byzonder geval, *natuurlyke vryheid* niet gevorderd wordt tot eene vrye werking, een vrywerkend wezen egter, ten minsten in sommige gevallen, *natuurlyke vryheid* hebben moet: dewyl 't onmogelyk zyn zou, indien men by ondervinding wist zyne besluiten nimmer te konnen uitvoeren, eenig besluit te neemen.

Ik agt nu getoond te hebben dat de *zedelyke vryheid*, zo als ik dezelve bepaald heb, die *vryheid* zy, uit hoofde van welke hy, die dezelve bezit, een *vrywerkend wezen* is. 't Blykt, dierhalve, dat myne bepaaling van *zedelyke vryheid* niet willekeurig is, veel min ongegrond. 't Blykt dat zy voldoet aan het oogmerk der geëerde opstelleren van de voorgestelde vraag, in welke *zedelyke vryheid te hebben*, en *een vrywerkend wezen te zyn* hetzelfde betekent. Ook komt zy overeen met de natuur der zaake: want zy plaatst de *zedelyke vryheid* in iets, welk in het denkbeeld van *zedelykheid*, van *zedelyke goedheid of kwaadheid* onzer daaden, onderstelt wordt. Dit zal in 't vervolg deezer verhandelinge nader worden aangetoond.

DERDE AFDEELING.

Overgang tot het onderzoek, of wy menſchen *inderdaad* vrywerkende wezens *zyn. Aanwyzing dat dit niet in eenen onbepaalden zin waar is, dewyl wy niet in alle gevallen* zedelyke vryheid *hebben. Aanmerkingen over de natuur van het bewys voor* 's menſchen zedelyke vryheid, *dat hier gevorderd wordt.*

Wy hebben, ter beäntwoordinge van het eerſte lid der vraage, aangeweezen, *waar in de zedelyke vryheid beſta* (*a*), en dezelve, met zo veele duidelykheid en naauwkeurigheid als ons mogelyk was, onderſcheiden, niet alleen van *wettelyke* maar ook van *natuurlyke vryheid*, met welke laatſte zy dikwyls verward wordt. Laat ons nu beproeven, of wy ook het tweede lid der vraage beäntwoorden konnen; of wy namelyk *bondiglyk* konnen *betoogen, dat wy menſchen, volgens de* gegeven *bepaaling, vrywerkende wezens zyn.* Men gelieve wel

(*a*) Eigenlyk is het eerſte lid van de vraag: *waar in beſtaat 's menſchen zedelyke vryheid?* Doch dat die *vryheid* in den *mensch* plaats heeft, zal gevoegelykst getoond konnen worden by de overweeging van het tweede lid der vraage: *en hoe wordt, volgens die bepaaling, ten bondigſte betoogd, dat wy menſchen vrywerkende wezens zyn?* waar toe wy nu overgaan.

wel optemerken, dat wy, ten deezen aanzien, nog niets beweezen hebben. Wy hebben, in de eerſte afdeeling, wel eenige gevallen bygebragt, waar in *zedelyke vryheid* plaats heeft, en ook anderen waar in dezelve geene plaats heeft. Doch dit is alleen geſchied, by wyze van onderſtelling, en met geen ander oogmerk, dan om den leezer, door gemeenzaame voorbeelden, de denkbeelden van *natuurlyke* en *zedelyke vryheid* behoorlyk te leeren onderſcheiden. Ook hebben wy vervolgens wel getoond, dat de *zedelyke vryheid*, zo als wy dezelve bepaald hebben, dat gene is welk iemant tot een *vrywerkend wezen* maakt: maar wy hebben niet beweezen, dat wy menſchen inderdaad *zedelyke vryheid* bezitten, en dus waarlyk *vrywerkende wezens* zyn. Het voornaamſte en moeilykſte gedeelte van onze taak is dus nog voor handen. Laat ons zien, hoe ver wy in 't afwerken van dezelve ſlaagen konnen.

Daar moet beweezen worden dat wy menſchen vrywerkende wezens zyn. In hoe verre? Moet er getoond worden dat wy zodanig zyn in alle gevallen, of alleen in ſommigen, of in veelen? Indien *een vrywerkend wezen te zyn* zo uitgeſtrekt begreepen moet worden, dat het inſluite nooit tot het neemen of niet neemen van eenig beſluit genoodzaakt te wezen, maar altoos anders te konnen willen dan men wil, zal ik niet onderneemen te bewyzen dat wy menſchen vrywerkende wezens zyn. Want dan zou de ſtelling, niet alleen onbewysbaar, maar zelfs valsch wezen. Ik geloof dat wy menſchen niet in alle gevallen zedelyke

vryheid hebben, en dus ook niet in alle gevallen vry werken. Dit myn begrip rust op 't gene ider in zig zelven duidelyk ondervinden of gewaar worden kan. Er zyn veele gevallen, waar in wy klaarlyk in ons zelven 't gemis van zedelyke vryheid bevinden. Dikwyls zyn wy onmagtig om zeker beſluit te neemen, en dus genoodzaakt om het niet te neemen. Menſchen, die noch zinneloos, noch verregaande droefgeestig zyn, konnen niet beſluiten zig zelven van kant te maaken. Eene eerlyke vrouw en liefhebbende moeder kan niet beſluiten haare zuigeling omtebrengen. Men kan niet beſluiten zynen vinger, een half kwartier uurs, in de vlam van eene kaars te houden. Men kan niet beſluiten eenen onbekenden Heer, die ons op ſtraat ontmoet, in 't aangezigt te ſpuuwen, of een' ſlag te geeven. Een Predikant kan niet beſluiten in zyn nagtgewaad voor de gemeente te prediken, noch een Koopman daar in op de beurs te verſchynen. Men kan niet beſluiten Obligatien, of andere papieren van veel gewigt, in 't vuur te werpen. Ik kan zelfs niet beſluiten dit geſchrift, daar ik veel tyd en moeite aan heb te koste gelegd, met oogmerk om het aan TEYLER's *Godgeleerd Genootſchap* toetezenden, aan ſtarden te ſcheuren. Diergelyke voorbeelden zyn er in menigte te bedenken. Somtyds ook zyn wy onmagtig om natelaaten zeker beſluit te neemen, en zyn dus tot het neemen van zodanig een beſluit genoodzaakt. Wanneer een Struikroover eenen Reiziger, op een' eenzaamen weg, de piſtool voor de borst houdt, en dreigt hem te zullen doorſchieten,

zo hy zyn goudbeurs niet terſtond overgeeft, kan hy (indien hy zyn leeven, gelyk natuurlyk is, liever heeft dan zyne beurs) niet nalaaten tot de overgaaf der beurſe te beſluiten. Wanneer myn huis in den brand ſtaat, en ik heb gelegenheid om my zelf, en hen, die my dierbaarst zyn, voor verbranden te bewaaren, kan ik niet nalaaten dat te willen doen. Zie ik, in zulk een geval, de kans ſchoon, om eenige goederen van groote waarde, gemaklyk en veilig, te redden, dan is 't my onmogelyk zulks niet te willen doen. Wanneer ik in 't water leg, en myn leeven niet moede ben, kan ik niet nalaaten te beſluiten tot het aangrypen van een' ſtok of touw, welke my toegeſtoken of toegeworpen wordt. Er konnen ook gevallen wezen, waarin wy, wanneer ons twee dingen worden aangebooden, en wy volſtrektlyk één van beiden verkiezen moeten, niet konnen nalaaten tot het eene te beſluiten, en tot het andere niet beſluiten konnen. Indien ons twee glazen, het één gevuld met goeden wyn, het ander met vergif, wierden aangebooden, en wy wierden genoodzaakt er één van uittedrinken, zouden wy, weetende wat het één en wat het ander ware, niet anders konnen beſluiten dan tot het neemen van den wyn. Men voelt, men wordt ten allerduidelykſte gewaar, dat men, in die gevallen, niet anders kan willen dan men wil. Dit zal elk klaarlyk blyken, die er de proef van neemt. Gevallen, waar in wy genoodzaakt zyn zeker beſluit te neemen, komen ons niet dagelyks voor; maar in die, waar in wy genoodzaakt zyn natelaaten, tot iets te beſluiten, bevinden wy ons

geduurig. Men toetſe de waarheid van myne ſtelling in deezen, aan de ondervinding. Men beproeve of men kan beſluiten, zonder eenige reden, zig zelven eene zwaare wond toetebrengen; of men beſluiten kan een allerbest en kostbaar ſtuk huisraad tot brandhout te laaten hakken of in ſtukken te ſmyten; en of men van zig zelven verkrygen kan zig in 't openbaar als een zot te gedraagen. Ik vertrouw dat elk, die onpartydig is, en de *zedelyke vryheid* van de *natuurlyke* wel weet te onderſcheiden, van myn begrip zal wezen. Het niet wel onderſcheiden van deze twee ſoorten van vryheid, kan hier dooling baaren, en doet het dikwyls. In alle de gemelde gevallen, namelyk, heeft men *natuurlyke vryheid*, natuurlyk vermogen van doen of laaten. Dit kan iemant ligtlyk doen waanen, dat in dezelven geheel geene noodzaaklykheid plaats heeft; dat men er volkomen vry in is. Doch de *zedelyke vryheid*, het vermogen van dus of zo te willen, ontbreekt er. En men werkt dus, in die gevallen, even noodzaaklyk, of liever wordt even noodzaaklyk bewerkt, als of er *natuurlyke vryheid* ontbrak.

Wy hebben dan in alle gevallen geene *zedelyke vryheid*. Wy werken niet altyd vry. Maar desniettegenſtaande konnen wy *vrywerkende wezens* zyn, en zyn het, myns gedagtens, inderdaad. Iemant kan een *vrywerkend wezen* zyn, ſchoon hy niet *altyd* vry werke, ſchoon in *alle* zyne werkingen geene vryheid plaats hebbe. Zo is 't immers ook gelegen met betrekking tot *wettelyke* en *natuurlyke vryheid*. Iemant is een *vry* mensch, die geen ſlaaf is; een volk is *vry*, dat niet wil-

le-

lekeurig overheerscht wordt; een Vorst is *vry*, die niemant op aarde boven zig heeft: niettegenſtaande deeze allen aan de Burgerlyke, of ten minſte aan de Godlyke wetten verbonden zyn, en dus geene onbepaalde wettelyke *vryheid* hebben. Een mensch heeft *natuurlyke vryheid*, dat is vermogen om te doen wat hy wil, ſchoon er veele dingen zyn die zyne magt te boven gaan, en ſchoon hy zig niet zelden te loor geſteld zie, in 't gene hy wilde en beſloot ter uitvoeringe te brengen. Niets belet ons, insgelyks, om den menſchen *zedelyke vryheid* toeteſchryven, en te ſtellen dat wy *vrywerkende wezens* zyn, ſchoon er gevallen gevonden worden, waar in wy die vryheid niet bezitten, maar genoodzaakt zyn zo te willen als wy willen. 't Zy my dan geöorlofd 't gene hier beweezen moet worden met deeze bepaalinge op te vatten, en er door te verſtaan dat wy menſchen inderdaad die geſteldheid of dat vermogen, welk ik *zedelyke vryheid* genoemd heb, en 't gene ons tot *vrywerkende wezens* maakt, bezitten, en dat wy dus *vrywerkende wezens zyn*, hoewel wy die geſteldheid of dat vermogen in alle gevallen niet hebben, of, zo men wil, in alle gevallen niet gebruiken konnen.

Gezien hebbende *wat* er *te bewyzen* zy, ten minſte wat ik alleen als bewysbaar aanmerk, en dus ook alleen onderneemen zal te bewyzen, moet ik nu nog iets zeggen over *de natuur van het bewys*, dat hier gevorderd wordt. Men begeert een *bondig betoog* dat wy menſchen vrywerkende wezens zyn. *Betoogen* weet men, is eigenlyk uit baarblyklyk zekere, of te vooren onbetwistbaar beweezen waarheden, eene andere waar-

heid, met eene volmaakte of wiskonſtige zekerheid, afleiden. Doch 't woord *betoogen* wordt ook wel, in wat ruimer zin, voor *bewyzen* genomen. Vermoedelyk hebben de kundige en bekwaame opſtellers van het vraagſtuk, welk wy overweegen (hoe zeer ook gewoon, in het opgeeven der vraagen, zig juist en naauwkeurig uittedrukken) niet bedoeld dat men hier het woord *betoogen* in zynen ſtrikſten zin zou opvatten, en door een *bondig betoog* meer niet dan een *goed en voldoend bewys* verſtaan. Ik zal de vryheid neemen van dit te onderſtellen, dewyl 't my voorkomt dat het onderwerp voor een *ſtrikt betoog* niet vatbaar is. Men moet hier, namelyk, in aanmerking neemen, dat het niet genoeg zy zig een zeker wel ſamenhangend begrip te vormen, en, uit zekere gegeven bepaaling van *zedelyke vryheid*, de vrye werking der menſchen afteleiden. Dit zou louter denkbeeldig, eene bloote hersſenſchim wezen konnen. Maar er moet getoond worden dat wy menſchen de *zedelyke vryheid*, die vryheid, welke ons tot *vrywerkende wezens* maakt, inderdaad bezitten; dat wy dus inderdaad *vrywerkende wezens zyn*. Hierom wordt ook niet gevorderd, dat het betoog *gegrond zy op de gegeven bepaaling;* dat, in het zelve, het vrywerken der menſchen afgeleid worde uit het denkbeeld, dat men aan 's menſchen *zedelyke vryheid* gehegt heeft: maar er wordt, met reden, gevorderd, dat het betoog geſchiede *volgens de gegeven bepaaling;* dat, namelyk, in overeenkomst met de gegeven bepaaling, het daadlyk beſtaan dier vryheid, in ons menſchen, beweezen worde. Dit nu ſchynt eene

zaak

zaak te wezen, die men eigenlyk niet *betoogen* kan. Ondervinding, opmerking, op de bedryven der menſchen, en derzelver beginſels, en boven al op 't gene omgaat in onzen eigen geest, ſchynt hier de eenige weg te zyn, die ons tot de waarheid geleiden kan. Doch 't blykt dat zy, die over dit onderwerp gedagt en geſchreeven hebben, 't niet eens zyn, ten aanzien van 't gene de ondervinding en opmerking, in deezen, leeren. Een zeker gevoel of inwendige bewustheid van vryheid, waar op ſommigen zig beroepen, en waar van wy vervolgens nader handelen zullen, wordt door anderen ontkend: waaromtrent, daarenboven, aantemerken valt, dat, langs deezen weg, de zekerheid dat wy vrywerkende wezens zyn, niet door *betooging*, maar door *onmiddelyke gewaarwording*, of *inſtemlyke klaarblyklykheid*, zou verkreegen worden. Indien 's menſchen zedelyke vryheid te betoogen is, zou 't moeten zyn door een zydelings betoog (*demonſtratio indirecta*) door te toonen, namelyk, dat het tegengeſteld gevoelen ongerymde gevolgen heeft. Maar wanneer de voorſtanders der zedelyke noodzaaklykheid die gevolgen, hoe ongerymd, hoe hard en vreemd zy ook mogen voorkomen, erkennen en voor waarheid houden, gelyk inderdaad met ſommigen het geval is, kan men ook hier mede niet vorderen. Inderdaad, indien het ſtriktlyk *betoogd* kan worden, dat wy menſchen vrywerkende wezens zyn, zou dit, mag men denken, reeds voorlang zo duidelyk en onwederſpreekelyk geſchied zyn, dat er niemant meer aan twyfelen zou. De verſcheidenheid van gevoelens, die

die er nog over dit ſtuk plaats heeft, tusſchen luiden van oordeel en ſchranderheid, en welken men niet verdenken kan van tegen hunne eigen overtuiging te ſpreeken, geeft veel reden om te gelooven dat de zedelyke vryheid der menſchen niet *betoogbaar* is (a). Laat het my dan vry ſtaan van eene onderneeming aftezien, die myn vermogen, en ik zou ſchier durven zeggen, dat van alle menſchen te boven gaat. Laat het voldoen mogen dat ik eenige goede redenen bybrenge om voor waarheid te houden dat de mensch een vrywerkend wezen is. Meer, vertrouw ik, zal het loflyk Genootſchap niet vergen. Meer heeft het ook, waarſchynelyk, niet bedoeld te vorderen.

(a) Sommige voorſtanders der zedelyke vryheid houden deeze voor eene der klaarſte en zekerſte waarheden. Doch men vindt er daarentegen onder hen, die de zedelyke noodzaaklykheid beweeren, welken het zelfde denken van hun begrip over dit ſtuk. Ongemeen ſterk drukt zig de beroemde PRIESTLEY hier over uit. "I really think it [the Doctrine of Neceſſity] the clearest of all queſti-„ ons, &c." dat is, "Ik houd inderdaad de leer der noodzaaklykheid voor de „ klaarſte van alle vraagſtukken, de waarheid van welke zo ontwyfelbaar is, „ als dat drie hoeken van een' regtlynigen driehoek gelyk zyn aan twee regte „ hoeken, of dat twee en twee vier maaken; en daarom durf ik, in de verde-„ diging daar van, de geheele weereld uitdaagen, zonder gevoel van vrees of „ van vermeteljheid. Dit ſtuk vergelyk ik by zulk een' grond als één man te-„ gen een leger kan verdedigen." JOSEPH PRIESTLEY's *Letter to the Rev. Mr. John Palmer, in defence of the Illuſtrations of Philoſophical Neceſſity*, pag. 92, 93. Men ziet dat DR. PRIESTLEY de zedelyke noodzaaklykheid voor betoogbaar of wiskonſtig zeker houdt. Schoon ik denk dat die uitmuntende man hier in mistast, mag men er, dunkt my, egter wel uit beſluiten, dat het tegenovergeſtelde gevoelen niet betoogbaar is.

VIERDE AFDEELING.

De zedelyke vryheid der menſchen *beweezen.*

Het gene ons te bewyzen ſtaat, is, dat er gevallen zyn, waar in wy menſchen 't vermogen hebben van een zeker beſluit te neemen, en tevens van 't zelve niet te neemen, of wel tot iets anders of het tegengeſtelde te beſluiten: als mede dat die gevallen van dien aart en zo menigvuldig zyn, dat wy menſchen, uit dien hoofde, te regt *vrywerkende wezens* heeten mogen. Naar myne gedagten is het blykbaar dat wy zulk een vermogen bezitten, wanneer ons het één en ander volſtrekt onverſchillig is, om dat er of voor ons geen merkbaar onderſcheid in gevonden wordt, of, zo er dat al in plaats heeft, wy, noch door eenige neiging, noch door eenige andere beweegreden, het één boven het ander ſtellen of verkiezen. Dit laatſte, namelyk dat wy onverſchillig zyn, ſchoon wy onderſcheid gewaar worden, heeft wel niet dikwyls, in den volſtrektſten zin, plaats; maar egter ſomtyds. De menſchen zyn onverſchillig omtrent zaaken, daar zy niets mede ophebben, die hun niet aandoen, gelyk men er dus vindt, dien 't volſtrekt evenveel is hoe zy gekleed zyn. De menſchen zyn ook onverſchillig omtrent dingen, waar van het één hun niet aangenaamer

aandoet of voorkomt dan het ander. Zo ontmoet men er, die, ten aanzien van ſommige ſpyzen; geene verkiezing ter weereld maaken; die, by voorbeeld, ſchoon zy weeten dat groene erten anders ſmaaken dan boereboonen, ze beiden even graag lusten, en met waarheid zeggen konnen, als men hun vraagt; welk van beiden zy verkiezen te gebruiken, dat het hun evenveel is. Doch is men ſomtyds onverſchillig ten aanzien van zaaken, daar men onderſcheid in weet, men is het inzonderheid, en ten blykbaarſte, in zulken die ons volmaakt eveneens voorkomen, daar men geen onderſcheid in gewaar wordt. Schoon 't zo wezen mogt, gelyk ſommigen beweerd hebben, dat er geene twee dingen in de natuur gevonden worden, die volmaaktlyk gelyk zyn (*a*); zeker is 't dat veele dingen ons zo toeſchynen; dat wy er geen onderſcheid in bemerken; en dat dierhalve het verſchil, zo 't er in plaats heeft, geenen invloed kan hebben op onze beſluiten. Somtyds is het niet mogelyk met het bloote oog het verſchil, dat er tuſſchen twee voorwerpen gevonden wordt, te ontdekken; en ſomtyds, wanneer dit mogelyk is, beſpeuren wy 't evenwel niet, om dat wy er geene acht op geeven. Die zaaken zyn, ten onzen aanzien, én met betrekkinge tot onze verkiezing, volmaakt eveneens. Zo komen ons, by voorbeeld, twee Haarlemſche couranten van denzelfden dag, twee oningenaaide exemplaaren van het

(*a*) See *a Collection of Papers, which paſſed between Mr.* LEIBNITZ *and* DR. CLARKE, *in the fourth Paper of Mr.* LEIBNITZ, p. m. 94, 95.

het zelfde boek, twee roomkoleurde Borden van 't zelfde maakſel, twee gemeene houten doosjes van dezelfde grootte, twee pypjes lak van dezelfde ſoort en prys, eveneens voor. Wy beſpeuren er geen onderſcheid ter weereld in. Nu beweer ik, dat wy, in gevallen van deeze natuur, gelyk ook in die waar in wy onverſchillig zyn, hoewel wy onderſcheid gewaar worden, *zedelyke vryheid* hebben; dat wy ons vrylyk tot het één of tot het ander bepaalen konnen. Wy konnen, uit twee of meer zaaken, die ons eveneens voorkomen of onverſchillig zyn, ééne verkiezen, tot ééne beſluiten, terwyl wy, op denzelfden tyd, tot de andere, of tot eene der anderen, zo er meer dan twee zyn, zouden hebben konnen beſluiten. Wanneer ik erten en boonen even graag lust, en ze beiden op tafel ſtaan, kan ik beſluiten erten te eeten, en ik kan ook beſluiten boonen te eeten: immers indien geene redenen van welvoegelykheid, of iets anders, invloed hebben op myne keus. Ook kan ik beſluiten van beide die ſpyzen te nuttigen; en in dat geval, kan ik beſluiten eerst boonen te gebruiken en daarna erten; en ik kan ook beſluiten eerst erten te gebruiken en daar na boonen. Wanneer my twee dingen van dezelfde ſoort worden aangebooden, by voorbeeld, twee exemplaaren van het zelfde boek, waar in ik geen onderſcheid bemerk, kan ik beſluiten tot het ééne te neemen, en ik kan beſluiten tot het andere te neemen. De ondervinding leert dat wy, in zulke gevallen, niet werkeloos behoeven te blyven, en tot geen van beiden beſluiten konnen, by mangel van eene overhaa-

lende reden: gelyk de Ezel, die zig tusſchen twee gelyke hoopen hooi, of maaten haver, bevindende, van honger moest ſterven, zo die voorwerpen, ter wederzyde eveneens op hem werkten (a). 't Is dus klaar, myns oordeels, dat wy in die gevallen vrylyk beſluiten, en noch tot het één noch tot het ander bepaald worden. En hier tegen is niets intebrengen, dan alleen te beweeren, gelyk de voorſtanders der zedelyke noodzaaklykheid doen, dat zulke gevallen niet beſtaan, nooit gebeuren; dat er altyd eene overhelling tot het één of tot het ander wordt te wege gebragt, door zekere kleine omſtandigheden van plaatſing of iets anders, waar door de geest meer op het één dan het ander gevestigd wordt, of tot het één, meer dan tot het ander, zekere neiging of ſtrekking verkrygt. Doch immers is dit eene bloote onderſtelling, zonder bewys. Wy worden in de gevallen, waar van wy nu ſpreeken, geheel geene overhelling tot het één, meer dan tot het ander, gewaar: Niets dat er naar gelykt, beſpeuren wy. Wat grond dan, om zulk eene heimelyke overhelling te ſtellen? Wat grond toch om te beweeren, dat, daar wy ons volmaakt onverſchillig bevinden, wy egter, door ik weet niet welke verborgen oorzaaken, volſtrektlyk genoodzaakt worden tot dat gene te beſluiten? Wat grond, om te ſtellen, dat ik van twee voorwerpen, A en B, die my eveneens voorkomen, A verkiezende, met geene mogelykheid

(a) Voyez BAYLE *Dictionaire*, Art. *Buridan*, v. LEIBNITZ *Theodicée*. § 49. p. m. 161.

B zou hebben konnen verkiezen (a)? Hier is niets in de verſchynſelen, noch in de ondervinding, dat die onderſtelling begunſtigt; maar veeleer alles wat dezelve tegenſpreekt. En 't komt my zelfs voor, dat men, in zulke gevallen, zyne vryheid duidelyk voelen kan. Doch van dit gevoel, dit inwendig beſef van vryheid, zullen wy ſtraks nader handelen. Wy mogen dan, naar myne gedagten, als eene waarheid aanneemen, dat wy, in deeze gevallen, *zedelyke vryheid* hebben.

Dus hebben wy nu bevonden, dat er gevallen zyn, waar in wy menſchen *zedelyke vryheid* bezitten, waar in wy *vrywerkende wezens* zyn. Het vermogen om vrylyk, om, zonder door eenige beweegreden genoodzaakt zynde, te willen of te beſluiten, behoort dus onder de vermogens van den mensch. Maar 't zou zeer vreemd zyn, en 't moet zeer onwaarſchynlyk voorkomen, dat wy menſchen dit vermogen, alleen zouden bezitten, of alleen zouden konnen gebruiken, in de gevallen waar van wy geſproken hebben. Is het gelooflyk, dat de wyze en goede Schepper ons zulk een vermogen alleen zou geſchonken hebben, in zaaken van geene aangelegenheid ter weereld, in gevallen, waar in 't gemis van het zelve ons geen het geringſte nadeel zou toebrengen, en het ons zou hebben

(a) 't Is waar, voor reden van die vreemde ſtelling wordt gegeven, dat indien men, tot A beſluitende, tot B zou hebben konnen beſluiten, er niets is welk de keus tot A bepaalt; en dat dus het verkiezen van A, met verwerpinge of voorbygang van B, een gewrogt zou zyn zonder oorzaak. Het ſta my vry hier *te onderſtellen* dat deeze reden van geen gewigt is. In myne laatſte afdeeling zal ik dit tragten *te bewyzen*.

ben onthouden in gevallen van gewigt, daar van onze keuze ons belang, ons tydelyk of eeuwig geluk, of beiden, afhangen? Wie kan 't denken? Het is, dierhalve, ten minſte zeer vermoedelyk, dat wy menſchen, ook in andere gevallen, buiten de gemelden, *zedelyke vryheid* bezitten, en wel in zulken, waar in onze beſluiten invloed hebben op ons waar belang. En dat dit inderdaad zo is, zal ik nu poogen te bewyzen.

Wy menſchen hebben verſcheiden denkbeelden en bevattingen, die duidelyk onderſtellen dat wy, in veele gewigtige gevallen, *zedelyke vryheid* hebben. De denkbeelden van *zedelyk goed en kwaad*, *pligt en zonde*, *ſchuld en onſchuld*, *lof en blaam*, *belooning en ſtraf*, onderſtellen dat wy menſchen *vrywerkende wezens* zyn. Zy onderſtellen dat wy 't vermogen hebben om 't goede te doen, en 't kwaade natelaaten, als mede om 't kwaade te doen, en 't goede natelaaten: waar in opgeſlooten ligt het vermogen om het één te willen doen, en het andere te willen nalaaten. Want indien wy 't goede niet konnen willen doen, dan konnen wy 't ook niet doen; en indien wy 't kwaade niet konnen willen nalaaten, dan konnen wy 't ook niet nalaaten. Insgelyks, indien wy 't kwaade niet konnen willen doen, dan konnen wy 't ook niet doen; en indien wy 't goede niet konnen willen nalaaten, dan konnen wy 't ook niet nalaaten. Dierhalve, indien wy geene *zedelyke vryheid* hebben, dat is, indien wy geen meester zyn over onzen wil, waar uit onze daaden noodwendiglyk voortvloeijen, konnen wy niet anders handelen dan wy handelen, en zyn dus niet ver-

verantwoordelyk voor ons gedrag. Wanneer er geen vermogen van dus of zo te willen is, dan is er geene *zedelykheid*, geen zedelyk goed en kwaad in onze daaden; om welke reden ik in den beginne zeide dat ik dit vermogen den naam van *zedelyke vryheid* geeve. Het tegendeel, evenwel, wordt, door de gemelde denkbeelden van *pligt en zonde*, *lof en blaam* enz. ten duidelykſte onderſteld: gelyk inzonderheid blykbaar is ten aanzien van 't voorleedene. Ten dien opzigte, onderſtellen die denkbeelden, ten allerklaarſte, niet alleen dat wy anders konden gehandeld hebben dan wy handelden, indien wy gewild hadden, maar ook, daar 't hier op aankomt, dat wy anders hadden konnen willen. Want indien wy niet anders konden willen, konden wy ook niet anders doen; en dierhalve zyn wy er niet over te pryzen noch te laaken, te ontſchuldigen noch te beſchuldigen, en verdienen er belooning noch ſtraf over. Hier uit volgt, dat, zo wy geene *zedelyke vryheid* hebben, in dien zin als ik die benaaming gebruik, de meergemelde denkbeelden ongegrond en valsch, loutere hersſenſchimmen zyn, die in de natuur der dingen niet beſtaan. Zo vervallen dan geheellyk de denkbeelden van *deugd en ondeugd*, *pligt en zonde*, *ſchuld en onſchuld*, *lof en blaam*, *belooning en ſtraf*. Dit gevolg wordt door de bekwaamſte en rondborſtigſte voorſtanders der zedelyke noodzaaklykheid, volmondiglyk, erkend. Zy ſtaan, namelyk, ten vollen toe, dat het gene men gewoon is door die woorden te verſtaan, geenen grond in de natuur der zaaken heeft, ſchoon zy de woorden blyven gebruiken

ken in eenen anderen zin, die niet gemaklyk te beſchryven is, doch waar van men in 't kort zeggen kan, dat alles uitloopt op *geluk en ongeluk*, gehegt aan; of volgende uit, zekere verrigtingen, waar in wy lydelyk zyn (*a*). Nu is de vraag, of wy de denkbeelden, die men gewoonlyk aan de gemelde woorden hegt, die er alle menſchen, eenige weinige Wysgeeren uitgezonderd, aan hegten, mogen en konnen opgeeven. Mogen wy gelooven, als wy de waarheid zoeken en volgen willen, dat die denkbeelden louteré hersſenſchimmen zyn? Konnen wy 't gelooven, indien wy door geene vooroordeelen, ten voordeele van eenig ſtelſel zyn ingenomen? Zou 't waar konnen wezen, dat er eigenlyk noch lofwaardigheid noch ſchuld

in

(*a*) DR. PRIESTLEY neigt er toe, om diergelyke woorden, als men dit onderwerp wysgeerig behandelt, niet te gebruiken; en, indien zyn gevoelen waar is, met reden. Zie hier de taal eens Wysgeers, volgens deezen yverigen voorſtander der zedelyke noodzaaklykheid. In plaats van te zeggen: *wy zyn geſchikte voorwerpen van beloóningen en ſtraffen*, zegt de Wysgeer: "Wy zyn „ wezens van zulk eene geſteldheid, dat ons gelukkig te maaken, wanneer wy „ zekere wetten in acht neemen, en ons te doen lyden ingevolge van onze „ overtreeding dier wetten, eene goede uitwerking zal hebben, beiden op ons „ eigen toekomend gedrag en dat van anderen, dat is tot onze eigen verbetering zal ſtrekken, en tot de verbetering van anderen medewerken." In plaats van te zeggen: *iemant is lofwaardig, en heeft verdienſte*, zegt de Wysgeer: "iemant heeft gehandeld uit, of is beſtierd door goede beginſels, door zulke „ beginſels, als een mensch gelukkig in zig zelven, en nuttig voor anderen „ maaken: hy is dierhalve een gevoegelyk voorwerp van welbehaagen, en geſchikt om gelukkig gemaakt te worden; dat is, het algemeen geluk zal bevorderd worden door hem gelukkig te maaken." In plaats van te zeggen: *iemant is laakenswaardig en heeft wanverdienſte*, zegt de Wysgeer: "iemant heeft „ gehandeld uit, of is beſtierd door kwaade beginſels, of zulken als een mensch „ ongelukkig in zig zelven, en ſchadelyk voor anderen, maaken: hy is dierhalve een gevoegelyk voorwerp van afkeer, en geſchikt om ongelukkig gemaakt te worden; dat is hem ongelukkig te maaken zal ſtrekken om het algemeen geluk te bevorderen." See *A free diſcuſſion of the Doctrines of Materialism & Philoſoph. Neceſſity, in a Correſpondence between* DR. PRICE & DR. PRIESTLEY, *p.* 149—151.

in de weereld gevonden wordt; dat niemant beloonbaar noch ſtrafwaardig is? 't Is my niet mogelyk te gelooven; en ik durf zeggen dat dit verre de meeste menſchen onmogelyk is.

Doch zulke vraagen, en zulk een antwoord, zullen hen die anders denken niet voldoen. Zy zullen bewyzen vorderen, dat de gemelde denkbeelden gegrond zyn, en niet onder de volksdwaalingen geteld moeten worden. Ik zal beproeven of ik dit ſtuk nog eenig meerder licht kan byzetten.

De denkbeelden, waar van wy ſpreeken, en die te eenemaal wegvallen, zo er geene *zedelyke vryheid* is, onderſtellen, of ſluiten in, dat men verantwoordelyk is voor zyne daaden, dat dezelven den daader konnen worden toegerekend, dat men er, met reden, over gepreezen of gelaakt, voor beloond of geſtraft kan worden. Dit beſef is zeer algemeen. Elk heeft het, ten opzigte der bedryven van anderen, en ook van zig zelven. Onkundigen en eenvoudigen, geleerden en ſchranderen, allen hebben dit begrip, dit beſef, of deeze gewaarwording, zo als men 't noemen wil. Van waar dit zo algemeen begrip? Heeft men 't door redeneering verkreegen? Neen, gewisſelyk. Zeer veele menſchen hebben het, die naauwlyks weeten wat redeneeren is. En wanneer men onderneemt door redenen er de gegrondheid van te bewyzen, vindt men zig verlegen: want hoe men het beginne, men is genoodzaakt iets te onderſtellen, als een grondſlag van redeneering, dat in geſchil ſtaat. Nogthans, men kan 't niet nalaaten te gelooven. Men kan er niet aan

twyfelen, ſchoon men wilde. Immers zo is 't met my gelegen, en, buiten twyfel, met verre de meeste menſchen. Deeze bedenking doet my ſterk neigen tot de gedagten, dat het begrip, waar van wy thans ſpreeken, zyne blykbaarheid in zig zelven heeft, en zyne waarheid wel gevoelen maar niet bewyzen laat. Men weet dat er verſcheiden zekere waarheden zyn, die niet beweezen konnen worden. Van die natuur zyn de *Axiomata* der wiskonst, het beſef dat wy in wezen zyn, dat wy gewaar worden, en diergelyken. Deeze dingen zyn blykbaar in zig zelven, behoeven noch gedoogen eenig bewys, en laaten ondertusſchen niet toe dat men er een oogenblik aan twyfele. Wanneer wy, in onze redenkavelingen, tot aan die eerſte en in zig zelven blykbaare waarheden gekomen zyn, houdt alle redeneering op, en 't zou dwaasheid zyn verder bewys te vorderen. Indien ik, bewyzen moetende dat A kleiner is dan B, getoond heb dat A een gedeelte is van B, zou 't buitenſpoorig zyn bewys te eiſchen, dat een gedeelte niet zo groot is als het geheel, waar van het een gedeelte is. Even onredelyk zou het zyn, dat men my vergde te bewyzen dat ik in wezen ben, en dat ik, wakker zynde, denk.

Sommige ſchryvers hebben, ſedert eenigen tyd, beweerd, dat men, door te willen bewyzen 't gene geen bewys noodig heeft, en niet te bewyzen is, de waarheid grootlyks benadeeld, en voet tot twyfel en ongeloof gegeven heeft; en men heeft dit in 't byzonder toegepast op verſcheiden gewigtige waarheden, die tot den Godsdienst en de Zedekunde betrekking heb-

hebben (*a*). Die ſchryvers maaken, in veel meer gevallen dan men gewoonlyk doet, *the common ſenſe*, *ſenſus communis*, *'t algemeen gezond verſtand of natuurlyk beſef*, in onderſcheidinge van redekaveling, tot een' toets der waarheid. 't Komt my voor, dat zy hier in wat te ver gegaan zyn, doch ten deele gelyk hebben. In 't byzonder ſchynt het my toe, dat onze verantwoordelykheid (laat ik my van dat woord alleen, beknoptheidshalve, bedienen mogen) tot die dingen behoort, die noch bewys behoeven noch toelaaten: want ik vind my genoodzaakt die te gelooven, en nogthans kan ik die, door redenkaveling, niet bewyzen. De Schepper heeft dit beſef in ons gelegd; ons het zelve ingedrukt; op zekere wys, die ik niet bepaalen kan, te wege gebragt dat het in ons plaats heeft.

Laat ons, ter verdere opheldering en bevestiginge van deeze ſtelling, wat nader acht geeven op 't gene er omgaat in onzen geest, na dat wy iets goeds of kwaads verrigt hebben, op de werkingen, namelyk, van onze conſcientie. Zelfvoldoening volgt op eene goede, zelfbeſchuldiging en wroeging op eene kwaade daad. In 't laatſte geval, wordt die onaangenaame geſteldheid van geest, dikwyls, in ons opgewekt of gevoed, door de nadeelige gevolgen, welken ons wan-

ge-

(*a*) See OSWALD's *Appeal to Common Senſe, in behalf of Religion*; REID's *Inquiry into the Human Mind, on the Principles of Common Senſe, And* BEATTIE's *Eſſay on the Nature and Immutability of Truth.* DR. BEATTIE, eſpecially, applies this principle to the matter in hand. Part. II. Chap. II. Sect. 3, *of Liberty and Neceſſity*, pag. 319—397: the ſecond Edition, 1771.

gedrag ons op den hals gehaald heeft. Wy merken dan ons zelven aan, als de bewerkers van ons eigen ongeluk. Wy wyten het ons zelven; en dit verzwaart onze ramp. Maar ſchoon zekere onheilen gevolgen zyn van onze eigen daaden; wanneer er in die daaden niets gevonden wordt, dat wy zelven afkeuren; wanneer wy er die ongelukkige gevolgen niet van hebben konnen voorzien; wanneer wy naar ons beste inzien gehandeld hebben; *ſpyt* het ons wel dat wy maatregels hebben genomen, die wy nu nadeelig voor ons bevinden: maar wy gevoelen geene *wroeging*, geene *zelfbeſchuldiging*. Wanneer wy wroeging gevoelen, begrypen wy dat wy anders hadden behooren te handelen, dan wy gedaan hebben; en dierhalve dat wy anders hadden konnen handelen, (want tot het onmogelyke is niemant verpligt) en dierhalve dat wy anders hadden konnen willen handelen: want indien wy niet anders konden willen, konden wy ook niet anders doen. In dit geval, dienvolgens, gelooven wy onze *zedelyke vryheid*. Dit is zo klaar dat de ſterkſte voorſtanders der zedelyke noodzaaklykheid 't niet konnen nalaaten te erkennen, en geen' anderen raad weeten, om de kragt van dit bewys te ontwyken, dan te beweeren dat wy ons, in zodanige gevallen, bedriegen, ons verbeeldende dat wy anders hadden konnen handelen, 't gene nogthans zo niet is. "Onze geſteldheid „ van geest (zegt men) is veranderd, nu wy berouw „ gekreegen hebben. Wy zien de zaaken geheel an„ ders in, en zouden zekerlyk ons anders hebben „ gedraagen, indien wy toen zo geſteld waren geweest

„ als

„ als wy nu zyn. Deeze verandering niet in aanmer-
„ king neemende, ons niet plaatſende, met onze ge-
„ dagten, in onze voorgaande omſtandigheden en ge-
„ ſteldheid, meenen wy dat wy toen anders hadden
„ konnen handelen: maar dit is eene ongegronde ver-
„ beelding." (*a*) Ik heb hier op niets anders te ant-
woorden, dan dat, indien 't inderdaad zo met de zaak gelegen zy, wy, omtrent dit gewigtig ſtuk, niet konnen nalaaten te doolen. God heeft ons dan zo gevormd, zulk een beſef, zulke aandoeningen, ons gegeven, die ons noodzaaken 't gene valsch is voor waarheid te houden. Dit is dan, ten minſte, het geval van verre de meeste, byna van alle menſchen. Met hun, die dit ter goede trouwe gelooven konnen, weet ik het niet verder te brengen. My komt het voor, dat de werkingen en aandoeningen der conſcientie een duidelyk blyk opleveren, dat wy menſchen *zedelyke vryheid* hebben, en dus *vrywerkende wezens* zyn.

Er is nog een bewys, of liever blyk, voor 's menſchen *zedelyke vryheid*, merkelyke overeenkomst hebbende met het beſef onzer verantwoordelykheid, doch er echter van verſchillende; een bewys, dat, zo het ge-

(*a*) In deezervoege beantwoordt DR. PRIESTLEY de tegenwerping van den Heer PALMER, uit de wroeging der conſcientie ontleend. See JOSEPH PRIESTLEY's *Letter to the Rev. Mr. John Palmer, in defence of the Illuſtrations of Philoſophical Neceſſity*, pag. 62, 63. Zeer vreemde aanmerkingen maakt dezelfde Schryver over *de natuur van de wroeging des gewetens, en van 't bidden om vergeeving van zonden, volgens de leer der noodzaaklykheid*, in zyne *Illuſtrations of ſome Particulars in the Diſquiſitions on Matter and Spirit.* pag. 296—317, te vinden in *a Free Diſcuſſion of the Doctrines of Materialism, and Philoſophical Neceſſity, in a Correſpondence between* DR. PRICE *and* DR. PRIESTLEY.

gegrond is, zeer veel afdoet. Het beſtaat daar in, dat wy onze *zedelyke vryheid voelen. Ik voel dat ik vry ben*, is niet zelden de taal der voorſtanderen van de zedelyke vryheid, wanneer zy, door redeneering, hunne party niet overwinnen konnen. Wat mag hier van wezen? Laat ons eerst zien wat de meening zy van dit gezeg: *ik voel dat ik vry ben.* Het geeft te kennen, begryp ik, dat men, zullende verkiezen, *voelt* dat men beſluiten kan tot het ééne, en ook tot het andere; *voelt* dat men, ſchoon in 't geval zynde van tot één van beiden te moeten beſluiten, zig niet bepaald, niet genoodzaakt vindt, om juist het ééne, en niet het andere, te verkiezen. Dit verſchilt dus nog van onze voorgaande ſtelling. Die behelst dat wy een beſef van verantwoordelykheid hebben, welk door den Schepper in ons is gelegd: waar uit men, by wettigen gevolge, beſluit dat wy vrywerkende wezens zyn. Maar hier wordt nu beweerd, dat wy de *zedelyke vryheid* zelve *voelen*, die zelve onmiddelyk gewaar worden; dat wy die voelen, als wy er gebruik van zullen maaken, of terwyl wy er gebruik van maaken. 't Komt er op aan, of wy dat onmiddelyk gevoel, inderdaad, hebben. De voorſtanders der zedelyke noodzaaklykheid ontkennen dit. Zy beweeren, dat het gene wy, ten deezen aanzien, gevoelen, waar van wy ons bewust zyn, alleen hier in beſtaat, dat onze daaden afhangen van onzen wil, dat wy konnen doen 't gene wy willen; dat wy dus, voelende dat wy vry zyn, alleen *natuurlyke* geene *zedelyke vryheid* (volgens den zin, welken ik aan die benaamingen hegt) in ons gewaar

waar worden (*a*). Dit geſchil is niet te beſlisſen. Daar de ééne mensch verklaart iets anders, iets meer te gevoelen, dan de andere, moet of de ééne anders geſteld wezen, andere gewaarwordingen hebben, dan de andere; of één van beiden moet, door gebrek aan naauwkeurige opmerking op 't gene er omgaat in zynen geest, of door vooringenomenheid, mistasten. Het eerſte kan, in dit geval, niet onderſteld worden. Dus moet het laatſte waar zyn. Doch hoe kan men dan beſlisſen, wie hier het naauwkeurigſte gevoel heeft; wie, met de meeste oplettendheid, en de minſte vooringenomenheid, acht geeft op 't gene, ten deezen aanzien, in hem omgaat? Men zou, ten voordeele der genen die zeggen hunne *zedelyke vryheid te voelen*, konnen aanmerken, dat zy de meesten in geta-

(*a*) "Bedenk eens een weinig," ſchryft DR. PRIESTLEY, in zynen tweeden brief aan den Heer PALMER, over dit onderwerp, "wat het is, waar van „ wy bewust *konnen* zyn: want bewustheid heeft haare paalen, zo wel als an„ dere dingen. Het is niet dat, met dezelfde geſteldheid van geest, en in de„ zelfde omſtandigheden, dit beſluit verſchillend had konnen zyn. Dit is eene „ blykbaare misvatting. Alles, waar van wy, in de natuur der dingen, bewust „ *konnen* zyn, is, dat, waren wy anders geſteld geweest, wy anders konden „ gehandeld hebben; dat niets dan onze eigen *wil* of genoegen ons verhinderde „ anders te handelen: 't welk gy weet dat in 't geheel niet ſtrydt tegen iets, „ dat de voorſtanders der noodzaaklykheid beweeren." En wat verder: "Ge„ lief eenig regtſtrecks bewys bytebrengen van het beſtaan van *het zelfbepaalend* „ *vermogen*, daar gy zo op boogt. Ik meen een bewys, ontleend uit *daaden* „ (from *fact*) en niet uit een enkel ingebeeld *gevoel* of *bewustheid* daar van, het „ welk de ééne mensch kan ſtellen, en de andere, die zekerlyk dezelfde ge„ ſteldheid heeft, kan ontkennen. 't Gene ik beweer, is, dat alles wat wy „ *gevoelen*, of waar van wy *bewustheid hebben konnen*, in dit geval, is, dat onze „ daaden, ligchaamlyke of verſtandlyke, afhangen van onzen *wil* of *genoegen*." J. PRIESTLEY's *ſecond Letter to the Rev. Mr.* J. PALMER, *in defence of the Doctrine of Philoſ. Neceſſity*, pag. 18, 19; & pag. 41. Men vindt ook aanmerkingen van deezen beroemden Man over dit ſtuk, in zyne *Illuſtrations of ſome Particulars*, &c. pag. 286—288.

tale zyn; dat dit, of iets diergelyks, het algemeen begrip is van het gros des menschdoms, welk, zig nimmer met wysgeerige beſchouwingen het hoofd gebroken hebbende, voor minder bevooroordeeld moet gehouden worden. Maar hier tegen kan, van den anderen kant, worden ingebragt, dat de minſte menſchen naauwkeurig letten op de werkingen van hunnen geest, en zig veelal met duistere en verwarde denkbeelden vergenoegen: 't gene hier oorzaak zou konnen zyn dat zy zig verbeeldden iets te gevoelen, welk zy inderdaad niet gewaar werden. Zeker is 't dat veelen, wanneer men met hun over de vryheid ſpreekt, toonen de *zedelyke vryheid* met de *natuurlyke* te verwarren; en 't zou dus niet vreemd wezen, dat die zelfde verwarring, in 't gene zy zeggen ten deezen aanzien te gevoelen, plaats had. Men kan, hierom, van het bewys voor *'s menſchen zedelyke vryheid*, uit het inwendig gevoel en de bewustheid ontleend, geen ander gebruik maaken, dan elk aantepryzen, dat hy, met alle mogelyke naauwkeurigheid, acht geeve op 't gene er, ten deezen opzigte, omgaat in zynen geest. Hy die, dit doende, zyne *zedelyke vryheid* niet voelen kan, is door dit bewys niet te overtuigen. Hy, daarentegen, die meent dezelve duidelyk gewaar te worden, in onderſcheidinge van zyne *natuurlyke vryheid*, vindt zig, hier door, kragtiglyk overtuigd, dat hy een *vrywerkend wezen* is.

Wat my betreft; ik zou niet durven beweeren dat wy in alle gevallen, waar in wy waarlyk *zedelyke vryheid* bezitten, die klaarlyk voelen konnen. Misſchien

zyn

zyn de omſtandigheden, ſomtyds, van dien aart, dat dit gevoel daar door belemmerd wordt. Doch 't komt my voor, dat er gevallen zyn, waar in wy onze *zedelyke vryheid*, wanneer wy er wel op letten, duidelyk konnen voelen, bemerken of gewaar worden. Wanneer ons de zaaken eveneens voorkomen, of, ſchoon verſcheiden, volmaakt onverſchillig zyn, en wy geene reden weeten, waarom wy 't één boven 't ander zouden ſtellen of verkiezen, dan konnen wy, naar 't my toeſchynt, onze *zedelyke vryheid voelen*. Wanneer my, by voorbeeld, twee glazen, even zeer gevuld met het zelfde vogt, worden aangebooden, om er één van te kiezen, gevoel ik, als ik er acht op geef, niet alleen dat ik dat gene van beiden neemen kan wat ik wil, dat is myne *natuurlyke vryheid*, maar ook dat ik zo wel het ééne kan willen neemen als het andere, dat is myne *zedelyke vryheid*. Het zelfde heeft, naar 't my voorkomt, dikwyls plaats, in gevallen van aangelegenheid, in gevallen daar belang en neiging, of pligt en lust, tegen elkander overſtaan. Wanneer wy, in zulke gevallen, bedaard, en niet door drift vervoerd zyn; wanneer wy aan den éénen kant op ons belang of onzen pligt, en aan den anderen kant op onze genegenheid, acht geeven, *voelen* wy, zo my dunkt, als wy er op letten, onze *zedelyke vryheid*. Wy *voelen* niet alleen dat wy *natuurlyke vryheid* hebben van doen of nalaaten, van dus of zo te handelen, op de onderſtelling dat wy willen doen of nalaaten, dus of zo handelen: maar wy *voelen* ook, zo ik my niet bedriege, dat wy meester zyn over onzen wil; dat wy konnen

willen doen, en ook konnen willen nalaaten; dat wy konnen willen dus, en ook konnen willen zo handelen: dat is, dat wy *zedelyke vryheid* hebben. Indien dit zo niet ware, moesten wy, naar myne gedagten, het tegengeſtelde van zedelyke vryheid in ons gewaar worden. Wy moesten zekeren band, zeker dwingend beletſel, in ons beſpeuren, waar door wy verhinderd werden het ééne te kiezen, en dus genoodzaakt tot het andere te beſluiten. Zodanig een beletſel worden wy, inderdaad, ſomtyds gewaar; en wanneer wy dat beſpeuren, misſen wy de zedelyke vryheid. Doch in de gevallen, waar van ik nu ſpreek, beſpeuren wy het niet. Wanneer de zaaken ons eveneens voorkomen, is het klaar dat wy zulk een beletſel niet bemerken; en wat die gevallen aangaat, waar in belang of pligt tegen neiging overſtaat, daar in kan 't wel moeilyk vallen onze neiging te overwinnen: maar wie durft zeggen dat hy 't volſtrekt niet doen kan, dat het hem onmogelyk is? In de meeste en gewoonſte gevallen, ten minſte, en daar geene ſterke drift of verſlaafdheid gevonden wordt, gevoelt men geene onmagt, geene bepaaling, geen onverwinnelyk beletſel. Maar komt het, ten aanzien van *zedelyke vryheid* (*a*), niet

(*a*) Ik zeg *ten aanzien van zedelyke vryheid:* want ten aanzien van *natuurlyke vryheid*, is 't niet gewaar worden van eenig beletſel geen bewys dat het er niet is. Die, buiten zyn weeten, in eene kamer geſlooten is, meent dat hy *natuurlyke vryheid* heeft om er uit te gaan; en hy heeft ze niet. Maar in 't geval van *natuurlyke vryheid* is 't beletſel buiten ons; en wy beſpeuren 't eerst, wanneer wy onderneemen 't genomen beſluit ter uitvoeringe te brengen. In 't geval van *zedelyke vryheid*, daarentegen, is 't beletſel, wanneer 't er is, in ons. Schoon 't door omſtandigheden buiten ons veroorzaakt moge worden, het beletſel zelf is in ons. Dierhalve moesten wy 't immers gewaar worden, zo 't er was.

niet op het zelfde uit, geene onmagt, geen beletſel gewaar te worden, en gewaar te worden dat men vry is, dat is gewaar te worden dat er geen beletſel gevonden wordt? Ik kan niet anders zien. Om gelyke reden, dierhalve, om welke ik ſtel dat wy, in ſommige gevallen, geene zedelyke vryheid hebben; om dat wy, namelyk, voelen dat wy zeker beſluit niet konnen neemen, of niet konnen nalaaten te neemen; ſtel ik dat wy, in de gevallen waar van wy nu geſproken hebben, inderdaad zedelyke vryheid bezitten; om dat wy, namelyk, niet voelen dat ons iets belet tot het ééne te beſluiten, en ook niet dat ons iets het tegenovergeſtelde beſluit onmogelyk maakt: en was er zo iets volſtrekt belettends, dat zouden wy gewaar konnen worden.

VYFDE AFDEELING.

Bedenkingen over de uitgeſtrektheid van 's menſchen zedelyke vryheid, *of onderzoek in welke gevallen wy* zedelyke vryheid *hebben, en in welken niet.*

Ik denk nu getoond te hebben, dat wy menſchen *zedelyke vryheid* bezitten, en dus *vrywerkende wezens* zyn. Doch dewyl ik meen ook te hebben aangewee-

zen, dat wy die vryheid niet altyd hebben, dat wy niet altyd vry werken, ryst hier natuurlyk de vraag, tot hoe verre zig der menſchen *zedelyke vryheid* uitſtrekt, en waar, in 't menſchelyk geſtel, de paalen tuſſchen de *zedelyke vryheid* en de *zedelyke noodzaaklykheid* worden gevonden; met andere woorden, in welke gevallen wy *zedelyke vryheid* hebben, en in welken niet. Deeze vraag is moeilyk te beäntwoorden. Dat er gevallen zyn, waar in wy *zedelyke vryheid* hebben, en ook anderen, waar in wy die misſen, is by my klaar genoeg. Ook meen ik wel in ſtaat te zyn om gevallen van de ééne en andere ſoort te noemen, gelyk uit het voorgaande gebleeken is. Maar byzonderlyk en naauwkeuriglyk aantewyzen waar, by den mensch, de ſcheiding zy, tuſſchen de *zedelyke vryheid* en de *zedelyke noodzaaklykheid*; alle de gevallen juist te ſchiften, en te bepaalen of zy tot de ééne of tot de andere ſoort gebragt moeten worden, is bezwaarlyk. Het gevoel, 't is waar, van welk wy op het ſlot der voorgaande afdeelinge geſproken hebben, kan ons hier ten toets verſtrekken. Doch dit gevoel is, in alle gevallen, niet even duidelyk; en er behoort, indien ik my zo mag uitdrukken, eene byzondere handeling toe, om met dien toetſteen wel omtegaan, wanneer men de gevallen, waar in wy vry, en waar in wy niet vry zyn, naauwkeurig onderſcheiden, en, als 't ware, *ſorteeren* zal. Ik vermeet my niet hier toe volkomenlyk in ſtaat te wezen: zo dat er niets op aantemerken zou vallen. Egter zal ik waagen eenige bedenkingen hier over ter proeve voorteſtellen.

Ze-

Zeker is 't dat de eigenliefde, ons door den wyzen Schepper ingedrukt, aan onze zedelyke vryheid paalen zet. Zugt tot geluk, afkeer van ſmert en verdriet, zyn onafſcheidelyk eigen aan het menschlyk geſtel. En hier uit volgt, dat wy nimmer eenig beſluit neemen, of konnen neemen, dan waar in wy ons een einde voorſtellen, dat, in één of ander opzigt, in minder of meerder maate, ons aangenaam voorkomt, of behaagt. Niemant ſtelt zig ramp en leed tot een einde voor, dat hy bedoelt, dat hy poogt te bereiken. Zulks is volſtrekt onmogelyk. Wanneer wy tot iets onaangenaams beſluiten, is het altoos als een middel, ter bereikinge van eenig aangenaam einde: maar het onaangenaame is nooit het einde, welk wy ons voorſtellen. Dus, wanneer wy beſluiten tot eenen lastigen arbeid, tot onthouding van vermaakelyke genietingen, of zelfs tot het ondergaan van zwaare pyn (welk laatſte het geval is van menſchen, die, om hun leeven te behouden, zig aan zeer ſmertelyke heelkundige bewerkingen overgeeven) is die moeite, dat gemis van vermaak, die ſmert, het einde niet welk wy ons voorſtellen, maar het middel, welk wy gebruiken ter vermydinge van grooter onheil, ter verkryginge van voordeel, ter beveiliginge van gezondheid en leeven. Deeze opmerking leert ons reden geeven van de zedelyke noodzaaklykheid, in welke wy ons bevinden, in verſcheiden gevallen, te vooren door my gemeld (*a*), om zekere beſluiten *niet te neemen.* Wanneer wy ons, in 't nee-

(*a*) Bladz. 266.

't neemen van eenig beſluit, geen einde voorſtellen konnen, dat ons in 't één of ander opzigt behaagt, is 't onmogelyk zulk een beſluit te neemen. Maar hier uit is het zo blykbaar niet, in welke gevallen wy tot het *daadlyk neemen* van zekere beſluiten genoodzaakt worden: want wy konnen wel nooit beſluiten tot iets onaangenaams, als een einde dat wy bedoelen; doch wy zyn niet genoodzaakt te beſluiten tot het bereiken of bevorderen van alle einden die ons aangenaam zyn. Dikwyls ook zyn wy in 't geval, dat wy van twee of meer zaaken, die ons behaagen, ééne te verkiezen hebben, terwyl wy die beiden, of allen, niet te gelyk konnen verkrygen of genieten. Daarenboven is er, niet zelden, keus van middelen, ter bereikinge van een zelfde aangenaam einde. 't Komt er, dierhalve, op aan, in welke gevallen, wy vryheid bezitten om te beſluiten tot één van twee of meer aangenaame einden, die wy ons konnen voorſtellen, of ook om van twee of meer, 't zy aangenaame of onaangenaame middelen, ter bereikinge van zeker aangenaam einde, één te verkiezen. Dit konnen wy, myns gedagtens, uit het beginſel der eigenliefde, niet beſliſſen: alzo ons die wel belet ons onaangenaame einden voorteſtellen, maar voor 't overige onze keus niet, immers niet altyd, bepaalt. Wy zullen het ſtuk van eenen anderen kant opvatten. Myne bedenkingen zullen op 't verkiezen van einden en van middelen beiden toepaſſelyk zyn, zonder dat wy die onderſcheiding verder in aanmerking zullen behoeven te neemen.

Wan-

Wanneer wy iets willen, tot iets beſluiten, ſtaat er altoos iets tegen over, waar toe wy, in gevallen daar zedelyke vryheid is, zouden hebben konnen beſluiten, doch in zulken daar geene zedelyke vryheid is, niet. Dus 't zy men begrypt dat er zedelyke vryheid, in zeker geval, plaats heeft, of het tegendeel ſtelt, altyd is er iets tegenoverſtaande. Tegen *doen* ſtaat *nalaaten* over; tegen *het één te doen*, ſtaat over *het ander te doen;* tegen iets *op deeze wys te verrigten*, ſtaat over het *op gene wys te verrigten;* tegen iets *eerst te doen* ſtaat over het *laatst* of *laater te doen.* Dierhalve zyn er, in alle gevallen, ten minſte twee tegen elkander overſtaande zyden (*a*). Men vergunne my deeze uitdrukking.

Wyders, de beweegredenen, om welken wy iets willen, om welken wy zeker beſluit neemen of nalaaten te neemen, konnen in twee opzigten van elkanderen onderſcheiden zyn; namelyk of in *natuur*, of in *ſterkte.* Alle beweegredenen zyn niet van gelyke *natuur.* Zy komen allen daar in wel overeen, dat er iets, welk ons, in één of ander opzigt, aangenaam is of behaagt, in gevonden wordt, gelyk wy getoond hebben: maar zy verſchillen, niettemin, aanmerkelyk in natuur. Somtyds beſluiten wy tot iets, om dat wy in zulk eene daad of genieting op zig zelve *vermaak* vinden of verwagten; ſomtyds om dat wy begrypen dat wy er ons *belang*, dat is ons wezenlyk en beſtendig

(*a*) Ik zeg *ten minſte:* want ſomtyds, als wy uit drie of meer zaaken één te verkiezen hebben, zyn er ook drie of meer zyden. Van die gevallen zal ik vervolgens nog iets zeggen.

dig geluk, door bevorderen, ſchoon het gene waar toe wy, als een middel ter bereikinge van dat einde, beſluiten, ons op zig zelf niet aangenaam of wel onaangenaam zy. Somtyds beſluiten wy tot iets, uit beſef van *pligt*, waar mede wel ons waar belang verbonden is, doch uit welk beginſel men egter werken kan; zonder, op dien tyd, het denkbeeld van eigen belang voor den geest te hebben, en daar door bewoogen te worden. *Dankbaarheid*, *edelmoedigheid*, en diergelyke beginſels, konnen ons ook tot zekere beſluiten brengen, zonder dat belang, of ook het beſef van eigenlyke verpligting, op ons werkt. Wyders, wanneer alleen *vermaak* onze beweegreden is, kan dat *zinnelyk* of *verſtandig* vermaak zyn: Wanneer wy door *belang* bewoogen worden, kan dat belang *tydlyk* of *eeuwig* zyn; op het *tegenwoordige*, of op het *toekomende leeven* opzigt hebben. *Tydlyk belang* bedoelende, kan dat in *eer*, in *voordeel*, of in *ligchaamswelſtand* beſtaan. De beweegredenen, om welken wy zekere beſluiten neemen, of nalaaten te neemen, konnen dus in natuur van elkanderen onderſcheiden zyn. De ééne beweegreden kan van eenen anderen aart wezen, dan de andere. Zo zyn, by voorbeeld, eene natuurlyke neiging of drift, en begeerte om Gode te behaagen, beweegredenen van ongelyke natuur. Ten anderen konnen de beweegredenen van elkanderen onderſcheiden zyn in *ſterkte*: dat is te zeggen, van twee beweegredenen van dezelfde natuur, kan de ééne ſterker, kragtiger, gewigtiger, zyn dan de andere. Zo is, by voorbeeld, een aanbod van duizend guldens eene ſterker beweeg-

re-

reden, dan een aanbod van honderd guldens; alle overige omſtandigheden gelyk ſtaande.

Deeze aanmerkingen vooraf hebbende laaten gaan, als noodig, om het volgende wel te doen begrypen, treed ik nu ter zaake, tot het aanwyzen, namelyk, in welke gevallen wy, naar 't my voorkomt, *zedelyke vryheid* hebben, en in welken niet.

Alle de gevallen, waar in van twee dingen één te kiezen valt, 't zy doen of nalaaten, 't zy dus of zo handelen, konnen, agt ik, tot de vier volgenden gebragt worden.

Er zyn, *vooreerst*, gevallen, waar in aan beide zyden geene, of, en in natuur en in ſterkte, gelyke beweegredenen zyn;

Ten tweeden, zulken, waar in ééne of meer beweegredenen zyn aan de ééne zyde, en geheel geene aan de andere;

In de derde plaats, zulken, waar in aan beide zyden beweegredenen zyn van gelyke natuur, doch van ongelyke ſterkte;

Eindelyk *ten vierden*, zulken, waar in aan beide zyden beweegredenen zyn van ongelyke natuur.

Laat ons onderzoeken, hoe het, ten aanzien van *zedelyke vryheid*, in ider deezer ſoorten van gevallen, gelegen zy.

1. *Voor eerst* dan, zyn er gevallen, waar in aan beide zyden geene, of, en in natuur en in ſterkte, gelyke beweegredenen zyn. Het komt op één uit, en is, wel beſchouwd, volmaakt het zelfde, aan beide zyden geene, of, en in natuur en in ſterkte, gelyke beweeg-

redenen te hebben. Want, wanneer er geen meer reden is, om ons tot de ééne zyde te doen overhellen dan tot de andere, is er aan geene van de beide zyden eene overweegende reden: zo dat, ſchoon er beweegredenen mogen zyn, om van twee ons voorgeſtelde zaaken, ééne te kiezen, er geheel geene beweegreden gevonden wordt, om de ééne boven de andere te ſtellen. Gevallen van dien aart zyn zulken, waar in wy, of geheel geen onderſcheid tuſſchen de dingen beſpeuren, of waar in wy, ten minſte, volſtrekt onverſchillig zyn. Wy hebben daar van te vooren gehandeld, en getragt te toonen, dat wy in die gevallen *zedelyke vryheid* bezitten (*a*). 't Zou overtollig wezen het zelve hier wederom te herhaalen.

2. De *tweede* ſoort van gevallen, door my gemeld, is die, waar in ééne of meer beweegredenen aan den éénen kant zyn, en geheel geene aan den anderen. In deeze gevallen geloof ik dat wy *geene zedelyke vryheid* hebben, en niet anders konnen willen dan wy willen. Wy konnen wel beſluiten zonder beweegredenen, maar niet wanneer er beweegredenen tegen en geene voor zyn. Beweegredenen noodzaaken ons, gewisſelyk, niet altyd. Wy konnen er ons ſomtyds tegen verzetten, en een beſluit neemen in weerwil van zekere beweegredenen. Maar dan moet er iets zyn, van de andere zyde, dat ons tot die tegenkanting beweegt. Zo er dat niet is, kan 't niet geſchieden. Men heeft, ſomtyds, zeer moeilyke verrigtingen

(*a*) In 't begin der vierde afdeelinge, bl. 273—277.

gen, onthoudingen, en zelfkwellingen gezien in menſchen, waar over men zig verwonderen moet: maar die luiden hadden nogthans hunne beweegredenen, Bygeloovige Godsdienſtige begrippen, en eerzugt, waren veelal hunne dryfveeren. Ik geloof dat niemant eenig geval zal konnen bybrengen, waar in alleen beweegredenen aan de ééne zyde waren, daar men die zyde niet verkoozen heeft, boven de tegenovergeſtelde, aan welken geene beweegredenen gevonden werden. Wy konnen niet alleen geen beſluit neemen om ons zelven te dooden of te verminken, zonder eenige beweegreden; maar zelfs niet om ons zelven eene geringe wond, al was 't zelfs maar een ſteek met een ſpeld, toetebrengen, of eenig verdriet te berokkenen, zonder dat er ons iets toe beweegt. Zo konnen wy ook niet beſluiten tot het nalaaten van iets dat ons aangenaam is, of daar wy begeerte toe hebben, zonder eenige beweegreden. Wanneer wy er wel op letten, zullen wy bevinden, dat er in gevallen, waar in wy iets doen, dat ons onaangenaam is, of iets voorbedagtlyk nalaaten, daar wy trek toe hebben, altoos eene beweegreden is, waarom wy dat doen of nalaaten; 't zy pligt, belang, voorzigtigheid, veiligheid, welvoegelykheid, traagheid, of wat het ook zyn moge, al was het alleen zugt om onze vryheid te toonen. Inderdaad, indien men, ten daadlyken bewyze van zyn vermogen om zyne neiging tegen te gaan, zonder eenige beweegreden, enkel om dat men wil, iets doet of nalaat, dat men anders niet gedaan of nagelaaten zou hebben, vernietigt men zyn eigen

bewys: want de begeerte om te toonen dat men vry is, is dan de beweegreden. 't Staat dan by my vast dat wy, in gevallen, waar in ééne of meer beweegredenen aan de ééne zyde zyn, en geheel geene aan de andere, *geene zedelyke vryheid* hebben, maar genoodzaakt zyn zo te willen als wy willen. De voorbeelden, te vooren door my bygebragt, van gevallen waar in wy *geene zedelyke vryheid* bezitten, zo wel die waar in wy genoodzaakt zyn zeker beſluit te neemen, als die waar in ons zulks onmogelyk is, behooren tot deeze klaſſe (*a*). De beweegredenen zyn daar, geheellyk, aan den éénen kant (*b*). Ik betrek hier die gevallen mede toe, in welken men onmagtig is om zeker beſluit te neemen, uit hoofde dat men weet het niet te konnen uitvoeren. Elk ziet dat er dan gewigtige reden is om zulk een beſluit niet te neemen; en daarentegen is er niets, dat ons tot het neemen van zodanig een beſluit beweegen kan. 't Is waar, men kan begeerte hebben tot het onmogelyke. Maar hoe ſterk die begeerte ook zy, nimmer kan dezelve eene beweegreden worden om er toe te beſluiten: dewyl men zeker weet, dat dit beſluit niets baaten zou, ter verkryginge van het begeerde. Er zyn dus ook, in zulke gevallen, aan de eene zyde geheel geene beweeg-

re-

(*a*) Zie bl. 249, 250, 265—267.

(*b*) Misſchien zal iemant denken, dat er in 't geval van den Reiziger, die door den Struikroover, met de piſtool op de borst, tot de overgaaf van zyne goudbeurs gedwongen wordt, ter wederzyden beweegredenen gevonden worden; namelyk 't behouden van 't leeven, en 't behouden van de beurs. Doch dat dit zo niet is, zal ik in 't vervolg toonen.

redenen. En overal waar dit plaats heeft, ontbeert men *zedelyke vryheid* (*a*),

3. De *derde* ſoort van gevallen, welken ik heb opgegeven, is die, waar in aan beide zyden beweegredenen zyn van gelyke natuur, doch van ongelyke ſterkte. Bedrieg ik my niet, dan heeft men, ook in deeze gevallen, *geene zedelyke vryheid.* Wanneer ter wederzyden beweegredenen zyn van gelyke natuur en van gelyke ſterkte, 't gene zo veel is als dat er ter wederzyden geene beweegredenen gevonden worden, dan heeft er zedelyke vryheid plaats, gelyk wy gezien hebben. Maar als de beweegredenen ter wederzyden wel van gelyke natuur, doch van ongelyke ſterkte zyn, is het, naar myne gedagten, er anders mede gelegen. 't Komt my voor dat wy, in zodanige gevallen, niet konnen nalaaten ons door de ſterkſte beweegredenen te laaten overhaalen. Dit vloeit, vry natuurlyk, uit myne voorgaande ſtelling, dat wy namelyk geene zedelyke vryheid hebben, wanneer de beweegredenen alleen aan den éénen kant zyn. Want ſchoon hier aan beide zyden beweegredenen gevonden worden, verliezen die aan den éénen kant haar vermogen, door de meerder ſterkte der genen die aan de andere zyde werken; en de ſterkſte beweegredenen

(*a*) Men kan van 't gemis der zedelyke vryheid, in zulke gevallen, ook reden geeven, gelyk ik aangemerkt heb, uit de noodzaaklykheid, in welke wy ons bevinden, om ons altyd een min of meer aangenaam einde voorteſtellen: doch dit komt op het zelfde uit met den regel dien wy hier opgeeven. Want eene beweegreden behelst altyd iets aangenaams, iets in één of ander opzigt behaagelyks. Daar dan geheel geene beweegreden gevonden wordt, is geen aangenaam einde.

nen buigen den wil met eene kragt, evenredig aan het gene zy, in ſterkte de beweegredenen aan de andere zyde overtreffen. Hier kan ik niet voorby, ter ophelderinge van myne meening, de bekende gelykenis van eene weegſchaal te pas te brengen. Die vergelyking deugt niet (ik erken het) daar zedelyke vryheid plaats heeft: maar daar dezelve niet gevonden wordt, is zy, myns oordeels, zeer goed. In de gevallen van de tweede ſoort, daar de beweegredenen alleen aan den éénen kant zyn, ſtaat het gewigt alleen in de ééne ſchaal: in deeze derde ſoort van gevallen ſtaat het gewigt in beide de ſchaalen. Wanneer men zig nu verbeeldt dat er, in een geval van de tweede ſoort, honderd pond in de ééne ſchaal, en niets in de andere ſtaat, en in een geval van deeze derde ſoort, tweehonderd pond in de eene ſchaal, en éénhonderd in de andere, begrypt men dat het gevolg, in beide die gevallen volkomen hetzelfde zyn moet; en dierhalve, dat, zo er in 't eerſte geval geene zedelyke vryheid is, die ook in 't laatſte geval geene plaats heeft. Doch men moet wel in 't oog houden, dat de beweegredenen, volgens de onderſtelling, van gelyke natuur zyn. Hier komt het zeer op aan, gelyk ik vervolgens toonen zal. Dit dan in 't oog houdende, bevestigt de ondervinding 't gene ik hier beweer.

Men ſtelle dat ik my, door eene uitſpanning, wil verkwikken; dat vermaak, zinnelyk vermaak, te genieten, myne eenige bedoeling is. Men ſtelle, tevens, dat er tweeërlei verlustigingen voor mynen geest zyn,

tot

tot welken beiden ik gelegenheid heb, die ik even veilig, en met gelyke uitgaaven van penningen, genieten kan; of ten minſte dat er zulk een gering verſchil tusſchen beiden, ten aanzien van veiligheid en kostbaarheid, gevonden wordt, dat, myne geaartheid en omſtandigheden, in aanmerking genomen zynde, zulks geen' invloed op my heeft. Men ſtelle wyders dat de ééne verlustiging my of altyd, of althans tegenwoordig, meer behaagt dan de andere; dat ik, by voorbeeld, meer zin heb in ryden dan in vaaren. Kan ik dan wel anders dan tot ryden beſluiten? De vraag is niet (dit moet men wel opmerken) of ik niet zou konnen beſluiten ryden en vaaren beiden natelaaten, en ſtil thuis te blyven. 't Vervolg zal doen zien, dat ik dit, in verſcheiden gevallen, niet voor onmogelyk houde. Doch ik onderſtel hier, dat één dier beide vermaaken te genieten reeds by my is vastgeſteld; en dat er alleen nog te kiezen is tusſchen ryden en vaaren. Indien myne begeerte dan ſterker is tot ryden, komt het my voor dat ik alleen daar toe beſluiten kan: mits er, namelyk, niets anders in aanmerking komt, dat my het vaaren, voor deeze reize, den voorrang doet geeven; 't zy eenen vriend plaizier te doen, of iets anders. Maar dan verandert het geval. Dan zyn de beweegredenen van ongelyke natuur. My zelf te vermaaken, en eenen vriend plaizier te doen, zyn ongelyke beweegredenen. Wy moeten 't geval zo ſtellen, dat de beweegredenen, ter wederzyden, van gelyken aart zyn; en dit is zo wanneer alleen eigen zinnelyk vermaak in aanmerking komt. Zulk vermaak

heeft

heeft men hier aan beide de zyden: want ik onderſtel dat het ryden en vaaren beiden my vermaaklyk zyn. Doch ſchoon de beweegredenen van gelyke natuur zyn, zy zyn van ongelyke ſterkte. Ik heb meer trek om te ryden dan om te vaaren: wat zou my dan toch beweegen om tot vaaren te beſluiten? Niets. Het volgt, dunkt my, uit de geſteldheid en omſtandigheden, in welken ik my bevind, noodzaaklyk, dat ik het ryden den voorrang geeve. Ik kan niet anders dan daar toe beſluiten.

Het zelfde heeft plaats, naar myne gedagten, in alle gevallen, daar alleen lust of vermaak in aanmerking komt. Wy verkiezen altyd 't gene ons het best behaagt, daar wy 't meest genoegen in vinden, daar wy den meesten zin in hebben; en wy konnen niet anders kiezen, ten zy er eene beweegreden van eene verſchillende natuur tegen over ſtaat; wie, die verhuizen moet, zal niet van twee huizen, welken hy koopen of huuren kan, dat gene verkiezen welk hem best gevalt, indien de prys dezelfde is, en geene redenen van eenen anderen aart invloed op zyne keus hebben? Wie, die niet geheel onverſchillig is omtrent zyne kleeding, zal niet zulk eene ſtof verkiezen, welke hem meest behaagt, wanneer dezelve even duur en even ſterk is als eene andere, daar hy minder zin in heeft, en er geene reden van eene andere natuur is, die hem beweegen kan van zynen zin afteſtaan? Wie kan anders handelen? Niemant, denk ik.

't Is eveneens gelegen, wanneer alleen tydlyk voordeel beöogd wordt. Een *Speculant*, iemant namelyk die

die gewoon is verſcheiden ſoorten van goederen, op *ſpeculatie*, gelyk men 't noemt, te koopen, om dezelven, wanneer er de prys van gereezen is, wederom te verkoopen, bedoelt daar mede voordeel te doen. Men verbeelde zig dat zulk een man, op denzelfden tyd, twee Makelaars, A en B, by zig krygt, die hem tweeërlei goederen aanbieden; dat zyn voorraad van penningen niet toelaat het één en ander te koopen; dat hy voor het ééne goed, zo wel als voor het andere, eene bekwaame bergplaats heeft of bekomen kan; dat hy geene reden heeft om den éénen Makelaar, boven den anderen, *courtagie* te laaten verdienen; in 't kort dat er alleen by hem in aanmerking komt, op welken van beide de ſoorten van goederen hy waarſchynlyk 't meest zal konnen winnen. Men verbeelde zig, vervolgens, dat de Koopman van het goed, hem door den Makelaar A aangeboden, de beste verwagting heeft; dat hy daar op meer voordeel te gemoet ziet, dan op het goed welk B hem aanbiedt. Dan, beweer ik, kan hy niet nalaaten tot het eerſte te beſluiten. Hy zou, misſchien, noch 't één noch 't ander konnen koopen. Dat is eene tweede vraag. Maar als hy één van beiden koopen zal, gelyk ik hier onderſtel, dan heeft hy geene vryheid om te beſluiten tot het gene hem minst voordeelig voorkomt. Dit leert, meen ik, de ondervinding, en komt overeen met onze ſtelling, ten aanzien deezer derde ſoort van gevallen. Hier, namelyk, heeft men beweegredenen aan beide zyden: want ik onderſtel dat aan beide de zyden uitzigt van voordeel is. De beweegredenen

zyn, ter wederzyden van gelyke natuur, namelyk winst te doen. Maar zy zyn van ongelyke ſterkte, dewyl er meer voordeel aan de ééne zyde verwagt wordt dan aan de andere. En daarom is er, in dit geval, geene zedelyke vryheid. Doch 't zou er anders mede gelegen zyn, indien er op het ééne goed een klein, maar tamelyk zeker voordeel te verwagten was, en op het ander veel gewonnen, maar ook veel verlooren kon worden. Dan zouden de beweegredenen niet van gelyke natuur wezen. Mogelykheid van grooter winst zou aan den éénen, veiligheid aan den anderen kant zyn. En dus zou het geval dan niet onder deeze derde ſoort, maar onder de vierde behooren, waar toe wy nu overgaan.

4. De *vierde* ſoort van gevallen, namelyk, door my gemeld, is die, waar in aan beide zyden beweegredenen zyn van ongelyke natuur. In die gevallen is er, denk ik, *zedelyke vryheid.* Men ziet dat ik, ten aanzien deezer gevallen, niets bepaal wegens de ſterkte der beweegredenen. De reden hier van is, dat, naar 't my toeſchynt, wanneer de beweegredenen van ongelyke natuur zyn, het eigenlyk niet te pas komt van derzelver meer of minder ſterkte, met betrekkinge tot elkander te ſpreeken. Ik zal dit met een voorbeeld ophelderen. Een Koopman of Winkelier wordt verzogt tot het deel neemen aan eene plaizierparty. Hy heeft grooten lust om aan het verzoek te voldoen: maar hy begrypt dat hy 't niet doen kan, zonder zyn belang te verwaarloozen; alzo zyne tegenwoordigheid, ten dien tyde, op zyn comptoir, of in zynen winkel,

ver-

vereischt wordt. Hier heeft men beweegredenen van ongelyke natuur; *vermaak* aan den éénen, *belang* aan den anderen kant. Men kan niet zeggen, welke van beide beweegredenen de ſterkſte is. Indien men in aanmerking neemt, welke beweegreden het ſterkst behoort te werken, dat is het belang, neemt men in aanmerking, welke beweegreden de overhand heeft, dat is of het vermaak, of het belang, naar het beſluit van den man valt. Doch 't zy tot welke zyde hy ook beſluite, dit is, naar myne gedagten, niet toeteſchryven aan de ſterkte der beweegredenen op zig zelve, maar aan het gewigt dat hy zelf vrywillig aan die beweegreden, door welke hy zig laat overhaalen, geeft; aan zyne eigen vrye keuze, met andere woorden, aan den man zelven. Hy zelf doet de ſchaal overſlaan, indien men deeze vergelyking wil gebruiken: maar dezelve heldert *hier* de zaak niet op. Zy is eer geſchikt om ons in verwarring te brengen, om dat hier geene lyding, maar werking van den mensch zelven plaats heeft. Immers, te zeggen dat die beweegreden de ſterkſte is, waar door, by de uitkomst, blykt dat men zig heeft laaten beweegen, is te onderſtellen dat altoos de beweegredenen, als gewigten op eene ſchaal, werken; en dat men dus niet anders kan verkiezen dan men doet: 't gene juist in geſchil ſtaat. Ik erken dit wel in gevallen van de tweede en derde ſoort: maar in die van deeze vierde ſoort blykt het my niet. En dewyl wy te vooren gezien hebben, dat er reden is om te gelooven, dat wy menſchen vrywerkende wezens zyn, en in ſommige gevallen, inderdaad ze-

delyke vryheid hebben, zie ik niet, waarom men niet zal ſtellen dat zulks in de gevallen, waar van wy nu ſpreeken, plaats heeft: zo dat, in het bygebragte voorbeeld, de Koopman of Winkelier, als hy de zyde des vermaaks verkiest, door te beſluiten de plaizierparty bytewoonen, ook de zyde des belangs kon verkoozen hebben, door te beſluiten thuis te blyven; en indien hy de zyde des belangs verkiest, door voor de party te bedanken, de zyde des vermaaks kon verkoozen hebben, door de noodiging aanteneemen. Ik kan hier geene reden vinden om de zedelyke vryheid te ontkennen: ja ik vind integendeel reden om te gelooven dat zy hier plaats heeft, uit hoofde van de zelfvoldoening, of zelfbeſchuldiging, welke de man in zig gewaar zal worden, wanneer de ondervinding hem doet zien, dat hy, of door thuis te blyven, zyn belang behartigd, of door uittegaan, zig merkelyk benadeeld heeft. Ook zal hy, zo 't my toeſchynt, in 't geval zelf, zyne zedelyke vryheid konnen voelen, als hy er naauwkeurig acht op geeft.

Men moet opmerken dat het in de gevallen, waar van wy nu handelen, anders gelegen is dan in de tweede en derde ſoort van gevallen. In de tweede ſoort zyn de beweegredenen alleen aan den éénen kant; en men zou dus, indien men die beweegredenen niet wilde opvolgen, zonder beweegredenen moeten beſluiten tegen beweegredenen aantegaan: 't welk my voorkomt onmogelyk te zyn. In de derde ſoort zyn wel beweegredenen ter wederzyden: maar dewyl zy van dezelfde natuur zyn, werken zy ook op den wil;

als ik my zo mag uitdrukken, op gelyke wyze. Het minſte moet dus voor het meeste, het zwakſte voor het ſterkſte wyken. In die gevallen is, blykbaar, eene ſterker en eene zwakker beweegreden. Meer vermaak beweegt, zekerlyk, ſterker dan minder vermaak; meer voordeel dan minder voordeel. Doch in deeze vierde ſoort van gevallen, heeft men aan beide zyden beweegredenen, die, van ongelyke natuur zynde, op ongelyke wyzen werken op den wil. Men heeft hier aan geene der beide zyden eene ſterker beweegreden, een zwaarer gewigt; en daarom komt hier de vergelyking van de weegſchaal niet te pas: want voor het één is eene beweegreden van eene gantsch andere natuur dan voor het ander. Het is zeer moeilyk zig hier over klaar uittedrukken: maar men kan het wezenlyk onderſcheid tusſchen de derde en vierde ſoort van gevallen, zig op de volgende wys, vry duidelyk voor den geest brengen. Een *Speculant* worden tweeërlei goederen aangebooden door de Makelaars A en B. Hy verkiest het goed van A. Men vraagt hem de reden. Hy antwoord "om dat ik in het goed, my „ door A aangebooden, het meeste voordeel zie." Dit laat zig begrypen. Maar ſtel, voor een oogenblik, dat, niettegenſtaande hy meer voordeel in 't goed van A zag, hy egter dat van B verkoos, zonder eenige bykomende reden van eene andere natuur; dan zou hy op de vraag, waarom hy dat verkooren had, immers niets konnen antwoorden. En egter moet hy iets antwoorden konnen; hy moet eenige reden hebben, om tegen de beweegreden van 't meeste voordeel

aantegaan. Dus is dit geval niet mogelyk: waar uit blykt dat er in gevallen van dien aart geene zedelyke vryheid is. Doch in 't geval van den Koopman of Winkelier, dien eene plaizierparty voorgeſteld wordt, is het anders gelegen. 't Zy waar toe die man beſluit, hy kan eene beweegreden opgeeven. Beſluit hy thuis te blyven, en vraagt men hem de reden, hy kan zeggen: ik had geen' tyd, ik moest op myne zaaken paſ- „ ſen." Beſluit hy van de party te wezen, hy kan zeggen, als men hem vraagt waarom hy niet thuis was toen zyne tegenwoordigheid vereischt werd: "ik „ kon, of liever ik wilde, zulk eene aangenaame par- „ ty niet afſlaan." In 't eerſte geval was *belang*, in het tweede *vermaak* zyne beweegreden. Dus ziet men, dunkt my, dat er in zodanige gevallen zedelyke vryheid is, of ten minſte zyn kan; en, als men maar toeſtemt dat ze er zyn kan, is er, agt ik, genoegzaame grond om te ſtellen dat zy er inderdaad plaats heeft, uit het gene wy te vooren, ten bewyze dat wy menſchen vrywerkende wezens zyn, hebben bygebragt.

Hetzelfde, dat wy hier voorgeſteld hebben, ten opzigte van *vermaak* en *belang*, is ook toepaſſelyk op gevallen, waar in *tydlyk* en *eeuwig belang*, of *neiging* en *pligt*, tegen elkander overſtaan. Daar zyn beweegredenen van ongelyke natuur; en 't zy welke zyde men verkiest, men heeft er eene reden voor. Men kan zig dus door de eene beweegreden, en men kan zig door de andere tegenovergeſtelde beweegreden laaten overhaalen. Hier in is men vry. Niets noodzaakt ons onze zondige genegenheden in te volgen.

Niets

Niets ook noodzaakt ons onzen pligt te betragten, in weerwil onzer neigingen. Deeze ongelykheid in de natuur der beweegredenen, ſchynt, door de voorſtanders der zedelyke noodzaaklykheid, niet genoeg in aanmerking genomen te worden. Zy beweeren, by voorbeeld, dat wy niet konnen nalaaten te verkiezen 't gene ons *best* voorkomt. Maar een bekwaam ſchryver over dit onderwerp heeft te regt aangemerkt, dat, ſchoon men dit toeſtond, de vryheid egter beſtaan kan. Hy wyst aan dat er tweeërlei *best* is, *redelyk best* en *vermaaklyk best*. 't Gene meest met de reden overeenkomt, 't gene betaamelykst en billykst is, is *redelyk best*: 't gene vermaaklykst is, ons het grootſte vermaak verſchaft, is *vermaaklyk best*. Zie daar, wederom, beweegredenen van ongelyke natuur. Zie daar ook *zedelyke vryheid*, volgens de gedagten van dien ſchryver. "Deeze dan, (vervolgt hy) twee zo verſchillende betekenisſen van 't woord *best* zynde, zo is „ noodig te weeten, wat de genen, die ſtellen dat men „ altyd genoodzaakt is 't gene ons voorkomt het beſte te wezen, te willen, door dat woord verſtaan. „ Neemen ze 't woord *best* op in eenen algemeenen „ zin, en willen ze alleen zeggen dat men altyd genoodzaakt is, of 't gene *redelykst* of 't gene *vermaaklykst* is, te willen, zo zeg ik, dat al was dat waar„ agtig in alle gevallen, daar 't verſtand eene onder„ ſcheiding tuſſchen *best* en *ſlegtst* meent te vinden, „ het egter niets tegen de vryheid, in onze zedelyke „ daaden, doet. Want dit wil dan alleen zeggen, dat „ men altyd of zyne *reden* aan zyn *vermaak*, of zyn

„ *ver-*

„ *vermaak* aan zyne *reden*, als ze beiden te gelyk
„ niet voldaan konnen worden, opoffert. Dit kan be-
„ ſtaan met de uitgeſtrektſte *vryheid*, die wy zouden
„ konnen begeeren. —— Als men dan het woord
„ best in 't algemeen voor *redelyk best* of *vermaaklyk*
„ *best* opneemt, kan het met de vryheid beſtaan, al
„ was men altyd genoodzaakt *het beste* te willen.
„ Maar als men het tot ééne van beide betekenisſen
„ alleen bepaalt, kan ik het niet toeſtemmen. In den
„ eerſten zin van *redelyk best* zal niemant het opnee-
„ men, om dat de ondervinding maar al te wel leert,
„ dat de mensch niet genoodzaakt is altyd, het gene
„ hem voorkomt redelyk best te wezen, te willen.
„ Maar in den laatſten zin, voor *vermaaklyk best*,
„ moeten al de zulken het neemen, die beweeren dat
„ de eigenliefde ons noodzaakt *het beste* te kiezen.
„ Het tegendeel hoop ik in 't vervolg aantetoonen."
(*a*) Deeze bedenkingen toonen, naar 't my voorkomt, dat men door ongelyke beweegredenen met den zelfden naam te noemen, en als gelyken aantemerken, zig ten onregte verbeeld heeft dat er geene zedelyke vryheid is, daar dezelve inderdaad gevonden wordt. Er blykt dus uit, van hoe veel gewigt het zy, in de behandeling van ons onderwerp, de ongelykheid van de natuur der beweegredenen in aanmerking te neemen.

(*a*) *Kort onderzoek over der menſchen vryheid, en de daar uit volgende verantwoordelykheid voor hunne daaden*, § XXX en XXXII, te vinden in de *Godgeleerde, Hiſtoriſche, Philoſophiſche, Natuur- Genees- en Aardryks-kundige, Poëtiſche en Regtsgeleerde vermaaklykheden*, 1740, eerſte en tweede ſtukje, bl. 65—90, en 259—304. De geheele verhandeling is zeer waardig gelezen te worden.

ZESDE AFDEELING.

Verdere bedenkingen en ophelderingen, betreffende de uitgeſtrektheid van 's menſchen zedelyke vryheid.

't Is my eenigzins bedenkelyk voorgekomen, of het altoos doorgaat, dat daar de beweegredenen van ongelyke natuur zyn, *zedelyke vryheid* gevonden wordt, dan of deeze regel zyne uitzonderingen heeft. Doch hoe meer ik dit ſtuk overweege, hoe meer ik bevestigd word in de gedagten, dat men geene uitzonderingen behoeft toeteſtaan. In 't geval van eenen Reiziger, die, door een' Struikroover, met de piſtool op de borst, gedwongen wordt zyne goudbeurs overtegeeven, ſchynen, 't is waar, beweegredenen van ongelyke natuur gevonden te worden, 't behouden van 't leeven, namelyk, en 't behouden van de beurs: terwyl ik egter beweerd heb dat daar geene zedelyke vryheid plaats heeft. Zo zou 't ook wezen, indien de Reiziger eenige kans zag, om 't zy door de vlugt, 't zy door zig te weer te ſtellen, leeven en beurs beiden te behouden. Dan zou er, aan den éénen kant, zyn, de zugt om het geld te behouden; en aan de andere zyde, de zugt tot lyfsveiligheid. De eerſte

zou hem noopen tot vlugten of vegten: de laatſte, dewyl 't onzeker zou wezen, of hy, door de vlugt of zelfverdediging, zyn leeven wel zou konnen bewaaren, tot het overgeeven van de goudbeurs. En dan zou hy ook zedelyke vryheid hebben: hy zou tot de vlugt of geweldigen wederſtand; hy zou ook tot de gewillige overgaaf beſluiten konnen. Maar ik heb het geval zo niet voorgeſteld. Ik heb den Reiziger vertoond in zulk eene omſtandigheid, dat hy volſtrekt één van beiden moet kiezen, te ſterven, of zyne beurs over te geeven. De geladen piſtool wordt hem voor de borst gehouden. Hy is zelf ongewapend; of kan, nadien hem het vegten ongewoon, of om dat hy te zeer ontſteld is, van zyne wapenen geen behoorlyk gebruik maaken. Vlugten is ook geen kans toe. In dat geval beweer ik dat hy geene zedelyke vryheid heeft; dat hy niet kan nalaaten te beſluiten tot het overgeeven van zyne goudbeurs. Maar dan zyn er, ter wederzyden, geene beweegredenen van ongelyke natuur. Dan zyn er aan de ééne zyde geheel geene beweegredenen. De beweegredenen zyn alleen aan éénen kant; en dus behoort dit geval onder de tweede ſoort, waar in wy geſteld hebben dat geene zedelyke vryheid plaats heeft. Aan den éénen kant, namelyk, is de behoudenis van 't leeven: maar wat is er aan de andere zyde? Het behouden van de beurs? Neen: want hy kan die niet behouden, ſchoon hy de overgaaf weigere. Dit zal hem zyn leeven kosten. Dood zynde, heeft hy niets aan het geld. Zyne erfgenaamen krygen 't ook niet: want de Roo-

ver

ver zal het gewisſelyk wegneemen, na hem doorſchooten te hebben. Hy behoudt het dan evenmin als wanneer hy 't overgeeft; en hy is er zyn leeven by kwyt. Er is dus geheel geene beweegreden, aan de zyde van de weigering der overgaave. En, uit dien hoofde, is er in dit geval geene zedelyke vryheid.

Men kan zig verſcheiden andere gevallen verbeelden, in welken, ter wederzyden, beweegredenen van ongelyke natuur ſchynen gevonden te worden, en waar in nogthans geene zedelyke vryheid plaats heeft. Doch, die gevallen wel overweegende, zal men bevinden dat de beweegreden, die aan de ééne zyde ſchynt te zyn, er eigenlyk niet is, nadien men dezelve of in 't geheel niet voor den geest heeft, wanneer 't beſluit genomen wordt, of die niet als ééne beweegreden beſchouwt. Immers men moet wel begrypen, dat, wanneer ik zeg dat, aan de ééne of andere zyde, beweegredenen *zyn* of *niet zyn*, ik daar door niet bedoel dat er, in de natuur der zaaken, reden of geene reden is om dus of zo te handelen: maar de meening is, baarblyklyk, dat er in onze beſchouwing van de zaak, aan den éénen of anderen kant, iets gevonden wordt of niet gevonden wordt, dat ons tot dus of zo te handelen beweegen kan. Ik ſpreek dus van beweegredenen die wy kennen, die wy als beweegredenen beſchouwen, en als zodanig voor den geest hebben. Beweegredenen, die wy niet kennen, of waar aan wy niet denken; die wy dus geheel niet voor den geest hebben, konnen van geen invloed zyn op onze beſluiten. Bedenkingen ook, die wy wel voor den geest

hebben, maar die wy niet beſchouwen in 't licht van beweegreden, die by ons als zodanig niets betekenen, konnen ook op onze beſluiten geen' invloed hebben. 't Gebeurt dikwyls dat wy onkundig zyn van zekere zaaken en omſtandigheden, welken, zo wy ze wisten, ons anders zouden doen handelen dan wy doen; of ten minſte op onze overleggingen invloed hebben zouden. Ook gebeurt het dat wy iets vergeeten in aanmerking te neemen; 't welk, indien wy 't bedagten, ons tot een ander beſluit zou brengen. Wanneer nu 't gene onbekend is, of het gene men vergeet, het eenige is dat aan de ééne zyde gevonden wordt, zyn de beweegredenen geheel aan de tegenoverſtaande zyde; en dus is er geene zedelyke vryheid. Zo is 't geval insgelyks, wanneer 't gene aan de ééne zyde is, niet als beweegreden aangemerkt, niet in dat licht beſchouwd wordt. Eenen Winkelier, by voorbeeld, wordt een' zeer laagen prys gebooden voor eenig goed. Indien 't niet al te veel beneden de waarde is, zo dat het, uit hoofde zyner neeringgierigheid, by hem eenigzins in aanmerking komt, heeft hy zedelyke vryheid, in 't geval. Hy kan beſluiten om het goed voor den aangebooden prys te geeven; en ook om het aanbod van de hand te wyzen. Dit zelfde heeft plaats, wanneer hy verlegen is om geld, en daarom voor gereede penningen, wel winstderving, of zelfs eenig verlies kan willen lyden. Maar het bod zou zo ſchandelyk laag komnen zyn, dat het by hem in geene de minſte bedenking komt, voor dien prys van zyn goed afteſtaan. 't Aangebooden geld kan, in

dit

dit opzigt, by hem gelyk ſtaan met niets. 't Kan van even weinig invloed op den man wezen, om hem te beweegen tot het afſtaan zyner waaren, als of men er hem niets voor bood. In dat geval heeft hy, naar myne gedagten, geene zedelyke vryheid. Hy kan dan niet beſluiten het goed, voor 't gene men hem biedt, te geeven. Maar dan, ziet men, zyn de beweegredenen ook, geheellyk, aan den éénen kant: want het gene aan de andere zyde is, ſtaat gelyk met niets.

Ondertusſchen moet men wel in 't oog houden, dat uit het ontbeeren van zedelyke vryheid, op zekeren tyd, niet altyd volgt dat de mensch buiten ſchuld, en niet verantwoordelyk is. Strikt geſproken, 't is waar, is men op dien tyd, wanneer men geene zedelyke vryheid heeft, niet verantwoordelyk. Maar men kan verantwoordelyk zyn, voor 't gene men te vooren verzuimd, of kwalyk gedaan heeft. Beweegredenen, die wy niet kennen, zouden wy, dikwyls, hebben konnen kennen, indien wy van de gelegenheid daar toe gebruik hadden willen maaken. Beweegredenen, die wy vergeten zyn, zouden wy hebben konnen onthouden, indien wy ons dezelven dieper in den geest geprent hadden. Ook zouden wy ſomtyds zaaken, die ons nu geheel niet aandoen, geheel niet in 't licht van beweegredenen aan ons voorkomen, wel degelyk als zodanig hebben konnen beſchouwen, indien wy meer onpartydigheid, of meer oplettendheid en ernst toegebragt hadden, om alles te waardeeren naar behooren; of indien wy ons niet, door kwaade driften, hadden laaten verblinden en overheer-

ſchen. Beginſels van Godsdienst en deugd konnen, by ſommige menſchen, die hunne eigen conſcientie als met een brandyzer toegeſchroeid hebben, zo zeer verdoofd zyn, dat ze by hen in 't geheel niet als beweegredenen beſchouwd worden. Wanneer dan tydlyk voordeel, eer, of vermaak, aan de ééne zyde is, en niets dan Godsdienst aan de andere, zyn er, voor zulke verſtokte menſchen, alleen beweegredenen aan den éénen kant. Eene Godsdienſtige beweegreden is, by hen, geene beweegreden. Zy hebben dus geene zedelyke vryheid. Misſchien is niemant zo volſtrekt verhard, of nu en dan komen er eenige goede beweegingen, eenige aandoeningen van 't geweten by hem op. Op zulke tyden zyn er, by hem, beweegredenen, ter wederzyden, van ongelyke natuur, en heeft hy dus zedelyke vryheid. Men kan aan die waarſchuwingen der conſcientie dan gehoor geeven; men kan er zig ook tegen aankanten, en vrywillig voortgaan in de zonde. Maar in andere gevallen, daar 't geweten geheel zwygt, en er dus, aan de zyde van Godsdienst en deugd, niet is dat beweegen kan, ſchynt het my toe dat er voor zulke menſchen, die aan 't zondigen gewoon zyn, geene zedelyke vryheid is; dat zy niet konnen nalaaten het kwaade te verkiezen. Ondertusſchen zyn zy te beſchuldigen over hun voorgaand wangedrag, welk hen zo ongevoelig voor alle Godsdienſtige beweegredenen gemaakt heeft; en uit dien hoofde zyn zy ſtrafbaar. By tegenoverſtelling, denk ik dat er deugdzaame menſchen gevonden worden, die, in veele gevallen, geene zedelyke vryheid hebben

ben om kwaad te doen, om dat de beweegredenen, by hen, alleen aan de zyde van deugd en Godsdienst zyn, en 't gene er tegen over ſtaat, waar door anderen zig tot de zonde laaten overhaalen, voor hun geene beweegreden is. Uit deeze laatst voorgeſtelde aanmerkingen blykt, dat gewoonten, hebbelykheden, en driften, zeer veel invloed hebben op de zedelyke vryheid. Wy mogen er nog byvoegen, dat, ſchoon die invloed zo ſterk niet zy, in ſommige gevallen, dat er de zedelyke vryheid, geheellyk, door weggenomen wordt, dezelve er nogthans, merkelyk, door verminderen of verzwakken kan: welke toeſtand van een geheel gemis dier vryheid wel moet onderſcheiden worden. Gelyk het, ten aanzien van *natuurlyke vryheid*, wat anders is, iets niet dan met veel moeite te konnen uitvoeren, en iets geheel niet te konnen doen, is het, ten opzigte van *zedelyke vryheid*, wat anders, iets bezwaarlyk, en iets volſtrekt niet te konnen willen.

Alles dan wel ingezien zynde, komt het my tot nog toe voor, dat in alle gevallen der vierde ſoort, in die, namelyk, waar in beweegredenen, ter wederzyden, van ongelyke natuur gevonden worden, zedelyke vryheid is. En dewyl die gevallen, in het menſchlyk leeven, zeer dikwyls voorkomen, volgt hier uit dat wy menſchen menigmaal, en ſchier geduuriglyk, ons in omſtandigheden bevinden, waar in wy *zedelyke vryheid* hebben: zo dat wy te regt *vrywerkende wezens* genoemd mogen worden, ſchoon er gevallen zyn, waar in wy die vryheid niet bezitten, of niet gebruiken

ken konnen. In 't byzonder volgt hier uit, dat wy, daar *vermaak* en *belang*, daar *tydlyk* en *eeuwig belang*, daar *neiging* en *pligt*, tegen elkander overſtaan, *zedelyke vryheid* hebben, en zo tot het één als tot het ander beſluiten konnen; ten zy wy, door ons eigen toedoen, die vryheid misſen.

Van belang is het, wyders, ten opzigte van de uitgeſtrektheid der zedelyke vryheid, aantemerken, dat wy, veeltyds, het vermogen hebben, om onze beſluiten opteſchorten, en ons, eer wy het één of het ander kiezen, ryplyk te beraaden. Door zulk eene overweeging gebeurt het, ſomtyds, dat er beweegredenen in onzen geest opkomen, die wy te vooren niet bedagten, of dat wy iets als eene beweegreden leeren aanmerken, welk wy te vooren in dat licht niet beſchouwden; en dat er, gevolgelyk, na het beraad, beweegredenen van ongelyke natuur, ter wederzyden, gevonden worden, daar te vooren de beweegredenen alleen aan den éénen kant waren (*a*). Ook kan daar uit ſpruiten, dat men een volkomener begrip, een leevendiger beſef verkrygt van de betaamelykheid, pligtmaatigheid, en voordeeligheid eeniger handelwyze, dan men te vooren had, ſchoon men toen reeds begreep dat er beweegredenen van dien aart, voor zulk eene handelwyze, waren: in welk laatſte geval men, door een ryp beraad, wel geene zedelyke vryheid verkrygt,

(*a*) Wanneer de beweegredenen alleen aan den éénen kant zyn, konnen wy niet tot de andere zyde beſluiten; maar in ſommigen dier gevallen, konnen w' egter ons beſluit opſchorten, om eerst te onderzoeken, of er aan de andere zy de ook beweegredenen gevonden worden, waar van wy nog onkundig zyn.

krygt, maar meer aanleiding bekomt om van die vryheid het regte gebruik te maaken. Dit vermogen, om het neemen van een beſluit, eenigen tyd, uitteſtellen, en alvorens het gene er voor en tegen is, bedaardlyk, te overweegen, hebben wy dikwyls, maar niet altyd. Er moet, *vooreerst*, tyd en gelegenheid toe wezen. Wy hebben dus dat vermogen niet, wanneer een booswigt ons, met de piſtool op de borst, de goudbeurs afperst; noch wanneer ons huis in den brand ſtaande, er geen oogenblik te verliezen is, zo men vrouw en kinderen uit de vlammen zal redden. *Ten anderen*, moeten wy, meer of min beſef hebben, van de noodzaaklykheid of nuttigheid om de zaak in beraad te neemen. Indien iemant aan eenen Predikant, tegen kerktyd, voorſloeg om met hem eene wandeling te doen, in plaats van naar den predikſtoel te gaan, en dus de gemeente vergeefs te laaten vergaderen, zou de Leeraar zulks niet in overweeging neemen konnen. Aan de andere zyde, kan iets zo onbetwistbaar voordeelig en nuttig voor ons zyn, dat het verwerpen daar van in geene de minſte bedenking kan komen: gelyk, by voorbeeld, wanneer iemant, die geene kostwinning heeft, eene bediening wordt aangeboden, daar hy lang naar heeft gewenscht, en die hem, in alle opzigten, zeer wel voegt. Doch wanneer er tyd en gelegenheid is tot beraad, en wanneer men begrypt dat de zaak eenig overleg verdient of vereischt, dan heeft men 't vermogen om zig te beraaden Dan, namelyk, is er zedelyke vryheid om zig te beraaden, of om terſtond te beſluiten: want, ſchoon men 't ver-

mogen hebbe om de zaak vooraf te overleggen, men is er niet toe genoodzaakt, ten zy in gevallen, waar in men een leevendig beſef heeft van de noodzaakelykheid des beraads, en geheel geene neiging om terſtond een beſluit te neemen; wanneer dus de beweegredenen geheellyk aan den éénen kant zyn, namelyk aan dien van de voorafgaande overweeging. Daar men nu vryheid heeft om zig te beraaden of het natelaaten, is men te beſchuldigen, als men, te ſchielyk beſluitende, daar door gebragt wordt tot het overtreeden van zynen pligt.

Tot dus verre hebben wy alleen die gevallen overwoogen, waar in van twee dingen één te kiezen valt, 't zy doen of nalaaten, of dus of zo handelen. Maar 't gebeurt ook dat er drie of meer zaaken voor onzen geest zyn, uit welken wy ééne te verkiezen hebben. Hoe het, in die gevallen, ten aanzien der zedelyke vryheid, naar myne gedagten, gelegen zy, zal ik, ten beſluite deezer afdeelinge, kortlyk voorſtellen. Ik zal my egter, om verwarring en te groote uitvoerigheid te vermyden, tot gevallen, waar in wy, uit drie, één verkiezen moeten, bepaalen. Dat er meer dan drie by ons in aanmerking komen, zal zelden gebeuren; en daar dit voorvalt, zullen dezelfde regels, met de noodige veranderinge en byvoeginge, daarop konnen toegepast worden.

Wanneer er, uit drie zaaken, ééne te kiezen valt, zyn er, volgens onze manier van dit ſtuk te beſchouwen, drie zyden. Ik zal dezelven A, B, en C noemen.

Voor-

Vooreerst dan, indien er aan geene der drie zyden eenige beweegreden is, om ééne boven de twee anderen den voorrang te geeven, of, 't gene op 't zelfde uitkomt, indien, aan alle de drie zyden, beweegredenen gevonden worden van gelyke natuur en van gelyke ſterkte, is er zedelyke vryheid: men kan of tot A, of tot B, of tot C beſluiten.

Ten tweeden; indien de beweegredenen alleen aan den éénen kant zyn, kan men niet beſluiten tot ééne der twee andere zyden. Indien er, by voorbeeld alleen beweegredenen zyn voor A, is men genoodzaakt die zyde te kiezen. Men kan dan niet beſluiten tot B, en ook niet tot C. Dus is er dan geene zedelyke vryheid. Of zyn er beweegredenen aan twee zyden, dan is 't niet mogelyk de derde te kiezen. Zyn er, by voorbeeld, beweegredenen voor A, en ook voor B, maar niet voor C, dan kan men tot C niet beſluiten. Indien, in dit geval, A en B beweegredenen hebben van gelyke natuur, doch van ongelyke ſterkte, is men genoodzaakt die zyde te kiezen, waar voor de ſterkſte beweegreden is: maar hebben A en B beweegredenen van gelyke natuur en van gelyke ſterkte; of hebben A en B beweegredenen van ongelyke natuur, dan is er vryheid om of tot A of tot B te beſluiten.

Ten derden: indien er aan de drie zyden beweegredenen zyn, allen van gelyke natuur, doch ook allen van ongelyke ſterkte, is men genoodzaakt tot die zyde te beſluiten, waar voor de ſterkſte beweegreden is. Hebben twee zyden, by voorbeeld A en B, gelyke ſterkte van beweegredenen, doch ider minder dan C,

kan men niet anders dan C kiezen. Maar heeft ider der, in ſterkte, met elkanderen gelyk ſtaande A en B meer ſterkte van beweegredenen dan C, in dat geval heeft er vryheid plaats, om of A of B te kiezen.

Ten vierden: Indien er voor alle de drie zyden beweegredenen zyn van ongelyke natuur, is er zedelyke vryheid: zo dat men of tot A, of tot B, of tot C beſluiten kan. Indien twee derzelven, by voorbeeld A en B, van gelyke natuur zyn, en alleen één, by voorbeeld C, ongelyk van natuur, komt het er op aan of A en B van gelyke of ongelyke ſterkte zyn. Hebben deezen gelyke ſterkte, dan is er ook zedelyke vryheid om A, of B, of C te verkiezen. Maar zyn A en B ongelyk van ſterkte, zo dat A, by voorbeeld ſterker is van beweegredenen dan B, is er alleen vryheid om of A of C te verkiezen.

Dit alles volgt, natuurlyk, uit het gene wy te vooren, ten aanzien van gevallen, daar alleen uit twee zaaken ééne te kiezen is, beweerd hebben. 't Zal dus geene verdere opheldering, noch nader bewys, behoeven.

ZEVENDE AFDEELING.

Oplosſing van verſcheiden tegenwerpingen.

De Heeren Leden van TEYLER's *Godgeleerd Genootſchap* hebben hunne begeerte te kennen gegeven, „ dat men de verhandelingen over dit onderwerp in„ rigtte, niet by manier van twistſchriften, maar by „ wyze van proeven: zo dat men zig inzonderheid „ toeleide op het duidelyk voorſtellen, en bondig be„ toogen, of bewyzen, van zyn eigen gevoelen, zon„ der zig, buiten nood, opzetlyk te verledigen tot „ het wederleggen van hun die 't ſtuk anders begry„ pen." Aan deeze begeerte van het Genootſchap heb ik gepoogd te voldoen. Ik heb getragt myn eigen begrip klaarlyk voorteſtellen, en door goede redenen te ſtaaven; er niet dan ſpaarzaam, en daar ik 't niet wel vermyden kon, iets inmengende, tot wederlegging der genen die van my verſchillen. Maar ik oordeel het egter noodig iets te zeggen ter oplosſinge van eenige tegenwerpingen, die tegen myn gevoelen konnen worden ingebragt. Ik zou my zelven niet voldoen, indien ik zwaarigheden tegen myn begrip onaangeroerd liet, die ik denk te konnen wegneemen, of merkelyk verminderen. 't Zal dan, hoop ik, aan het loflyk Genootſchap niet mishaagen, dat

ik, met het oplosſen van tegenwerpingen, nog eenige bladzyden vulle.

Myn gevoelen heeft dit in zyn nadeel, dat het met tegenwerpingen, van den kant beiden der voorſtanderen van de zedelyke vryheid en van de zedelyke noodzaaklykheid, te worſtelen heeft. Myn geval is dat der meesten, die eenen middenweg kiezen: zy behaagen, doorgaans aan geenen der beide partyen. Dit zy zo: ik zoek alleen de waarheid, en volg die waar zy my geleidt. Wordt myn begrip van beide zyden aangevallen, 't heeft wederom dit voordeel, dat de aanvallen ter wederzyde minder ſterk zyn, dewyl ik de ééne en de andere party eenige haarer wapenen uit de hand genomen heb. Aan beide zyden vallen tegenwerpingen weg, die men te beſtryden heeft, wanneer men eene onbepaalde zedelyke vryheid of zedelyke noodzaaklykheid ſtelt. De gewigtige, en myns oordeels, onoplosbaare tegenwerping van de voorſtanders der zedelyke vryheid, dat het tegenoverſtaand gevoelen onbeſtaanbaar is met der menſchen verantwoordelykheid, en met de aandoeningen der conſcientie; dat er deugd en ondeugd, onſchuld en ſchuld, belooning en ſtraf, door weggenomen worden, drukt myn gevoelen niet; dewyl ik, in 't geval van deugd en pligt; zedelyke vryheid erken. Van de andere zyde, heb ik my niet te verdedigen tegen de zeer kragtige tegenwerping der voorſtanderen van de zedelyke noodzaaklykheid, dat men, volgens het ſtrydige begrip, in gevallen daar het ten uiterſte klaar is, dat men niet anders willen kan dan men wil, zedelyke vry-

heid ſtelt, en beweert dat een mensch tegen alle beweegredenen aan kan handelen, enkel om dat hy wil: 't welk de ondervinding duidelyk tegenſpreekt. Middelerwyl zal ik nog genoeg te doen vinden, aan 't oplosſen der tegenwerpingen, die er overig blyven. Laat ons ter zaake treeden.

Ik weet maar ééne tegenwerping, die, van de zyde der voorſtanderen eener *onbepaalde zedelyke vryheid*, tegen myn begrip kan worden ingebragt. Beweegredenen, zegt men, zyn geene werkers. Zy zyn geene wezens, maar betrekkingen, denkbeelden, die niets veroorzaaken konnen. 't Is dan ongerymd te ſtellen, dat zy, in eenig geval, den wil bepaalen, een beſluit in ons voortbrengen, en ons noodzaaken tot doen of nalaaten. "Wat denkbeeld kan iemand vormen ('t zyn „ de woorden van den uitmuntenden SAMUEL CLARKE) hoe vermaak of ſmert, welke alleen lydelyke „ gewaarwordingen zyn, of hoe redenen, beweegmiddelen en bewyzen, welke zuiver afgetrokken denkbeelden zyn, de natuurlyke, noodzaaklyke, en uitwerkende oorzaak van daaden wezen konnen? Kan „ niet een afgetrokken denkbeeld zo wel een bal „ voortſlaan, als de uitwerkende oorzaak zyn van beweging in een 's menſchen ligchaam? Gelegenheden, „ inderdaad, konnen ze zyn, en zyn ze, by welken „ die zelfſtandigheid in den mensch, waar in het zelfbeweegend beginſel huisvest, deszelfs daadlyk vermogen oefent. Maar 't is het zelfbeweegend beginſel, en geheel niet de reden of het beweegmiddel „ dat de natuurlyke en uitwerkende *oorzaak* is der

„ daa-

„ daaden, wanneer wy, in de gewoone taale, zeggen „ dat redenen of beweegmiddelen een mensch *bepaa-* „ *len*, is zulks alleen eene figuurlyke of overdragtly- „ ke manier van ſpreeken. 't Is de mensch, die zig „ zelf vrylyk bepaalt tot werken. Redenen of bevat- „ tingen van het verſtand konnen, om eigenlyk en „ naauwkeuriglyk te ſpreeken, eene daad niet meer „ bepaalen, dan een afgetrokken denkbeeld eene zelf- „ ſtandigheid of werker zyn, of eene hoeveelheid „ ſtofs beweegen kan." (*a*) De Schryver van het *kort onderzoek over der menſchen vryheid*, te vooren door my bygebragt, die met my van gevoelen is, dat er gevallen zyn, waar in onze wil noodzaaklyk bepaald wordt (*b*), heeft op deeze tegenwerping het volgende geantwoord: "Dewyl de ondervinding leert dat de ei- „ genliefde ons in ſommige gevallen noodzaaklyk be- „ paalt, konnen wy daar in berusten, ſchoon wy het „ hoe daar van niet begrypen. Wy ondervinden dat „ wy ons zelven niet konnen haaten, en wenſchen „ volmaakt ellendig te zyn. Wy ondervinden dat, zo „ dra wy het denkbeeld ontvangen van een ſchielyk „ overkomend gevaar, wy noodzaaklyk ſchrikken. „ By voorbeeld, als wy de balken van een huis hoo-

„ ren

(*a*) SAMUEL CLARKE's *Remarks upon a Book, entituled A Philoſophical Enquiry concerning Human Liberty.* London 1717. pag. 10, 11.

(*b*) Die Schryver is het, daar in, met my eens. Doch hy brengt die gevallen alleen tot zulken, waar in wy, door anders te beſluiten dan wy doen, ons zelven volſtrekt ongelukkig zouden maaken, dat is, in een' toeſtand brengen, in welken wy het *niet zyn* boven het *zyn* verkiezen zouden. Ik denk dat er ook andere gevallen voorkomen, waar in wy geene zedelyke vryheid hebben, gelyk uit het voorgaande gebleeken is.

„ ren kraaken, en vreezen dat het huis zal inſtorten,
„ ſchrikken wy aanſtonds, en zo 't mogelyk is, loo-
„ pen er uit. Wat is de oorzaak van die beweeging,
„ en van dat wegloopen? De mensch, zullen ze zeg-
„ gen beweegt zig zelf: maar wat is de oorzaak dat
„ de mensch zig zelf beweegt? Immers het denkbeeld
„ van 't gevaar: want zonder die vrees van 't inſtor-
„ ten van 't huis, was hy in het zelve gebleeven.
„ Zegt men, dat de vrees alleen een denkbeeld is,
„ en dat een denkbeeld geen lighaam in beweeging
„ kan brengen; ik antwoord dat het denkbeeld van
„ vrees eene lyding van de ziel is, die de ziel aan-
„ zet om het lighaam in beweeging te brengen. Doch
„ wy hebben even weinig denkbeeld, hoe eene ziel,
„ of onſtoflyk wezen, een lighaam in beweeging kan
„ brengen, als hoe het denkbeeld van vrees eene
„ noodzaaklyke werking (*a*) in de ziel kan veroor-
„ zaaken. De beweeging van een lighaam is zo min
„ een wezen of zelfſtandigheid, als een denkbeeld in
„ de ziel: egter is het zeker dat de kragt van een
„ beweegend lighaam, om een ander lighaam in be-
„ weeging te brengen, vermeerdert naar maate van
„ de ſnelheid dier beweeging. De denkbeelden van
„ geluk of ongeluk hebben altyd eenigen invloed op
„ de ziel, om die in haare vrye en onverſchillige
„ werking te beletten. Egter belet ze de werking niet
„ noodzaaklyk, dan wanneer het doen of laaten van
„ iets

(*a*) Hier wyst de Schryver zynen Leezer tot eene te vooren gegeven opheldering, wegens den zin, in welken hy van *noodzaaklyke werking* ſpreekt.

„ iets de ingeſchapen eigenliefde zodanig zou tegen-
„ gaan, dat men liever zou willen niet zyn dan in
„ dien ſtaat wezen." (*a*) Indien iemant deeze oplos-ſing niet voldoende mogt voorkomen (ik kan niet zeggen dat ze my volkomenlyk voldoet) zie hier eene andere. Ik ſta toe dat beweegredenen, eigenlyk, niets veroorzaaken konnen; en nogthans beweer ik dat de wil, door beweegredenen, in ſommige gevallen, noodzaaklyk bepaald wordt. Hier in is geene ſtrydigheid, mits men de beweegredenen alleen aanmerke als middelen, waar door iets te wege wordt gebragt; en dan konnen egter, in zekeren zin, de beweegredenen als oorzaaken, als middel-oorzaaken namelyk, beſchouwd worden. Een touw, waar mede iemant gebonden is, beneemt hem zyne *natuurlyke vryheid.* Een touw is, zo min als eene beweegreden, een werker. Kan dan een touw de *natuurlyke vryheid* bepaalen of beneemen, waarom zou eene beweegreden de *zedelyke vryheid* niet bepaalen of beneemen konnen? Ja maar, zal men zeggen, 't is niet het touw, maar hy die den gevangen daar mede gebonden heeft, welk voor de oorzaak der beroovinge van *natuurlyke vryheid*, in dat geval, gehouden moet worden. Goed. Zo is ook niet de beweegreden, wanneer men naauwkeurig wil ſpreeken, maar hy die de beweegreden in ons voortbrengt, opwekt, of te wege brengt dat ze by ons plaats heeft, die voor de oorzaak der beroovinge van

(*a*) *Kort onderzoek over der menſchen vryheid* enz. § LXV, in het tweede ſtukje der *vermaaklykheden* 1740.

van *zedelyke vryheid*, in de gevallen waar in onze wil bepaald wordt, moet gehouden worden. By voorbeeld, in 't geval van den Reiziger, is de beweegreden, 't vooruitzigt van een' gewisſen dood, by weigering van de overgaave der goudbeurs, wel de naaste of middel-oorzaak van het beſluit om de beurs overtegeeven; maar de Struikroover, die ik onderſtel een vrye werker te zyn, is de eerſte en eigenlyke oorzaak. Deeze is even zeer de veroorzaaker van den overgang der beurſe, uit de zak des Reizigers in de zyne, als of hy, met geweld, de beurs uit des Reizigers zak had weggenomen. En zo is 't in alle gevallen gelegen, daar noodzaaklyk bepaalende beweegredenen in ons, 't zy meer of min regtſtreeks, verwekt worden, door iemant onzer vrywerkende medemenſchen (*a*). Die mensch is eigenlyk de oorzaak, de beweegreden is het middel, het touw, om zo te ſpreeken, waar mede men ons bindt. Somtyds zyn de eigenlyke oorzaaken vry afgelegen, en doen zig niet gereedlyk aan ons voor. Somtyds hebben de veroorzaakers de uitwerkſels in 't geheel niet bedoeld voorttebrengen; en egter zyn zy niet minder voor de wezenlyke oorzaaken derzelven te houden. Een man, wiens huis in den brand ſtaat, en die niet kan nalaaten daar uit te vlugten, wordt eigenlyk daar uit gedreeven, door dien perſoon, door wiens onvoorzigtigheid de brand ontſtaan

(*a*) Wanneer hy, die eene beweegreden, waar door wy noodzaaklyk bepaald worden, in ons verwekt, niet *vry werkt* in dat geval, maar, op zyne beurt, ook genoodzaakt is zo te handelen als hy doet, is hy ook een middel-oorzaak; en men moet de eigenlyke oorzaak weder hooger zoeken.

ſtaan is. Deeze is de oorzaak dat de man genoodzaakt is zig uit zyn huis te begeeven, ſchoon hy niets minder bedoeld had, dan dit uitwerkſel voorttebrengen. In gevallen, daar de beweegredenen, door welken wy bepaald worden, by ons plaats grypen, zonder toedoen van eenig mensch buiten ons, hebben wy ze ſomtyds, aan ons zelven toeteſchryven; nadien wy te vooren iets gedaan of nagelaaten hebben, waar door te wege gebragt wordt, dat nu zekere beweegreden ons noodzaaklyk bepaalt. Een jonge baldaadige knaap ligt in 't water, en kan niet nalaaten poogingen aan te wenden om er uittekomen. Doch 't is zyn eigen ſchuld. Hy ſtelde zig, ſchoon meermaalen gewaarſchuwd, vrywillig, aan 't oogenſchynlykst gevaar bloot. Hy is dus zelf de eigenlyke oorzaak dat de beweegreden van zelfbehoudenis, thans, zo onwederſtaanbaar in hem werkt. Daar geen mensch als de oorzaak kan aangemerkt worden, zal men moeten opklimmen tot het Opperwezen zelf, die, door de wetten der natuure, en de omſtandigheden, waar in hy ons geplaatst heeft, gevoegd by de geſteldheid, die hy ons heeft gegeven, de ons bepaalende beweegreden by ons doet plaats hebben. Ik kan niet anders zien, of, op deeze wys, wordt de tegenwerping, dat beweegredenen geene werkers zyn, volkomenlyk opgelost, in zo verre dezelve gemaakt kan worden tegen hen, die met my eene zedelyke vryheid erkennen, en alleen in eenige gevallen loochenen. Maar de voorſtanders eener onbepaalde zedelyke noodzaaklykheid, ten allen tyde, in alle menſchen, in alle wezens,

en in God zelven, konnen zig van deeze oplosſing niet bedienen; en hierom ſchynt het my toe, dat DR. CLARKE de tegenwerping te regt aandringt tegen hen, met welken hy te doen had (*a*).

Ik ga over tot de tegenwerpingen welken door de laatstgemelden, door hen, namelyk, die voor eene volſtrekte en *onbepaalde zedelyke noodzaaklykheid* zyn, en geene *zedelyke vryheid*, in den zin waar in ik die woorden neeme, in eenig geval erkennen, tegen myn gevoelen konnen ingebragt worden.

Eene der voornaamſten van deezen, en die, inderdaad, niet gemaklyk te beantwoorden is, wordt ontleend uit de bekende en van elk toegeſtemde waarheid, dat er geen *uitwerkſel* is zonder *oorzaak*. D. PRIESTLEY heeft deeze tegenwerping ten ſterkſte aan-

(*a*) De Schryvers der *Monthly Review* hebben, ter gelegenheid van 't *recenſeeren* der wederzydſche geſchriften, over ons onderwerp, in Engeland, tuſſchen D. PRIESTLEY en zyne tegenſchryvers gewisſeld, eene aanmerking gemaakt, die vry wat overeenkomst heeft met myne nu gegeven oplosſing der voorgeſtelde tegenwerpinge. "Though it has been ſaid (zeggen zy) that *activity* „ and *paſſiveneſs* are incompatible in the ſame ſubject" &c. dat is: "ſchoon men „ gezegd heeft dat *werkelykheid* en *lydelykheid* in het zelfde onderwerp niet be„ ſtaan konnen, vinden wy egter geene tegenſtrydigheid, in iets te bevatten als „ een *werker*, of als *werkende* op de ééne zelfſtandigheid, op de ééne byzon„ dere wyze, terwyl het zelf *bewerkt wordt* door eene andere zelfſtandigheid, „ op eene andere wyze. Zo is het hert een *werker*, in het bloed door alle de „ ſlagaderen te ſtuuwen, en 't wordt daarom gemeenlyk aangemerkt als de oor„ ſpronglyke oorzaak van alle de leevensbeweegingen: terwyl het, ten zelfden „ tyde, *lydelyk* is, in het opvolgen van den *invloed der zenuwen* (*nervous influence*) „ waar van het, inderdaad, zyne werkelykheid verkrygt." *The Monthly Review*, *November* 1780, *pag* 349. Op zulke of diergelyke manier begryp ik het ook, ten aanzien van noodzaaklyk bepaalende beweegredenen. Zulk eene beweegreden is, in zekeren zin eene oorzaak, en in zekeren zin een uitwerkſel. Zy is de naaste oorzaak van de daad, maar het uitwerkſel van hem die haar voortbrengt, of doet werken; en die is, gevolglyk, de eigenlyke oorzaak.

aangedrongen in zyne geſchriften over dit ſtuk (*a*). Hy tragt te toonen dat het niet voldoet het zelfbepaalend vermogen, of 's menſchen geest zelf, voor de oorzaak te houden van een genomen beſluit: om dat er eene byzondere oorzaak moet zyn, waar door te wege gebragt wordt dat men tot het één beſluit, en niet tot het ander, en dat dus zig te beroepen op het zelfbepaalend vermogen van den mensch zo min reden geeft van eene byzondere bepaaling des wils, als de vraag, waarom de wind heden noord en niet zuid is, zou beantwoord worden, door te zeggen, dat de wind veroorzaakt wordt door eene beweeging der lugt, en deeze door derzelver gedeeltelyke verdunning, enz. De kragt der tegenwerpinge komt dus hier op uit: "Wanneer men, uit A en B „ één zal verkiezen, en men verkiest A, dan moet „ er eene oorzaak zyn, die te wege brengt dat men „ A en niet B verkiest; en deeze oorzaak kan het „ vermogen van kiezen, of 's menſchen geest zelf, „ niet zyn, dewyl die oorzaak zo wel de keus van „ A als van B had konnen voortbrengen. Dat uit„ werkſel dan, die byzondere daad, dat men A ver„ kiest en B verwerpt, heeft geene oorzaak, ten zy „ er in de geſteldheid van den mensch; of in de om„ ſtandigheden, op dien tyd iets is dat dit byzonder „ uit-

(*a*) See J. PRIESTLEY, *The Doctrine of Philoſophical Neceſſity illuſtrated*, Sect. II. pag. 9—19, *Illuſtrations of ſome particulars* &c. pag. 288—296. *Letter to Mr. Palmer* Sect. I. pag. 6—11. Much ſtreſs lays alſo uponit J. EDWARDS. in his *Inquiry in to the modern prevailing Notions of the Freedom of will*, Part II. Sect. III en IV.

„ uitwerkſel noodzaaklyk voortbrengt: en dan is er „ geene zedelyke vryheid. Zo er die ware, zou er „ eene uitwerking zonder oorzaaken gevonden wor„ den."

Ik merk hier op, vooreerst, aan, dat eene zwaarigheid van denzelfden aart tegen het gevoelen eener algemeene en onbepaalde zedelyke noodzaaklykheid kan ingebragt worden. Indien er, namelyk, in geen wezen zedelyke vryheid plaats heeft; indien alle wezens, altyd, noodzaaklyk bepaald worden, om zo te willen als zy willen; indien 't met het opperſte wezen zelven zo gelegen is "dan moet er (volgens D. CLARKE) „ in *ider* uitwerkſel, (by voorbeeld in de *beweeging*) „ een voortgang van oorzaaken tot *in 't oneindige* ge„ weest zyn, zonder eenige de minſte oorſpronglyke „ oorzaak. Want, indien er nergens *vryheid* is, dan „ is er geen *werker*, geene *oorzaak*, *beweeger*, of *grond„ beginſel* van *beweeging*, ergens te vinden. Alles moet „ dan in 't geheelal *lydelyk*, en niets *werkelyk* zyn. Al„ les moet *bewoogen worden*, en daar is geen *beweeger*." "Alles is *uitwerkſel*, en niets *oorzaak*." (*a*) Deeze aanmerking ſtrekt om te toonen dat het gevoelen van de voorſtanders der zedelyke noodzaaklykheid met gelyke zwaarigheid te worſtelen heeft, als door hen tegen de zedelyke vryheid wordt ingebragt; en dat deeze tegenwerping dus niet zeer voegt in hunnen mond. De tegenwerping zelve, ondertusſchen, wordt er niet door

(*a*) S. CLARKE's *Diſcourſe, concerning the Being and Attributes of God* &c. Propoſ. IX. p. m. 69. Seventh Edit. 1728.

door opgelost. Ik zal beproeven, of ik, in 't regtſtreeks oplosſen derzelve, ſlaagen kan.

Vast gaat het dat er geen uitwerkſel zonder oorzaak is. 't Gaat ook vast dat ider daad van den mensch, ider beſluit welk hy neemt, een uitwerkſel is. Ieder daad, ider beſluit, heeft dus eene oorzaak. Maar zyn de woorden *oorzaak* en *beweegreden* van dezelfde betekenis? Neen, gewisſelyk. "God is de *oorzaak* van „ alles wat buiten hem is": dit is verſtaanbaar en waar. Doch "God is de *beweegreden* van alles wat buiten hem „ is" zou onzin wezen. 't Is iets anders te vraagen: "*wie* heeft dat gedaan?" Iets anders te onderzoeken: "*waarom* heeft men dat gedaan!" 't Eerſte ſtrekt ter naarvorſchinge van de *oorzaak*, 't laatſte van de *beweegreden* der daad. *Beweegreden* is dan niet het zelfde met *oorzaak*; ja dit is er zo verre van daan, dat *beweegredenen*, in de natuur der zaaken, geene eigenlyke *oorzaaken* zyn konnen, maar wel middelen, waar door de oorzaaken op ons werken, gelyk wy te vooren zagen. Dierhalve, ſchoon 't eene zekere waarheid zy, dat er geen uitwerkſel, en dus ook geene daad noch beſluit, zyn kan, zonder oorzaak, volgt daar niet uit dat er geene daad noch beſluit, zyn kan, zonder beweegreden. In gevallen, daar geene zedelyke vryheid is, wordt de wil noodzaaklyk overgehaald door beweegredenen: maar dan zelfs zyn de beweegredenen de oorzaaken niet van de daad. Dat wezen, welk te wege brengt dat die redenen by ons plaats hebben en werken, is er de oorzaak van.

Doch

Doch in gevallen van zedelyke vryheid, is hy die iets doet, die iets beſluit, de oorzaak van die daad of dat beſluit. En dan zyn er of geheel geene beweegredenen, wanneer ons, namelyk, de zaaken eveneens voorkomen, of de beweegredenen van ongelyke natuur hebben geen vermogen om ons of tot de ééne of tot de andere zyde te bepaalen. In 't laatſte geval zyn er aan beide zyden beweegredenen. Dus hebben wy, 't zy welke zyde wy kiezen, eene beweegreden, voor 't gene wy doen. Kiezen wy, by voorbeeld, wanneer vermaak en belang tegen elkander overſtaan, de zyde van 't vermaak, wy doen dat om onzen lust te boeten; en kiezen wy de zyde van 't belang, wy doen dat om ons beſtendig geluk te bevorderen. Maar de keus, die wy doen, 't zy welke die ook zy, wordt door de reden, waarom wy dezelve doen, niet in ons *veroorzaakt*, dat is, niet *noodzaaklyk voortgebragt*. Zo zyn er dan gevallen, die, namelyk, waar in ons de zaaken eveneens voorkomen, in welken men verkiest zonder beweegreden; en er zyn gevallen, namelyk die waar in beweegredenen ter wederzyde van ongelyke natuur gevonden worden, in welken men wel niet zonder beweegreden verkiest, maar waar in die beweegreden de keus, die men doet, niet *veroorzaakt*. In beiderlei gevallen zyn de beweegredenen niet alleen geene eigenlyke oorzaaken, dat ze nooit zyn, maar zelfs geene middel-oorzaaken, door welken men noodzaaklyk bewerkt wordt. De oorzaak is de mensch zelf, die de verkiezing vrylyk doet, het beſluit vrylyk neemt. Wy ſtellen dus wel *uitwerkſels zonder be-*

weegredenen, en ook *uitwerkſels zonder veroorzaakende*, den mensch noodzaaklyk bewerkende, *beweegredenen*; maar geene *uitwerkſels zonder oorzaaken*.

Eene andere tegenwerping der voorſtanderen van de zedelyke noodzaaklykheid, is dat het begrip van zedelyke vryheid onbeſtaanbaar is met de Godlyke voorweetenſchap. Hier mede hebben Godgeleerden beiden en Wysgeeren, de leer der zedelyke vryheid, dikwyls beſtreeden. " 't Gene afhangt van eene vrye „ keuze, 't gene dus gedaan of niet gedaan, op dee„ ze of gene wys verrigt kan worden, kan (zegt men) „ niet met zekerheid worden voorweeten. Zo dra „ het voorweeten is, is het bepaald, en kan niet an„ ders geſchieden: 't welk de vryheid wegneemt. In„ dien 't dan blykt dat de beſluiten en daaden der „ menſchen door 't Opperwezen voorweeten worden, „ is het zeker dat er geene zedelyke vryheid in de„ zelven plaats heeft." Ondertusſchen, behalve 't ge„ ne men uit de reden, ter ſtaavinge van de Godlyke „ voorweetenſchap kan bybrengen, blykt het onbe„ twistbaar uit de H. S. dat God de toekomende be„ dryven der menſchen voorweet, nadien hy dezel„ ven dikwyls voorzegd heeft." (*a*) Met het oplosſen deezer tegenwerpinge zal ik my niet lang bezig houden; zo om dat men by D. CLARKE (*b*) en anderen,

(*a*) See Among ſeveral others, J. PRIESTLEY, *the Doctrine of Philoſophical Neceſſity illuſtrated*, Sect. III. pag. 19—24. and J. EDWARDS *Inquiry in to the modern prevailing Notions of the Freedom of will*, part. II. Sect. XII.

(*b*) *On the Being and Attributes of God*, Part. I. Prop. X. p. m. 100—104. and *Remarks upon a Book, entituled a Philoſ. Enquiry concerning Human Liberty*, pag. 37—40.

ren, veele goede en gewigtige bedenkingen, ten bewyze dat de Godlyke voorweetenſchap der menſchen vryheid niet uitſluit, leezen kan, als wel inzonderheid, dewyl men dit ſtuk, naar 't my voorkomt, met weinige woorden kan afdoen. Ik houd het daar voor dat niets by God onmogelyk is. Volſlagen tegenſtrydigheden, 't is waar, konnen niet gedaan worden, en zyn dus ook geene onderwerpen der Almagt. Maar tegenſtrydigheden zyn eigenlyk niets. Wanneer men eene tegenſtrydigheid met woorden uitdrukt, vernietigt het ééne gedeelte van het voorſtel het andere; en dus zegt zulk een voorſtel niets. *Een ronde driehoek* is een ding dat geene hoeken en tevens hoeken heeft. *Een deel, dat zo groot is als het geheel*, is een deel dat geen deel is. *Een ligchaam, dat op verſcheiden plaatſen te gelyk geheel tegenwoordig is*, is een ligchaam, dat op ider plaats is, en te gelyk niet is: want, door te ſtellen dat het geheel hier is, ontkent men dat het elders is, 't gene egter te gelyk geſteld wordt waar te zyn. Dit is alles onzin. 't Is geen onderwerp van Gods magt: maar 't is ook geheel geen onderwerp: 't is niets. Wanneer men nu met grond beweeren zal, dat God iets niet doen kan, moet het voorſtel, waar in de zaak, daar men van ſpreekt, vervat is, naar myne gedagten, zulk eene volſtrekte tegenſtrydigheid, in de bewoordingen zelven, behelzen. Anders is 't by God niet onmogelyk, of ten minſte, anders kan men niet bewyzen dat het by God onmogelyk is. "God voor-
„ ziet, wat de menſchen vrylyk doen of nalaaten zul-
„ len — God voorweet naar welken kant hunne vrye

„ keus zig zal bepaalen," zyn voorſtellen, die geene tegenſtrydigheid, in de bewoordingen, behelzen. Het ééne gedeelte van zulk een voorſtel ſtoot het andere niet om. 't Is geen onzin; 't is verſtaanbaare taal. Men heeft dus geen' grond, myns oordeels, om te ſtellen dat zulks voor God onmogelyk is. Dat wy zulk eene zekere voorweetenſchap van vrye daaden niet bezitten; dat wy niet begrypen konnen, *hoe* het voorweeten van zulke daaden geſchieden kan, is geen bewys dat er, in de natuure der zaake, eene onmogelykheid in gelegen is. Een onkundige Boer, dien men zegt dat er menſchen zyn, die de grootheid en afſtanden van de zon, maan, en planeeten, bepaalen konnen, zou, naar 't my voorkomt, op denzelfden grond konnen beweeren dat geen mensch dit weeten kan, als wy beweeren konnen dat het Opperwezen niet zou konnen weeten, welk een gebruik een vrywerkend wezen, in zeker geval, van zyne vryheid zal maaken.

"Den mensch zedelyke vryheid toeteſchryven, is „ hem onafhangelyk te ſtellen van zynen Schepper." Zie hier eene derde tegenwerping van de voorſtanders der zedelyke noodzaaklykheid, 't zy men die als Godgeleerde of als Wysgeer aankleeve. Men verbeeldt zig, dat, zo de mensch een vrywerkend wezen was, in dien zin als wy beweerd hebben, hy de oogmerken van zynen maaker zou konnen dwarsboomen en te loor ſtellen. Hier op merk ik, *vooreerſt*, aan, dat God, behoudens der menſchen zedelyke vryheid, hen beletten kan, ſtrydig met zyne oogmerken te han-

de-

delen, door hunne *natuurlyke vryheid* paalen te zetten; door hen te verhinderen hunne beſluiten ter uitvoeringe te brengen. Zy behouden dan de vryheid van beſluiten, dat is hunne *zedelyke vryheid*; maar misſen, in zekere gevallen, de vryheid van uitvoering, dat is hunne *natuurlyke vryheid:* zo dat hunne verantwoordelykheid blyft. *Ten anderen*, kan het Opperwezen werken op den wil der menſchen, zonder hunne zedelyke vryheid wegteneemen. Hy kan hen in omſtandigheden plaatſen, in welken hy voorziet dat zy zulke beſluiten neemen zullen, als met zyne oogmerken overeenkomen, en welken zy niet zouden genomen hebben, indien hy hen niet in die omſtandigheden geplaatst had. Zy blyven egter vry. Zy konnen anders handelen dan zy doen: maar God voorweet dat zy, in die omſtandigheden, niet anders zullen handelen; en dus bereikt Hy zyne inzigten, door hen in die omſtandigheden te ſtellen, zonder hen te berooven van hunne zedelyke vryheid. Voeg hier by, dat de Allerhoogſte, onmiddelyk, op 's menſchen geest kan werken, en daar in zekere indrukken verwekken, die hem niet noodzaaken, maar neigen tot zekere beſluiten en daaden, overeenkomſtig met de Godlyke oogmerken, en die God voorziet dat hem, inderdaad, tot die beſluiten en daaden beweegen zullen, ſchoon hy vry blyve. *Eindelyk*, is er ook misſchien geene zwaarigheid in te denken, dat God, in ſommige gevallen, 't zy door ſchikking van omſtandigheden, 't zy door regtſtreckſche werking op 's menſchen geest, te wege brengt dat er alleen aan den éénen kant beweeg-

redenen zyn, of zig aan hem voordoen, en hy dus, op dien tyd, geene zedelyke vryheid heeft. Wy hebben gezien, dat 's menſchen zedelyke vryheid niet geheel onbepaald is; dat hy niet alles kan willen doen, noch kan willen nalaaten. Waarom zou de Allerhoogſte niet, nu en dan, wanneer Hy zulks, ter bereikinge zyner oogmerken goedvond, dit zedelyk onvermogen konnen vermeerderen, en 's menſchen zedelyke vryheid, in zekere gevallen, wegneemen; mits Hy den mensch zyn gedrag dan niet toerekende? Doch 't zy men deeze laatſte bedenking toeſta of niet, het blykt genoegzaam uit de twee voorgaanden, vergeleeken met het gene ik over de Godlyke voorweetenſchap gezegd heb, dat men den mensch niet onafhangelyk ſtelt van het Opperwezen, ſchoon men hem zedelyke vryheid toeſchryve.

Ik kan niet voorby, ten beſluite, nog van eene tegenwerping te gewaagen, die, van den kant der voorſtanderen van de zedelyke noodzaaklykheid, tegen myn begrip kan ingebragt worden; ſchoon ik daarvan wel gaarne ontſlagen was geweest. Zy betreft de zedelyke vryheid van God. Volgens myne manier van denken over dit ſtuk, ſchynt men, in het Opperwezen, eene volmaakte, eene onbelemmerde zedelyke vryheid te moeten ſtellen; en hier in ligt, volgens myne bepaaling van zedelyke vryheid, opgeſlooten, dat de Allerhoogſte, ſtrikt geſproken, ook het kwaade kan willen. Maar ſtrydt dit niet met de gezonde reden, en met de H. S.? Loopt het niet aan tegen de Godlyke Heiligheid? En berooft het ons niet van allen

len grond des vertrouwens, op zyne waarheid, regtvaardigheid, en goedheid? Ik beken hier niet volkomen door te zien. Inderdaad, hoe meer ik de beginſels van werking, in het Opperwezen, tragt te doorgronden, hoe meer ik beſpeure dat myn verſtand daar toe te klein is; en dat de Dichter POPE het wel begreep, toen hy ſchreef:

Know then Thyſelf, *preſume not* God *to ſcan*,
The proper ſtudy of Mankind is Man. (*a*)

's menſchen zedelyke vryheid, ſchoon een moeilyk ſtuk, heb ik niet geſchroomd, in deeze verhandeling, uitvoeriglyk, te overweegen: maar van *Gods zedelyke vryheid* durf ik naauwlyks iets zeggen. Men kan de zwaarigheid, waar van wy ſpreeken, beäntwoord vinden by DR. CLARKE (*b*). Doch 't komt my voor, dat die ſchrandere man, wanneer hy 't *volſtrekt onmogelyk* houdt voor God, niet te doen 't gene zyne zedelyke eigenſchappen Hem afvorderen, of iets te doen dat daar tegen ſtrydt; beweerende dat Hy *niet* anders *kan*, dan altyd doen 't gene over 't geheel het beste en wyste is, en dat Hy *onmogelyk* iets dat kwaad is doen kan; daar door inderdaad, de zedelyke vryheid in God wegneemt, hoe zeer hy het tegendeel ſtaande houde. Want die niet anders kan, dan op zekere wys te werk gaan, en het tegengeſtelde niet kan doen, is

(*a*) A. POPE's *Eſſay on Man*. Epiſtle II. De zin is "ken dan *u zelf*, vermeet „ u niet *God* te doorgronden; de eigenlyke, of de regte de best voegende, „ ſtudie van het menschdom is *de mensch*."

(*b*) On *the Being and Attributes of God*, Prop. XII. p. m. 115—119. Seventh Edit. 1728.

is niet vry, maar bepaald of genoodzaakt. Beter bevallen my de aanmerkingen, tot oplosſing deezer tegenwerpinge, van den Heer MERIAN. Dewyl ik niets beter, niets zelfs zo goed hier over te zeggen weet, zal ik 's mans woorden hier ter neder ſtellen (*a*). "Ik voorzie dat men my hier zal tegenwerpen, „ dat, niettegenſtaande dit alles, een volkomen vry- „ werkend Opperwezen het tegendeel kan doen van „ 't gene het weet dat het beste is, en dat bygevolg „ ons niets kan gerust ſtellen, dat het zyne keuze „ altyd overeenkomſtig de reden bepaalt. Het is waar, „ dat, indien God vry is, Hy ook door zyn natuur „ vermag het ergſte te kiezen; en er is geen *volſtrekt* „ *bewys*, dat Hy dit ſomtyds ook niet doet; om dat, „ wanneer men iets met volſtrekte bewyzen ſtaaft, „ men tevens de volſtrekte onmogelykheid aantoont, „ dat het tegendeel kan plaats hebben. Ondertusſchen „ komen alle verſtandige mannen hier in overeen, „ dat er een zedelyke zekerheid is, welke, ten op- „ zigte van de kragt die ze op 's menſchen geest „ oefent, aan zodanige bewyzen gelyk ſtaat, en naar „ welke wy altoos, zonder eenig mistrouwen, onze „ handelingen konnen inrigten. De ſterkſte verzeke- „ ring, nogthans, welke wy, by mogelykheid, hier „ van konnen hebben, is ongetwyfeld die, welke ons „ de

(*a*) Volgens de Nederduitſche vertaaling, namelyk, van de *oplosſing eener vraage, betrekkelyk de vryheid, door den Heere* MERIAN, onder de *uitgeleezene verhandelingen over de Wysgeerte en fraaije Letteren, getrokken uit de Werken der Koninglyke Akademie der Weetenſchappen te Berlyn; met byvoegſels vermeerderd door* J. F. HENNERT, II Deel, bl. 366—370.

„ de beſchouwing van een oneindig wys Opperwezen
„ oplevert; dat het zig, namelyk: in alle zyne daa-
„ den, ſteeds als oneindig regtvaardig, en ten hoog-
„ ſten goed, vertoonen zal. Indien een eerlyk man
„ gerust leeft, onder het gebied van een' verſtandig
„ Vorst, niettegenſtaande zyn wil de wet zyner On-
„ derdaanen, en hy ook volkomen in ſtaat is, om
„ zig te doen gelden, ja zo veel te geruster zelfs
„ leeft, hoe verſtandiger de Vorst is, en hoe meer
„ hy zig zelf met de Staatszaaken bemoeit: met hoe
„ veel meer reden mag zig dan een goed Burger dee-
„ zer weereld te vreden ſtellen, en zig veilig verlaa-
„ ten op de voorzienigheid van dien God, wiens
„ wysheid ondoorgrondelyk, en wiens alvermogen
„ onbeperkt is.

„ Er zyn Wysgeeren, die zeggen dat een wezen,
„ 't welk ten eenemaale vry is, naar een vastgeſteld
„ plan niet zoude konnen werken: dat het ſomtyds
„ tegen de reden zoude moeten handelen, om te too-
„ nen dat het vry werkte. Dit is, zo 't my toeſchynt,
„ eene zeer grove misvatting. Hoe! is het dan noo-
„ dig, om dat men het vermogen heeft van altyd goed
„ te doen, dat men genoodzaakt zoude wezen ſom-
„ tyds kwaad te doen? En indien het Opperwezen
„ van niemant afhangt, en volkomen vry is; waar
„ door zal het genoodzaakt worden? Zou een braaf
„ man, in dit geval, niet konnen gezegd worden vry
„ te handelen, zo hy zig niet nu en dan, aan buiten-
„ ſpoorigheden ſchuldig maakte? Zou men minder
„ vry handelen, wanneer men altyd zynen pligt be-

„ tragtede, dan wanneer men daar in faalde? Byal-
„ dien een wrevelmoedig en onredelyk gedrag bewy-
„ zen zyn der vryheid, dan begryp ik waarlyk niet,
„ hoe men ooit heeft konnen vraagen, of wy vry-
„ werkende wezens zyn.

„ Dan, men zoekt het kenmerk der vryheid in eene
„ verſchillende handelwyze, en meent dat byaldien
„ hetzelfde geval, laat ik eens zeggen duizendmaalen
„ wederkomt, en wy ons altyd daar in op dezelfde
„ wyze gedraagen, men als dan, met alle verzekerd-
„ heid, zoude konnen beſluiten dat wy geenszins vry
„ handelen.

„ Of ik my bedriege, weet ik niet: maar my dunkt
„ dat dit een zeer onbezonnen beſluit is. Het ver-
„ mogen, dat my in ſtaat ſtelt om voor de eerſtemaal
„ vry te werken, beſtaat het zelfde op de duizendſte
„ keer: myne vryheid integendeel vermindert, zo dra
„ er iets is dat dezelve belemmert. Naar maate die
„ vryheid meerder is, ben ik ook bekwaam om groot-
„ ſche ontwerpen te vormen, en dezelven in eene
„ zekere orde uittevoeren: maar in het oneindig wys
„ en oneindig vrywerkend wezen alleen is het, waar
„ in men altyd een oneindig eenvormig, en tevens
„ een oneindig volmaakt gedrag kan opmerken.

„ Om kort te gaan; het beste te kiezen is niets
„ anders, dan een goed gebruik te maaken van het
„ vermogen om te verkiezen. Wanneer dus God al-
„ tyd het beste kiest, dan maakt hy een goed ge-
„ bruik van zyne vryheid; en ik zie niet dat men
„ hier uit iets meer beſluiten kan."

Zo

Zo heb ik dan nu, ter beäntwoordinge van de voorgeſtelde vraag, myne gedagten over *'s menſchen zedelyke vryheid* voorgedragen. Ik heb, zo ik meene, op goede gronden aangewezen, waar in de *zedelyke vryheid* beſta, door er eene duidelyke bepaaling van te geeven, en de gegrondheid dier bepaalinge daar uit te toonen, dat die vryheid haare bezitters tot *vrywerkende wezens* maakt. Vervolgens heb ik getragt te bewyzen, dat *wy menſchen* die *zedelyke vryheid*, hoewel niet onbepaald, inderdaad bezitten, en dus *vrywerkende wezens zyn*. Ik heb daarna de uitgeſtrektheid van 's menſchen zedelyke vryheid onderzogt, aanwyzende in welke gevallen wy, naar 't my voorkomt, die vryheid hebben, en in welken niet. Eindelyk heb ik gepoogd myn gevoelen te verdedigen tegen verſcheiden tegenwerpingen, die er tegen gemaakt konnen worden. Indien ik, ten aanzien der voornaamſte en gewigtigſte deelen deezer verhandelinge, de waarheid getroffen heb, dan blykt het dat, ſchoon de zedelyke vryheid der menſchen haare paalen heeft, wy egter vrywerkende wezens zyn; en dat wy, uit dien hoofde, verantwoordelyk zyn voor ons gedrag, en geſchikte voorwerpen van lof en blaam, van belooningen en ſtraffen.

The proper ſtudy of Mankind is Man.

EINDE.

DISCUSSIO QUAESTIONIS

QUA IN RE CONSISTIT MORALIS HOMINIS LIBERTAS, ET QUOMODO OMNIUM OPTIME DEMONSTRATUR NOS ESSE ENTIA LIBERE AGENTIA?

PER VIRUM DOCTISSIMUM

JOSEPHUM PAP DE FAGARAS,

PH. DR. ET EJUSDEM FACULT. AC MATH. PROF. IN ILLUSTI REFORMATORUM ATHENEO M. VASARHELYENSI IN TRANSYLVANIA.

QUI TULIT PRAEMIUM AUREUM A SOCIETATE THEOLOGICA TEYLERIANA.

DISCUSSIO QUAESTIONIS

DE LIBERTATIS HOMINIS MORALIS NATURA, ET OPTIMA DEMONSTRATIONE.

Admiratione profecto dignum eſt libertatem Moralem continuis operationibus exerceri, in quotidianis vitae negotiis, dictis mortalium, et factis, manifeſtisſimis indiciis deprehendi, ejus tamen naturam, determinationis leges, et rationem, ſi non vulgo, at plurimis certe philoſophorum ignorari, imo hoc ipſum: hac mentis facultate homines gaudere, vel in dubium revocari, vel etiam negari. Quis autem non videt exiguos in perveſtigatione naturae rerum ſperandos eſſe progreſſus, ſi vel de iis, quae ſenſu intimo, communique cognosci poſſunt, æternum diſſentiant inter ſe philoſophi? In controverſiam ecce adducitur: utrum homo ſit inſtructus nobiliſſima hac facultate, cujus effecta aut quolibet momento, aut nunquam, aut ab omnibus, aut a nemine obſervari poſſunt, ad quae cum libuerit ſpectanda, et inter ſe conferenda nullo opus eſt machinarum apparatu, non junctis plurium operis, non opportunitate temporis, ſed ſolo noſtri ſcrutinio, et attentione ad operationes mentis nullis præjudiciis præpedita. Ii ipſi qui aliquam homini adſcribendam eſſe libertatem haud dubitant, certant inter ſe de ejus natura, legibusque, de ratione et ordine operandi, juſtisque finibus, quæ omnia ita nonnulli explicant, ut eam ipſam, cujus indolem perveſtigare ſibi videntur, mentis facultatem, tollant.

Cogitanti mihi de tantarum diſſenſionum cauſis, in re haud certe captum humani ingenii ſuperante, hæ præcipuæ animo occurrerunt. Pauci ſunt qui initium philoſophandi ab intimo ſenſu ducant, ſed opinionum ſuarum probationes longius quam par eſt petunt. Nec tam ſollicite expendunt quid natura doceat, quam quid cum ſententiis, quibus toti addicti ſunt, quam optime conveniat. Sunt qui impietati aſſertâ fatali ne-

ceſſitate conſulere volunt, nec deſunt qui in natura libertatis explicanda reſpectum ad nonnullas controverſias Theologicas habent. Taceo hinc et illinc copia probationum ſæpius quam ſoliditate pugnari, vera falſis, certa incertis permisceri, de impugnanda contraria ſententia magis, quam de vera perſpicue tradenda, et propugnanda laborari, pauca ad controverſiæ momentum ſpectantia, plura a re aliena proferri, a mente adverſariorum interdum turpiter aberrari, quin etiam mala fide eorum ſententiam proponi, victoriam gloriamque a pluribus quam veritatem quæri.

Quo autem majori cognitionis humanæ detrimento factum eſt, ut infauſtæ de libertate lites nec dum fuerint compoſitæ, eo diligentiorem veri philoſophi operam dare debent huic mentis facultati homini vindicandæ, naturae ejus perſpicue explicandæ, et in lucem e tenebris, quas nonnulli rebus clariſſimis obducunt, revocandæ. Laudabili proinde conſilio Illuſtris Societas Harlemenſis viros doctos ad hæc accuratius perficienda voluit excitare, hac publice quæſtione propoſita: Qua in re conſiſtit moralis hominis libertas, et quomodo omnium optime demonſtratur nos eſſe entia libere agentia? (eo ſcilicet ſenſu quem involvit vera hujus facultatis definitio) Cujus votis nos etiam pro virili ſatisfacturi hanc nobis legem ponimus, ut dum in libertatis naturam et probationes inquirimus, nullo ad alias opiniones reſpectu habito, ſolam de re controverſa mentis naturam, et ſenſum intimum interogemus, reſponſaque eorum ſincere, qua poſſumus brevitate, referamus.

Fruſtra de libertate homini vindicanda laboramus niſi ſciamus quid ſit ea, quanam in re conſiſtat, quid involvat. Noſtri itaque jam eſt officii quid nomine hujus facultatis veniat examinare, ejus indolem, leges, operandi ordinem perſcrutari. Hæc autem id efficiendi ratio quam optima, et maxime naturalis videtur eſſe, ut ex caſuum in quibus omnium eorum, qui aliquam menti adſcribunt libertatem, conſenſione, libere agimus, collatione, genuinos libertatis characteres colligamus.

Ut itaque de actionibus naturalibus, aliisque motibus, in corpore noſtro inſcia vel invita anima productis, taceamus, nemo ſane dicet captivum libere in carcere commorari, at homo cauponam intrans id libere facere perhibetur. Diſcrimen horum caſuum in his ſitum eſt. Hic facit quod vult, ille quod non vult. Hic intrat quidem ſed poſſet non intrare, ille manet ubi non poteſt non manere. Uterque autem ſuæ voluntatis, ſtatusque claram ideam habere poteſt.

Aut itaque dicemus liberum eſſe qui poteſt facere quod vult, non eſſe

qui

qui impeditur quominus id faciat, vel ad hoc ut actio libera dici queat requiri cenſebimus, ut quis contrarium ejus, quod facit, facere eodem momento poſſit, vel etiam utrosque hos characteres conjungemus.

Primum requiſitum videtur naturali libertatis ſignificatui ſic ſatis convenire. Proprie enim hæc ſignificat abſentiam impedimentorum agendi externorum, quo ſenſu liber eſt homo dum nihil impedit quominus facultate ſua motrice utatur ad decreta voluntatis exequenda. At intelligitur haud difficulter hoc nondum ad libertatem humanam abſolvendam ſufficere. Infans enim parentem cedens conſideratione ætatis excuſatur, haud vero adultus, niſi ſit furioſus, quo in caſu miſericordia quam poena dignior judicatur. Quis non videt infantem et furioſum non minus ac adultum feciſſe quod voluerunt, hujus tamen actionem pro libera haberi, non illorum? ut adeo aliud quidpiam ad hanc facultatem requiri videatur.

Hoc quidem incurrit in oculos adultum clara diſtinctaque ejus quod facit cognitione eſſe præditum, non autem infantem, et furioſum, quos nonniſi confuſas habere perceptiones nemo negat. Nec dubium eſt hos ipſos contrarium fuiſſe facturos, ſi voluiſſent (facultate nimirum membra ſua movendi inſtructos) at velle contrarium non poterant, cum repræſentationibus ſuis confuſis determinati fuerint ad ita, nec aliter agendum, adultus autem ſui in patrem officii poterat meminiſſe, et impium ejus cedendi conſilium vel non capere, vel captum immutare, et abjicere, debebatque.

Aut itaque ad libertatem ſufficere cenſebimus ut quis clara et diſtincta ejus quod agit cognitione ſit inſtructus, poſſitque exequi decretum voluntatis, imo et ejus contrarium, vel dicemus hoc etiam requiri ut liberæ actionis auctor potuerit noluiſſe quod voluit, diverſaque conſilia capere, et exequi.

Nec ſolam ejus quod quis facit cognitionem diſtinctam, nec potentiam omittendi, aut contrarii faciendi, in quantum in potentia motrice hæret, abſolvere hominis libertatem facile obviis exemplis oſtenditur. Fingamus duorum captivorum unum turri altæ, alterum carceri ordinario incluſum eſſe, poſſeque illum quidem per feneſtram ſe dejicere, hunc autem quocunque demum modo effugere, neutrum vero id facere, illum præſentiſſimo mortis metu deterritum, hunc honori ſuo conſulere volentem. Nemo forte dicet utrosque æque libere in loco cuſtodiæ remanere. At hæc illis ſunt communia. Uterque vellet carcere eliberari, ſed alio quopiam modo, uterque medium elabendi quod ſolum ſupereſt pro malo habet, utrique competit facultas phyſica remanendi vel non remanendi, eligit uterque

inter oppoſita quod minus displicet. Discrimen itaque inter eorum actiones in hoc ſolo poſitum eſt. Ille eligit id cujus contrarium vix eligere poterat, hic autem libertatem præferre carceri facilius ſane poterat.

Hoc itaque ex caſuum comparatione jam colligere poſſe nobis videmur, communi hominum judicio tum demum aliquem libere egiſſe cenſeri, cum id quod eligit non eligere potuiſſe putatur, eoque minorem alicui libertatem attribui, quo magis perſuaſi ſumus eum haud fere aliter in circumſtantiis, quibus conſtitutus erat, ſe determinare potuiſſe. Hæc eſt ſane cauſa cur ſi duo eandem actionem foedam committant, v. g. religionem quam pro vera habent ejerent, at unus eorum id faciat vilis lucelli ſpe, alter metu mortis, et cruciatuum, ſuorumque precibus, et lacrymis inductus, ille quidem in bonorum omnium odium ſuo merito incurrat, hic autem excuſationem neceſſitatis, et miſericordiam aliquam inveniat, quem minori longe libertate, adeoque et crimine altero illo, cultui Dei et obſequio renunciaſſe, perſuaſum habemus. Nec eſt quod quis dicat hujus rationem eſſe quod hic invitus, alter cum lubentia peccaverit. Quo enim major in alicujus actione lubentia obſervatur, eo caeteris paribus ea minus fuiſſe libera cenſetur. Ita ſane qui graviſſimæ tentationi ſuccubuit, vehementi animi motu abreptus fuit, humanae imbecillitatis conſideratione aliquo modo excuſatur. Non itaque lubentia, ſed poſſibilitas ejus quod quis elegit non eligendi, et quidem ratione ſuarum circumſtantiarum habita, videtur eſſe juſta menſura libertatis.

Hoc proinde jam reſtat nobis discutiendum quomodo intelligi debeat hoc: potuiſſe eum qui libere agit id quod vult noluiſſe, quod elegit non elegiſſe, quod ut eo accuratius præſtare valeamus videmus nobis eſſe ad fontem usque appetituum ascendendum.

Animantia omnia voluptatem appetere, dolorem et quamcunque molestam ſenſationem averſari conſtat inter omnes. Hæc eſt prima lex cui ſubjectum eſt naturaliter quidquid ſenſu aliquo gaudet.

Hujus legis conſectarium videtur eſſe ut animal inter duas voluptates majorem minori præferat, atque adeo in comparatione voluptatum, dolorumque, convenienter motibus in organo ſenſorio excitatis ſe determinet. Ipſa animantium attentio motibus majoribus determinatur, nec poteſt non in eam ſe vertere partem, verſus quam prædominio ſenſationum, inſtinctuumque fertur.

Actiones itaque animantium ſolum appetitum ſenſitivum habentium ſpontaneæ determinantur per motus in cerebro excitatos, natasque ex iis perceptiones ſeu claras, ſeu obſcuras, ut motus libræ perponderum oppoſito-

rum

rum magnitudinem, nec ullum aliud inter hæc discrimen eſt, niſi quod alio modo repræſentationes ſint in anima bruti, quam pondera in libra, at neceſſitas determinationis eadem prorſus in utroque caſu eſt. Ut magnes ferrum; ita voluptas animalia trahit.

Equidem haud plane negaverim bruta aliquid poteſtatis ad ſuas volitiones determinandas, haud a ſolis repræſentationibus dependentis habere. Saltem ſi effici poſſit, de quo agemus infra, ut repræſentationes oppoſitas æque validas habeant, et nihilominus ad unum ex duobus æqualibus eligendum ſe determinent, videbitur hoc a tali facultate proficisci. Sed vero cum vis talis etiamſi brutis competat ſit minor quam ut in noſtros ſenſus evidenter incurrat, nec de eorum nunc agamus operandi ratione, licebit eam absque omni erroris periculo pro nulla habere, ſumereque bruta prævalentibus appetitibus ſemper determinari ad agendum. Nec proinde eorum actiones pro liberis habebimus, cum non poſſint non motibus cerebri ſui fortioribus cedere. Quodſiquis autem ideo cum Bonneto libertatem iis adſcribendam putet, quod decreta voluntatis ſuæ exequantur, de nomine ſolo controverſiam haud movebimus, contenti monuiſſe, aliam prorſus eſſe eam in cujus naturam nunc inquirimus libertatem.

Homo æque ac bruta habet appetitum ſenſitivum, cujus lex ea eſt ut majori voluptati minor cedat. Inde certe eſt quod infantibus, furioſis, ſolo ſenſitivo appetitu ductis, haud majorem quam brutis attribuamus libertatem.

Discrimen tamen inter animantia, hominemque, in eo ſe prodit, quod nobiliores hic habeat inſtinctus. Mature enim ſatis in infantibus conſpiciuntur variarum cupiditatum, laudis, ſciendi, aliquid ſemper agendi, ſenſusque moralis indicia.

In quantum tamen ſolis adhuc reguntur inſtinctibus, et ſenſitivo appetitu infantes, libertas iis haud adſcribitur. At mox uſu ſermonis, et exercitio continuo facultates aliæ perficiuntur, attendendi, reflectendi, ratiocinandi vires firmantur, ideæque morales menti imprimuntur. Non fert inſtituti ratio ut modum, ordinemque quo omnes facultates evolvuntur explicemus, ſed hominem potius jam adultum, rationisque compotem mente nobis concipimus, ut qualem habeat libertatem detegamus.

Prouti magis minusque ſunt evolutæ facultates mentis, ita plures vel pauciores habet homo fontes, ex quibus voluptatem, aut etiam moleſtiam haurire poſſit. Incipit nimirum firmatis mentis viribus non præſens ſolum curare, ſed et futuri temporis habere rationem, non ſolas ſenſuum quærere voluptates, ſed et alias morales, vel in cognitione poſitas, laetatur perfectionum

rium ſuarum augmentis, cruciatur ſenſu cujuscunque imperfectionis, laborat non de iis ſolis quæ immediate voluptatem excitant, ſed et de eorum acquirendorum mediis. Huic tamen ſemper legi eſt ſubjectus: appetit bonum, averſatur malum.

Nascuntur itaque appetitus et averſationes in anima modo naturali, nec ab ejus arbitrio, vel electione dependente. Non eſt in hominis poteſtate poſitum felicitatem non appetere, moleſtiam non fugere, imo virtutem non venerari, generoſitatem non amare, perfidiam non horrere, ſolitudinem non fugere, conſortium non quærere. Primi itaque voluntatis motus, *velleitates*, aut voluntates incompletæ, vel antecedentes, quia naturali modo oriuntur, nec a nobis immutari queunt, haud erunt liberi, ſi tunc agamus libere, cum id quod eligimus poſſumus non eligere. (Dominium enim quod in ea competit indirectum a libertate dependere oſtendemus infra).

At non omnes hæ *velleitates* in actum deducuntur. Opponitur enim hic appetitus illi, obſervatur in mente ſæpe illud: Vellem ſi liceret, voluntasque incompleta conſideratione aliarum rerum ſæpiſſime quo minus ſe exerat impeditur. Quæritur itaque quid ſit illud quod efficit ut mens inter plura ſuorum appetituum, vel etiam averſationum objecta, ad hoc potius quam illud eligendum ſe determinet?

Equidem ex eo quod nihil appetamus niſi bonum, nihilque averſemur niſi malum, videretur ſequi mentem plurium bonorum malorumque ideas habentem, ea inter ſe conferre, et quod ſibi majus videtur minori præferre, vel ubi optio inter ſola mala datur id quod pro minimo eorum habet ſemper eligere, hæc tamen aſſertio experientiae contradicit.

Ut ut enim non negemus majus bonum minori ejusdem generis mentis judicio prævalere, mercatorem v. g. coeteris paribus lucrum majus minori præferre, rariſſime tamen homo in iis eſt circumſtantiis conſtitutus, ut diverſa inter ſe bona eodem modo conferre, et veluti ponderare poſſit, aut velit.

(1.) Ecce enim diverſis appetitibus ferimur in bona, quæ videntur nobis eſſe prorſus heterogenea. Voluptates ſenſuum appetimus, ſed hic appetitus eſt oppoſitus gloriæ, habendique cupiditati, hæ ſæpe pugnant cum ſenſu morali, conſcientia, metu poenarum humanarum et divinarum, ſpe proemiorum. Quis hæc ita inter ſe comparari, ad eandemque menſuram revocari poſſe dicet, ut lucrum hinc indeque expectandum computatur?

(2.) Mala ſaepe cum bonis ſunt conferenda, ſubeundæ moleſtæ ſenſationes ad procurandas gratas, vel ad avertendas ingratas alias, voluptatibus præſentibus abſtinendum, metu malorum.

(3.) Bo-

(3.) Bonum minus, aut etiam malum boni alicujus conſequendi medium plerumque eſt præſens, majus autem remotum. Jam certum eſt cæteris paribus propioribus magis duci mentem quam remotioribus, ſed nulli legi clare cognitae ſubeſſe videtur haec major, minorque, mentis verſus praeſentia et futura inclinatio. Magnitudines corporum apparentes poſſunt ex diſtantiis eorundem definiri, at quis determinabit qua lege aut proportione remotiorum bonorum, malorumque repræſentationes decrescant in anima? quod decrementum eorum nulli, ſaltem nobis cognitae, ſubeſt legi, præterquam libertatis. Quo jure itaque animam præſentia bona malaque cum remotioribus conferre dices, cui ratio ea comparandi eſt ignota?

(4.) Illud etiam hominum de bonis malisque judicia perturbat, quod eorum nonnulla certo, alia nonniſi veroſimiliter obtineri, vel evitari poſſint. Sit enim bonum certum minus, aliud incertum longe majus, ad comparationem eorum faciendam deberet mens gradum veroſimilitudinis hujus obtinendi multiplicare cum abſoluta quantitate, et ita demum judicare utrum bono minori, ſed certo prævaleat, quis vero dicat poſſe veroſimilitudinis gradus definiri? quod certe non fert natura negotiorum humanorum. Fingas hominem paupertate oppreſſum de eo deliberare, utrum occaſione furti oblata uti velit ad ſibi familiæque conſulendum, illique hinc egeſtatis incommoda, illinc ſuſpendii poenam, moerorem ſuorum, dedecusque ſuccurrere. Vides eum inter bonum certum, malumque incertum fluctuare, putasne vero ſi ſe ad furtum committendum determinavit, id comparata inter ſe boni malique quantitate, et gradibus veroſimilitudinis computatis feciſſe?

(5.) Motiva virtutis ſequendae, quæ ſenſus moralis, conſcientia, recta ratio ſuppeditant tam valida ſunt, ut nonniſi improprie, abuſuque terminorum vix ferendo dici poſſit ea brevi illa voluptate, quæ eſt in vitiis, ſuperari, pauciſſimi tamen ſunt virtuti ſincere dediti, ea certe ex cauſa, quod plerique illecebris ſenſuum, vique affectuum ſe in transverſum agi patiuntur. Jam ſi bona ſenſuum ſint illis rationis homogenea, profecto futurae felicitatis repræſentatio aliquam ad vim præſentium ſenſationum, quantumvis vividiſſimarum proportionem habere debet, quod ſi ita ſit, nulla certe unquam ratio excogitari poterit, cur multi cognitione religionis haud deſtituti, tam ſecure ſcelera cumulent ſceleribus, ut nihil de eo laborare videantur utrum æternum felices, vel infelices futuri ſint, dum præſenti aliqua voluptate frui poſſint. Sit ſane major appetitus ſenſitivi impetus, at motiva religionis, voluptatum tranſitoriarum ſummam infinite ſuperant, ita ut vel minima veroſimilitudo in æternas poenas incurrendi, ſufficere vi-

deretur ſceleratis ad virtutem revocandis, ſi ad ſola reſpiciamus bona, et eorum æſtimandorum rationem. Vel itaque dicendum appetitum rationalem ſemper prævalere ſenſitivo, quod refellunt obſervationes, vel admittendum bona in quæ feruntur eſſe inter ſe heterogenea, communem menſuram non admittentia. Nihil vero aliud per hanc heterogeneitatem intelligimus præter hoc, ex ipſa bonorum æternorum et tranſitoriorum indole, et inter ſe comparatione non poſſe intelligi, cur homines ratione haud deſtituti hæc illis tam audacter præferant, ut nullo felicitatis ſuae deſiderio teneri videantur, ad illudque explicandum ad aliud quidpiam a ſolis bonorum repræſentationibus, et comparatione diverſum, recurrendum eſſe.

Vides non ferre naturam bonorum malorumque diverſi generis, ut exacte inter ſe conferri, et facta comparatione maximum eorum minimumque eligi dicamus. Nemo ſanc negat æſtimationem bonorum his attemperari: intenſioni, ſeu impreſſiones vividitati, foecunditati, ſeu judicio de eo quod plura etiam paritura ſunt commoda, diuturnitati fruendi, perſuaſioni non fore poenitentiæ locum, veroſimilitudini obtinendi majori, minorique, quarum omnium circumſtantiarum conſiderationem in mente adeſſe negari licet nequeat, nec tamen dici poteſt his veluti momentis bona diverſa ponderari, cum nec eorum quantitas abſoluta, et relativa, nec modus communem iis menſuram applicandi ſit menti noſtræ cognitus, ſine quibus aut non intelligimus quid ſit varias inter ſe conferre quantitates, aut nulla poteſt inſtitui comparatio.

Haec bonorum diverſi generis natura heterogenea, ſenſu explicato ſumta, non ſatis obſervata, videtur impedimento pluribus fuiſſe quominus libertatis indolem perſpicerent. Ex eo enim quod homo nihil appetat niſi ſub boni ratione, nihilque averſetur niſi ſub mali, bonumque et malum minus ſi cum majore comparentur induant naturam mali, aut boni, ſua ſponte profluere videbatur mentem inter plura bona eligere ſemper id quod ſibi videtur maximum, electione tali quâ minus bonum, quod in comparatione malum eſt, majori præferretur, ejus naturae repugnante. Nobis autem diverſa ſequutis ultima liberarum determinationum ratio aliunde derivanda eſt, quod quidem jam exequi annitemur.

Hominem tunc cenſeri libere agere cum videtur potuiſſe non eligere quod elegit jam innuimus. Nihil autem poteſt aut velle aut nolle niſi cognitum, cum nulla ſit ignoti cupido, quo itaque plurium bonorum quæ eligi poſſunt, ideæ menti ejus ſunt praeſentes, eo patentiorem libertas ejus in quo decurrat habet campum.

Re-

Repraeſentationem bonorum praeſentium æque ac remotiorum validiorem reddi attentione, eſt certiſſimum. In ea ſane præcipua ſita eſt ratio cur hi ſola ducantur gloria, alii ſenſuum blandimentis, aliisque rebus, cur hæc hos, alia alios quam maxime afficiant.

Illud ipſum autem, cur Cajus attendat motivis quae virtus et ratio ſuppeditant. Pamphylus ſolis ſenſuum irritamentis, licet nativam indolem, educationem, aliasque circumſtantias a noſtro arbitrio haud dependentes multum ad hæc conferre non negemus, haud tamen his ſolis eſt adſcribendum, ſed ſi non omnem homini velimus eripere libertatem, ſtatuere debemus ineſſe menti facultatem, haud per præſentes repræſentationes determinatam, attentionem ſuam ac hæc bona dirigendi, ab illis avocandi, ejusque ope repræſentationum harum vim augendi, illarum imminuendi, quod quidem evidentiſſime probatum dabimus, hoc ſolo monito, nos in probationibus his ſumpturos, competere aliquam homini libertatem.

(a.) Cur enim infantum, delirantium, noctambulonum, ſomniantium actiones non poſſe illis imputari dicimus, niſi quod videamus eorum attentionem, et voluntatem, determinari per motus cerebri, et natas inde repræſentationes. Libertas homini nulla competit niſi poſſit ideas ſuas cum opus eſt revocare, ſiſtere, iis contemplandis immorari, actionum conſequentias perpendere, id eſt niſi attentionem ſuam dirigendi facultatem, a repraeſentationibus haud dependentem habeat, imo niſi poſſit has repræſentationes vividiores, illas debiliores reddere, his reſiſtere, illis obſequi, quod quominus infantes, furioſi, ſomniantesque faciant, impedimento eſt ilis mollis nimis cerebri ſubſtantia, fibræque delicatæ, his motus nimis violenti, iſtis nervi non ſatis tenſi, ſpiritusque quieſcentes.

(b.) Pugnent in alicujus mente duo appetitus, quorum unus nitatur in virtutem, alter in vitium, cedatque homo huic, quem quia vicit dicas ſi velis fuiſſe fortiorem. Notum eſt vires directe ſibi oppoſitas, in quantum ſunt æquales, ſe mutuo perimere. Jam ſi ipſa hominis attentio non potuit non directionem appetitus prævalentis ſequi, ita prorſus fuit compulſus ad agendum ac ſi ſolum ſenſitivum appetitum habuiſſet, (rationali ejus appetitu per æqualem ſenſitivi partem deſtructo, vel certe quo minus agat impedito) Cur itaque illi cenſes imputandas eſſe actiones, non autem infantibus, furioſis, brutis?

Multum accedet vi hujus argumenti ſi perpendamus eos qui mentem repræſentationibus prævalentibus determinari cenſent, fateri rationalem appetitum inclinationibus, latentibus, propenſionibus, quarum anima conſcia ſibi non eſt, ſuperari. Determinabitur itaque homo ſolo obſcurarum

perceptionum, dispositionumque supra rationalem appetitum excessu, ut libra solo movetur præpondio. Ita ergo aget ac si solis duceretur repræsentationibus obscuris, quarum claram ideam non habet. Cur itaque majorem illi attribuis libertatem quam dormienti?

At tali vi animae vindicatâ facillime intelligitur cur pro libera malarum suarum actionum causa habeatur. Nam penes eum erat attentione, reflexione melius uti, appetitum recti devium debiliorem, alterum valentiorem reddere.

In hac sunt sententia omnes omnino homines. Qui adolescentem se perditum euntem dictis castigant, sumunt semper vim cupiditatis, qua abripitur haud tantam esse, quae eum impediret vitiorum tristes sequelas perpendere, vim affectuum noxiorum infringere, imo in ipso eorundem aestu, decretum agendi, consideratione eorum quae ratio suggerit, vel suspendere, vel etiam immutare. Ipsae objurgandi formulae usitatae: cur jussorum Dei, meorum monitorum, dedecoris oblitus es, manifeste innuunt persuasum hominibus esse potuisse aliquem in ipso momento infelici, quo turpi affectui succubuit, saniora consilia capere, nisi sponte attentionem a perpendendis suis officiis deflexisset.

Ipsi haec nonnunquam concedere licet cogantur adversarii, quod tamen una manu dant, subtrahunt altera. Aut enim per praesentem cerebri alicujus constitutionem, et conjunctas cum ea perceptiones ipsius attentionis, reflexionisque directionem determinari dicent, aut hoc negant, illud dicere non possunt quin talem animae de quali agimus vim adscribant, si autem hoc ut solent eligant, dicis tantum causa culpam in ipsum hominem conjiciunt. Ipsa enim attentio et reflexio non poterunt non directionem appetitus fortioris sequi, ratioque cur his potius quam illis rebus attendamus, in cerebri constitutione, haud certe a libertate nostra dependente, erit quaerenda.

(c.) Si solo appetitu sensitivo, non rationali ducceremur, actiones nostræ non possent imputari, adeoque nec forent liberae; rationalis autem appetitus fertur semper in verum bonum. Unde ergo est mali moralis jure homini imputabilis origo derivanda? Inde procul dubio quod patitur se homo abripi appetitu aliquo turpi, rationali frustra repugnante. At si homo careat tali facultate has repræsentationes ope attentionis vividiores reddendi, illas debilitandi, sed praevalentibus semper perceptionibus determinetur, non est penes eum vi majore non duci, abripique. Illud enim quo adversarii confugiunt, quod adsit indifferentia quaedam exercitii, seu facultas contrarii eligendi, nihil ad rem facit, nulli enim usui est homini facultas

tas talis quam non poteſt exercere, ſi huic legi ſit adſtrictus, ut ſemper ſequatur repræſentationes praevalentes. Sane et libra abſtracte conſiderata, vel in ſenſu diviſo, poſſet in eam ſe movere partem verſus quam minus onerata eſt, at in ſenſu compoſito quia praepondio aliter determinatur non poteſt. Vanum etiam in eo quæritur effugium mentem motivis inclinari, non neceſſitari, ſalvamque illi ſemper manere aliquam indifferentiam, quae enim ſupereſſe dicitur nulla eſt, cum non poſſit exerceri, ſi nec poſſit homo ſuas repræſentationes immutare, nec etiam non cedere fortioribus. Indifferentia illa erit in conceptu ſolo, non in exercitio per inclinationes valentiores determinato, adeoque in natura rerum non exiſtet.

At in vita hominis anteacta culpam reperiri dices. Niſi enim ille manifeſtiſſime turpibus affectibus cum detrimento meliorum faviſſet, eosdem data opera foviſſet, haud ſane tam valentes evaſiſſent. Quo tamen niſi noſtræ ſubſcribas ſententiæ, nihil ſane proficis. Ex eo enim hoc ſaltem ſequeretur hominem adultum, qui foedo aliquo affectu abreptus grave in ſe delictum admiſit, eo tempore motibus animi reſiſtere neutiquam potuiſſe, quod ſane communi humani generis conſenſui repugnare oſtendimus. Praeterea quis non videt hoc commento id ſolum quaeri ut difficultas caute declinetur, non autem ut tollatur, culpa enim actionis hujus conjicitur in aliam praeteritam, ejus iterum in antecedentem aliam, at ita progrediendo pervenietur tandem ad actiones infantiae imputationi haud obnoxias, imo ad ipſam naſcendi conditionem. Actiones ſane illae anteactae, hac animæ facultate erepta, eodem modo fuerunt determinatae per propenſiones praevalentes, quo praeſens quælibet, nec olim faviſſet homo affectui turpi, niſi vi inclinationum fortiorum ad favendum illi compulſus fuiſſet, quotiesque peccavit appetitus mali rationali fortior fuit, adeoque hic utpote debilior valentiori reſiſtere non potuit, ut minus pondus alteri libræ lanci impoſitum actionem ponderis majoris impedire nequit.

(d.) Ascendamus cogitatione ad primum hominis delictum, ſitque ea mentis natura ut non poſſit non in eam partem ſe determinare, verſus quam repræſentatione majoris boni ducitur Protoplaſtis itaque melior viſa fuit violatio praecepti divini, quam obſervatio, ſecus enim obediviſſent, ſed ſi melior ea viſa fuit non potuerunt ſane non peccare, ut enim ignis urit, ita homo naturae neceſſitate eligit id quod ſibi videtur optimum, nec poteſt aliter ſe determinare, niſi ſuam naturam immutaverit, quod fieri nequit. Cur itaque illis Deus vitio dedit quod non obediverint? Ideo proculdubio quod debuiſſent officii ſui meminiſſe, motivis rationis rectae attendere, nec nimio ſeu ſciendi deſiderio, ſeu oculorum illecebris ſe ducen-

dos relinquere. Recte vero! at ipsa eorum attentio, reflexio, vel fuerunt determinatæ per circumstantias nihil in se peccati habentes, per verba intellecta, appetitum sciendi naturalem, fructum sensibus placentem, constitutionem cerebri, aut non fuerunt, si ita, non videtur illis vitio dari posse quod haud aliter his mentis facultatibus usi fuerint, ut enim aqua non potest non ferri ex loco altiori in humiliorem, ita eorum attentio eo ferebatur quo vi repraesentationum naturali sane modo excitatarum ducebatur, nec ullus relictus erat iis resistendi modus, quod haud aliter quam attentionis ope fieri potuisset, si autem hae mentis facultates non fuerint per illas circumstantias determinatae, eo ipso probatur inesse animae facultatem a repraesentationibus haud dependentem, attentionem suam dirigendi, huc illucque in determinato suae libertatis campo transferendi, ejusque ope vim horum motivorum augendi, illorum imminuendi.

Ai dicet aliquis facultatem attendendi, cum mera sit agendi possibilitas, nisi determinetur haud agere, quam anima licet determinet, rationem tamen aliquam adesse opportere cur hoc potius quam illo modo determinet, quae nullibi alibi esse potest quam in repraesentationibus fortioribus. Sed ultimam determinationis rationem in ipsa mente esse, seu eam libertatem suam exercere cum attentionem, certo modo determinat, his ipsis argumentis jam probatum dedimus. Agunt sane motiva varia in mentem, ejusque attentionem, reagit illa, at non eo modo quo corpora inertia, quorum reactio per actionem prorsus determinatur. Profecto si aliquam animae adscribas libertatem eam exercendo active, non passive se habere confiteberis, caracter itaque aliquis adesse debet quo illas animae actiones in quibus active se habet, ab aliis in quibus sentit leges sibi datas esse, v. g. a sensationibus distinguamus, at torqueas quantumcunque ingenium, nullum alium praeter hunc invenies, eam passive se tunc habere cum operandi modus, ratio, certis sunt subjecta legibus, effectusque determinantur per naturam animi, et objectorum actiones, ut visus, auditus, active autem cum actiones haud sunt per hæc determinatae, sed animæ ipsius arbitrio sunt adscribendae. Ipsa quidem libertas inest naturaliter homini, sed ejus indoles hæc est, ut repugnet illi per actionem objectorum ipsamque mentis naturam ad hoc potius quam illud eligendum determinari, quod nisi ita esset, non posset intelligi, cur magis passive in eo homo se habeat quod fixae stellae luna minores sibi videantur, quam in eo, quod cupiditatibus legi divinae repugnantibus se ducendum tradat.

Lubet dicta de animae in suas facultates dominio exemplo non inconvenienti illustrare. Veritas religionis solidioribus probationibus defenditur

quam

quam impietas, at multi tamen huic toti addicti ſunt. Non de iis loquimur quos ignorantia, infantiae, et auctoritatis præjudicia in errore detinent, ſed qui examine inſtituto abalienatos ſe eſſe a religione præ ſe ferunt. Haud ſane eorum intellectus aliter ac reliquorum mortalium eſt conſtitutus. Cur itaque iis non persuadentur rationibus quibus alii, ſagacitate certe haud inferiores? Ideo ſane quod impietatem depravatis ſuis cupiditatibus convenire ſentientes, vellent religionem tollere, dicentes in corde non eſſe Deum, attentionem a ſolidis avertant argumentis, et quidquid impietatem vel tantillum firmare videtur magna cupiditate arripiant, eo tandem devenientes ut vi argumentorum firmiſſimorum ſentiendae haud ſint pares. Ita fere homo agit dum deſerto virtutis tramite vitiis ſe turpiter dedit. Majores illi ſi ſcelus illecebras virtute habere videatur, hoc ipſum homini animum a ſanis conſiliis avertenti, vimque ſuae conſcientiae inferenti, adeoque peſſimo libertatis uſui eſt adſcribendum. Poterat enim effectus vitiorum perpendere, monitis rationis auſcultare, nec mens ejus per repræſentationes haud a ſe dependentes determinata fuerat ad male agendum. Hoc enim ſenſu verum eſt motiva inclinare, non neceſſitare, adeoque nec determinare.

Intelligi ex his poſſe putamus quo ſenſu ſit accipiendum illud quod ſupra ex caſuum comparatione elicueramus, hominem tunc cenſeri libere egiſſe, cum ejus quod fecit, elegitque, contrarium videtur facere, et eligere potuiſſe. Nimirum homo in varias partes diverſis oppoſitisque motivis ducitur, quorum unumquodque ſufficeret animae determinandae, ſi ſolum ageret, at cum plura ſemper adſint in mente eaque ſibi contraria, homo ipſe vim hujus motivi auget, illius imminuit, attentionis directione a ſuo arbitrio dependente, quod dum facit libertatem incipit exercere, effectus vero attentionis naturales magis ſunt quam liberi, cum bonis conſideratis perpenſisque (iis ſcilicet quae electionis noſtrae objecta ſunt) non poſſunt non aliquae volitiones incompletae ſaltem reſpondere. At licet attentio mentis certo jam ſit determinata modo, poteſt tamen ea directio rurſus immutari, et antequam mens decretum ſuum exequatur, ſupereſt illi ſemper facultas ope idearum, quae revocari, ſiſti, comparari poſſunt, velleitatem praevalere incipientem debilitanti, decretum actionem aliquam committendi, quod formari attentionis ope incipit immutandi, motiva actioni in quam ferri ſe ſentit oppoſita perpendendi (inter quae vel hoc eſſe poteſt ut ſui in actiones dominii experimentum capiat) eorumque conſideratione aliter ſe determinandi, vel ſaltem actionem in praeſens tempus omit-

omittendi, imo in ipſo deſtinata quaelibet exequendi momento, habet adhuc homo facultatem, ope proculdubio cogitationum aliarum, decretum actionis committendae ſuſpendendi, differendi, immutandi, ut ſane multa eorum exempla proferri poſſunt, qui in ipſo ſceleris exequendi momento ad ſanam mentem redierunt. Habet inquam horum omnium mens facultatem non abſtracte generaliterque conſideratam, ſed talem, quam ſalvo ſui cerebri ſtatu præſente exercere vario modo poſſit. Incipit itaque libertatis exercitium ratione alicujus actionis ab idea quadam menti praeſente, continuatur directione attentionis usque ad decretum agendi, aut non agendi, et deſinit in ipſum exequendi actum.

Non inutile erit omnia de natura libertatis ejusque operandi modo vel jam prolata, vel facile ex illis deducenda, uno veluti obtutu contemplanda exhibere.

Perceptionum aliæ ſunt gratae, ingratae aliae, naturale autem homini eſt adeoque haud liberum voluptatem appetere, moleſtiam averſari. Hoc itaque ſenſu voluntarium opponitur libero, vel potius non omne idquod voluntarium eſt dici liberum poterit.

Sed plures ſunt in homine appetitus ſibi oppoſiti, diverſis varia bona commendantur motivis, nihil commune inter ſe habentibus, ea cum haud omnia obtineri poſſint, cur anima haec illis præferat ejus ultima et ſufficiens ratio ſita eſt in ejus libertate, dominioque quod in ſuas habet facultates.

Intelligi ex hoc poteſt quatenus voluntas ſit libera, de quo abſurde quaeri putavit Lockius. Sane enim motus voluntatis naturali modo orti liberi dici nequeunt, at ipſa unius prae altero electio, voluntatis ad hoc potius quam illud agendum determinatio, libertatis effecta ſunt, quodcunque nomen his mentis decretis imponere velis. Naturaliter paupertatis incommoda averſatur latro, at libere decernit de viatore jugulando, eumque ſpretis cenſcientiae monitis, interſicit. Hoc ſenſu voluntas eſt libera.

Haud etiam difficulter perſpicitur vim malarum consuetudinum, habituumque, multum imminuere libertatem mentis. Non enim ea immediatum exercet in ſuas volitiones imperium, ſed mediatum, ope attentionis motiva revocantis, perpendentis, fit autem vi horum ut certae ideae longe facilius aliis redeant, affinesque multas excitent, quarum vi vehementi, unitaeque nonniſi magna reſiſtit difficultate, facile autem cedit. Imo evenire poteſt ut diuturna male agendi consuetudine nonnulli affectus tam vehementes fiant, ut vim animae, quam habet ad repraeſentationibus reſiſtendum, ſuperent, licet quamdiu homo ſanae mentis eſt, ſuperſit illi ſemper ali-

aliqua facultas appetitibus praevalentibus ſe opponendi, cujus exercitium ſi ut par eſt continuetur, reddetur ſenſim ſenſimque facilius.

Inepte igitur quaeſivit Baylius in reſponſione ad Provinc. pag. 753, cur ſi homo domi ſuae imperet non ſibi det erga affectus indifferentiam, nec ſimul atque velit hic dolor, haec moeſtitia evanescant? Mens enim licet ſit ſuarum domina actionum, neque tamen ſuas volitiones ex nihilo producit, nec eas quas habet momento delere poteſt, ſed ad volitiones formandas, immutandas, repraeſentationibus, motivisque indiget, quæ poſſunt tam violentae et vividae eſſe, ut iis tam cito ac intereſſet perimendis, imo imminuendis vires ejus haud ſufficiant, quas ſane finitas eſſe, nec quidlibet ſimul ac operari incipiunt producere poſſe, ſenſus intimus, rectaque ratio probant.

At Achilleum hoc nobis jam opponitur argumentum: Si vis animae qua operatur a repræſentationibus ſit independens, ad eas nullam proportionem habet, aut itaque nullis motibus cerebri et conjunctis cum iis repraeſentationibus reſiſtere poterit anima, vi illa ſua, aut ſane reſiſtet eadem facilitate omnibus, quantumvis violentis. Eodem prorſus modo Magnus Leibnitius probare voluit mentem vi ſua corpus non movere, cum intelligi non poſſit cur vis ejus, vi corporis haud analoga, ſi hanc motus quantitatem imprimere membris poſſit, non etiam majorem quamcunque valeat, cur non v. g. corpus a terra ad lunam usque attollere, ſi velit, poſſit. At quis non videt gratis ſumi mentem ſeu in corpore movendo, ſeu in repraeſentationibus his firmandis, illis debilitandis, aut omnia efficere poſſe, aut nihil? cum medium hic tenendum vis ejus limitata ſuadeat. Mens ſane ut toties jam dictum eſt, imperium in ſuas repraeſentationes exercet ope attentionis, determinatos, non infinitos motus in cerebro producendo, motivorum, ad certum et definitum usque gradum firmatorum vi, oppoſita motiva infringendo. Nolo equidem abſolutam motuum, quos anima hac ſua vi producit quantitatem determinare, cum nec poſſim, licebit tamen obſervare, directione vis ejusdem ad certa objectorum genera continuata, et veluti in eodem puncto concentrata, poſſe mentem eo pervenire, ut libere producat, effectus ſtupendos prorſus, inconſuetos, et fidem tantum non ſuperantes.

Evidenter etiam ex his perſpicitur libertatem hominis non ſatis apte apellari indifferentiam, quam certe mens non habet erga bona, aut mala. Ut non poteſt homo prope ignem non calere, at ab eodem recedere poteſt, ita nequit bono, cujus idea menti praeſens eſt, non aliter affici ac

dolore, ſed ab eodem attentionem aliorſum deflectere poteſt. Eſt itaque hæc libertas dicenda potius electionis, aut determinationis.

Nec proinde quaerendum cum Lockio ubinam indifferentia mentis ſit collocanda? an ante repræſentationem intellectus, vel poſt determinationem voluntatis? cum inconveniens videatur his eam interponi, ſed dicendum ſimpliciter mentem varias bonorum diverſi generis ideas habentem, ſua vi ſe determinare ad hoc potius quam illud eligendum, modo jam explicato.

Meretur autem obſervari actionem externam, qua mens decretum ſuum exequitur, non conſtituere formalem rationem libertatis, licet finiat ejusdem exercitium. Sunt enim qui negant motus corporis ſpontaneos vi mentis produci, neque tamen ereptam volunt hanc homini facultatem. Sane qui decretum ſceleris alicujus perficiendi praevia deliberatione animo concepiſſet, ejusque committendi cauſa egreſſurus fores occluſas inveniſſet, vel in ipſo exequendi momento uſum membrorum perdidiſſet, poenae tamen divinae obnoxius foret, quod graviſſima ſervatoris ſententia confirmatur, Matthæi Cap. V. com. 28. In mente itaque eſt ſedes libertatis, non in potentia motrice, ut nonnullis placet, in qua ſi ea ſita eſſet, haud ſane intelligi poſſet cur quo magis deliberata eſt actio, eo majori imputationi ſit obnoxia, cum potentia motrix eodem modo ſe ſemper habeat. Non ſane indifferentia potentiae hujus motricis, ſed electionis ipſius, determinationisque contingentia facit, ut actio aliqua ſit libera, licet haec ordinarie ſint conjuncta.

Licebet itaque jam nobis libertatem hominis definire per facultatem ejus, ex pluribus bonis clare et cum conſcientia cognitis, ad quorum neutrum per naturam, vel per repraeſentationes ſuas ſeu claras, ſeu obſcuras eligendum determinatus eſt, unum prae reliquis eligendi, hocque potius quam illud decernendi, et concepto animi decreto convenienter agendi, quae ut moralis dici poſſit, opus tantum eſt ut homo ratione praeditus morales ideas habeat, eisque convenienter ſe determinare, et agere valeat. Facile vero intelligitur inter actiones hominis liberas non ſolos membrorum, ſed et cerebri motus, vi animae productos, eſſe referendos.

Sumitur in hac Definitione facultatem animae ſe determinandi haud a repraeſentationibus dependere. Eo quidem momento quo homo ſe determinat, magis ejus quod eligit boni idea quam reliquorum afficitur, quo tamen non obſtante poſſet ſe aliter determinare, facultate vel vi ſua, quae per conſtitutionem cerebri non determinatur. Non eſt itaque mens cum bilance conferenda, et motiva cum ponderibus, ut fecerunt Baylius, Leib-

Leibnitius, aliique, ſed potius agnoscendum modum libere agendi exemplis ab operationibus inertis materiae petitis obſcurari, non illuſtrari, cum libertas e diametro repugnet inertiae, haecque facultas mentis quomodo ſe habeat facilius ſentiatur, quam comparationibus toto coelo a propoſito aberrantibus explicetur.

Discuſſa jam quaeſtione qua in re conſiſtat natura moralis libertatis, quid involvat? Nihil reliquum eſt quam ut eandem homini competere oſtendamus. Cum vero duo praecipua ad hoc, ut homo intelligentia praeditus libere agere dici poſſit, momenta requirantur, nimirum ut ſe ipſum determinet, ſeu vi principii interni agat, utque ſine neceſſitate determinationis eligat, et agat, primum quidem ſpontaneitatem illi adverſus nonnullos craſſioris Fatalismi defenſores, vindicabimus.

Hominem vi interni Principii agere, ſe ipſum ad agendum determinare, ſpontaneitate gaudere, eodem redeunt. Non excludit ſpontaneitas repraeſentationes boni, non lubentiam, ſed plus iis involvit, vim agendi internam, inertiae oppoſitam. Haud equidem negandum videtur ipſas perceptiones haud certe motuum ope in animam infundi, ſed potius vi mentis, iis determinatae produci; attamen ſpontaneitas ad ipſas repraeſentationes haud extenditur, ſed ad actiones boni obtinendi, malique declinandi cauſa ſuſceptas reſtringitur. Talem autem ſpontaneitatem homini competere tam evidens eſt, ut mirum ſit fuiſſe qui de eo dubitarent. Exiſtere ad minimum ſubſtantiam aliquam vi intrinſeci principii agentem, luce ipſa clarius eſt. Effectus enim quos continuo obſervamus vel ex interno oriuntur principio, vel externo, ſi illud, exiſtet internum agendi principium, ſi hoc, effectus illi erunt paſſiones, internoque aliquo principio, ſeu actione vera ut exiſtere poſſint indigebunt, cum paſſionis idea involvat actionis notionem. Ut fruſtra propoſitio dubia per aliam haud magis certam probatur, niſi ultimo ad propoſitiones ſua luce claras ascendatur, ita vano conatu mutationum ratio ſufficiens in externo quopiam principio, rationis non minus indigente quaeritur, niſi internum ad explicanda phoenomena advocetur. Ita a natura ſumus facti, ut haud queamus aliter judicare, nec poſſimus nobis perſuadere vel catenam, licet ejus annuli ſibi mutuo ſint implicati, in aëre ſuſpenſam hærere poſſe, niſi adſit aliquid, quod ejus pondus ferre valeat, vel ſeriem effectuum ex ſe mutuo naſcentium exiſtere poſſe, ſine operatione cauſae alicujus, ultimam totius ſeriei rationem in ſe continente, adeoque vi interni principii agente.

At ſi datur aliquod agendi, exiſtet certe internum cogitandi principium.

Duae nobis ſunt cognitae mutationum ſpecies, motus, et perceptio, motus autem talis effectus eſt quem haud moto corpori deberi perſuaſum habemus, virture primae legis motus Newtonianae. Praeterea etiamſi existeret aliquid vi interna motum, nec tamen eo ipſo negandum foret dari aliquod intrinſecum cogitandi principium, cum nihil abſurdius eſſe poſſit quam cogitationem oriri ex motu ejus experte, ordoque univerſi, legum motus contingentia, probent exiſtere ſubſtantiam intelligentem, vique agendi interna praeditam.

Haec praemittenda ſpontaneitatis probationibus duximus ideo potiſſimum, quod qui homini internum agendi principium eripere volunt, hoc unice quaerunt ut omnem intelligentiam, actionesque cum ea conjunctas, inter modificationes materiae bruta neceſſitate agentis, vel potius patientis referant. At hoc commento, certe abſurdiſſimo, confutato, quis ſine impudentia de eo dubitare poſſet hominem ſponte agere, ſe ipſum determinare? Exiſtere extra mentem perceptionum objecta ex eo optime demonſtratur, quod ſi revera exiſterent, haud alio modo, ordineque deberent repraeſentationes in mente exoriri, at eodem argumento probari etiam poteſt hominem agere, non pati. Concedas enim tantiſper, vel fingas hypotheſeos cauſa eum ex interno agere principio, poſſetne quaeſo conſtantiorem, vividioremque habere ſpontaneitatis ſuae ſenſum quam revera habet? Utrum linguae, communium populi cujuscunque notionum promptuaria, magis conſpicua diſcriminis inter activum, et paſſivum indicia continerent? Majorive conſenſu omnium, motus materiae inertis a ſpontaneis hominum, imo et brutorum actionibus diſtingui poſſent? Num actionum paſſionumque conflictus, ubi homo externis motibus reluctatur, notabilior eſſet? Atquaecunque cauſa non eſt ficta, ſed exiſtit, omnibusque phaenomenis explicandis ſufficit, ſola eſt vera eorundem cauſa, non enim ſunt plures admittendae cauſae, quam quae effectibus explicandis ſufficiunt, vi regulae philoſophandi Newtonianae, certe optimae.

Si homo cum agere nobis videtur pateretur, et quidem ab ignotis ut praetenditur cauſis, ſuas ipſe volitiones, utpote a latentibus cauſis inſcio ſe producendas, non magis praevidere poſſet, quam praeſcit aliquis injuriam ſibi qualemcunque illatum iri, quodſi ita ſe habere nonnemo ſibi perſuadeat, optionem illi damus alterutrum eligendi, nos hoc vel illud facturos, manum elevaturos, aut minus, et quovis pignore certare audemus, id quod praedixerit haud eventurum, ſed contrarium. Sit luſus noſtri ea lex, ut ſi nos id quod ille elegerit fecerimus mille colluſor lucretur aureos, ſi vero contrarium nos unum ſolum, non audebit ſi ſapiet fortunam ſuam

tali

tali ludo periclitari, cum tamen ejus leges plus nimio illi faverent, ſi homo non eſſet ſuarum dominus actionum, ſine quo non magis id ſemper facere poſſet, quod refellendae colluſoris praedictioni lucrandoque nummo aureo opportunum eſſet, quam divinare absque errore nullo non tempore, utrum parem vel imparem globulorum numerum in manu alter ille habeat, cum cauſae nos determinaturae neque ignotae eſſent, licet lubentiam in mente producerent. Fruſtra exciperes cognitione conditionis ludi determinari hoc in caſu voluntatem, nunc enim de ſola agimus ſpontaneitate, ad quam probandam ſufficit hoc ſenſus intimi teſtimonium, poſſe nos ea in nobis decreta voluntatis producere, quae quacunque ex cauſa placent, idque toties efficere quoties videtur, quod certe de mutationibus haud vi animae productis nullo poſſet jure dici.

Utamur exemplo Bayliano quo ſpontaneitatem intimo ſenſu non cognosci probare voluit, in reſponſione ad prov. cap. 140. tom. III. pag. 761. hunc in modum argumentatus: Si bracteae verſatili ventorum indici ſimul et ſemper daretur motus verſus determinatum aliquod punctum horizontis, et deſiderium illuc movendi, an non clare intelligis bracteolam ſibi ſponte, et a ſe ipſa moveri viſum iri, praeſertim ſi ignoraret exiſtere ventum, etcoetum, jam ſi cauſae nos impellentes producant in nobis lubentiam, non magis quam bracteam illa poſſemus detegere nos non eſſe noſtrarum volitionum dominos, vel eſſe earundem mera paſſiva ſubjecta, non activa, ſed facile ſane ſuo ipſe Baylius exemplo refellitur. Bractea enim illa motus quos habitura eſt praedicere non poſſet, ventos ſe impellentes ignorans, nec ſane motus ſui directionem ita immutare poſſet ut tibi refellendo opportunum eſſet, a cauſis externis agitata. At homo haec omnia nullo negotio perficit, necdum concepto hoc illudque faciendi decreto, praeſcit tamen non hoc ſe facturum quod praedixeris, ſed ejus contrarium. Vides! ſenſu intimo non hoc ſolum doceri, nos cum lubentia agere, quod ſumit in ſuo paralogismo Baylius, ſed hoc etiam nos ſponte agere. Sol ipſe ſi intelligentia in eum caderet, poſſetne evidentius Baylio dubitanti probare ſe eſſe qui luceat, fontem luminis, quam homo oſtendere valet ſe eſſe qui velit, ſeu volitionum fontem in ſe ipſo eſſe.

Niſi haec ſufficiant hominis ſpontaneitati probandae, non video quid a mortalibus vel intelligi, vel demonſtrari poſſit. Quoties enim aliquem de ſenſus interni teſtimonio dubitantem refellere volumus, omnes noſtrae ideae ita conturbantur, ut quid dicere debeamus haud ſit in proclivi. Sane demonſtrationes vel ſolidiſſimae non alio modo effectum quem debent praestant, quam ſi fuerint intellectae, non poſſunt autem intelligi, niſi ſenſu

intimo percipiatur convenientia idearum, cum ipsae demonstrationes Geometricae desinant in axiomata, postulata, quorum veritas solo sensu intimo nosci potest. Ineſt menti sensus quidam veri, qui efficit ut homo sentiat non posse se ultrius progredi in cognitione veritatis, cui qui reluctari velit sentiet aciem ingenii sui hebescere, et se vertigine quadam puniri, quod sane non potest non accidere omnibus spontaneitatem negantibus. Quid enim sunt praeter sonos sine mente tales loquendi formulae: Homo est passivum volitionum suarum subjectum, cum unum alteri praefert, dum praevia deliberatione aliquid decernit, hoc prae illo eligit, non magis agit, quam cum de turri praecipitatur, nec aliud intereſt quam quod qui dejicit lubentiam in eo non producit. Quid vero nobiscum fieret si quo pacto latentes illae causae, quibus inscii impellimur, sui officii oblitae, loco lubentiae moleſtiam in mente producerent? dolorem praeferremus voluptati, eligeremus id quod displicet, non amore sed odio nostri duceremur. Nae ita indoles hominis quavis chimaera portentosior foret. Sed desino absurda cumulare absurdis, ex eo solo natis quod sensus intimi dictatis homines auscultare nolint. Carteſius universali suo dubio hanc speciem conciliare voluit, quod fieri forte possit nos a causa aliqua potentissima in iis etiam, quae evidentissime percipimus, in axiomatibus, veritatibusque geometricis admittendis falli. Sed rectius alii monuerunt talem dubitationem, si in homines cadere posset, in scepticismum eos conjecturam, nullis postea rationibus animis evellendam. Quibus enim demonstrationibus a dubitatione reducetur ille, qui haud certus est se non in iis decipi, quae evidenter percipere sentit? quis erit veritatum lapis lydius, si de sensus intimi testimonio audeamus dubirare?

Licet autem cum iis qui sensui interno obloquuntur vix videatur esse disputandum; juvabit tamen quam ridicula sit Adversariorum philosophandi ratio, contemplari. Solam illi suspicionem rei alicujus, ut omnibus aliis videtur absurdissimae, ut sibi soli possibilis, opponunt consensui humani generis, nec ullam vel minimam verosimilitudinem habentem rationem proferre possunt, cur causae illae hominem impellentes effectum suae actioni tam contrarium producant, ut nostrae menti ideam non passionis, sed actionis, suique in determinationes voluntatis dominii, imprimant. Quis enim non videt precario fingi, causas illas, suas homini volitiones infundentes, lubentiam semper producere? cum tot aliis simus obnoxii passionibus moleſtissimis, v. g. famis, frigoris. Jam illud negari nequit passionibus ingratis, doloribusque sapienter naturam nostrae conservationi prospexisse, cur itaque eadem si patimur semper, nunquam agimus, causas non ita ordina-

vit

vit ut quidquid noxium, idem nobis et inſipidum, moleſtumque redderent? cur diſſolutae vitae adolescens tanta cum lubentia ſe it perditum? cum natura ſuis deſtinandis perficiendis haud ſit impar, eandemque nobis conſulere voluiſſe ſtimuli naturales, et omnia alia tam manifeſte probent. Vides aut dicendum tibi eſſe naturam ſibi ipſi repugnare, hic ſapienter, ibi ſtulte agere, aut ad animae electionem, imo libertatem recurrendum eſſe. Quid pluribus opus eſt? Audesne negare mentem propoſitum ſuum conſideratione aliarum rerum ſaepe immutare, novis conſiliis locum dare, at ſi cauſae illae occultae, ſuas illi volitiones infunderent, earum effectus non poſſent deliberatione, monitis, officii cogitatione impediri, cum juſſa naturae his ſemper praevaleant. Vis exempla! Luna in horizonte poſita major tibi videtur quam ſi ſit in meridiano, hoc non ita ſe habere noſti, neque tamen hanc legem viſus immutare potes, ea enim ad quae natura nos determinat non poſſunt a nobis immutari. Fallacias opticas detegere potes, at ne iis viſus decipiatur efficere nulla arte potes. Cur itaque ſi natura ipſa per latentes cauſas decreta mentis haud ſecus producit, ac effecta viſus, ea toties ſuſpendere, immutare valemus, ad hocque efficiendum vel ſola dominii noſtri experiundi cogitatio ſufficit?

Non itaque eſt homo mera machina, ut infelix la Metrie, aliique ejusdem furfuris homines libenter ſibi perſuaderent, ſed gaudet interno agendi principio, vera ſpontaneitate. Taceo nunc de eo utrum ipſae etiam ſenſationes, in quibus anima certis legibus eſt ſubjecta, vi ejus, objectorum licet actione determinata, producantur, at certe unius prae altero electio, decreta animi, eam a machina quantumvis artificioſe conſtructa, diverſam eſſe probant. Iners eſt materia, impenetrabilis, diviſibilis, non autem talis ſenſus interni teſtimonio anima. Imo etiamſi materialis ea eſſet, plus tamen cognitis materiae proprietatibus in ſe contineret, electioque, voluntatis determinatio, deliberatio, eſſent a motibus materiae diſtincta, imo contrariis prorſus proprietatibus praedita. Quis enim non ſentit non eſſe actiones mentis analogas motibus materiae inertis? Corpus a pluribus viribus non in eandem plagam tendentibus impulſum neutrius directionem ſequitur ſed mediam quandam, facile determinandam, at cui optio datur eligendi inter bona decem, unum reliquis omnibus eodem modo praefert, ac ſi illius ſolius repræſentatio menti ejus praeſens fuiſſet. Corpus aequalibus viribus in contrarias plagas actum quiescit neceſſario, at quis dicet aſinum Buridani cujus nota eſt fabula, medias inter ſegetes eodem modo hinc et illinc ſenſibus placentes, fame potius periturum quam æquilibrium cauſarum vi ſua turbaturum, niſi pueris ipſis ſe deridendum praebere ve-

velit. Corporis in motu conſtituti celeritas impreſſione contraria imminuitur, actione in aliam quampiam plagam directio ſemper mutatur, at homo ad aliquid agendum jam determinatus, conſiliis contrariis ſuggeſtis nunc a propoſito revocatur, mox acrius adhuc animatur nitens in vetitum, cupiensque negata. Impedimenta motum vel tollunt, vel immunuunt, at homo iis irritatus ad majora audenda, perficiendaque impellitur, opponit vi ſua ſe neceſſitati externae, reluctatur ſuis fatis, omnibus auxiliis deſtitutus ſpem non abjicit, in ſe ipſo praeſidium quaerit, invenitque. Eaedem vires, eidem corpori, eandem motus quantitatem imprimere ſemper poſſunt, at homo aliter prorſus ejusdem boni idea antequam eo fruitur, quam poſtea afficitur, novis rebus, licet minoris momenti, vehementer ducitur, veterum taedio capitur, iisdem litteris viſis, vel ſonis auditis, nunc in furorem datur, mox in riſum effunditur, nunc ingens, mox nulla prorſus illi mutatio infertur. Sed deſino plura ſpontaneitatis animae accumulare argumenta, finemque ei probandae facio, hoc ſolo monito, omnes illos qui hominem in machinam, portentoſa ſane metamorphoſi transmutare vellent, ſibi ipſis turpiter contradicere, dum ex una parte ex eo, quod non omnes materiae proprietates nobis ſint cognitae, colligere annituntur, non poſſe demonſtrari corporibus vim cogitandi repugnare, ex altera autem inde quod anima materialis ſit, probant, illi internum agendi principium competere haud poſſe, quod quid aliud ſibi vult, quam hoc: corpora, pronti hypotheſeos ſuae commoda exigunt, nunc poſſidere multas proprietates ab inertia, et impenetrabilitate diſtinctas, mox nullas alias. . . . .

Pluribus oſtendimus hominem earum mutationum quae ad libertatem referuntur, eſſe ſubjectum non patiens, ſed agens, quo quidem firmiſſime ut putamus ſtabilito reſtat jam demonſtrandum, eundem, cum libertatem ſuam exercet ita agere, ut decreta ſuae voluntatis, electio, et omnes actus ad eam exerendam requiſiti, haud per ſtatum cerebri, repraeſentationesque cum eo connexas, claras, vel obſcuras, determinata ſint, ſed homo ſe ipſum, ſine omni neceſſitate repraeſentationibus accommodata, aliter aliterque determinare poſſit, et certo modo determinet. Quod ut tanto accuratius praeſtare valeamus, pauca de diverſis neceſſitatis ſpeciebus praemittenda ſunt.

Non incommode ea dividitur in abſolutam, et hypotheticam. Abſolute neceſſarium quod eſt ejus oppoſitum ne cogitando quidem concipi poteſt, ut circulus rotunditate carens, nullae enim ſunt impoſibilium ideae. De

pen-

pendet haec neceſſitatis ſpecies ab eſſentialibus rei cujuscunque determinationibus, in eoque conſiſtit, quod qui rem hanc cum oppoſitis ſuae naturae determinationibus conciperet, eo ipſo eandem rem cogitaret, et non cogitaret, cum quaelibet res ſit haec, et non alia, per ſuam eſſentiam. Eſt itaque haec neceſſitas eſſentiae.

Alia neceſſitatis ſpecies eſt ea quae dicitur hypothetica, non ab eſſentialibus quidem determinationibus, at a conditione quapiam dependens, quæ tamen ſi exiſtat effectus etiam ab illa dependens non poterit non exiſtere, poſita cauſa non poni. Eſt haec neceſſitas exiſtentiae, vel determinationis, habetque locum cum res aliqua ad neutram modorum ſuorum per eſſentiam determinata eſt, ut materia ad motum et quietem vi naturae ſuae eſt indifferens, variasque formas recipere poteſt.

Hae ſunt neceſſitatis ſpecies nullo ad intelligentiam reſpectu habito, quae ſi conſideretur neceſſitas cum intelligentia conjuncta dicetur moralis, ſecus phyſica, vel geometrica. Obſervari autem meretur neceſſitatem hypotheticam ultimo ab intelligentis alicujus cauſae actione eſſe derivandam, cum materia intelligentia deſtituta hanc ſuarum modificationum haud eſſentialium, prae alia eligere non potuerit, v. g. certam ſib indere quantitatem motus, directionem, et ſimilia.

Quodſi jam Spinoza, vel quiscunque alius actiones humanas abſolutae ſubjiciat neceſſitati, ipſe certe quid ſibi velit nesciet. Quae enim tali modo ſunt neceſſaria eorum oppoſitum ne cogitando quidem concipi poteſt, ea nunquam immutantur, ut non alias nunc proprietates triangulum habet quam olim, ſimul et ſemel rei inſunt, ut circulo omnia quae de eo dici poſſunt, quae non convenire humanis actionibus vel ex eo patet, quod homo quid facto opus ſit deliberet, conſilium mutet. Quis ſenſu communi haud deſtitutus dicat, eadem neceſſitate Spinozam quidquid fecerit feciſſe, quâ bis duo ſunt quatuor?

Sed raro eousque impudentiae ipſi religionis hoſtes progrediuntur, quin perſuaſi ſunt ſatis hoc eſſe ad tollendam de vita humana libertatem, ſi oſtendere poſſint electionem, decreta voluntatis, a conſtitutione corporis, vel etiam a repraeſentationibus mentis dependere, imo ea ipſa quibus hominem paſſivum volitionum ſuarum ſubjectum, non activum eſſe, probare nonnulli volunt argumenta, eo omnia redire videntur, volitiones noſtras determinari per motus cerebri, et conjunctas cum iis propenſiones praevalentes, easdem in attentionem, reflexionem, totumque hominem dominari, ut nihil ejus arbitrio determinandum relinquatur. Et profecto nulla inter oppoſitas has ſententias eſt media. Vel dicendum cum Hobbeſio,

 Col-

Collino, Humio, homini non competere veram libertatem, vel admittendum cum aliis hujus facultatis vindicibus, omnem ab ejus determinationibus neceſſitatem abeſſe, quod qui negant, ſolis verbis non re ipſa ab illis diſſentiunt, et per ambages licet circuitusque, eo quo alii directe tendunt. Inde eſt quod iisdem prorſus argumentis hi libertatem homini ineſſe probent, qnibus alii eandem illi ereptam volunt, qui haud difficulter ſane largientur, ut neceſſitatem, cui hominem ſubjicere annituntur moralem dicamus, dummodo fateamur eſſe veram. At non patiemur eos in tanto errore verſari, oſtendemusque actiones humanas illas quae ad libertatem referuntur, non a ſola coactione, verum etiam a neceſſitate determinationis immunes eſſe, ſeu competere homini veram libertatem.

Eſt quaeſtio quam discutimus facti, adeoque teſtimonio ſenſus definienda, et quidem cum ad operationes animae ſpectet, ſenſus intimi, qui quidem tam clare docet libertatem dari, ut ſupervacaneum videatur aliis argumentis hoc probare velle. Quis enim eſt qui non ſentiat ſe non ſolum decreta voluntatis exequi poſſe, ſed etiam ipſis decretis imperare, ea ſuspendere, differre, immutare? Quis negare poſſet hominem, ſi lubido ejus mentem ſubeat experiendi an habeat talem libertatem, omnia ejus indicia in ſe obſervare? Accingo me operi alicui, quia mihi bonum videtur, at iisdem rationibus ſalvis manentibus, opus vel ſolius libertatis probandae cauſa intermitto, moxque iterum ad intermiſſum laborem redeundi decretum condo, redeoque, affectibus quibusdam violentioribus fere abreptus, conſilium capio illis reſiſtendi, reſiſtoque. Quid vis amplius ad libertatem? iisdem manentibus mentis repraeſentationibus poſſum facere, omittere, quidquid illi probandae opportunum videbitur.

At ſumi hic aliquid manifeſte falſum hoc nempe: decreta mutari repræſentationibus non mutatis, putant Adverſarii. Dum enim homo ad aliquid agendum determinatus actionem mutat, vel probandae libertatis cauſa, vel ob rationes alias, tum illa libertatis probandae lubido, vel quaecunque alia ratio novi motivi loco erit, voluntatem alio modo determinantis. Nihil itaque hoc argumento, ſe ipſum deſtruente probari ajunt Humius, aliique, quorum dictis quid ſolidi inſit jam dispiciendum erit.

Illud etiam primo patere videtur hac exceptione cauſam ſcepticorum juvari. Quo enim medio cognoscemus num animae competat libertas a neceſſitate immunis, ſi non poſſit hoc ſenſus intimi teſtimonio definiri? Repraeſentatione optimi determinari ſemper animam, ne ipſi quidem Adverſarii ex hoc ſenſu probant, cum fateri debeant obſcuris inclinationibus, et propenſionibus quarum non eſt ſibi conſcia ſaepe eam determinari, (cum

v. g. eligere debet unum ex iis inter quae nullum discrimen obſervat) Nos dum contrarium factis probare volumus, eo ipſo actiones noſtras ad id demonſtrandum ineptas reddidimus. Quod ſi ita ſe habeat, licebit provocare Adverſarios ut excogitent ipſi juſtum id, de quo inter nos quaeritur, ope immediatarum obſervationum explorandi medium. Non enim eſt veroſimile controverſiam ad animae operationes ſpectantem, non poſſe intimi ſenſus teſtimonio definiri, quem cum de mente agitur non conſulere, ſed alias rationes e longinquo petitas advocare, idem eſt, ac regia philoſophandi via derelicta fatuos igues conſectari. At nullum juſtum hoc explorandi modum proponent, quo non eadem facilitate probemus, talem nobis de qua quaeritur libertatem competere.

Facile autem probatu eſt ipſa hac exceptione concedi id quod poſtulamus. Admittitur enim ſtudium probandae libertatis tam vehemens eſſe poſſe, ut omnibus aliis motivis praevaleat, v. g. coelo, amicoque ad deambulandum invitantibus, vel ſolius dominii quod in actiones meas habeo experiundi cauſa, domi manere poſſum. A meo itaque dependet arbitrio utrum hoc motivorum aliis fortius eſſe velim, nec verendem mihi eſt ne illud latentibus in anima obſcuris perceptionibus, propenſionibusque ſuperetur. Quod ſi ita non ſit cur quaeſo probandae libertatis cauſa venenum non ſumis? imo cur diſſolutae vitae adolescens, licet proponat animo, promittatque, ſe ad ſanam mentem rediturum, tam cito ſui in ſe dominii, promiſſorum, honoris, obliviscitnr? Quis non videt illum naturalis quo in incolumitatem ſuam fertur ſtimuli vi, hunc malorum habituum, affectuumque vehementiorum impediri, quo minus his ſpeciminibus libertatem ſuam probent? quod cum de aliis actionibus, facile experiundi dominii cauſa committendis, dici nequeat, evidens ſane eſt ſenſum intimum docere in nonnullis rebus integram, in aliis reſtrictiorem nos habere libertatem, eo ſemper pleniorem, quo a neceſſitate determinationis eſt remotior.

Equidem obſervationes docent homines ludicrarum ſæpe rerum cauſa vim naturae ipſi intuliſſe, ob vanam v. g. laudem voluntariam ſibi mortem conſciviſſe, ut Gymnoſophiſta Calanus, aliique. Sed hoc ipſum probat ineſſe facultatem menti attentionem dirigendi, ejusque ope motivorum vim augendi. Quis enim negaret amorem vitae aliis cupiditatibus naturaliter praevalere, niſi debilior redderetur ope repraeſentationum aliarum, continuata attentione firmatarum? quae ſola eſt cauſa cur nonnulli eo dementiae devenire tandem poſſint, ut ludicrae res magis eos afficiant quam monita amicorum, preces neceſſariorum, conſcientiae vis, repraeſentatio poenarum humanarum, divinarumque, qualia paradoxa moralia non pos-

ſunt ſine tali vi animae explicari. Illud ipſum quod Galli *caprice* appellant, pervicacia illa ſingularis, quae in multis obſervatur, nonne probat hominem motivis ipſis reluctari, ſuam agendi rationem praeferre omnibus aliis motivis, quia lubet? Vides! probari obſervationibus immediatis penes hominem eſſe ſtudium quodcunque animi tam validum attentione longius continuata reddere, ut tandem facile aliis propenſionibus, motivisque praevaleat. Si itaque illecebris peccati te ab officio abduci paſſus es, ejus cauſa non tam erit in repraeſentationibus ad malum fortius quam ad bonum ducentibus, ſed in hoc, quod propoſitum virtutis ſequendae non ſatis firmiter, conſtanterque perſequutus es, cujus nulla alia ratio reddi poteſt praeter determinationem libertatis. Bono itaque ſimus animo, contendamus ad fines honeſtos, penes nos ſemper erit recto facultatum uſu efficere, ut hoc ſtudium omnibus tandem aliis propenſionibus, motivisque, clare vel obſcure perceptis, praevaleat. Hoc penes nos eſſe ſenſu intimo perſuademur, et hoc ſufficit ad probandam veram hominis libertatem.

Inſunt homini naturales quidam ſtimuli, adeoque neceſſarii. Quodſi jam tuum in eos dominium probare velis, experire num eosdem immutare valeas. Poposne efficere, omni licet conatu adhibito, ut te ipſum odio proſequaris, imo ut hominem virtuti deditum deſpicias, ut perfidum, ingratum magis venereris quam juſtum, propoſiti tenacem. Sponte quidem haec facis, cum intelligentia, contrarium eorum, abſtracte rem, ſine circumſtantiis, conſiderando, facere poſſes, eum v. g. quem nunc colis despicere, at quia determinatus es ad ita agendum, nec aliter ſalvis repraeſentationibus agere potes, libere haud facis. Putasne eodem modo ſceleratos ad perpetranda ſua crimina ferri, et determinari? Nihil certe minus. Penes eos ſtat viam virtutis deſerere, non autem eam non venerari, poſſunt excellentis virtutis virum jugulare, non autem eum deſpicere, non peracto ſcelere non angi. Vides intimo ſenſu probari in quibusdam nos neceſſario determinari, haud in aliis! Experire num idem tibi in judicia mentis dominium competat quod in decreta voluntatis. Perſuadeas tibi, ſi potes, Ptolemaicum mundi ſyſtema Copernicano eſſe praeferendum. At decreta voluntatis ſuſpendis, mutas, ita formas ut probandae libertati, a neceſſitate immuni, videtur convenire. Nonne intelligis eodem ſenſu intimo probari judicia mentis per repraeſentationes determinari, haud decreta hoc vel illud agendi. At ſi ibi fidem tuo ſenſui adhibes, cur hic eidem diffides?

Quod obſervationibus immediatis oſtendimus, idem etiam experimentis quibusdam moralibus probabimus, ad quae quidem commodius capienda

opus

opus tantum eſt hominem in iis collocare circumſtantiis, in quibus habeat quidem rationes eligendi potius quam non eligendi, nullas autem hoc potius quam illud eligendi, a liberatis determinatione diverſas, quod ſexcentis ſane modis effici poteſt. Fingas alicui optionem dari alterutrum ex duobus, vel pluribus horologiis, tam ſimilibus ut nullum inter ea discrimen obſervari poſſit, eligendi, vel ſi placet conjiciantur in arcam res variae, diverſis litteris notatae, deturque alicui facultas id cui haec vel illa littera inſcripta eſt eligendi, nemo procul dubio dicet eum nihil horum electurum, licet nulla adſit ratio a libertate diverſa cur hoc potius quam illud eligat. Nec obſtat quod tales caſus rarius eveniant. Praeterquam enim quod ob finitas mentis vires, non omnia discrimina cognoscentis, ſæpius occurrant, ſi vel uno ſolo in caſu oſtendi poſſit mentem, licet repraeſentationibus non determinatam, poſſe agere, eo ipſo probabitur competere nobis facultatem nos determinandi, a repraeſentationibus haud dependentem.

Eſt hoc argumentum a variis diverſis modis propoſitum. Clarkius eadem fere ratione contra Leibnitium probat tunc cum duo agendi modi occurrunt aeque boni, a cauſarum liberarum determinatione dependere quomodo agant, hocque ipſi Dei libertati adplicat, in qua ſola poſitam eſſe rationem ajit, cur variae materiae ſimilis partes, in diverſis ſpatii, haud minus ſimilis partibus fuerint collocatae. At qui libertatem neceſſitati determinationis ſubjiciunt cum inficiari non poſſint hominem agere cum habet agendi rationes, negant audacter evenire unquam poſſe ut perfectum ſit in anima repraeſentationum aequilibrium, cum licet nullae ſint in ea clarae, adſint tamen ſemper aliae obſcurae perceptiones, inclinationes, ad hoc potius quam illud eligendum determinantes. Ita hunc nodum ſecavit non ſolvit Magnus Leibnitius, quem ſequuntur multi alii, quorum commentum jam examinandum eſt.

Et primo quidem ipſa ſummi viri verba alia occaſione dicta ejus aſſertioni opponimus. Ita ille in reſponſione Papino data oper. Tom. III. Num. 32. pag. 255. Mirarer ſi Domino Papino nihil ſubnatum eſſet ſcrupuli, quod videret vim meae demonſtrationis inevitabilem eſſe, niſi aliquid ſine omni ratione poſſibile negetur, id eſt niſi naturae rerum denegetur facultas efficiendi aliquid vel immediate et directe, vel mediate et per ambages. Profecto ſententia quae eo reducta eſt ut ſtare non poſſit ſi hoc reperiatur poſſibile, valde laborat, atque in periculo verſatur. Ut taceam non videri generalem naturae legem a tali conditione debere ſuſpendi, et ſuſpectum

esse effugium quod nulla postulata admittit nisi actu procurata. Recte haec quidem dicta praesenti rei aprime conveniunt.

(b.) Exceptio haec evanida prorsus erit nisi pro certo habeatur non tantum duas res perfecte similes non existere, adeoque nec spatium, tempusque absolutum dari, nec ulla materiae elementa sibi prorsus similia esse, sed hoc ipsum ne posse quidem existere duas res perfecte similes, neque duos agendi modos aeque bonos, ut recte Liberatus Fassonius observavit. At hoc ipsum nec Leibnitius Wolffiusque tueri ausi sunt, nec a quopiam demonstratum est, quam enim in Actis Lipsiensibus ad annum 1760. pag. 600 et seq. Gottschedius probationem dedit, ut Fassonio responderet, est arbitrariis definitionibus, hoc ipsum de quo quaeritur involventibus superstructa.

(c.) Sit autem, ne posse quidem existere duas res similes, aut duo agendi media aeque bona, cum tamen nos non omnia rerum discrimina cognita habemus, erunt quaedam, vel esse poterunt nostri respectu perfecte similia, adeoque nec repugnabit dari omnium nostrarum repraesentationum, et propensionum aequilibrium, cum nihil impediat quominus ipsae quo recurritur obscurae perceptiones hinc et illinc evadant aeque fortes. Ubi enim esse potest virium praepondium, cur non esse posset earundem aequilibrium? et quis demonstrabit fieri nunquam posse ut vires contrarie agentes sibi mutuo sint aequales?

(d.) Obscurae illae inclinationes videntur huc obtorto collo trahi, cum agamus de libertate, quae sane nulla est nisi cum intelligentia et conscientia sit conjuncta. Si inclinationes quarum conscii nobis non sumus nos determinent, mechanica agemus ratione, non libera.

(e.) Obscurarum perceptionum in anima praesentiam nolim quidem negare, at quaerere tamen lubet, cur tunc semper agant cum hypothesis Adversariorum postulat, non agant cum eadem ut quiescant jubet? Volo probare me repraesentationibus non determinari cum libere ago, facio itaque hoc illudque eo modo qui ad hoc probandum aptissimus videtur, neque tunc perceptionibus illis obscuris impedior quominus motivo clare cognito determiner. At mox ubi motiva clare percepta hinc et illinc sunt aequalia, mea tamen interesset hoc aut illud eligere, praesto sunt obscurae hae repraesentationes, magno sane commodo, cum sine iis non magis possem agere, quam bilanx ex utraque parte aequaliter onerata moveri. Cartesiani haud obsequentiorem suis jussis habuerunt suam materiam primi elementi, quam obscuras perceptiones Adversarii.

Sed nec deest nobis alius etiam modus directus idipsum de quo quaeritur pro-

probandi. Conſtat nimirum varios eſſe in homine appetitus. Heterogeneos nos eos eſſe ſumpſimus, id eſt animam in bivio duorum oppoſitorum conſtitutam, non vi praevalentis cupiditatis, velut navim impetu euripi, abripi, ſed ſe ipſam libere ad uni eorum ſatisfaciendum, alteri reſiſtendum determinare. At dicas ſi velis omnes animi appetitus inter ſe eſſe homogeneos, in idem æquilibrium quod tantopere vitas incidis. Quid enim evidentius quam homogeneorum æqualium crescente uno, altero decrescente, ea tandem fieri æqualia, quid certius quam id quod altero minus fuit, non potuiſſe eodem majus reddi, niſi et æquale fuerit. Fingas jam homini tam vanae gloriae, quam opum cupido, offerri cupitam occaſionem ambitioni ſuae litandi, haud tamen gratis. Fieri ſane poteſt impenſas faciendas tam graves eſſe, ut ſine omni deliberatione decernat tanti ſe honorem non empturum, at nec repugnat tam leves faciendas eſſe, ut facile appetitus honoris ejus mentem determinet. Inter haec ſane illinc avaritiae, hinc ambitionis praevalentis extrema, medius aliquis ſtatus eſſe debet, in quo honoris lucrum ratione eligentis habita, par ſit jacturae pecuniae. Quid itaque fuiſſet facturus, ſi quo pacto honor cupitus medio illo pretio venalis fuiſſet? eum ſane vel emiſſet vel non emiſſet, utroque autem in caſu determinationis ratio in ſola ejus libertate, non in repraeſentationibus foret. Negasne ſimiles caſus in curſu rerum humanarum evenire poſſe, et debere? Voluptatem quam cupis nimio tamen emere non vis, at parvo emeres lubentiſſime. Nonne vides inter pretium nimis magnum, et parvum, debere eſſe aliquod medium, quod tuo judicio par videatur emendae voluptati. Imo medium illud pretium non in Mathematico puncto conſiſtit, ſed in phyſico, quod extenſionem habet, augeri parumper imminuique poteſt quin turbetur appetituum æquilibrium, non niſi mentis libertate tollendum, cum vis humana discernendi haud ſit illimitata, ſed plurima noſtram obſervationem effugiant. Fruſtra aliquis diceret interea dum homo quid facto opus ſit deliberat, repraeſentationes ejus mutari, et ita turbari mentis æquilibrium, in tanta enim negotiorum humanorum varietate fieri non poteſt quin occurrant circumſtantiae ad æquilibrium requiſitae, niſi miraculo praecaveri dicas ne cuiquam offeratur occaſio cupitum bonum medio illo pretio, quod ratione ejus inclinationum habita, tantum ac res ipſa valet, obtinendi.

Oſtendimus obſervationibus et experimentis immediate in ipſa mente captis competere homini facultatem ſe determinandi, a repraeſentationibus haud dependentem. Quia vero non ſine aliqua difficultate ſe directe intu-

tuetur anima, faciliusque ſuas ſaepe facultates ex aliis operationibus colligit, dabimus jam operam ut mentem ſibi ipſi indirecte, reflexorum veluti radiorum ope ſiſtamus contemplandam, probemusque evidenter operationes ejus fere omnes cum vivido libertatis, ab omni neceſſitate immunis, ſenſu conjunctas eſſe. Cujus quidem demonſtrandi tott ferme occurrunt argumenta, quott ſunt in homine affectus, quot judiciorum de alienarum actionum merito ferendorum fontes, quot humana inſtituta, quod aliquott jam ſpeciminibus probatum dabimus.

Poenitentiae affectus vel oritur ex ſenſu talis libertatis, vel certe cum eo conjunctus eſt. Non enim conſiſtit in ſolo mali phyſici ſenſu, ſed in moleſtia inde nata quod noſtra in illud nos incidiſſe culpa conſcii nobis ſimus. Neminem poenitet eorum quae evitare non poterat, at vitae intemperanter actae multos, merito ſi libere diſſolutam vitam egerunt, immerito ſi rationalis eorum appetitus ſenſitivo reſiſtere non potuit. Qui autem potuiſſet ſi anima repraeſentationibus fortioribus determinetur ad agendum? Ubi effectus neceſſitati (morali licet) ſubjecti ſunt, ibi ex eo quod aliquid non ſit factum recte colligitur id fieri neutiquam potuiſſe. Vel enim omnes adfuere cauſae ad effectum aliquem producendum requiſitae, aut minus, ſi ita effectus non magis potuit abeſſe quam aer preſſione ex una parte imminuta non moveri, ſi non, haud magis oriri ille potuit quam gravia corpora ſua ſponte ſurſum ferri.

Conſcientiae ingentem eſſe vim ſeu ad puniendos ſceleratos, ſeu ad eos qui culpa vacant ſolandos, erigendos, ſanioris hominum partis conſenſu comprobatur. Stupenda ejus effecta explicatione ſane indigent, quae ſponte ſe offert illi qui libertatem neceſſitati haud ſubjicit. Ita enim conſcientia hominem tractat prouti ab eo tractata eſt, qui ſi ſibi conſcius ſit ſe eam ſpreviſſe, froenum hoc a Deo ſibi injectum contumaciter excuſſiſſe, non poteſt ſaeva ejus verbera effugere. Hoc enim in memoriam illi revocat, hoc non patitur oblivione deleri conſcientia, penes eum fuiſſe manus nefario ſcelere abſtinere, non defuiſſe ſibi motiva actionis malae omittendae, quibus quod non fuerit a crimine revocatus non ea eſt cauſa quod illa nimis debilia fuiſſent, ſed ea quod obduratum ad ſcelus animum ipſe a ſalubribus conſiliis, a conſcientiae, religionis monitis, data opera avocaverit, quae ſane non neceſſitatis ſed libertatis ſunt indicia, ſi problema Geometricum ob levem circumſtantiam non animadverſam ſolvere non potueris num ideo conſcientiae poenas ſubibis? Non opinor, ſi tibi conſcius ſis omnem te operam impendiſſe, ſcis enim haud penes te ſtetiſſe ut illa circumſtantia ſuccurreret, at delictum te admiſiſſe doles, ipſa enim teſtimonium perhibet

con-

conſcientia in tuo fuiſſe arbitrio actionem turpem tam omittere, quam committere.

Facile autem intelligitur effectus bonae conſcientiae haud minus ac malae cum eodem libertatis ſenſu conjunctos eſſe.

Judicia etiam quae de aliorum ferimus actionibus cum talis libertatis ſenſu conjuncta ſunt. Aliter bonis phyſicis aliter moralibus afficimur, ea ſane ex cauſa quod illa operatione cauſarum neceſſariarum, has liberarum generoſitate nobis obveniſſe ſcimus. Laudes noſtrae, amor gratitudinis, huic ſemper attemperantur libertatis ſenſui.

At non ſine veri ſpecie objiciunt nonnulli eo caracterem animi hominis alicujus laude videri digniorem, quo magis accedit ad moralem bene agendi neceſſitatem, nec magis Catonem a Vellejo laudari potuiſſe quam dicendo eum ideo recte feciſſe quia aliter facere non poterat, eos vero qui ſibi in bene agendo minus conſtant parum laudis ex nonnullis forte generoſis actionibus referre. Quae licet ita ſe habeant nihil tamen probationi noſtrae obſtant. Non enim de eo quaeritur an non talis animi caracter Catonianus optabilior ſit indole hominis dubitanter et haeſitanter bona facientis? ſed de hoc potius. Utrum non idem generoſitatis ſpecimen editum a homine rudi, cui nec educatio, nec aliae faverunt circumſtantiae, majori laude dignum videatur, quam ſi profectum fuerit ab alio felicius nato, educato, docto, exemplis incitato? Utrum non cæteris paribus eo majorem nobilis alicujus actionis auctori laudem tribuamus, quo minus eum per res quascunque a ſolo libertatis exercitio diverſas, determinatum fuiſſe ad ita nec aliter agendum intelligimus? quod ſane negari nequit. Illud autem ſponte patet actionem, ut laude digna habeatur, debere proficisci non ex levitate animi, vana oſtentatione, aliisque cauſis cum recto libertatis uſu nil commune habentibus, ſed ex firmo et deliberato animi bene agere volentis judicio, cui ſi originem ſuam debeat indicio erit auctorem bonae actionis virtuti ſtudere, ab eoque ſimilia imo et nobiliora facinora expectanda eſſe, cum habitus boni aeque ac mali uſu et conſuetudine acquirantur, ac roborentur, ut non mirum ſit conſtans et perpetuum boni agendi ſtudium eo majori laude dignum videri, quo difficiliori ſincerarum virtutum exercitio animo infigitur.

Idem libertatis ſenſus erumpit ex judiciis quae de malis aliorum ferimus actionibus. Horrorem in nobis ſceleratorum vel conſpectus ſaepe excitat, immanium facinorum auctores odio, execratione dignos putamus, cum in hiſtoriis actiones crudeles, perfidas, barbaras tyrannorum legimus, ſentimus in nobis motus detestationis, cupiditatis puniendi exoriri, quae

phœ-

phœnomena moralia libertate negata nullum, admiſſa facilem explicatum habent. Cur enim eorum nos miſeret quorum virtus ſibi aliisque calamitoſa fuit, cum voluptate autem intelligimus noxia maleferiatorum crimina ipſis etiam fuiſſe exitio? nonne ideo quod ſciamus illos non fuiſſe fortunae et circumſtantiarum dominos, hos fuiſſe ſuarum actionum. At ſi homo ſit ſubjectus neceſſitati in agendo, a cerebri corporisque conſtitutione, ab educatione, aliisque circumſtantiis ab ejus arbitrio haud dependentibus determinabuntur ejus actiones, eruntque ſcelerati miſericordia quam odio digniores. Fato discrimen inter virtutis hoſtes amicosque debebitur non electioni, vel libertati. Nero aliquis in iisdem circumſtantiis collocatus egiſſet ut Titus, hicque illo nihilo melior fuiſſet, cum poſitis rationibus determinantibus non poſſit non poni determinatum.

Ineſſe omnibus libertatis a neceſſitate immunis ſenſum facile ex humanis etiam probatur inſtitutis. Societates custodiri legibus, leges muniri proemiis et poenis notum eſt, quis autem ignorat legibus ſubjici actiones liberas, non neceſſarias, iisdem ſolis proemia attribui, et poenas irrogari? Non prohibemur legibus nosmet amare, non punimur ob ignorantiam invincibilem, non ob ea quae haud penes nos erat evitare, nec ulla poſſumus expectare proemia ob aſſenſum geometricae demonſtrationi datum.

At neceſſitatem humanarum actionum nec legum, nec proemiorum, poenarumque utilitatem tollere cenſent Hobbeſius, Baylius, Collinius, aliique ejusdem defenſores, imo haud aliter ea finem ſuum obtenturi dicunt, quam ſi voluntas hominis repraeſentationibus boni malique certo determinetur, cum ſecus poſſet homo libertate, ab illis, haud dependente, nullam eorum habere rationem. Videndum itaque quanti hoc eorum commentum ſit aeſtimandum.

Recte profecto dictum eſt veritatem eſſe indicem ſui et obliqui, eo enim ipſo quo nonnulli probare annituntur proemia et poenas vel in hypotheſi animae neceſſario agentis locum habere, oſtendemus eam neceſſario haud agere. Certe enim ſi hominem motiva indispenſabili neceſſitate determinarent, poenae et proemia effectus quorum cauſa a ſuperioribus adhibentur certo producerent, quod non fieri experientia docet. Rationem hujus non eſſe in levitate poenarum evidens eſt, cum nec gravitati earum effectus attemperati eſſe inveniantur, nec ullae tam atroces conſtitui poſſint quae ſufficiant omnibus ſceleratis in officio continendis, quod ne aeternorum quidem malorum comminatione obtinetur. Eſt ſane hujus rei ratio iis qui hominem liberum eſſe ſciunt ſatis obvia. Spes enim proemiorum et metus poenarum haud aliter in mentem agunt quam attentione illis appli-

ca-

cata, quam si mens data opera aliorsum deflectat, parum valebunt ad commovendam voluntatem. Dant quidem operam Principes ut poenarum gravitate cives ad perpendenda suorum criminum effecta impellant, neque tamen semper scopum suum assequuntur, cum directio mentis facultatum ab ipso homine dependeat. Vides non ita certo producere suum effectum morales causas ac naturales, seu in morali mundo observari libertatem, in physico necessitatem. Ad motum globo directioni gravitatis contrarium imprimendum opus tantum est ut motus projectionis superet nisum gravitatis, at nullae poenae divinae humanaeque tantae sunt quae malorum libidini reprimendae semper sufficiant. At propensio ad peccandum certam quantitatem habet, cur ergo non majori metu poenarum quantumvis auctarum certo certius superari potest? nisi quod homo habeat libertatem.

Facile etiam ostendi potest sumi ab iis cum quibus disputamus hoc manifesto falsum: in poenis irrogandis id solum spectari ut animos ad obediendum legibus permoveant, non hoc etiam ut promerita scelerati patiantur mala. At vero nec Judex, nec populus de eo dubitant, eum qui poenae subjicitur justo affici supplicio, imo nec ipsi reo facile in mentem veniet se immerito plecti dicat, suisque facinoribus necessitatem praetexat. Cur quaeso supplicia capitalia quibus nonnulli ob solos intellectus errores affecti sunt, habentur pro inhumanis, iniquisque? cum negari nequeat eorum consideratione multos a propagandis falsis opinionibus deterreri. Nonne ideo quod persuasum sit cuique judicia mentis ex repraesentationibus oriri modo naturali, necessario, non libero? At poenae scelerum causa irrogatae censentur esse justissimae. Quae hujus discriminis ratio est? Intellectui occurrunt argumenta, voluntati motiva, potuisset ille qui in errore versatur si in aliis circumstantiis fuisset collocatus veritatem sequi, non minus sceleratus crimine abstinere, at ille in hoc jam rerum suarum statu errori renuntiare non potest, (agimus enim de involuntariis erroribus) hic semper se in officio continere potest. Vides omnes homines de eo consentire intellectus actiones necessario (licet hypothetica necessitate) determinari, haud autem liberas hominis, ideoque pro solis erroribus inique, pro criminibus puniri homines justissime.

Sunt et aliae rationes fortissimae illi de necessitatis cum legibus, proemiis, poenisque concordia, commento, contrariae. Sane enim si iis solus horum esset usus qui cum necessitate (morali licet) agendi consistere potest, eo graviori cæteris paribus reus afficiendus esset supplicio, quo majore necessitate ad crimen perpetrandum compulsus fuit, cum fortioribus motivis agendi validiora etiam opponenda essent motiva omittendi. Qui itaque

fame extrema, numerosissimae familiae egestate, ad rem alienam furripiendam adducitur, severius puniendus esset fure opibus affluente, qui metu mortis legem violat atrociora expectare deberet supplicia, quam qui id facit sola peccandi lubidine, et malitia. At talem puniendi rationem repugnare humanitati, aequitati, quis non sentit? cum coeteris paribus eo majorem qui deliquit excusationem inveniat, quo graviori necessitate succubuit, quae ubi summa prorsus est, tantum non cessare multis videtur civilium legum obligatio, imminuitur certe plurimum imputatio, manifesto indicio eo majorem sensus communis judicio agentis censeri libertatem, quo a necessitate remotior, eo minorem quo illi propior. Quod si ita se habere negent Adversarii, vellem scire, utrum illi majorem tribuant libertatem in cujus mente motiva, quibus determinatus fuit, multo praevalentiora fuerunt motivis oppositis, aut illi, in cujus animo excessus motivorum determinantium exiguus fuit, hoc si sibi constare velint haud eligent, si enim eo major est libertas quo minus praevalent sibi invicem motiva, tunc ea erit integra, et plena, cum prorsus non praevalebunt, quo in casu determinatio non motivis, sed libertati erit adscribenda, illud autem absurdissime diceretur, cum ex eo sequeretur eo magis aliquem libere agere, quo majori necessitate ad ita agendum compellitur, tunc enim certe motiva determinantia multo praevalentiora sunt oppositis. Fingamus duos homines eandem actionem injustam, iisdem ex causis committere, viatorem lucri causa jugulare, sed unum eorum longe majora scelere abstinendi motiva habere puta (quem interficit esse ejus necessarium, Patronum) quam alterum, illius forte crimen majori dignum poena censebis. Cur autem? quia easdem uterque habuit rationes agendi, non autem omittendi, eo autem magis suam aliquem libertatem exercuisse sentis, (adeoque et majori imputationi obnoxium esse) quo gravioribus sceleris omittendi motivis restitit (v. g. uti parricidam aliquem) id est quo minus ad ita agendum determinatus fuit, prouti majori etiam semper proemio dignum censebis illum, cujus actioni nobili multa motiva validissima, tentationes gravissimae fuerunt oppositae, qui omnia commoda et jucunditates vitae, amorem necessariorum, aliaque, postposuit soli erga Deum pietati, et obedientiae, qualem animi dispositionem servator a suis discipulis exigit. Libertatis itaque exercitium seu bonum, seu malum, non in eo consistit quod agens sequatur repraesentationes praevalentes, sed quod iis reluctatur, quae oppositio, quo difficilior duriorque videtur, eo plures homo libertate sola effectus produxisse censetur, majorique seu proemio, seu poena dignus judicatur. Sunt sane gradus in imputatione, adeoque et in libertate, cui illa innititur,

ma-

major ſemper imputatio, et libertas, quo minor fuit id quod factum eſt faciendi, majorque omittendi neceſſitas. At ſi neceſſario agat anima, nec id quidem video quid gradus illi imputationis ſibi velint? Haec enim ſola eſt lex neceſſitatis; ſi cauſae ad tollendum æquilibrium requiſitae adfuerint tollitur illud, ſin minus non tollitur, movebitur libra eadem neceſſitate ſeu uni lancium imponas æqualia pondera decem, quinque alteri, ſeu huic nihil, quinque illi.

Fatemur equidem Rectores Civitatum in poenis definiendis, non tam libertatis qua actio committitur gradus, quam utilitatem publicam ſpectare, quo tamen non obſtante veriſſimum manet omnium judicio ſceleratos non utiliter ſolum, ſed et juſte puniri, coeterisque paribus majorem minoremque agendi neceſſitatem, et tentationem, inter circumſtantias aggravantes vel alleviantes referri. Maximus ſane malitiae humanae gradus eſt ſcelus amare ſceleris cauſa, ita ut talis animi caracter ad veſaniam accedere videatur, niſi tamen morbo corporis debeatur haud ad imminuendam ut nonnulli putant, ſed augendam poenam valet, cum non niſi diuturna male agendi conſuetudine indoles animi tam enormiter depravetur.

Unam adhuc ſolam huic Adverſariorum commento opponimus obſervationem: Notum eſt actionem eo majori imputationi eſſe obnoxiam quo magis deliberata eſt, quod facilem ex noſtra ſententia explicatum habet. Quo enim majus aliquis ad deliberandum temporis ſpatium habuit, eo facilius facultate ſua effectus actionum perpendendi, inclinationes has augendi, illas debilitandi uti potuit, quod haud ita illis eſt proclive qui repentino aliquo animi impetu abripiuntur. At ſi anima neceſſario determinetur ad agendum, deliberandi tempus longius breviusque haud ejus libertatem augebit. Vi enim naturae ſuae tamdiu nihil aget donec neutra propenſionum ſuarum reliquis omnibus praevaleat, una autem illarum reliquas ſuperante non jam amplius quid facto opus ſit deliberabit, ſed ſequetur directionem inclinationis fortioris. Eidem neceſſitatis legi cui ſubeſt primo, ſubjecta erit ſecundo, tertioque momento, et ſequentibus quotcunque.

Nihil itaque certius eſſe poteſt quam ſeu affectus hominis naturales, et judicia quae moralibus bonis aut malis originem ſuam debent, ſeu ea quae naturae ſane accepta referenda ſunt inſtituta, cum intimo libertatis ſenſu conjuncta eſſe. Quis autem ſana mente praeditus aſſerere audeat aut illa fruſtra mortalibus eſſe indita? cum natura nihil niſi ſapienter, et certo fine faciat, aut haec ſolo errore hominum communi niti, cum natura veritatis ſemper ſit magiſtra. Tantane in bonae et malae conſcientiae, et affectum moralium phenomenis conſtantia, in judiciis de alienarum actionum merito,

to, in legibus, proemiis, poenisque conſenſio poſſet obſervari, ſi haec omnia ſola niterentur opinione, et vana perſuaſione chimaerae alicujus, puta libertatis? Vulgine præjudiciis ſine impudentia accenſeri poteſt, quod tam claris ſe manifeſtat indiciis, ſine omni locorum, temporumque discrimine, nec difficilius ab imperitis quam ab acutiſſimis philoſophorum obſervandis?

Niſi patientia lectorum abuti vereremur, nullo negotio poſſemus oſtendere eundem libertatis, a neceſſitate determinationis immunis ſenſum, omnibus ferme vitae humanae negotiis implicatum eſſe, ex ſermonibus, loquendi phraſibus uſitatis, ordinariisque actionibus erumpere, a vulgo et philoſophis, poetis, oratoribus ſacris, ac profanis, celebrari, conſulique. At non videtur opus pluribus, cum ipſi libertatis hoſtes quod negant verbis confiteantur factis, nec poſſint diſſimulare ineſſe ſibi quoque vividum hujus facultatis ſenſum. Queruntur enim haud minus ac alii de infidelitate conjugum, perfidia amicorum, irritantur inobedientia ſervorum, ordinariisque vitae humanae eventibus eo vel inviti adducuntur, ut veritati teſtimonium perhibeant. Loquuntur quidem ut ſola agendi inſtrumenta, agunt tamen ut homines libertate praediti, oſtenduntque ſe non minus ac ſcepticos ſequi ſectam mentientium. Quis itaque dubitare poſſet veritatem hanc: Nos eſſe entia vera libertati morali gaudentia, omnibus primaevae veritatis caracteribus refulgere, intimo et communi humani generis ſenſu, naturaeque ipſius ſuffragio confirmari?

Nihil autem verendum eſt ne dum veritatem maximi momenti ſenſus intimi teſtimonio probamus, certitudinis fundamenta labefactemus. Veritates enim primitivae, et originariae ſentiuntur, non ex aliis notioribus deducuntur, naturaeque ſimplicitati profecto repugnaret hominem demonſtrationibus longius petitis edocendum eſſe ſe libere agere. Et fuerint licet nonnulli qui figmentorum ſui ingenii portentis intimum veritatis eorundem ſenſum praetexere voluerunt, nihil tamen hoc noſtris probationibus obſtat. Facile enim opinionum commenta a naturae judiciis diſtinguuntur. Haec dies confirmat, illa delet. Haec conſenſu ſaniorum omnium ſtabiliuntur; illa pauciſſimorum, eorumque fere delirantium. Haec qui negant verbis, confitentur factis, ea refellunt ii ipſi, qui effingunt. Haec cum omnibus aliis phenomenis pulcerrime conſentiunt, non autem illa. Haec lumini omnia colluſtranti, illa fatuis ignibus ſunt ſimillima. Qui negare audet quae ſenſus intimus, communisque docet, eum nos majori ſane jure inficiabimur eſſe hominem.

Li-

Licet tot tamque evidentia ſenſus intimi teſtimonia ſufficiant libertati verae extra omnem dubitationem ponendae, quia tamen omnes inter ſe veritates pulcre conſentiunt, non inutile erit oſtendere ea quae de hac mentis facultate a nobis prolata ſunt cum multis aliis veritatibus firmiter connexa eſſe, nullique repugnare.

Libertatem nos neceſſitati cuicunque oppoſuimus, quod ipſum ſane videtur ex ipſa notionum *neceſſarii* et *contingentis* comparatione poſſe immediate deduci. Haec enim ſunt duo diverſa genera, imo ſibi e diametro oppoſita: ſint jam duae vel quotcunque *neceſſarii* ſpecies, at certe *contingens* inter eas referri nequit, cum abſurdiſſimum ſit genus quodcunque pro ſpecie generis ſibi oppoſiti haberi. Dari itaque debebit contingens aliquod neceſſario in genere, adeoque et cuilibet ejus ſpeciei oppoſitum, illud autem quid aliud eſt praeter id quod libere committitur? cum operationes materiae ſint ſubjectae neceſſitati determinationis, licet hypotheticae, atque adeo ab arbitrio Dei dependenti.

Dices diverſo reſpectu eſſe aliquid neceſſarium et contingens, neceſſarium ſi cum cauſis ſuis conſideretur, contingens ſi ſine illis. At contingentia ita conſiderata erit in abſtracto ſolo conceptu, non autem in natura, cum effectus ſine cauſis ſuis exiſtere nequeant, definitiones autem neceſſarii et contingentis referuntur ad ipſum exiſtendi modum, non ad ſolum mentis conceptum. Vel itaque dicendum erit produci effectus aliquos vere contingentes, tales qui citra omnem neceſſitatem oriuntur, aut admittendum definitionem contingentis eſſe chimaericam, talem quae nulli eventui in natura rerum aplicari poſſit. Quis autem non ſentit non minus claram ſe habere notionem contingentis quam neceſſarii?

Perpendamus quomodo ſe habeant ea quae neceſſitati (hypotheticae licet) ſunt ſubjecta. Ordo ſyſtematis planetarii vario poterat modo definiri, at ea jam determinatione poſita quam corpora mundi ipſo productionis ſuae initio acceperunt, phoenomena eorum oriuntur modo neceſſario, ita ut in hac rerum ſerie haud aliter poſſint evenire. At quis dicere cum ratione poſſit eodem modo per ſeriem rerum, primumque mundi ſtatum determinari liberas hominum actiones? Eademne neceſſitate determinationis Adamus peccavit, qua ſol eodem momento in certo aliquo horizontis ſpatio apparuit? quod ſane admittendum foret ſi liberae actiones neceſſitati (morali licet) ſubeſſent. Ubicunque enim effectus ſibi invicem implicantur, et a ſe mutuo neceſſario producuntur, ibi primo ſolo ſtatu determinato determinantur omnes reliqui, ita ut nullus eventus conſequens abeſſe valeat poſitis iisdem antecedentibus. Scio equidem non deeſſe qui actiones

li-

liberas per ſeriem rerum determinatas eſſe aſſerere non verentur, (aeque ut alios effectus naturales) at viderint illi ne praeter intentionem inevitabili fato res humanas ſubjiciant. Quid enim evidentius eſt quam ibi a ſola cauſarum determinatione prima dependere omnia, ubi effectus unus ex altero inevitabili neceſſitate conſequitur? et qualis quaeſo homini poteſt attribui libertas, ſi ejus electio, actionesque omnes determinatae fuerint per ipſam rerum productionem primam? Cur fatum Aſtrologicum libertati inimicum eſſe conſentiunt omnes? Ideo ſane quod ſi a ſiderum actione impelleremur ad agendum, non eſſet penes nos actiones noſtras moderari, ſed prima nascendi hora univerſum vitae humanae curriculum temperaret. At talis fati aſſertor dicere poſſet hominem libere agere, quia agit cum intelligentia, et lubentia, quia habet ideas morales, quibus convenienter ſe determinare poſſet, abſtracte rem concipiendo, id eſt niſi influxus ſiderum in ejus animo praevaleret, quia habet etiam in ipſo agendi momento facultatem phyſicam contrarii faciendi. Vides ad fatalem neceſſitatem evitandam id praeciſe requiri, ne voluntatis decreta determinentur per operationes cauſarum haud a noſtro arbitrio dependentium, adeoque ut producantur vere contingenter, absque omni neceſſitate.

At cauſae ne notionem quidem formari poſſe putat Humius, niſi in ejus definitionem ingrediatur conceptus neceſſariae cum effectu connexionis, Operum Philoſ. Tom. I. Tentamine VIII. de libertate et neceſſitate; qui vero miſere abutitur terminis, communique ſenſui contradicit. Quid enim eſt notius quam cauſas diſtingui in neceſſarias et liberas, eamque diſtinctionem a veteribus non minus ae recentioribus eſſe admiſſam? Cur enim Epicurus motum declinationis ſuis attomis gratis affinxit, niſi ut libertatem explicaret? Cur acutius Carneades, Cicerone teſte, in ipſa hominis anima motuum voluntariorum rationem inveniri docuit? Cur Chryſippus, eodem referente in libro de fato Cap. XVII et ſeq. aliique Stoici multum de eo laborarunt ut neceſſitatem a hominum operationibus (fatum retinendo) removerent? niſi quod cognitum habuerint communi omnium conſenſu ſtabilitum eſſe duo eſſe genera cauſarum, neceſſario et libere agentium. Eſt itaque haec diſtinctio antiqua, ab omnibus recepta, quaeritur an ſit recta? At quid hominibus occaſionem dediſſet ad eam comminiscendam praeter intimum libertatis ſenſum? Cur enim talem agendi contingentiam non adſcribimus corporibus inertibus, qualem nobis? Unde originem repeteret conſtans illa hominum ad libertatem ſibi arrogandam propenſio, niſi ea gauderent? Nonne potius eaedem cauſae, quae nos neceſſario ex hypotheſi Adverſariorum impellerent, ſenſum etiam neceſſitatis nobis ingenerarent, imo

imo nonne facile mens ipsa se necessitati subesse animadverteret? Quas enim Humius horum explicationes profert nihil ad rem faciunt, cum nulla possit dici verosimilitudine nos connexionem inter effectus naturales necessariam animadvertere, non inter motiva agendi et actiones, si determinemur necessario. Illud autem facile concedimus hominem non ante dici posse effectus alicujus contingentis causam liberam, quam eum produxerit.

Vano proinde molimine conatur idem auctor in eodem tentamine ostendere omnes omnino homines in eo consentire non minori necessitate determinari voluntatem per motiva, quam effectus naturales per suas causas. Quod enim homines nunc aeque ac olim sint ambitioni, avaritiae, voluptati obnoxii, quod de humana indole et actionibus observationes utiliter capiantur, Politicaeque et Historiae sit magnus usus, et similia, nihil aliud probant quam quod homines appetant bona, aversentur mala, nec aliquid sine volendi rationibus velint, quod saepe affectibus, vi malae consuetudinis, habituumque perversorum se abripi patiantur, et rarius ita utantur libertate, uti possent, deberentque, quae sane cum hac facultate consistere posse facile intelligitur.

Hoc etiam nostrae de libertate sententiae suffragatur, quod effectus naturales pulcerrime ordinati, legibusque sapientissimis attemperati esse videantur, id autem non possit de omnibus actionibus moralibus dici, cujus discriminis nulla alia ratio est quam quod causae naturales suis semper obtemperent legibus, haud autem morales, seu quod illae agant necessario, hae libere. Leges enim quas homini natura posuit, sunt non minus ac illae quibus universitas rerum regitur sapientissimae, nec proinde tanta quae in mundo morali observatur confusio (non nisi divina gubernatione tollenda) aliunde potest explicari, quam quod liberae actiones natura sua a necessitate determinationis sint immunes, cui si subjectae essent, haud minor certe in phoenomenis moralibus ac in illis physicis se proderet ordo, et cum generalibus legibus consensio.

Duo recte de summo Numine, ejusque operationibus philosophari volentibus scopuli, sibi e diametro oppositi sunt evitandi, ne malum morale a Deo optimo, aeque ac maximo, vel nimium dependere asserant, vel non satis dependere. Non minus sane nobis Ejus sanctitati, et bonitati, quam summo in res eventusque omnes imperio consulendum est, quod haud aliter obtineri potest quam vera libertate hominii vindicata. Non sunt admittenda duo rerum principia aeterna, et a se mutuo haud dependentia; quo quid absurdius esse posset? sed cavendum etiam ne dum charybdin vitamus in scyllam incidamus statuendo, Deum optimum et sanctissimum

ita creaſſe hominem, in iis circumſtantiis collocaſſe, ut non potuerit non peccare. Medium ſane hic ſicubi accuratiſſime tenendum eſt, et agnoscendum hominem a Deo productum eſſe, ab eoque ſemper dependere, eidem tamen verum in actiones ſuas dominium competere.

Opiniones utilitate etiam commendari nemo dubitat. Quid autem utilius eſſe poteſt quam ut homines perſuaſum habeant ſe libertate gaudere, domique ſuae imperare? quid noxius quam aſſertio fati, in ſocordiam homines conjiciens, efficiensque ut putent omnia jam neceſſaria conſecutione definita eſſe, nihil ſibi faciendum reſtare? Quam proni ad hoc ſcelerati ut ſe ad crimina ſua majore aliqua vi ferri, reclamante licet conſcientia ſibi perſuadeant, ſuisque et aliorum vitiis hoc modo blandiantur: *Fruſtra Medea repugnas, nescio quis Deus obſtat.* Etiamſi nulla nobis libertas competeret, ejus tamen perſuaſio ſalutares, Fatalismi opinio malos effectus produceret. Non eſt autem putandum illos poſſe obtineri, his autem praecaveri ſi hominem liberum eſſe generali quopiam ſenſu tueamur, dicamusque nihilominus eum ad hoc vel illud agendum a cauſis voluntatem determinantibus compelli. Ut ut enim non negemus bono animo nonnullos hanc tueri opinionem, at certe religionis hoſtes eorum erroribus et argumentis ad propugnandam ſuam impietatem abutuntur. Id enim hi volunt ut ſe ipſos gratae peccandi neceſſitati ſubjiciant, quo neceſſitati poenarum luendarum eximant, utque malorum moralium originem Deo ſanctiſſimo (contremisco referens) adſcribant, mediate an immediate parum ad rem facit, cum cauſa cauſae neceſſario agentis ſit etiam cauſa cauſati. Intereſt itaque verae religionis eas de libertatis natura opiniones confutari quae ad Fatalismum per ambages licet ducunt, *quas Ithacus velit, et magno mercentur Atridae.*

Rationis ſufficientis principium verae de libertatis determinatione ſententiae oppoſuit jam olim magnus Leibnitius, quem ſequuti ſunt plures alii, non poſſe intelligi dicentes cur homo hoc prae illo eligat, niſi majora ejus eligendi motiva habeat. Talem itaque electionem quae ſoli libertatis determinationi eſſet accepta referenda fore merum purumque caſum, declinationi atomorum ab Epicuro effictae, meritoque a Tullio irriſae ſimilem, voluntatemque cui placet aliquid quia placet chimæricam eſſe magno verborum exponunt apparatu. At evanidas eſſe has rationes, nec ſufficere ad probandam agendi neceſſitatem facile oſtendi poteſt. Nos enim libertatem neceſſitati determinationis non ſubeſſe ſenſu interno probavimus, cujus teſtimonium infringere nihil poteſt. Nec ſane de eo inter nos et Adverſarios quaeritur: Utrum homo agat ſine ullis agendi rationibus et voluntas

ejus

ejus ſit facultas vaga, quae temere et ſine delectu operetur? ſed de hoc potius: Utrum animae competat facultas attentionem ad has res dirigendi, ab illis avocandi, verſus haec potius quam illa ſe determinandi, decreta ſuspendendi, immutandi, firmandi? quod num ita ſe habeat ex obſervationibus discendum eſt, non temere negandum. Sane eadem experientia quae principium rationis ſufficientis confirmat, probat etiam non ita hominem agere ut corpora inertia, quae nec motum ſibi indere, nec ejus quem habent directionem et celeritatem immutare poſſunt. Non itaque erit electio animae purus caſus, quae ſane ipſi animae debetur, cujus ea eſt natura ut habeat internum agendi principium, neceſſitati non ſubjectum. Nec ullo jure poteſt dici decrera ejus libera ex nihilo prodire. Licet enim verum ſit exercitio libertatis produci actionem quae antea haud exiſtebat, at inter novae ſubſtantiae productionem, ejusdemque modificationem novam, ut ut vi intrinſeci agendi principii perfectam profecto diſtinguendum eſt. Peſſimeque ſane exercitium libertatis confertur cum declinatione atomorum quam commentus eſt Epicurus, non ideo certe irriſus quod humanarum actionum libertatem et contingentiam agnoverit, ſed potius quod eandem ex motus atomorum mutatione, cujus nullam rationem proferre potuit explicare abſurdiſſime ſane voluerit. Majori autem longe jure nos dicimus Scholaſticorum philoſophandi rationem in hac parte noſtros Adverſarios imitari. Illi enim dum aliquem effectum explicare non poterant, materiae proprietates rerum ſenſu praeditarum, horrorem vacui, ſympathiam, et ſimilia affingebant, hi autem dum corporum inertium motus, directionem, celeritatemque ab aliis ſemper cauſis determinari vident, eodem modo animae actiones impreſſionibus objectorum, et natis ex iis propenſionibus produci, reclamante ſenſu interno, ingeminant.

Multiplex agendi principium ſimplicitati animae repugnare, tale autem a nobis admitti dum eandem nunc neceſſario, mox contingenter agere ſtatuimus, nonnulli objiciunt. At quis nescit variarum animae facultatum diſtinctionem referri ad noſtrum concipiendi modum, unam eandemque eſſe mentem quae intelligit, quae felicitatem naturaliter appetit, quae inter oppoſita bona quandoque fluctuat, hoc illoque ſe modo determinat.

Exemplo Angelorum, animarumque humanarum coeleſti beatitate fruentium multi probant ſpontaneitatem, quae cum morali neceſſitate conſiſtere poteſt ad veram libertatem ſufficere. At vero a propoſito aberrant. Non enim de eo quaeritur. Utrum morali bene agendi neceſſitati cum felicitate optime conveniat? ſed de hoc potius: Quali in hoc rerum noſtrarum ſtatu, qui militandi et laborandi ſtatus eſt gaudeamus libertate? Sane

communem humani generis Parentem ad bonum haud fuisse necessario determinatum eventus docuit, at nec patitur sanctitas Dei ut dicamus eum ad malum eligendum vi repraesentationum, a suo arbitrio non dependentium, fuisse compulsum. Utrum vero perfectionibus divinis non fuisset convenientius talem creare hominem qui morali necessitate bonum malo constanter praetulisset, de eo agendum haud putamus, cum Deus infinita intelligentia praeditus melius miseris homuncionibus cognitum habuerit quid suis perfectionibus conveniens, quid repugnans fuerit. Si tamen in re captum humanae mentis superante conjecturis indulgere liceret, dici forte posset mentes finitas non nisi per talem libertatis suae statum posse pervenire ad feliciorem non nisi bene agendi necessitatem, summamque qua hominibus frui datur voluptatem ex conscientia obedientiae libere Deo optimo maximo praestitae posse percipi. Taceo haud proclive demonstratu esse mentes beatas, licet peccatis haud obnoxias, necessario ad omnes actiones suas determinari, cum fieri forte possit ut occurrant illis diversi agendi modi vel aeque boni, vel certe tales ut si quod inter eos discrimen est, cognitionem eorum, quae finita semper erit, effugiat.

Frustra etiam ex operationibus divinis, infinitis ejus perfectionibus semper convenientissimis conantur probare nonnulli moralem necessitatem cum libertate consistere posse. Ut ut enim nemo sanus dubitare possit Deum naturae suae necessitate, adeoque citra omnem contingentiam sapientem, sanctum, bonum esse, eumque modo suis perfectionibus contrario agere nunquam posse, nec tamen ex eo consequitur hominem tali quam inesse illi probavimus libertate haud gaudere, cui sane discenda et virtus, et continuato bene agendi exercitio ad similitudinem divinarum perfectionum adspirandum. Praeterea illud etiam videtur audacius asseri quam verius; Deum ad omnia quae fecit eo prorsus modo, ordine, numero facienda, ita perfectionibus suis fuisse determinatum, ut si vel minimum eorum quae creavit non creasset, aut alio quopiam modo ordinasset suae ipse sapientiae renuntiasset, adeoque (quod salva ejus gloria dictum esto) nec Deus foret. Ego sane quoties quid sim, quidque fuerim cogito, cogor cum divino vate exclamare. Quid est homo quod memores ipsius, et filius hominis quod visitas ipsam! Scio equidem Deum modo suis perfectionibus convenientissimo semper agere, at vix etiam dubito non variis modis aeque bonis posse Eum augustos suos fines obtinere. Et licet unum semper Deo occurreret inter omnia possibilia optimum, vi sapientiae infinitae certo certius eligendum, (qualem electionem moraliter necessariam si quis liberam dicere velit cum eo de solo nomine haud disputabimus) nec tamen ex eo sequeretur

ta-

talem homini libertatem qualem ei vindicavimus non competere, cum potius vel ob ſolos intelligentiae ejus limites adſcribenda eſſet.

Nec eſt quod ex praeſcientiae divinae ad humananas etiam actiones ſe extendentis certitudine probent Adverſarii ſubeſſe mortales indispenſabili in agendo neceſſitati. Libertas enim ſenſus intimi teſtimonio confirmatur cui nullà major evidentia opponi poteſt. Hanc nobis facultatem ineſſe non poſſumus non ſentire, quod vero cum praeſcientia Dei difficulter conſiliari poſſe videatur nullo negotio intelligitur ejus cauſam eſſe quod finita noſtra mens infinitae Dei intelligentiae capiendae haud ſit par, repugnat autem ſanis philoſophandi regulis ea quae vera eſſe manifeſte cognoscimus ob nonnullarum rerum ſupra nos poſitarum ignorationem negare. Nec ſane minores in omnipraeſentia Dei concipienda occurrunt difficultates, quam tamen ideo nemo qui ſapit negat. Si idiotis incredibile videatur diſtantiam planetarum a terra poſſe mortalium induſtria definiri, miramurne nobis obſcurum videri modum quo Deus omnia videt, reſpectù admirandorum ejus operum plus quam idiotis? quis autem non intelligit hanc difficultatem inde oriri quod Dei operationibus aeque ac noſtris ſucceſſionem adſcribamus, nec poſſimus hoc evitare, non magis ac motus noſtros non ſtellis affingere. At ſucceſſione a Deo ut par eſt remota perspiciemus Eum liberas actiones quasvis veluti praeſentes intueri. Illud ipſum autem quod haec difficultas maximi ſemper momenti viſa fuit, probat perſuaſum omnibus ſemper fuiſſe humanas actiones neceſſitati determinationis ſubjectas haud eſſe, cui ſi ſubeſſent haec objectio ſponte evanesceret. Et quae cauſa fuit cur nonnulli praeſcientiam liberarum actionum Deo potius denegarint. quam hanc homini facultatem eriperent? niſi quod hanc ſibi ineſſe ſenſerunt, cum praeſcientia autem conciliari non poſſe, ſucceſſione aeternitati adſcripta, putaverunt.

SYMBOLUM.

Si omnia antecedentibus cauſis fiunt, omnia naturali colligatione conſerta contextaque fiunt, quod ſi ita eſt omnia neceſſitas efficit. Id ſi verum eſt, nihil eſt in noſtra poteſtate. Eſt autem aliquid in noſtra poteſtate.

CICERO de Fato. Cap XIV.

under no cir
.en from the Building